T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN YOKSULLUKLA MÜCADELE SÜRECİNDEKİ ETKİLERİNİN TEKNOLOJİK DETERMİNİZM KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Oya EREN ÖZER

ANKARA-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN YOKSULLUKLA MÜCADELE SÜRECİNDEKİ ETKİLERİNİN TEKNOLOJİK DETERMİNİZM KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Funda BAŞARAN ÖZDEMİR

Hazırlayan
Oya EREN ÖZER

ANKARA - 2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN YOKSULLUKLA MÜCADELE SÜRECİNDEKİ ETKİLERİNİN TEKNOLOJİK DETERMİNİZM KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Funda BAŞARAN ÖZDEMİR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof. Dr. Çağrı ERHAN	…….
Doç. Dr. Funda BAŞARAN ÖZDEMİR	…….
Doç. Dr. Nurcan TÖRENLİ	…….

Tez Sınavı Tarihi: 05.04.2010

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(09/06/2010)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

Oya EREN ÖZER

İmzası

……

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR ..... **ix**
GİRİŞ **1**
I. BÖLÜM **17**
KURAMSAL ÇERÇEVE: ELEŞTİREL KURAM **17**
1.1. Eleştirel Söylem Çözümlemesine Giden Yolda Söylem, Dil ve İdeoloji İlişkisi 17
1.1.1. Tarihsel Gelişimi İçerisinde Söylem Kavramı 17
1.1.2. Söylem ve Dil İlişkisi 20
1.1.3. Söylem ve İdeoloji İlişkisi 23
1.1.4. Norman Fairclough'a Göre Söylem, Dil ve İdeoloji İlişkisi 29
1.2. Eleştirel Söylem Çözümlemesi 35
1.3. Değerlendirme 65
II. BÖLÜM **68**
KAVRAMSAL ÇERÇEVE: TEKNOLOJİ, BİLGİ-İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ, DETERMİNİZM, TEKNOLOJİK DETERMİNİZM VE YOKSULLUK KAVRAMLARI **68**
2.1. Teknolojinin Tanımı ve Özellikleri 68
2.2. Bilişim Teknolojisi Kavramı ve Bilişim Teknolojisinin Gelişimi 73
2.2.1. Bilişim Teknolojisinin Tanımı 73
2.2.2. Bilişim Teknolojilerinin Gelişimi 77
2.3. İletişim Teknolojisi Kavramı ve İletişim Teknolojisinin Özellikleri 81
2.3.1. İletişim Teknolojisinin Tanımı 81
2.3.2. İletişim Teknolojisinin Özellikleri 85
2.4. Determinizm ve Teknolojik Determinizm Kavramı 90
2.4.1. Determinizmin Tanımı 90
2.4.2. Teknolojik Determinizmin Tanımı ve Kavramsal Analizi 90
2.5. Yoksulluk Kavramı ve Yoksulluk Yaklaşımları 101
2.5.1. Yoksulluk Kavramı 101
2.5.2. Yoksulluk Yaklaşımları 103

2.5.2.1. Mutlak Yoksulluk 103
2.5.2.2. Göreli Yoksulluk 105
2.5.2.3. Öznel Yoksulluk 107
2.5.2.4. Nesnel Yoksulluk 108
2.5.3. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Tarafından Geliştirilen İnsani Gelişme Endeksi (HDI) ve İnsani Yoksulluk Endeksi (HPI) 109
2.5.4. Dünya Bankası ve Yoksulluk 114
2.5.5. Yoksulluk Kavramının Değerlendirilmesi 114
III. BÖLÜM 121
ULUSLARARASI KURULUŞLARIN YOKSULLUĞUN ORTADAN KALDIRILMASI SÜRECİNDE BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ İLE OLAN İLİŞKİSİ
3.1. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Dünya Bankası Raporlarında Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yoluyla Yoksulluğu Azaltma Süreci 121
3.1.1. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Dünya Bankası Raporlarında Gelişmekte Olan Ülkelerde Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yoluyla Yoksulluğun Azaltılması Stratejileri 123
3.1.2. Gelişmiş Ülkeler ile Gelişmekte Olan Ülkeler Arasındaki Dijital Uçurum ve Dijital Uçurumu Gidermeye Yönelik Uluslararası İnisiyatifler 134
3.1.3. Dünya Bankası Raporunda Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yoluyla Yoksulluğun Azaltılmasına Yönelik Stratejiler 139
3.1.3.1. Pazarın İş Yapmasına İzin Verme 139
3.1.3.1.1. Sektörel Yeniliklerin Önünü Açma 139
3.1.3.1.2. Rekabet Unsurunu Ortaya Çıkarma 141
3.1.3.2. Engelleri Ortadan Kaldırma 142
3.1.3.2.1. Yenilikleri Kolaylaştırma 144
3.1.3.2.2. Diğer Kısıtlamalar 146
3.1.3.3. Ulaşımı Pazarın Ötesinde Yaygınlaştırma 147
3.1.3.3.1. Kamu Sektörü Desteği Sağlama 148

3.1.3.3.2. Kurulu Pazarlarda Açıkları Daraltmak İçin Kamu Sektörü Desteği Sağlama 150
3.1.3.3.3. Yeni Pazarlar Kurmada Kamu Sektörünün Desteğini Sağlama 151
3.1.3.4. Kamu Sektörü Desteğinin Sağlanması 152
3.1.3.4.1. Talebin Teşviki 153
3.1.3.4.2. Takviye İle Çalışmayı Sağlama 154
3.1.3.4.3. İyi Devlet Yardımı Uygulaması 155
3.1.3.4.4. Devlet Yardımlarını Finanse Etme 156
3.1.3.5. Devlet Desteği İçin Rekabet Ortamı Yaratma 157
3.1.3.5.1. Devlet Desteği için Firmalar Arasındaki Rekabet 158
3.1.3.5.2. Başarı Faktörleri 159
3.2. Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yoluyla Türkiye'de Yoksulluğun Azaltılması 160
3.2.1. 2006-2010 Bilgi Toplumu Stratejisinde Bilgi ve İletişim Teknolojileri 160
3.2.2. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 2004 İnsani Gelişme Raporunda Türkiye'de Bilgi ve İletişim Teknolojileri ve Yoksullukla Mücadele Politikaları 165
3.2.3. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 2004 İnsani Gelişme Raporunda Türkiye'de Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yoluyla Yoksulluğun Azaltılmasına Yönelik Tuzaklar ve Öneriler 170
3.2.4. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Tarafından Düzenlenen Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yoluyla Yoksulluğu Azaltma Projeleri 177
3.2.5. Bilişim Teknolojileri Alanında Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarının Yoksullukla Mücadele Süreci 183
3.2.6. İletişim Teknolojileri ve Kalkınma Söyleminde Yoksullukla Mücadele Politikaları 186
3.2.7. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 2008 İnsani Gelişme Raporunda Türkiye'de Bilgi ve İletişim Teknolojileri ve Yoksullukla Mücadele Politikaları 190

IV. BÖLÜM.....196
ULUSLARARASI KURULUŞLARIN YOKSULLUK RAPORLARININ SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ.....196
4.1. Söylemlerle Şekillenen Anlatı Biçimleri.....198
4.2. Söylemin Dâhilindeki veya Haricindeki Konular.....199
4.3. Yoksulluğun Söylemsel Analizi.....201
4.3.1. Ekonomik Olarak Yetersiz Kişiler (Yoksullar).....201
4.3.2. Yoksulluğu Azaltma Süreci.....202
4.3.3. Yoksulluğu Azaltma Süreci Yaklaşımları.....204
4.3.4. Yoksulluk Söyleminde Muhakeme Yöntemi.....205
4.4. Ekonomi Alanında Ortaya Çıkan Yoksulluk Görüşleri.....209
4.5. Yoksulluk Söylemi ve Dil.....210
4.6 Teknolojik Determinizm: Teknoloji Yoksulluğun Tek Çaresi mi?.....213
SONUÇ.....218
KAYNAKÇA.....227
ÖZET.....254
ABSTRACT.....256

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri
AIDS : Acquired Immune Deficiency Syndrome
B/SL : Bangladesh and Sierra Leone
BİT : Bilişim ve İletişim Teknolojileri
BM : Birleşmiş Milletler
C. : Cilt
CID : Center for International Development
ÇATOM : Çok Amaçlı Toplum Merkezleri
DEİ : Dijital Erişim Endeksi
DTI : Department of Trade and Industry
ETKK : e-Ticaret Koordinasyon Kurulu
FAO : Food and Agriculture Organization
G8 : Group of Eight
GAP : Güneydoğu Anadolu Projesi
GBD : World Bank Digital Bridges Task Force
GİDEM : Girişimci Destek Merkezleri
GMH : Grup Merkez Hasar
GSYH : Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
HDI : Human Development Index
HIV : Human Immunodeficiency Virus
HPI : Human Poverty Index
IBRD : The International Bank for Reconstruction and Devolopment
ICD : International Classification of Diseases
IFC : International Finance Corporation
IHS : İnternet Hizmet Sağlayıcısı
ILO : International Labour Organization
IMF : The International Monetary Fund
ITU : Uluslararası Telekomünikasyon Birliği
İHS : Telefon Hatları/İnternet Hizmeti Sağlayıcıları
İŞKUR : Türkiye İş Kurumu
MDG : Millennium Development Goals

MKH : Milenyum Kalkınma Hedefleri
MSICIH : Mobile Systems International Cellular Investments Holding
NDDB : National Dairy Development Board
No : Numara
OECD : Organization for Economic Co-operation and Development
OLPC : One Laptop Per Child
ÖSS : Öğrenci Seçme Sınavı
PEI : The Poverty–Environment Initiative
PEP : The Poverty–Environment Partnership
PRSP : Poverty Reduction Strategy Papers
S. : Sayfa
SGP : Satınalma Gücü Paritesi
STK : Sivil Toplum Kuruluşu
SYDTF : Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜBİTAK : Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
UN : United Nations
UNDP : United Nations Development Programme
UNEP : United Nations Environment Prorgramme
UNESCO : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UTB : Uluslararası Teknoloji Birliği
VoIP : Voice Over IP
WB : World Bank
WDR : World Development Report
WEF : World Economic Forum
WiFi : Wireless fidelity
WiMAX : Worldwide Interoperability for Microwave Access
WSIS : World Summit on the Information Society

GİRİŞ

Bilgi toplumu düzeyine ulaşabilmek, çağımızın en belirgin hedefidir. Günümüz dünyası, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişin temellerinin atıldığı, değişim ve dönüşümlerin hızla yaşandığı bir dünya olmuştur. Tarihin başlangıcında insanların aralarındaki fiziksel temas ve gürültü ile başlayan iletişim süreci, çeşitli evrelerden geçerek günümüzün modern iletişim sistemlerinin günlük hayatımızın bir parçası haline gelmesine kadar uzayan bir süreç ile devam etmiştir. Özellikle 1940'larda ilk bilgisayarların icadı ile iletişim, yeni bir boyut kazanmış ve günümüze "Bilişim Çağı" adını verecek kadar ileri bir boyuta gelmiştir.

Çalışmayı oluşturan temel kavramlar; teknoloji, bilgi-iletişim teknolojisi, determinizm, teknolojik determinizm ve yoksulluk olmak üzere beş çatı altında toplanmıştır. Bu temel kavramlara ve kavramlara yönelik kuramsal tartışmalara göz attıktan sonra uluslararası kuruluşların yoksulluğa bakış açısı ekseninde bilgi ve iletişim teknolojilerinin yoksullukla mücadeledeki etkileri incelenecektir.

Bilgi teknolojisi kavramı; ürün, süreç (üretim), bilgi, amaç ve anlam (tinsellik) olmak üzere iki ana kategori altında sınıflandırılmaktadır. Birinci kategoriye dâhil edilen tanımlara göre teknoloji bir sanayi dalı ile ilgili yapım yöntemlerini, kullanılan araç, gereç ve aletleri kapsayan 'bilgi'dir.[1] Bu tanım teknolojiyi bir bilgi olarak değerlendirerek yalnızca belli bir sanayi dalıyla sınırlandırmaktadır. İkinci kategori ise, teknolojiyi bilgi türü olarak değil de bir uygulama olarak değerlendirmektedir. Bu görüşe göre bilimin en temel amacı gözlemleyerek ve objektif kurallara dayanarak gerçeği keşfetmektir.[2] Kısacası, ister bir özel bilgi türü olarak, isterse bilginin özel bir uygulaması olarak değerlendirilsin,

---

[1] Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, internet versiyonu, http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433 CFFAAF6AA849816B2EF05A79F75456518CA, benzer bir tanım için krş. Random House Unabridged Dictionary, http://dictionary.reference.com/browse/technology

[2] Moore, Wilbert, E., **Introduction**, Wilbert E. Moore (ed.), Technology and Social Change, Chicago: Quadrangle Books, 1972, s. 5.

teknoloji insanlığın bilimsel birikiminin ve kültürünün önemli bir parçası olarak kabul edilmiştir.

Bilgi Toplumunun çatısı altında gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerinin en basit tanımı ise; "televizyon, uydu ve radyo gibi telekomünikasyon araçları ile bilgisayar, yazılım ve internet gibi dijital araç ve platformları ifade eder"[3] şeklinde özetlenmektedir. Ancak bilgi ve iletişim teknolojileri kavramı ile ilgili tartışmalar bu tanımla sınırlı değildir. Bilgi-iletişim teknolojilerinin toplumsal hayatı büyük ölçüde dönüştürdüğü konusunda bir fikir birliği olmasının yanısıra bu teknolojilerin ne tür etkileri olduğu konusunda farklı yaklaşımlar görülmektedir. Örneğin, post-fordist yaklaşım, daha ekonomik bir analiz geliştirmekte ve endüstri temelli ekonomik yapının bilgi-iletişim teknolojilerinin gelişmesi neticesinde yerini bilgi temelli bir ekonomik yapıya bıraktığını savunmaktadır. Bu çerçevede üretim ve tüketim ilişkilerinin doğası teknoloji devrimi ile büyük bir dönüşüme uğramıştır.[4] Kültür teorisyenleri ise post-modern bir perspektif çerçevesinde elektronik imajların inşaasının ve yayılmasının gerçek-sanal ayrımını belirsizleştirdiğini ileri sürerek bu sürecin kültür ve toplum üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır.[5]

Kısacası bilgi ve iletişim teknolojileri toplumsal hayatın farklı alanlarına (ekonomi, eğitim, kalkınma, sağlık, vb.) uygulanmakta ve uygulandığı alanlarda önemli değişimler açığa çıkarmaktadır. Bu uygulama alanlarından biri de yoksulluğun azaltılmasıdır ve bu tezin odak noktasını oluşturacaktır. Raymond Williams'ın da dediği gibi *"...her yeni teknoloji, zihinlere teknolojik determinizm bulaştırır."*[6] Williams'ın sözünü ettiği "teknolojik determinizm" kavramı tartışılmaya açıldığında "determinizm" ve "teknolojik determinizm" kavramlarına, bu kavramlara yönelik eleştirilere, uluslararası kuruluşların "teknolojik determinizm"

---

3 Tanım için bkz. http://cyber.law.harvard.edu/readinessguide/glossary.html

4 Elam, Mark, **Puzzling out the Post-Fordist Debate: Technology, Markets and Institutions**, Ash Amin (ed.) Post-Fordism: A Reader içinde, Blacwell Publishers, Londra, 1994, s. 43.

5 Harlow, Elizabeth, **Information and Communication Technologies in the Welfare Services**, Elizabeth Harlow [v.d.] (ed.), Information and Communication Technologies in the Welfare Services içinde, Londra, Jessica Kingsley Publishers, 2003, s.7

6 Williams, Raymond, **İkibin'e Doğru**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 124.

kavramını hangi bakış açısıyla değerlendirdiklerine göz atmak ve bu eksende yoksulluk konusunu incelemeye almak gerekmektedir.

Determinizm, evrendeki her olayın nedensel (*casual*) bir düzenin parçası olduğunu iddia etmektedir. Nedensel düzene göre, her olayın bir nedeni, bir de sonucu vardır ve ilke olarak bu neden ve sonuçlar, olayın öncüllerinin bilgisine tam anlamıyla vakıf olunduğunda anlaşılabilir.[7] Determinizmin ön biliş, tahmin edilebilirlik, açıklama ve nedensellik olmak üzere dört temel özelliği vardır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde detaylarıyla incelenecek olan determinizm kavramı hakkında genel bir değerlendirme yapacak olursak; determinizmin bir takım esnek olmayan, katı öncüllerle hareket ettiği, olaylar arasında neden sonuç bağları kurduğu ve sıklıkla eleştirildiği üzere olayların nedenlerini ve sonuçlarını indirgemeci bir yaklaşımla belirlemeye çalıştığını belirtebiliriz. Determinizmin indirgemeci yaklaşımı çoğunlukla olayların nedenselliğini tek neden ve tek sonuca indirger; böylece o olayın meydana gelmesinde ve sonuçlanmasında rolü olan pek çok faktör görmezden gelinir.

Teknoloji ve determinizm kavramı gibi 'teknolojik determinizm' kavramının da tek bir tanımı yoktur. Ancak en genel anlamıyla teknolojik determinizm; teknolojik değişimin beraberinde toplumsal değişimi getireceğine yönelik inanç şeklinde özetlenebilir. Bu tanıma göre teknolojik gelişmenin toplum üzerinde diğer toplumsal faktörlerden özerk bir mantığı (*autonomous logic*) vardır; yani teknoloji toplumsal değişimi toplumdan bağımsız bir biçimde etkileyebilir.[8] Teknolojik determinizme göre teknolojik gelişim toplumsal/kültürel süreçten bağımsız işler; ancak toplumsal değişim ve dönüşüm üzerinde tam etki sahibidir.

Teknolojik deterministlerin teknoloji ve toplumsal değişim ile ilgili eserleri incelendiğinde iki farklı görüş olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi iyimser (*optimist*) görüştür. Bu görüş özellikle 18. yüzyılın sonundan itibaren Avrupa'da bilim alanında yaygınlaşmaya başlayan pozitivist/ilerici (*progressive*) bilim

---

7 Zimmermann, Marvin, **Is Free Will Incompatible with Determinism**, Philosophy and Phenomenological Research, Vol. 26, No. 3, 1986, s. 415.

8 Skinner, Reinhard, John, **Technological Determinism: A Critique of Convergence Theory**, Comparative Studies in Society and History, Cilt 18, No: 1, Ocak 1976, s. 3.

anlayışının bir ürünüdür. Buna göre teknolojik değişim daima toplumu geliştiren ve ilerleten sonuçlar doğurur.[9] Teknolojinin gelişimi ile -örneğin buhar makinesinin icadı- ekonomik üretim ve verimlilik artmış, bu durum toplumsal refahı da arttırmıştır. Bu görüşü eleştiren kötümser (*pessimist*) görüş ise teknolojik gelişimin ekonomik verimliliği arttırdığını kabul etmekle beraber, daha ziyade olumsuz sonuçları üzerinde durur. Örneğin Marx teknolojik değişimin eski üretim ilişkilerine ölümcül bir darbe vurduğunu, bu değişim sayesinde elde edilen refahın bir avuç kapitalist tarafından sömürüldüğünü ve toplumun büyük bir kısmının bu refahtan payını almak yerine eskisinden de kötü koşullar altında yaşadığını ifade eder.[10] Marx'ın teknolojik determinizmin söylemi olarak tarif edilen *'el değirmeni size feodal lordu olan bir toplumu, buhar değirmeni endüstriyel kapitalist olan bir toplumu verir'* ifadesi, toplumsal değişimi anlamak için teknolojik değişimi anlamanın gerekliliğine olan inancını belirtmesi açısından önemlidir.[11]

Teknolojik determinizm kavramına yönelik eleştirileri anlamak, konuya bir bütün olarak yaklaşmak açısından gereklidir. Teknolojik determinizme ilk eleştiri, teknolojik ilerlemenin kaçınılmaz olduğu fikrine yöneltilmiştir. David Nye, tarihsel örneklerle teknolojik ilerlemenin hiç de kaçınılmaz olmadığını, bazı toplumların bazı dönemlerde teknolojiyi bilerek ve isteyerek reddettiklerini savunmaktadır. Örnek olarak, bugün halen Orta Amerika'da yaşayan Mormon ve Amish toplulukları verilebilir. Bu topluluklar elektrikli aletler, otomobil, televizyon gibi kitle iletişim araçlarını gönüllü olarak kullanmamaktadırlar.[12] Bu eleştiriye göre; teknoloji kaçınılmaz değildir ve teknolojinin nasıl ve ne şekilde kullanılacağına bireyler ve toplumlar kendi kültürel ve çevresel koşulları çerçevesi içinde karar verirler.

Teknolojik determinizme yöneltilen ikinci önemli eleştiri ise, teknolojinin tek-doğrusal *(unilinear)* yapısına yapılan vurgudur. Teknolojik determinizm teknolojinin sürekli bir ilerlemeyi beraberinde getirdiğini savunur. Halbuki teknolojik ilerleme her zaman beraberinde toplumsal ilerlemeyi getirmez. Teknoloji

---

9 Parayil, Govindan, **Conceptualizing Technological Change: Theoretical and Empirical Explorations**, Rowman & Littlefield Publishers, Oxford, 2002, s .5.

10 Parayil, Conceptualizing Technological Change..., s. 5.

11 Parayil, Conceptualizing Technological Change..., s. 74.

12 Nye, David, **Technology Matters: Questions to Live with**, MIT Press, Cambridge, 2006, s.17-21.

kimi zaman toplumsal sınıflar arasındaki gelir dağılımını ve refaha ulaşımı olumsuz yönde etkileyebilir ve sınıflar arası çatışmayı artırabilir. [13]

Üçüncü eleştiri ise, teknolojik determinizmin teknolojinin toplumsal değer yargılarından bağımsız (*value-free*) bir olgu olduğu görüşüne karşı geliştirilmiştir. Bu eleştiriye göre teknoloji toplumdan bağımsız bir olgu değildir; bizatihi toplumsal bir üründür. Bu ürün genellikle zenginlerin ve güçlülerin lehine, fakir ve güçsüzlerin aleyhine kullanılmaktadır ve toplumsal eşitsizliğin üretilmesinde rol alan faktörlerden biridir.[14]

Bilgi ve iletişim teknolojileri yoluyla yoksullukla mücadele çalışmalarında bulunan uluslararası kuruluşların kalkınma söylemleri, teknolojik determinist bir yaklaşımı içermektedir. Bu yaklaşıma göre, teknoloji kendine özgü bir mantık içerisinde doğrusal bir gelişim gösterir. Diğer taraftan, teknoloji, toplumsal dönüşümün baş aktörü olarak, toplumsal dönüşümün iktisadi, siyasi ve ideolojik unsurlarını dönüştüren, değiştiren ve yeniden kurandır. Bu bakış, toplumsal değişimin temeline teknolojik değişimleri koyarak, teknolojinin değiştirme potansiyelini her şeyin üzerinde görmekte ve onu, "engellenemez bir güç" olarak algılamaktadır.[15] Uluslararası kuruluşların benimsediği teknolojik determinist yaklaşım, teknolojik değişimi nasıl etkileyeceğimize ya da nasıl şekillendireceğimize değil de, teknolojik değişime nasıl adapte olacağımıza odaklanmaktadır. Dolayısıyla, teknoloji karşısında toplumu edilgen kılmaktadır. Uluslararası kuruluşların yönlendirmesi sonucu ulus devlet politikaları üzerinde kabul edilir bir baskı yaratmaktadır. Kısacası, parası olan iç politikayı yönlendirir anlayışı, uluslararası kuruluşlar tarafından kullanılmaktadır ve ulus devlet yönlendirilmektedir.

Yukarıda çalışmanın odak noktasını oluşturan kavramlar incelenmiştir. Bundan sonraki aşamada yoksulluk kavramı, uluslararası kuruluşların yoksullukla mücadele politikaları ve yoksullukla mücadele politikalarında bilgi ve iletişim

---

13 Smith, David, A., **Technology and the Modern World-System: Some Reflections**, Science, Technology & Human Values, Cilt 18, No: 2, Bahar 1993, s. 189

14 David A. Smith, 'Technology and the Modern..., s. 189

15 Atabek, Ü. el. at. **Siberuzayda Sendikalar: Yeni Olanaklar, Yeni Sorunlar, İnternet ve Toplum: Bilgi Toplumuna Doğru,** XI. "Türkiye'de Internet" Konferansı, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara, Aralık, 2003, s.21-23.

teknolojilerinin önemi ve bu politikaları oluşturan söylemlerin eleştirel analizi ve çözümlemesi tartışılacaktır.

Bilgi toplumunu oluşturan bilgi ve iletişim teknolojileri, ekonomide, toplum yaşamında, kültürde, yoksulluk ve kalkınma konusunda önemli bir görev üstlenmiş; Dünya Bankası (WB), Birleşmiş Milletler (UN), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) gibi uluslararası kuruluşların çalışmalarına konu olmuştur.

Bilgi ve iletişim teknolojileri ile yoksulluk arasındaki bağlamı oluşturabilmek için birtakım sorulara cevap bulmamız ve bu cevaplardan çıkarılacak değerlendirme ile uluslararası kuruluşların raporlarını çözümlememiz gerekmektedir. Bu sorular aşağıdaki gibidir;

- Yoksulluğu doğuran nedenler çerçevesinde yoksulluk kavramı nasıl açıklanabilir?
- Uluslararası kuruluşlar yoksulluk sorununu ortadan kaldırabilecek düzeyde ulus devlet için politika geliştirmişler midir?
- Yoksullukla mücadelede, uluslararası kuruluşlar ile ulus devlet arasındaki entegrasyon ne şekilde gerçekleşmektedir.
- Bilgi ve iletişim teknolojileri ile yoksulluk ilişkisi nedir?
- Uluslararası kuruluşların yoksullukla mücadelede bilgi ve iletişim teknolojilerini önemli bir kalkan olarak görmelerinin nedeni nedir?
- Uluslararası kuruluşların bilgi ve iletişim teknolojileri ile yoksulluğu azaltma söylemleri nasıl bir eleştirel çerçevede değerlendirilmelidir?

Yoksulluk kavramının tanımlanması, yoksulluğun öğelerinin ve nedenlerinin neler olduğunun saptanabilmesi, yoksulların miktarlarının hesaplanabilmesi ve sorunun çözümüne yönelik politikalar oluşturabilmesi açısından önem taşımaktadır. Ancak üzerinde görüş birliğine varılmış bir yoksulluk tanımı yoktur. Yoksulluğun da zenginlik gibi göreli bir kavram oluşu her dönemde, her toplumda ve her birey için geçerli olabilecek ortak kriterleri bulabilmeyi güçleştirmektedir.

Son zamanlarda yoksulluğun tanımlanmasında gelir/tüketim yaklaşımının yetersiz kaldığı yaygın bir şekilde dile getirilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede asgari bir yaşam düzeyini sağlamaya yönelik gelir/tüketim seviyesine sahip olmasının yanı sıra yoksulluğun belirlenmesinde kamusal mal ve hizmetlere erişim, otonomi, ayrımcılık, güçsüzlük, korunmasızlık ve onur gibi ölçütlerinde göz önünde bulundurulması gerektiği ifade edilmektedir.[16] Yoksulluk sadece gelir azlığı değil aynı zamanda toplumsal oluşumun sunduğu hak ve olanaklara ulaşamama, sağlıksız çevre koşullarında yaşamını sürdürme, risk ve belirsizliğe cevap verememe, şoklara açık olma, sosyal yalıtım ve düşük sosyal katılım, psikolojik ve ekonomik güvensizliktir.[17]

Yoksulluk özellikle kadın ve çocukları son derece olumsuz biçimde etkilemektedir. Hayat standartlarında ortaya çıkan dengesiz gelişmeler, gelir dağılımı bozuklukları ve ilave olarak pek çok dışsal etken yoksulluğu artırıcı etkiye sahiptir. Gelişme, çağdaşlaşma ve refah toplumu olma amacına uygun olarak, yoksullukla mücadele politikalarının geliştirilmesi ve süratle uygulanması önem kazanmaktadır.

Dünyada yoksulluğun etkileri, en çok hangi bölgelerde etkili olduğu ve bu etkiyi azaltabilmek adına nasıl bir yöntem izlenmesi gerektiği konusunda Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşlar bir takım çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Kıtlık olan ülkelere gıda yardım programları, yoksulların işgücü piyasalarındaki konumlarını düzeltmeye yönelik projeler, mesleki eğitim olanaklarının yoksullara sağlanmasına yönelik projeler, yoksulların küçük projelerini uygulamaya geçirmeye yönelik destek kredileri ve bilgi-iletişim teknolojileri yoluyla kalkınma girişimleri ile tüm dünyada yoksulluk ile mücadeleyi sürdürmektedirler.

Gelişmekte olan ülkelerin, artan verimlilikten dolayı ortaya çıkan çıktı artışlarıyla hızla büyüme sürecine girmeleri beraberinde pek çok sorunu getirmiştir. Kalkınma da sadece büyüme odaklı bir yaklaşımın benimsenmiş olmasına tepkiler artmış ve ortaya insan odaklı bir yaklaşımın çıkması uygun görülmüştür. Birleşmiş

---

16 McCullach, Neil, L. Alan Winters, Xavier Cirera, **Trade Liberalization and Poverty,** Centre For Economic Policy Research, A Handbook London, 2001, s.38.

17 Erken, Erhan, **Dünya Sistemi ve Yoksulluk İlişkisi, Yoksulluk**, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, , C.1, İstanbul, 2003, s.309-310.

Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 1994 yılı İnsani Kalkınma Raporu'nda bu yeni kalkınma stratejisinin adını "Sürdürülebilir İnsani Kalkınma" olarak ifade etmiştir.[18] 1997 yılından beri gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde insani yoksulluğu; 40 yaşın altında ömre sahip olan insanların oranı, okuma-yazma bilmeyen insan yüzdesi, 5 yaşın altında çocuklarda yetersiz beslenme dolayısıyla kilo yetersizliği, sağlıklı içme suyu ve temel sağlık olanaklarından mahrum insanların oranı, 60 yaşın altında ömre sahip olan insanların oranı, fonksiyonel olarak okuma-yazma bilmeyen insan yüzdesi, uzun dönemli işsizlik oranı ve gelir yoksulluğu sınırının altında yaşayan insan yüzdesi göstergelerini kullanarak hesaplamaktadır.[19]

Dünya Bankası'nın yoksulluk konusu ile ilgilenmesi ve yoksulluk ile mücadeleye girişmesi ise, 1980'li yıllarda ortaya koyduğu yapısal uyum ve istikrar politikaları sonucudur. Yoksulluğun çok yönlü ve ekonomi dışı boyutlarının önemli bir olgu olarak görülmesi, yoksulluğun daima bir sosyal gruba özgü olduğunu sonucunu doğurmaktadır. Bu özgülüklerin farkında olmak ise, Dünya Bankası Raporlarına göre yoksullukla mücadele söyleminde tasarlanacak politika ve programların temelini oluşturmaktadır.

Dünya Bankası raporlarından çıkan analize göre, günlük geliri minimum 2400 kalori besin değeri almaya yetmeyen insanlar "mutlak yoksul" sınıfına girmektedir. Günlük 1 dolar geliri yoksulluk sınırı olarak belirleyen Dünya Bankası verilerine göre yoksulluk giderek azalmaktadır. Ancak hala dünyadaki 6 kişiden biri yeterli besin, temiz su, güvenli barınma ve hijyen gibi temel gereksinimleri karşılamaktan yoksundur.[20] Buradan çıkarılabilecek sonuç, Dünya Bankası verilerine güvenmenin pek de mümkün olmadığı yönündedir. İstisnai durumların haricinde yoksulluk hala ortadan kaldırılamamıştır. Günlük bir doların altında gelir elde edenlerin desteklenmesi gerektiği yönünde oluşturduğu yoksullukla mücadele

---

18 Vural, Savaş, F. el. at, **İktisadi Kalkınma**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1121, Eskişehir, 1999, s.333.

19 Açıkgöz, Bernur, **Küreselleşme Kurgusuna Yönelik Hipotez Testleri: Yoksulluk Olgusu Üzerine Seçilmiş Ülkeler Deneyimi (1997-2003)**, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, Cilt:18, Sayı:1, 2008, s.355.

20 Çağlayan, Hikmet, B., **Yaşamla Yokoluş Arasındaki İnce Çizgideyiz**, Hürriyet Gazetesi, (04.12.2006)

söylemi, kapitalizmin piyasa ile toplum arasında kurduğu "rıza" ilişkisinin terk edilip "zora dayalı" söylemlerin yer almasına neden olmaktadır.

Dünya Kalkınma Raporuna göre; 2015 yılında yoksul sayısı 2 milyara ulaşacaktır.[21] Tahminin gerçeğe yaklaştığı düşünüldüğünde, gerçekliği yaratan sebeplerin irdelenmesi gerekmektedir ve bu sebepler dairesinin en başında "küreselleşme" söylemi yer almaktadır. Üretimden tüketime pek çok konuda büyük bir kesimi, imkânlarını daraltarak mağdur eden küreselleşme sürecinin yoksulluk konusunda önemli bir pay sahibi olduğu düşünülmektedir. Küreselleşmeyle gelişen uluslararası kuruluşların önerdiği neo-liberal politikaların ulusal kararlarda yer edinmesi, sanayileşmenin geri plana çekilerek istihdamla birlikte gelir dağılımının da olumsuz etkilenmesine yol açmıştır. Bu olumsuzluğu giderebilmek ya da böyle bir olumsuzluğun yaşanmasına mahal vermemek adına yapılabilecek öneriler ise, yoksullukla mücadele konusunda ülkelerin toplumsal refaha ilişkin ulusal politikalar geliştirmeleri gerektiği yönündedir. Gelişmekte olan ülkeler uluslararası kuruluşların yardımlarına destek olmalı fakat bunun dışında gelişen yatırımlarına karşı çıkmalı ve devletin hangi aşamalarda devreye girmesi gerektiğini kararlaştırmalıdır.

Dünya Bankası ve IMF'nin gelişmekte olan ülkelerin yoksulluk sorununa yönelik ciddi atılımlar yaptığını söylemek mümkün değildir. Bu ülkelerin gelişmelerini sağlayacak hiçbir altyapı çalışması yapılmamıştır. Bunun yerine neo-liberal politikalara uyumu sağlayacak programlara yer verilmiştir. Ülkelerin alım güçlerini düşüren, borçlarını artıran, işsizliği körükleyen ve yoksulluğu kronik hale getiren uyum programları, gelişmekte olan ülkeleri gitgide kendisine bağımlı kılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluğu ortadan kaldırabilmek için yapılması gereken ise, uyum politikalarını bir kenara bırakarak daha kalıcı çözümler aramalarını sağlamaktır. Yoksulluk ancak serbest piyasa ekonomisi odaklı, üretimde verimliliği sağlama politikalarını benimsemiş, gelir dağılımı adaletsizliğini ve işsizliği birlikte önlemeye yönelmiş bir söylemin uygulamaya geçmesi ile kırılabilir.

---

[21] Mutioğlu, Halil, **Sefaletin Küreselleşmesi**, Yoksulluk Yazıları, Der: A. E. Bilgili ve İ. Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003, s.304.

Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar yoksullukla mücadele politikalarının istenen sonuçlara ulaşamamasını, hızlı nüfus artışına ve hükümetlerin bu nüfus artışını kontrol altına alabilmek adına yeterli fon ayırmamasına bağlamaktadır. Bu bağlam, gerçekle örtüşmeyen eksik bir bakış açısının sonucudur. Eğitim, teknoloji ve gelir imkânlarını geliştirmeden nüfus artışını kontrol altına almaya çalışmak ve uluslararası kuruluşların gelişmekte olan ülkelere sağladığı fonlar ve borçlar, yoksullukla mücadelede yeterli değildir. Bu şekilde bir mücadele yöntemi ancak ekonomik istikrarı sağlamakta yararlı olabilir fakat salt ekonomik istikrar ile de yoksulluğun bütünüyle çözüme ulaşamadığı aşikârdır.

Dünya Bankası ve IMF, piyasalar üzerinde söz sahibi olan bir grup haline dönüşmüş ve yapısal uyum politikalarıyla gelişmekte olan ülkelere çeşitli yaptırımlar dayatmışladır. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerin dış borca bağımlılıklarını arttırmış ve ülkelerin yoksulluk seviyelerinin artmasına neden teşkil etmiştir. Dış borçlarını ödeyebilmek için yapısal uyum politikalarının yaptırımlarını yerine getirmeye çalışan gelişmekte olan ülke hükümetleri, bir yandan da dış yardımlar aldıklarında bunları hangi alanlarda değerlendirebileceklerini şaşırmakta ve bu yardımlar belli grupların iktidarını korumak amacıyla harcanmaktadır. Uluslararası kuruluşların yoksullara yaptığı hizmetler, amacından şaşmaktadır.

Kısacası, *"hayalimiz, yoksulluğun olmadığı bir dünyadır"*[22] söylemiyle yola çıkan Dünya Bankası'nın yatırımlar için sağlanan yardımlarla yoksulluğu azaltamadığı, teknoloji açığını kapatamadığı, eğitim ve beşeri sermaye birikimi için sağlanan fonlarla yoksullukla mücadelede istenen sonuçları ortaya koyamadığı görülmektedir. Yoksulluğu "ekonomik bir kategori olma" söyleminden çıkarma adına gerçekleştirilen Dünya Bankası çalışmaları sonucunda yoksul insanların perspektifinden, yoksulluk istatistiklerinin arkasındaki insan deneyimi gözler önüne serilmektedir.

UNDP'nin faaliyetleri ise, yoksullara iş ve istihdam olanakları araştırılarak önce eve iş vererek serbest piyasaya adım atmalarını sağlamak ve zamanla bu

---

22 Stiglitz, Joseph, E., **Development Thinking at the Millenium**, Annual World Bank Conterence on Development Economics, Washington, 2002, 2000, s.45.

istihdamı fabrikaya taşıyarak piyasaya tam entegre etmek şeklindedir. UNDP'nin yoksulluğa bakış açısı ve yoksullukla mücadele çalışmaları nihayetinde çıkarılabilecek en temel eleştirel analiz ise; UNDP'nin küresel sermayenin kurumlarıyla benzerlikler taşıdığıdır. Yoksullukla mücadele çalışmaları, toplumun yoksul kesimlerine belirli bir seviyeye gelene kadar çeşitli kamusal yardımlar ve eğitim programları geliştirmeye yönelik oluşturulmuş çalışmalardır. Beklenen aşamaya gelindikten sonra ise bu yardımların aniden kesilmesi, yoksulluk söylemlerinin beklenen düzeye ulaşamadığı ve hedeflenen politikaları gerçekleştiremediği sonucunu doğurmaktadır. Oysa yoksullukla mücadele girişimlerinin ve bu amaçla uygulamaya sunulan politikaların en birincil görevi, ulusal yoksullukla mücadeleyi amaçlayan etkin projeleri hayata geçirmektir. UNDP'nin yoksullukla mücadele söylemlerinin projeler bağlamında eksik noktalanması sebebiyle bu görev sivil toplum kuruluşlarına, yerel yönetimlere ve merkezi devletlere verilmektedir.

Uluslararası kuruluşların sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyle yoksulluğun giderilebileceği söylemi üzerinden hareket etmeleri, hane halkı gelişimi ve doğal sektör üzerindeki baskıyı dışlayan bir yaklaşımı doğurmaktadır. Ayrıca, uluslararası kuruluşların yoksullukla mücadele şeklini sadece piyasa ekonomisi olarak görmeleri ve bu doğrultuda hareket etmeleri, tek taraflı bir bakış açısı yaratmaktadır. Kısacası, uluslararası kuruluşların yoksullukla mücadele söylemleri ve çalışmaları yoksullukla mücadele görevine hizmet edememekte, yoksulluk dışarıdan gelen yardımlarla çözülemeyecek kadar derin bir boyut arz etmektedir.

Yoksulluğun bilgi-iletişim teknolojilerindeki yansımasına gelindiğinde, çalışmanın en başında belirtilen bilgi toplumuna ve bilgi ve iletişim teknolojilerine yeniden göz atmak gerekmektedir. Çağımız toplumlarının en birincil hedefi "bilgi toplumu" düzeyine erişebilmektir. Bilginin stratejik kaynak olarak kabul edildiği bilgi toplumlarında bilgi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağladığı imkânlarla üretilmekte ve toplumsal sorunların çözümünde kullanılmaktadır.

Bilgi ve iletişim teknolojileri, küreselleşmeyi hızlandırmakta, küreselleşme de bilgi-iletişimin ve uluslararası sermayenin gelişmesini ve yayılmasını hızlandırmaktadır. "Küreselleşme" söylemi içerisinde yer edinen neo-liberal

politikalar tüm dünyayı egemenliği altına alırken, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler arasındaki gelir farklılıkları derinleşmiştir. Küreselleşmenin yarattığı gelir farklılığı eşitsizliğinin bilgi ve iletişim teknolojileri ile yok edilebileceği düşüncesi bu süreçte ortaya çıkmıştır. Bu düşüncenin ekseninde Dünya Bankası (WB), Birleşmiş Milletler (UN), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) gibi uluslararası kuruluşlar, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada bilgi ve iletişim teknolojilerinin önemi üzerinde çalışmalar yapmışlardır.

Uluslararası kuruluşlar bilgi ve iletişim teknolojileri ile yoksullukla mücadele çalışmalarını insan gelişimi ile ekonomi ağı arasındaki bağlantının 0.8'den yüksek olmasına ve gelişmekte olan ülkelerde bilgi ve iletişim teknolojilerinin işleyişi ve refahı arasındaki paralelliğe bağlamışlardır. Bu düşüncenin temel aldığı kıstas, bilgi ve iletişim teknolojilerinin insanların ihtiyaçları doğrultusunda stratejiler geliştirip yoksullukla mücadelede güçlü bir sosyal ve politik araç olabileceği yönündedir.

Gelişmekte olan ülkelerdeki dijital bölünmeyi konu alan UNDP raporları, bu bölünmeyi düzeltmeyi hedefleyen politikaların oluşturulamadığı takdirde bilgi ve iletişim teknolojilerinin mevcut eşitsizlikleri arttıracağını vurgulamış ve bu politikaları ülke hükümetlerine atmıştır. UNDP'nin bilgi ve iletişim teknolojileri yoluyla yoksulluğun azaltılmasına yönelik oluşturduğu genel söylem; *"Teknolojik eşitsizlik, gelirlerdeki eşitsizliği aynen takip etmek zorunda değildir. Tarih boyunca, teknoloji insani gelişmede ve yoksulluğun azaltılmasında güçlü bir araç olmuştur"* [23] şeklindedir.

UNDP bilgi ve iletişim teknolojilerinin genel olarak insani gelişmeyi desteklemek amacıyla yoksulluğu azaltma projeleri geliştirmekte olduğunu ilk olarak bilginin anlaşılır şekilde ifade edilmesine bağlamaktadır. Üç hedef doğrultusunda bilgi ve iletişim teknolojileri yolu ile yoksullukla mücadele/kalkınma söylemleri geliştirmiştir. Bu hedeflerden ilki, uzaktan öğrenim ve sürekli eğitimde insan sermayesini arttırarak kırsal kesimdeki yoksulların yaşam kalitelerini iyileştirme

---

[23] UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), **Human Development Report**, UNDP, New York, 2001, s.1.

olanaklarını ön plana çıkarmaktır. İkincisi, yeni istihdam ve pazarlama fırsatları yaratılarak daha verimli bir emek piyasasının yoksullar için yararlı olacağıdır. Üçüncüsü ise, bilgi ve iletişim teknolojileri yoluyla insanların iletişim kurmalarını ve kamu alanlarındaki bilgilere düşük maliyetlerle ulaşabilmelerini sağlayarak katılım oranlarını artırabilmektir.

UNDP'ye göre bilgi ve iletişim teknolojilerinin faydaları; iyi yönetişim uygulamalarını teşvik etmek, geleneksel ürünlerin pazarlama olanaklarını genişletmek, üretim tekniklerini geliştirmek şeklinde özetlenmektedir. İnsani gelişmeyi üst düzeylere taşımak amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanmak ise yoksullukla mücadelede etkili bir yöntemdir.

UNDP'nin geliştirdiği yoksullukla mücadele söylemlerinden sonra incelenmesi gereken bir diğer uluslararası kuruluş ise Dünya Bankası'dır. Dünya Bankası dört hedef doğrultusunda bilgi ve iletişim teknolojileri yolu ile yoksullukla mücadele/kalkınma söylemi geliştirmiştir. Bu hedefler zinciri, "pazarın iş yapmasına izin verme" basamağıyla temellenir. Bir ülkede, iletişim ve bilgi hizmetlerinin ülke nüfusuna ulaştırabilmek için teknolojik yeniliklerin ülkeye getirilmesi gerekmektedir. Bu aşamadan sonra ortaya çıkacak olan engeller, ancak bu engellerin aşılması ile çözülebilir ve bu noktada ikinci aşama olan "engelleri yok etme" aşamasına geçilir. Bilişim ve iletişim olanaklarının geliştirilmesiyle oluşan yeni piyasanın rekabet ortamını yaratarak pazarın işleyişinde engel teşkil edecek olumsuzlukları ortadan kaldırması gerekmektedir. Pazar, ülkelerin gelişmişlik durumuna göre bilgi ve iletişim teknolojilerinin ücretlerini yeniden biçimlendirecek ve hizmete sunacaktır. Üçüncü aşama ise, kamu sektörünün desteğinin devreye girmesi ile oluşmaktadır. Kamu sektörü ile gelişen pazar, birtakım desteklerle talebi veya canlandırmayı teşvik edebilir. Bu destekler; nakit para, sermaye veya sübvansiyon şeklindedir. Dördüncü aşama ise, devlet desteği için rekabet ortamı yaratma aşamasıdır. İmkân sağlayan ortamda devlet yardımı için şirketler arası rekabetin başarısı kritik talebe ve tedarik faktörlerine bağlıdır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Dünya Bankası'nın bilgi-iletişim teknolojileri yoluyla yoksullukla mücadele hedeflerine göz attıktan sonra, bilgi-iletişim teknolojilerinin yoksullukla mücadelede öncelikli bir araç sayıldığı görüşünü

ortaya sermek ve bu görüşün doğrulanabilir ya da eleştirilebilir yüzünü analiz etmek gerekmektedir. Uluslararası kuruluşların benimsediği teknolojik determinist yaklaşımın toplumu edilgen kılan bir yaklaşım olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu yaklaşım sonucu teknolojinin yoksullukla mücadelede önemli bir araç olduğuna yönelik oluşturulan kalkınma söylemlerini eleştirmek, teknolojik determinizm yaklaşımının teknolojik değişimin beraberinde toplumsal değişimi getireceğine yönelik savını eleştirmekle eşdeğerdir.

Günümüzde hızla gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri ile insanların hayata bakış açıları, hayattan beklentileri, amaçları kısaca yaşam tarzları değişmiştir. Bilgi çağının getirilerinden yararlanarak gereksinimlerini gidermek, kaliteli yaşamak gibi arzuların yanı sıra hizmetlerin daha etkili bir biçimde yerine getirilmesini talep eder duruma gelmişlerdir. Bu doğrultuda bir genel değerlendirme yapıldığında ise, bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplumların ayrılmaz bir parçası ve gündelik etkinliklerin temel öğesi haline geldiği gerçeği çıkarılmaktadır. Bu gerçeğin bir diğer yüzü, bilgi ve iletişim teknolojilerini kalkınmada öncelikli bir araç olarak gören uluslararası kuruluşlara yönelik geliştirilen eleştirilerdir. İletişim ve bilgi kanalıyla var olan bilgi ve iletişim teknolojileri, teknolojideki hızlı gelişmelerin toplumsal sistemde yarattığı kapitalist düzenin gölgesinde hüküm sürmeye başlamıştır. Bu kapitalist ortamın yarattığı yegâne söylem ise, bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplumsal yaşamı kökünden değiştirebileceği ve yoksulluk ile mücadelede etkin rol oynayabileceği yönündedir. Ancak bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin sosyo-ekonomik seviyelerini yükseltmekte, toplumsal ve politik meselelerini çözümlemekte öncelikli kılmaya yönelik geliştirilen düşünsel temel, eksik bir bakış açısıyla oluşturulmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojileri, önceki dönemlere ait sorunların çözümünde değil, sorunlar hakkında daha detaylı bilgi akışını sağlamakta önemli bir araçtır. Teknolojinin toplumsal olarak toptan değişikliklere neden olma süreci, toplumun sosyo-ekonomik özellikleriyle ilişkide olup belli bir benimseme sürecine gereksinim duyularak oluşmaktadır. Uluslararası kuruluşlar ise bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak yoksulluğu azaltma yönünde az gelişmiş ve gelişmekte olan bölgeler hakkında bilgi sağlamaktadırlar. Bu teknolojileri doğrudan yoksulluğu azaltmak yönünde kullanmak, okur yazma bilmeyen bir köye internet teknolojisini götürerek ekonomik ve sosyal kalkınmalarını

beklemek gibi boşa harcanan bir süreçler silsilesi oluşturmaktan başka bir amaca hizmet etmeyecektir.

Uluslararası kuruluşların yoksullukla mücadelede bilgi ve iletişim teknolojilerini önemli bir araç olarak görmelerinin nedeni, yoksullukla mücadele söylemini pazar sektörüne dayandırmalarından ve az gelişmiş ülkeleri piyasa ekonomisine entegre etme gereksinimini bilgi-iletişim teknolojilerinin gelişimini hane halkı gelişimiyle eşdeğer tutma çabalarından kaynaklanmaktadır.

Bilişim Çağının temel öğesi olan bilgi-iletişim teknolojilerinden önce yoksullukla mücadelede yatırım odaklı gelişimi öngören uluslararası kuruluşların bu iki söylemi arasındaki temel farklılık, yoksullukla mücadelede kullanılan araçların değişmesine bağlanmaktadır. Uluslararası kuruluşlar, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki bilişim ve iletişim teknolojileri olanaklarını geliştirmeye yönelik oluşturdukları yoksullukla mücadele söylemleri, kalkınmayı neo-liberal politikalara bağlayıp toplumsal üretim ilişkileri konusunda pek fazla girişimde bulunmamışlardır. Kapitalizmin kurallarını uygulayarak, emeğin değerini, üretim ve sınıf ilişkilerini göz ardı ederek politik söylemler oluşturmuşlardır. Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkelerdeki bilişim ve iletişim teknolojileri üretiminde pazarın olanaklarını geliştirmeye yönelik söylemler geliştirmiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ise az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bilişim ve iletişim teknolojileri kalkınmadaki yerini niceliksel yöntemlerle, finansman modelleri, altyapı, uygun teknoloji, kullanıcıların sosyo-ekonomik profilleri ve kar-zarar analizine dayalı olarak ortaya koymaktadır. Uluslararası kuruluşların bilgi-iletişim teknolojileri ve yoksullukla mücadele konusunda yaptıkları analiz ve çıktılar, yoksulluk konusuna yüzeysel bir çerçeveden baktıklarını ve yoksulluk gerçeğini doğuran asıl nedenleri göz ardı ettikleri sonucunu doğurmaktadır. Destek ekonomisinin toplumsal boyutu olan “insan”, “cinsiyet”, “eğitim” “yaşam kalitesi” gibi sosyolojik konulara değinmeden, neden-sonuç ilişkisi içerisinde bir değerlendirme yapmadan yoksulluğu göstergelerle değerlendirip yoksullukla mücadeleyi sermaye-pazar ilişkisine bağlayan uluslararası kuruluşların bilgi-iletişim teknolojileri yoluyla kalkınmaya yönelik oluşturdukları söylemler, ucu açık ve eleştirel söylemler zincirinin

halkalarını oluşturmuştur. Zira yoksulluk kapitalist sistemin çözüm yollarıyla nihayete erdirilebilecek bir kar-zarar analizi ve istatistikî bilgiler bütünü değildir.

Kısacası; uluslararası kuruluşların yoksullukla mücadele şeklini sadece piyasa ekonomisi olarak görmesini ve bu doğrultuda hareket etmesini doğru bulmak, tek taraflı bir bakış açısı yaratmaktadır. Sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyle yoksulluğun giderilebileceği söylemleri, hane halkı gelişimi ve doğal sektör üzerindeki baskıyı dışlayan bir yaklaşımdır. Bilgi-iletişim teknolojileri kullanarak piyasa ekonomisini geliştirmek ve bu şekilde yoksullukla mücadele etmek yaklaşımı sadece küresel ekonomiye fayda yaratacağı düşüncesini ortaya çıkartmaktadır. Bilgi-iletişim teknolojileri kullanımı küreselleşmeyi hızlandıracaktır fakat küreselleşmenin yoksulluğu azalttığı ya da arttırdığı yönündeki tartışmaları daha da derinleştirecektir.

Uluslararası kuruluşların bilgi ve iletişim teknolojileri yoluyla yoksullukla mücadele söylemleri, muhakeme bağlamı içerisinde değerlendirilmelidir. Muhakeme bağlamına göre bilgi ve iletişim teknolojileri yoksulluğu azaltamaz, bunun yerine karar vericilere, araştırıcılara ya da devlet planlayıcılarına yol gösteren veriler dizini oluşturmada yardımcı olur. Bu düşünsel yaklaşımla bilgi ve iletişim teknolojilerinin yoksulluğu belli bir düzeyin altına çekmekte araç, bu seviyede tutmakta amaç olduğu sonucu çıkarılmaktadır. BİT toplum tarafından benimsendiği takdirde bir amaca hizmet edebilir. Bunun için de bir benimsenme sürecine ihtiyaç vardır. Ayrıca BİT insanları nesnelleştirmek yerine sınıflara ayırarak çözüm önerilerinde bulunması açısından göz ardı edilmemelidir. Söylemsel bağlam açısından, yoksullukla savaşta kullanılan ideoloji (piyasa ekonomisi ve bu savaşta kullanılan silah), bilgi ve iletişim teknolojileri ile ilişkilendirilmiştir.

I. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE: ELEŞTİREL KURAM

1.1. Eleştirel Söylem Çözümlemesine Giden Yolda Söylem, Dil ve İdeoloji İlişkisi

1.1.1. Tarihsel Gelişimi İçerisinde Söylem Kavramı

Söylemin geçmişi Batı'da 2000 yıl eskilere dayanmaktadır.[24] Sözcüğünün kökeninde "tartışma, konuşma ve koşuşturma" anlamına gelen 'discursus' sözcüğü bulunur. Sözlüklerde ise 'düzenli düşünce, ussallık; düşüncelerin sözel olarak aktarılması, konuşma; bir konuya ilişkin resmi, düzenli ve uzunca düşünce aktarımı' anlamına gelir.[25]

Söylem, değişik bakış açılarındaki temel tartışma konularını ortaya çıkarır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- *Verilerin niteliği:* Dilbilgisi uzmanı ve geleneksel dilbilimci için en büyük birim tümcedir. Söylem çözümlemesi ile uğraşan dilbilimci, dilin doğal, ölçülmemiş, iletişim değeri taşıyan her birimini veri olarak kullanabilir; dilbilimcinin kendi sözcükleri de bu verilerin içinde sayılabilir, ancak kendi söyleminden kural çıkarabilmesi için bunun başkalarının söylemi ile doğrulanması gerekir.[26]
- *Bağlam:* "Bağlam" tanımlanması güç bir kavram olsa bile söylem çalışmaları bağlamın sürekli altını çizer ve bu tür incelemede bağlam salt dil içi bağlamla sınırlı tutulmaz; iletişim edimine katılanlar, iletişimin kültürel ve toplumsal boyutu, iletişim edimindeki kişilerin varsayımları, dünya görüşleri, beklentileri bu

---

24 Dijk, Van, Teun, **Handbook of Discourse Analysis**, Söylem Çözümlemesi El Kitabı, Vol.1, Academic Press, 1985, s.1.

25 Doltaş, Dilek, el. at, **Söylem Üzerine**, Editör: Ahmet Kocaman, Odtü Geliştirme Vakfı Yayınevi, Ankara, 2003, s.1

26 Brown, Gillian ve Yule, George, **Discourse Analysis**, (Söylem Çözümlemesi), Cambridge University Press, 1983, s.20-22.

bağlamın bileşenleridir. Bu açıdan, söylem çözümlemesi ile ilgilenenler için bağlam geniş bir çerçevede ele alınır.[27] Çalışmada bağlamı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yoksullukla mücadelede kullanımının yaratacağı etkilerin toplumsal boyutu üzerine beklentileri şeklinde tanımlayabiliriz. Bu amaçla bilgi ve iletişim teknolojilerinin yoksullukla mücadelede hangi role sahip olduğu ve bu rollerin etkinliği değerlendirilmelidir. Etkinlik kavramının determinizm bağlamında değerlendirilmesi neticesinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin neden olacağı yenilikler üzerinde durulacaktır.

- *Metin:* Konuşur-okur ve bağlam ilişkileri söylemin bir sonuç değil bir süreç olduğunu gösterir. Durağan olan, sonuç diye nitelenen metindir. Söylem sürekli bir oluşumdur, bir devingenliktir; dil düzeneği ile bağlamın etkileşimi sonucu ortaya çıkar. Bu bağlamsal ilintiyle devinime geçmezse metin eylemsizdir, ölüdür. Bir eylemin bağlamla birlikte yeniden şekillenmesiyle oluşan gösterimsel dönüşüme söylem denir. Bu görüşe göre söylem anlamın irdelenmesindeki edimsel süreçtir. Metin bunun ürünüdür.[28]

İngilizcede "söylem çözümlemesi" başlığını taşıyan ilk yazı, 1952'de Zellig Harris tarafından yazılmıştır. Ancak bu çalışmanın bütünüyle yapısal yönelimli olması, söylemi öteki yapı birimleri (sözcük, tümce, söz öbeği, vb) gibi, ama tümce ötesinde bir birim gibi ele alması, çoğu araştırmacıya çekici gelmemiştir.

1960'ların başlarında Barthes, Greimas, Bremond gibi Fransız dil bilimci ve göstergebilimcileri iletişimi dil içi ve dil dışı öğeler bütünlüğü içinde ele alarak söylem çalışmalarının özellikle yazın incelemelerine katkılarını göstermeye çalışmışlardır.

Söylemin özellikle yapısal boyutuna yönelik ilk çalışmalar yine 1960'ların başlarında Avrupa'da geliştirilmiştir. Daha sonraları "metin dilbilgisi" ve "metindilbilim" adıyla anılacak olan çalışmalar Hartman ve öğrencileri tarafından

---

27 Doltaş, Dilek, el. at, 2003, a.g.e., s.9.
28 Doltaş, Dilek, el. at, 2003, a.g.e., s.10.

başlatılmış ve bu çalışmaların tümce ötesi yapısal ilişkilerin, metin ve söylemin niteliğinin anlaşılmasında önemli katkıları olmuştur.[29]

Chomsky'nin 1957 ve 1965'te yayımlanan kitaplarında dile getirilen üretimsel dönüşümcü görüşe göre dilbilgisi "ideal konuşucu-dinleyici"nin dile ilişkin bilgisidir. Başka bir anlatımla, dil soyut bir dizge olarak, dil dışı bağlamdan bütünüyle soyutlanarak ele alınır. Konuşurların amaçları, neyi, nerede, niçin söyledikleri değil, tümcelerin yapısal, biçimsel bakımdan kurala uygun bir biçimde düzenlenmesidir.[29]

Söylem çözümlemesinin 1970'ten sonraki aşaması dizgeli çalışmaların yapıldığı, özel söylem türleri yerine dilin gündelik olağan kullanımının incelenmeye başlandığı, araştırmaların tek yazı boyutundan kitaplaşmaya doğru geliştiği bir dönemdir. Bu dönemde dilin toplumsal boyutunun yanında, işlevsel boyutuna da ağırlık verilir[30]

1960'lı yıllarda başlayıp 1970'li yıllarda söylem çalışmalarını destekleyen bir başka kavram da felsefeci Austin'in öncülük ettiği "sözeylem" kavramıdır. Daha sonra Searle, Grice, Sadock ve öteki dil felsefecilerinin geliştirdiği bu yaklaşım, tümcelerin salt yapısal bir birim değil, bir eylem oldukları gerçeğinin altını çizer. [30]

Yine aynı yıllarda bilişsel dilbilime duyulan ilgi ve yapay zekâ çalışmaları söylemin zihinsel boyutunu, metin anlama ve üretme süreçlerini, bilginin zihinde simgelenmesi ve saklanması konusunu irdeleyerek disiplinlerarası söylem çalışmalarının bir başka boyutunu ortaya çıkarır.[31]

Süregelen araştırmalarda çok geniş bir alanda üretimsel bir süreç olarak birey ve toplum açısından dil içi olduğu kadar dil dışı değişkenlere de bağlı olarak hem ayrı disiplinlerde hem disiplinler arası betimlenmekte ve çözümlenmektedir.[32]

---

29 Doltaş, Dilek, el. at, 2003, a.g.e., s.2.
30 Doltaş, Dilek, el. at, 2003, a.g.e., s.3.
31 Doltaş, Dilek, el. at, 2003, a.g.e., s.34.
32 Özarslan, Zeynep ve Çoban, Barış, **Söylem ve İdeoloji, Mitoloji-Din-İdeoloji**, Su Yayınevi, İstanbul, 2003, s.285

1.1.2. Söylem ve Dil İlişkisi

Bir bireysel kurgu olarak toplum içinde sunulmakta olan söylem, dilsel girdiyi alanların, bu kurguyu yorumlayıp, zihinlerindeki yapılandırmayı gerçekleştirmeleri ile gerekirse kendilerinin de yenilerini kurgulayabilir konumda olmalarını hazırlayan işlemler zinciri olarak düşünülmelidir.[33]

Bir dilin sözcük dağarcığının önemli bir bölümü, o toplumun görmek, sözünü etmek, üstünde konuşmak istediği nesne, olay, kavram, süreç, vd.'yi adlandıran simgeler bütünüdür. Bireyler oluşturduğu tümce ötesi birimleri de aynı biçimde, konuşan/yazarın üstünde konuşmak istediği nesne, kavram, süreç, olgu vd.'ye işaret eden bir bütün olarak görebilir.[34]

Dili toplumsal bir olgu olarak ele alan bilim adamları sözcük ve dilbilgisi yapılarının anlamlarından çok bunların metinde hangi görevi veya işlevi üstlendikleri konusuna değinmişlerdir. Bu konuya ilk ve önemli katkı Austin (1962) ve Searle (1969)'den gelmiştir. "Sözeylem Kuramı"nı ortaya atan Austin'in ilgilendiği konu dilin tümceleri değil, bir konuşma durumunda kullanılan sözcelerin niteliğidir. Kuramda dilin işlevleri terimiyle bireylerin dille ne yaptıkları açıklanmaya çalışılmıştır.

Konuya yazılı metinler açısından değinen Roman Jakobson'a göre dilin temel işlevlerinden biri 'bağlantı' işlevidir. Bu işlev, bildirişim kurmak, bildirişimi uzatmak ya da kesmek için kullanılan, bildirişim oluğunun açık olup olmadığını denetlemeye, konuşmaya katılanın dikkatini çekmeye yarar.[35]

Söylemin dilsel boyutu yaklaşık üç bileşenle tanımlanır. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır;

- Anlam,
- Biçim,

---

33 Özarslan, Zeynep ve Çoban, Barış, (2003): a.g.e., s.286.

34 Doltaş, Dilek, el. at, 2003, a.g.e., s.30.

35 Jakobson, Roman, **Dilbilim ve Yazınbilim**, Çeviren: Ahmet Kocaman, Hazırlayan: Mehmet Rıfat, (1983) içinde, Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları, Yazko Yayınları, İstanbul, 1960, s.52.

- Eylem-etkileşim

Söylemi oluşturan birey ya da bireylerin kullanım ortamına taşıdıkları kendi özellikleri ve bu özelliklerin toplumsal ortak kullanım özellikleri ile örtüşme ve karşıtlıkları o söylemin betimlenmesinde yer alır. Ortak özellikler anlaşmanın gereği, ayrı özellikler özgünlüğün gereği var olmak zorundadır, oluşum ise koşulların öngördüğü değişkenlere bağımlı yapılandırmadır. Bu yapılandırma işlemi sonucu anlam ortaya çıkmaktadır.[36]

Anlam yaşamın içinde var olduğu gibi süre gelirken, dışsal ve yapay bir düzen için, dil birimleri ile ölçüme alınmış rastlantısal olarak dillere yerleştirilmesiyle dili kullanan bireylerin zihinlerinde kodlanmıştır. Bu kodlama düzeni ile üretim gerçekleşmektedir ve işlemlerin temelini bu kodlama oluşturmaktadır.

Anlam zihinde bir oluşum olarak bireyler tarafından dile getirilir. Söylem dile getirilmedeki dil parçasıdır. Bildirişimde dil kullananların zihinlerindeki soyut anlamı somut ses dizgeleriyle birbirlerine aktarımı, temeldir. Bu aktarımda kime, neyin, niçin, ne zaman, nerede, kim tarafından, nasıl aktarıldığı, anlamın bütünlenmesi açısından önem taşır. Aktarım bir üretim ve gerçekliğin kurgulanmasıdır. Dinamik oluşum ve denetim, edinilmiş belli ilkelerle sürdürülür. Söylem bildirişim ortamının özelliklerine göre çeşitlenmektedir. Bu çeşitlemeler belli özellikleri ile ayrı türler olarak betimlenmektedir. Bireyler kendi yaşantıları gereği bu türlere az ya da çok yaklaşırlar. Türler, özgünlük ölçütünde toplumlar için geçerli geniş bir yelpazede yer almaktadırlar.[37]

Bireyin topluluk içinde diğer bireylerle etkileşim halinde olan, kültürel varlık olarak sergilediği söylem, o topluluk için geçerli ölçütler ve kültür içinde varlık bulur. Anlam, toplulukların dillerinde dışa vurulan değerlerin etkileşim örüntülerinin kültürel birikimlerinin içinde oluşur. Birey içinde bulunduğu toplumun bir üyesi olarak söyleme katılımı ile toplum içinde yerini almakta, toplumda kendine

---

36 Özarslan, Zeynep ve Çoban, Barış, 2003, a.g.e., s.286.
37 Özarslan, Zeynep ve Çoban, Barış, 2003, a.g.e., s.287.

verilen konumdan toplumsal yaşama katılmakta ve düzende söylem üretimi içinde etkili olmaktadır.

Anlam, gerçeklik adı altında, bir boyutuyla varlıklar, insan olma özellikleri kapsamıyla doğada olmakla birlikte, bu gerçekliğe özgü içsel olmadığından ancak göstergeler aracılığı ile dışsal gerçekliğe göndermeler ile dilde bulunabildiğinden, bir başka boyutuyla da ancak zihinsel işlemlerde kullanım ile üretilebildiğinden, dile bağımlıdır. Bütünsel, sarmal, çok boyutlu gerçeklik, bölünmüş ve seslendirilerek somutlaşmış birimlerde tek boyutlu dizimsel göstergeler düzenine sığdırılmıştır. Evrensel özellikler taşıyan kavramlar, ayrı ses dizimleriyle ayrı topluluklar için eş göndermelere olanak sunarken, topluluklara özgü değerler, ancak o topluluk için geçerli göstergeleri taşıyan dilde varlık bulur. Olağan doğal yaşamı dil içi ve dil dışı olarak ayrımlamanın olanaksız olduğu düşünülürse, anlam, edinim süreci içinde deneyim ile yaşanmaklayken dilsel biçimle bireyin zihnine kodlanmaktadır. Edinim süreci içinde sesletim ile algılanan biçimin anlamı da, o biçim içinde kavramsallaştırılmaktadır.[38]

Eylem ve etkileşim, söylem bileşenleri arasında en toplumsal olanıdır. Söylemler belirli bir durumda ağızdan çıktıkları zaman bildirimin, bir sorunun, suçlamanın, söz verme ya da tehdidin söz edimini yerine getirirler. Birkaç kurumsal söz edimi dışında, neredeyse tüm söz edimleri bütün insanlar için kullanılabilir. Egemen grupların üyeleri yönetilen grupların üyeleriyle konuşurken emirler ya da tehditlerden, bu tür söz edimlerin toplumsal durumları göz önüne alındığında, daha sık yararlanabilirler. Öte yandan, bu, yönetilen grupların üyelerinin emirleri ya da tehditleri kendi aralarında hiç kullanmadıklarını ki böyle olmayacağı açıktır, varsayar.[39]

Bir söylemin hem farklı, hem de tek anlamlandırılabilmesi olasıdır ve bu da yine söylem ile gerçekleşir. Öyle ki; söylemler birbirleriyle ilişkili olarak akış içinde, ileri ve geri göndermeler ile çoğulcu dizgeler oluştururlar ve bu oluşum karmaşık yapıda sürekli, sonsuz, yeniden üretim görünümünde sürmektedir. Söylem iki aşamalı

---

38 Ö Özarslan, Zeynep ve Çoban, Barış, 2003, a.g.e., s.289.

39 Dijk, Teun, Van, **Ideology and Discourse, A multidisciplinary introduction**, English version of an internet course fort he Universitat Oberta de Catalunya (UOC), July, 2000.

anlamlandırma işlemindedir. Üretimde kaynak olan özne, söylemin erişeceği öznelere göre kendi anlamlandırma dizgesini, anlamlandırma nesnesi olarak dürümleyip somutlaştırdıktan sonra alıcı konumundaki özneler, algıladıkları söylemi belli kaynaktan gelen dizge olarak çözümleyip, anlamlandırmaktadır. Toplumun bireyleri koşullara göre söylemle konumlanmaktadır.[40]

1.1.3. Söylem ve İdeoloji İlişkisi

İdeoloji, toplumsal oluşum olarak ancak dil ile ortaya çıkabilmesi, ancak dilde anlatım bulması nedeniyle söylem ile doğrudan ilişkilidir. Söylem, bildirişimdeki dil kullanımı, ideoloji de düşünce ve inanç düzeni olarak tanımlandığında; söylem içinde ideolojiyi barındırır ve ideoloji söylem oluşumundaki çerçeve olarak görülebilir. Bu bağlamda söylem ve ideoloji arasındaki ilişki, içiçelik de ortaya konmuş olur.

İdeolojiler tanımı gereği biraz genel ve soyuttur. Böyle olmaları da gerekir, çünkü günlük durumların çok çeşitliliğine uygulanmak zorundadırlar. Başka bir ifadeyle, bir yandan soyut, genel ideolojiler arasında, öte yandan da insanların söylemi nasıl ürettiği ve anladığı ya da diğer toplumsal pratiklere nasıl dâhil ettiği arasında büyük bir boşluk oluşabilir. Bunun bir istisnası elbette ki ideolojileri yeni grup üyelerine öğreten ve açıklayan ya da dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı ideolojileri savunan açık ideolojik söylemlerdir.

Bununla birlikte soyut ideolojiler çoğu zaman metinde ve konuşmada sadece dolaylı olarak ortaya çıkarlar. Bu, söylem ve ideolojiler arasında 'arabulucu' temsillere ihtiyaç duyulduğu anlamına gelmektedir.[41]

İdeolojiler, toplumsal yapılarla, bu yapılar içindeki özneler arasındaki gerçek ilişkinin tersyüz edilişine, ya da tasarımına dayanır. Özneler, üretim ve yeniden üretim süreçlerinin pratiklerinde eyleyici, taşıyıcı olarak konumlanırken, belli tahditler altında hareket ederler. Söylem üzerine çalışmak, varolan ifade biçimlerini ele almayı gerektirir. İdeolojik söylemler ya da söylemsel ideoloji,

---

40 Ö Özarslan, Zeynep ve Çoban, Barış, 2003, a.g.e., s.290.

41 Dijk, Teun, Van, 2000, a.g.e.

öncelikle insanın kimliğini tespit eder. İdeolojik düzey açısından öznelere yönelik ideolojiler yoktur. Özneleri, ideolojiler kurar.[42]

Öznenin, çelişkili olan toplumsal ilişkilere göre inşa edildiğini göstermek, son derece önemlidir. İdeolojinin verdiği hayali kimlikte, özne tutarlı olarak adlandırılarak, çeşitli süreçler bastırılır. Özneyi, homojen bir özne, kendi fikirlerinin ve eylemlerinin başlangıcı olarak, kendini gören bir özne durumuna sokar.[43] Öznenin oluşması, bir tür anlamlandırma sürecidir ve bu anlamlandırma, pratiğe çelişik olanı uyumlaştırır.

Toplumsal biliş ve söylem arasındaki ilişkiyi kültürel ortak alan, toplumsal ve kişisel bilişin diğer bütün biçimlerinin ve dolayısıyla da tüm söylem üretimi ve anlaşılmasının temelini oluşturduğu ve en temelde yerde aldığı aşağıdaki maddelerle temsil edilebilir:[44]

- *Zihinsel Modeller:* İçinde yer aldığımız, tanık olduğumuz, ya da okuduğumuz günlük olayların bölümlenmiş temsillerine zihinsel modeller denir. Zihinsel modellerin ilginç bir özelliği, hem kişisel, öznel ve günlük hayatımızda yaşadığımız olaylar hakkındaki önyargılı bilgiyi temsil etmeleri, hem de toplumsal biliş de dâhil olmak üzere daha genel, soyut inançlara yönelik somut örnekler sunmalarıdır.

Genel toplumsal temsiller ayrı olarak ifade edilseler de, bilgi, tutumlar ve dolaylı ideolojiler belirli olaylar için kurduğumuz zihinsel modellerin içeriklerini ve yapılarını etkileyebilirler. Bu, aynı zamanda zihinsel modellerde dile getirdikleri gibi genel ideolojilerin özel deneyimlere dönüştürülebileceği anlamına gelir.

Günlük yaşam deneyimleri, zihinsel modellerin oluşturulmasında yer alan etmenlerin katmerliğine ve bunların gerektirebileceği kişisel ve bağlamsal farklılıklara rağmen, zihinsel modeller aynı zamanda toplumsal olarak paylaşılan ideolojilerin bölümlerini sergilerler. Zihinsel modeller yalnızca kişisel deneyimlerin

---

42 Fred, R. Dallmayr, **Twiliht of Subjectivity, Contributions to a Post Individualist Theory of Politics**, The University of Massachusetts Press, Amhers, 1981, s.24.

43 Coward, R. ve Ellis, J., **Dil ve Maddecilik**, Çeviren: Esen Tarım, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.139.

44 Dijk, Teun, Van, 2000, a.g.e.

temsili için önemli olmakla kalmazlar, aynı zamanda eylem ve söylemin kavranması ve üretiminin de temelidirler. Modellerle söylem arasında belirgin olarak bir ilgi kurmanın bir yolu modelin önermelerinden söylemin anlamlarının/anlamsal temsillerinin türetilmesidir.

- *Gruplar:* İdeolojinin mikro düzeydeki tanıtımında, 'grup' kavramı ile ilgili açıklamalar yer almaktadır. Buradaki temel fikir, her insan ortaklaşalığının bir ideolojiye sahip toplumsal bir grubu oluşturmadığıdır. İdeolojiler toplumsal pratikleri dolaylı bir şekilde genelde ve söylemi ise özelde denetlediklerinden, ideolojilerin sonraki açık toplumsal işlevi, ortak eyleme, hem iç grup üyelerinin işbirliğine ve etkileşimine hem de dış grup üyeleriyle etkileşime olanak vermeleri ya da kolaylaştırmalarıdır. Bunlar ideolojilerin toplumsal mikro-düzey işlevleridir. İdeolojiler çoğunlukla diğer gruplarla ilişkili olarak, grubun kimliksel belirlenmesinin zihinsel biçimleri olarak gelişmesidir. Bu, eğer bir amaç ya da simgesel kaynaklar üzerinde bir rekabet yoksa o zaman, ideolojilerin bir bütün olarak toplum düzeyinde değil de, sadece gruplar içinde ve gruplar arasında bir anlamı vardır.

İdeoloji, bilincin oluşumu ile ilgilidir. Toplum yaşamına yönelik olduğu da düşünülürse "toplumsal bilincin" önceliklenmesi doğaldır. Bu biçimiyle ideoloji Marx'ın tanımlamalarında yer alır. Mardin, ideolojiyi, Marx'ın "dışsal" anlamda sosyal yapının, fikrin şekillenmesine katkısı anlamında ele almasına karşın, Freud'un "içsel" bir anlamda ruhsal gelişme dinamiğinin, insanda düşünceleri yaratan ortamı araştırdığını belirterek karşı kutuplarda olduklarını ileri sürmüştür.[45]

Üşür'e göre kuramcılar; *"maddi üretim güçlerini elinde tutan sınıf aynı zamanda zihinsel üretimi de denetler"* diyerek toplumsal bilincin oluşumunda egemen sınıfın etkisini betimlemişlerdir. Bu tanımlamalarda "özne" kaybolmuş, "egemenlik" odaklanmış görünmektedir. [46]

---

45 Şerif, Mardin, **İdeoloji**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993; Şükriye, Ruhi, **Söylem ve Birey**, Haz. Kocaman, Ahmet, "Söylem Üzerine", Hitit Yayınları, Ankara, 1996, s.42

46 Üşür, Serpil, Sancar, **İdeolojinin Serüveni**, İmge Yayınları, İstanbul, 1997, s.14.

Egemen sınıfın ideolojisi tamamıyla, egemen olması nedeniyledir ki, sadece o sınıfın üyelerini değil, aynı zamanda ezilen sınıfın üyelerini de adlandırır.[47] Söylemlerin dünyayı yansıtmaktan çok, düzenlemekte olması, buna dayanır. Bu düzenlemede "güç", hem söylemin bir parçasını oluşturur, sınıf egemenliğine tekabül eder; hem de söylemsel pratiklerin bizatihi içindeki güç ilişkilerine karşılık düşer.[48]

Eagleton, *"egemen bir ideolojik formasyon değerler, düşünceler ve inançlar ile ilgili az çok uyarlı bir dizi söylemden oluşur belli maddi aygıtlarda fark edilen ve maddi üretim yapılarıyla bağlantılı olan bu ifade ve inançlar öznelerinin kendi toplumsal çevreleriyle olan ilişkilerini gerçeğin çarpıtılmasını garantileyecek şekilde yansıtır"* demektedir.[49]

Egemenlik, anlatımını Gramsci de onaya dayalı güç anlamında "hegemonya" kavramında bulmuş, Althusser ise, egemenlik adına toplumsal biçimlendirmenin düzenini irdelemiştir. İdeoloji bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla aralarındaki hayali ilişkilerin bir tasarımıdır.[50] Toplum içinde konumları tanımlanan bireyler, "çağırma" ve "çağırıldığını anlama" işlemleriyle özne biçimine getirilirler. Althusser de yaşanan ilişkilerle ideoloji özne olan bireylerde kapatılmış ancak eklemlemeye açılmıştır. Özneler, kendilerinin olmayan, kendileri gibi görünen söylemle toplumda işlevsellik kazanırlar.

Faucault'un söylem üzerine çalışmalarının çoğu ideoloji terimiyle diyaloğa ve tartışmaya açıktır ve bir anlamda söylem terimi ideolojiyle diyalog içerisinde ve ideolojinin tanımına tepki veren bir şekilde tanımlanır. Söylem ile ideoloji terimi arasında birçok fark vardır. Faucault bu konuda şöyle demiştir:

"İdeoloji nosyonu bana üç nedenle kullanılması zor gibi görünüyor. Birincisi, beğenin ya da beğenmeyin bu nosyon hakikati ifade eden bir şeylere gücül karşıtlık içinde durur. Şimdi bence bir söylemdeki sorun öğelerin hangi kategoriye

---

47 Laclau, E., **İdeoloji ve Politika**, Çeviren: Hüseyin Sarıca, Belge Yayınları, İstanbul, 1985, s.175

48 Callonicos, A., **Marxism and Philosophy**, Oxford University Press, Oxford, 1987, s.150.

49 Terry, Eagleton, **Eleştiri ve İdeoloji**, Çev. Esen Tarım, Serhat Öztopbaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.66.

50 Lois, Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.51.

girdiğini saptayan ayrım çizgilerini çekmek değil kendi içinde ve kendi başına doğru ya da yanlış olmayan söylemler içinde hakikat etkilerinin tarihsel olarak nasıl üretildiğini görmektir. İkincisi bence ideoloji kavramı zorunlu olarak öznenin düzeninde yer alan bir şeylere göndermede bulunur. Üçüncüsü, ideoloji kendi alt yapısı, malzemesi, ekonomik belirleyicisi olarak işlev gören bir şeylere ikincil bir konumda durur. Bu üç nedenden ötürü bu nosyon bence bir takım önlemler alınmaksızın kullanılamaz."[51]

Foucault, egemen özneye gönderme yapmadan düşünceler tarihi hakkında yazmakla ilgilendi. Özneyi veya krizdeki özneyi bile varlığı ve özellikleri ana çizgileriyle belirlenebilecek bir birim olarak görmektense, Foucault, daha çok öznenin kendisini görmezden gelmeyi tercih etti ve öznellik kavramının oluşumunda önemli olduğunu düşündüğü süreçlere odaklandı.

Foucault "söylemsel oluşum" deyişini kullanarak farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Söylem, bir üst kavramdır. Söylemin ürettiği bilgi, iktidarı doğurur. Bu süreç, bireylerin de öznelere dönüştürülme sürecidir. Foucault ile söylem ancak doğruluk iddiası üreterek kendini var eden anlam pratiği olarak tanımlanır. Birbirini dışlayan ideoloji ve gerçeklik kavramları yerine Foucault söylemi yeğlemiştir.

"Bana göre söylemin üretimi her toplumda, görevleri onun gücünü ve tehlikelerini önlemek belirsiz, olagelişini dizginlemek, ağır korkuluğu maddiliğini savuşturmak olan bir takım yollarla hem denetlenmiş hem ayıklanmış hem de örgütlenmiş ve yeniden paylaştırılmıştır."[52]

Foucault baskıcı hipotez kavramını şiddetle eleştirir; çünkü ona göre iktidar bir grup tarafından sahiplenilmemektedir, ama bir toplum içinde dolaşımdadır. İktidar o kadar kolay bir şekilde denetim altında tutulamaz, İktidar daha çok insanlar arasında her bir etkileşimde uzlaşılmış ve hiçbir zaman sabitlenmemiş ve durağanlaştırılmamış bir ilişki ve eylem biçimidir.

---

51 Scholle, J. David, **Eleştirel Çalışmalar: İdeoloji Teorisinden İktidar/Bilgiye**, Çev. Mehmet Küçük içinde **Medya, İktidar, İdeoloji**, Ark Yayınları, İstanbul, 1994, s.226.

52 Foucault, Michel, **Söylemin Düzeni**, Çev. Turhan İlgaz, içinde **Ders Özetleri**, Çev. Selahattin Hilav, YKY Yayınları, İstanbul, 1987, s.10.

Foucault, kurumsallaşmış bir ilişkideki güçlü insanın aslında tümüyle güçlü olduğunu varsaymaktan çok insanların iktidar ilişkileriyle uzlaşma yolları ile daha çok ilgilenmiştir. Örneğin, iş sürecinde sekreterlerin patronlarıyla konuşma yöntemlerini ele alalım. Bir tarafta güç sahibi konuşma ile diğer tarafta güç sahibi olmayan konuşma arasında olması beklenen kesin bir ayrımın olmadığının farkına vardır.[53] Güçlü konumda olanlar, güçlerinin kullanımında nasıl uzlaşacakları hakkında dikkatli olmak zorunda olabilirler.

İdeolojinin kuramsallaştırımı içinde en büyük vurgu, baskıcı iktidar ilişkilerinin yıkılması üzerindeyken, kurumsal düzeyde aslında devrimlerin gerçekten gerçekleştiği gerçeğini açıklamak zordur. Marksist kuramda vurgu, baskıcı iktidar ilişkilerinin doğası üzerinedir ve iktidarın baskıcı olarak karakterize edilmesi yüzünden devrimci özne kavramı bu süreçte merkezde olmasına rağmen, bazen öznelerin nasıl olup da bir devrimci bilinç geliştirebileceğini, nasıl baskıya direnebildiklerini anlamak zordur. Foucault direnişin iktidar kavramı içinde çoktan denetim altına alındığını tartışır. Foucault'a göre hiçbir iktidar ilişkisi basit bir şekilde mutlak bir üstünlük değildir. İktidar ilişkisi içinde gerekli öğe, ona meydan okuyan veya onu yıkma ihtimali olan güçtür.[54]

Foucault'un iktidar kavramsallaştırımı bizi, bir ilişkiler hiyerarşisi içindeki öznelerin oluşum sürecindeki dilin/söylemin/metinlerin rolünü yeniden değerlendirmeye zorlar. Bazı Marksist kuramcılar dili, basit bir şekilde insanları gerçek/doğru olmayan veya çıkarlarına olmayan düşüncelere inanmaya zorlayan bir araç olarak değerlendirme eğilimi içerisindedir. Söylem kuramı içinde dil bu mücadelelerin anlatıldığı yerdir.

Foucault'un belirttiği gibi;

---

53 Mills, Sara, **Powerful Talk**, Unpublished Discussion Paper, Loughborough University, 1996.

54 Mills, Sara, **Discourse and Ideology**, Routledge, London, 1999.

"Tarihin bize sürekli öğrettiği gibi, söylem basit bir şekilde hükmetme sistemlerini veya mücadelelerini tercüme eden bir şey değildir, fakat onun için veya onun aracılığı ile mücadelenin olduğu şeydir."[55]

1.1.4. Norman Fairclough'a Göre Söylem, Dil ve İdeoloji İlişkisi

Doksanlardan sonra, ideoloji, Fairclough öncülüğünde önem kazanmıştır. Fairclough, dil içinden toplum ilişkilerine bakmış dil ile güç sergileme biçimlerini örneklemiştir. Fairclough'un ideoloji anlayışına göre; ideoloji, dil uygulayım sisteminin bazı biçimlerine yerleştirilir. Bu dil uygulayım sistemleri;

- "kod",
- "yapı",
- "sistem" ya da "oluşum"dur.

Yapılar, dilin kendisini değil, değişik niteliklerini tanımlamaktadır. Bu durumu Fairclough şöyle açıklamaktadır;

"Yapı seçeneği, toplumsal uzlaşımlar, normlar ve gerçek söylemsel pratiklere sahiptir. Bu durum, olayların yalnızca yapıların anları olduğu, oysa olayların yapılarla ilişkisinde daha az düzenli ve daha az itaatkâr göründüğü varsayımıyla olayı odaksızlaştırma eğiliminin olumsuz etkisini taşır. Bu, dönüşüm ve olayların ideolojik gelenekselliği ve tekrarlılığından daha çok, yeniden üretim perspektifini üstün tutar. Bu aynı zamanda daha açık olarak, gerçek varlıklar olmaktan daha çok, bağımlı bir yapıda beliren varlıkları (kodlar, oluşumlar vb.) varsayma eğilimi gösterir, böylece sabitliğin eşsüremli anını, sabitlenme ve ayırışımın tarihsel süreçleri üzerinde ayrıcalıklı kılar."[56]

Farirclough'a göre, ideoloji için alternatif bir "yerlem" söylemsel olayın kendisi olabilir. Bu, olaylarda sürmekte olan ve vurgulanmak için dönüşümlere ve akışkanlığa izin veren süreç olarak ideolojiyi temsil gücüne sahiptir. Yapılar üzerine

---

55 Foucault, Michel, **The Order of Discourse**, in Young, R. (ed.) Untying the Text: A Poststruciuralist Reader, RKP, London, 1981; **Söylemin Düzeni**, Çev. T. Ilgaz. Hil Y., İstanbul, 1987, s.52.

56 Fairclough, Norman, **Language and Ideology, Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language**, Longman, New York, 1998.

eş zamanlı bir vurgu yoksa oluşumun özgür bir süreci olarak söylemin yanılsamalı bir görüntüsüne neden olabilir.

Metnin üretimi ve yorumlanması, sosyal yapı ve sosyal uygulamalar (insanların kafalarındaki zihin haritaları ya da kültürel modeller), söylem biçimlerinin üretimi ve yorumuna ilişkin bilgi (çoğunlukla söylemlerin ve yazın türlerinin karışımını içeren birleşik yapılanmalar) ile belirli dilbilimsel ve metinsel yapı araçları hakkındaki bilgi donanımını gerektirir.

Metinlerin biçimlerinin ve içeriğinin ideolojik süreçlerin ve yapıların izlerine uygun düşmesi bir gerçek iken, ideolojilerin metinlerden okunması olanaksızdır. Fairclough bunun nedenini, anlamların metinlerin yorumlanması yoluyla üretilmesi, metinlerin değişik yorumlara açık olması ve ideolojik süreçlerin, bu olayların anları olarak üretilmiş, dağıtılmış ve yorumlanmış metinlere değil de, bütünsel toplumsal olaylar olarak söylemlere ait olmasına bağlamıştır.

Yapılar bazen gerçekte olduklarından daha açık bir biçimde bağımlıdır. Bazı varoluşlar keskin bir biçimde farklılaşmış, diğerleri ise bulanıkmış gibi görünür. Söylemde eklemlenen ve yeniden eklemlenen varlıklar tümüyle tam olarak biçimlendirilmiş kodlar ya da biçem tümce yapıları değildir; bunlar söz-alma sistemleri gibi daha küçük ölçüdeki varlıklar, özel sınıflandırımları birleştiren sözlükçeler ve anlatılar için türsel metinlerdir.

Fairclough, metinsel bağlamda söylemi açıklarken dil kullanımından yararlanmıştır. Fairclough'a göre, *"dil kullanımının ya da sözün Saussurecü kavramlaştırımı söylemi bireysel ve toplumsal olmayan terimlerde görür. "Söylem" teriminin kullanımında, dil kullanımının metinlerde beliren dilsel biçimleri de içeren kendi özelliklerindeki değişimleri sistematik olarak belirleyen toplumsal ilişkiler ve süreçlerle çakıştığı söylenebilir. Söylem kavramına içkin olan toplumsaldaki bu çakışmanın bir yönü dildir, bu dil ideolojinin maddi bir biçimidir ve dil ideoloji tarafından kuşatılmıştır."*[57]

---

[57] Fairclough, Norman, 1998, a.g.m. .

Söylem yapılar tarafından biçimlendirilir, ama yapıların biçimlendirilmesine ve yeniden biçimlendirilmesine, yeniden-üretimine ve dönüşümüne de katkıda bulunur. Bu yapılar doğrudan doğruya söylemsel/ideolojik bir doğaya sahiptir. Söylem, söylemsel yapılar ile olan ilişkisinde yalnızca temsili değildir, aynı zamanda bir bileşendir. Bu bileşen Fairclough tarafından şöyle açıklanmaktadır;[58]

"İdeoloji maddi etkilere sahiptir, söylem toplumsal dünyayı dolduran ilişkilerin, özne ve nesnelerin yaratılmasına ve sürekli yeniden yaratılmasına katkıda bulunur. Ailenin ebeveyn-çocuk ilişkileri, "anne", "baba" ve "çocuk" konumlarının belirlenimi bu konumlara gerçek bireylerin onlara sorulmadan yerleştirilmesi kadar toplumsal olarak gerçekleştirilir, ailenin doğası ya da eviçi yaşamın doğası söylemin ideolojik süreci tarafından şekillendirilir. Bu kolaylıkla, daha önce gönderme yapılan toplumsal dünyanın gerçekliğinin düşüncelerden kaynaklanmış bir görünümde olduğu, idealist ters çevirmeye neden olabilir. Bununla birlikte, bunu engelleyen iki hüküm vardır. İlki, insanlar daima somut pratiklerle gerçek bir kurum olarak aile ile karşı karşıya bırakılır: aynı zamanda var olan aile yapıları kısmen ideoloji ve söylem tarafından oluşturulmuştur, ancak kurumlar ve pratiklerde şeyleştirilmişlerdir. İkincisi, söylemin kurucu çalışması ister istemez ekonomik, politik ve söylemsel/ideolojik yapılar kompleksinin sınırları içinde yer alır. Sonuç olarak gerçeğin ideolojik ve söylemsel şekillendirimi daima gerçeğin ağyapılarında istemediği halde işin içine karışmıştır."

Fairclough'a göre söylem üç öğenin bileşimi olarak görülebilir. Bu üç öğe aşağıdaki gibidir;[59]

- Toplumsal pratik, söylemsel pratik (metin üretimi, dağıtımı ve tüketimi),
- Metin,
- Özgün söylemin çözümlenmesi.

Bunların her birindeki üç boyutun ve karşılıklı ilişkinin çözümlenmesini gerektirir. İdeoloji, ilk olarak, metinlerin üretimi ya da yorumlanmasında kullanılan

---

[58] Fairclough, Norman, 1998, a.g.m.
[59] Fairclough, Norman, 1998, a.g.m.

öğelerin ideolojik yatırımında ve bunların söylemin düzeninde birbirine eklemlenme yöntemlerinde, ikinci olarak bu öğelerin birbirine eklemleniminde ve söylemsel olaylardaki söylemin düzeninin yeniden eklemlenimi yöntemlerinde devreye girer.[60]

İdeolojiye ilişkin bir diğer soru dil ve söylemin hangi özellik veya düzeylerinin ideolojik olarak kuşatıldığıdır. Thompson; ideolojik olan "anlamlar" üzerinde durur ve bu genellikle tam olarak sözcüksel anlam demektir.[61] Fairclough'a göre ise; sözcüksel anlamlar önemlidir, ancak önvarsayımlar, gönderimler, metaforlar ve tutarlılık, anlamın tüm yönleri aynı şekilde önem taşımaktadır. Metinlerin tutarlı yorumlarına metindeki ipuçlarını temel alan yorumcularla ve metni yorumlanabilir kılan kaynaklarla ulaşılır. Tutarlılık öznelerin söylemde ideolojik oluşturulması ve yeniden-oluşturulması için temel etkendir: bir metnin iyice ayrımlaşmış ve açık olmayan bir biçimde bağlantılandırılmış öğeleri anlaşılabilir kılmak için öznenin bunları otomatik olarak bir araya getirme yeteneğinde olduğunu varsayar. Böyle bir özneyi varsayarken, bir metin böyle bir öznenin oluşturulmasına da katkıda bulunur.

Fairclough, "biçim-içerik" çatışmasını kendi başına yanıltıcı bulmaktadır. Dilbilimcilerin bazen yaptığı gibi, biçimleri içerikle ilintisizmiş gibi ele alma olasılığına rağmen, eğer içerik, metinlerdeki veya diğer materyal biçimlerindeki pratik alanına girerse, bunu resmi bir şekilde yapmak zorundadır. Gerçekte, değişik düzeylerdeki metinlerin resmi özellikleri ideolojik olarak kuşatılmış olabilir. Örneğin, ekonomik kriz ve işsizliğin doğal felaketlere benzer bir sunumu geçişli tümce yapılarından daha çok geçişsiz ve niteleyici tümce yapılarını içerebilir. Bununla beraber, ideolojileri, değişik biçimsel özellikleri ve belki yapı, şema, metin ve bu bakımdan değerli olan bağlantılı kavramları ortaya koyan içerik-benzeri varlıklar bağlamında düşünmek yararlı olabilir. Hatta bir metnin "biçem"inin yönleri ideolojik olarak önemli olabilir.[62]

Fairclough'un söylem ve ideoloji ilişkisinde ele aldığı bir diğer konu "hegemonya" kavramıdır. Fairclough'a göre hegemonya; ekonomik, politik ve

---

60 Fairclough, Norman, 1998, a.g.m.

61 Thompson, E. P., **Studies in the theory of ideology**, Polity Press, Cambridge, 1984.

62 Fairclough, Norman, 1998, a.g.m.

ideolojik biçimler alan ittifakları ve hükmetme/boyuneğme ilişkilerini kuran, sürdüren ya da parçalayan, sınıflar ve bloklar arasındaki en büyük değişkenlik noktaları etrafındaki sabit mücadele odaklanımıdır.[63]

Hegemonik mücadelenin ideolojik boyutu, söylemsel bakış bağlamında kavramsallaştırılabilir ve çözümlenebilir. Söylemin düzeni, çatışan, "sabit olmayan denge" (hegemonya) söylemsel/ideolojik yüzünü oluşturur; karmaşık, heterojen ve çatışkan yapı olarak söylemin düzeni görüşü ideolojik bileşim kavramıyla uyum içersindedir. Söylemsel bir pratik, var olan söylem düzeninin değişik derecelerde yeniden-üretimine ya da dönüşümüne ve böylece var olan toplumsal ilişkiler ve iktidar ilişkilerine katkıda bulunan mücadelenin bir yüzüdür.

Fairclough, hegemonya açısından odakta olan süreçleri şu iki madde ile özetlemiştir:[64]

- Söylem yoluyla toplumsal ilişkilerin oluşturulması ve yeniden-oluşturulması yerel süreçleri,
- Özgün kurumlar ve yerel söylem düzenlerini aşan bütünleştirim ve ayrıştırım küresel süreçleri.

Söylemsel değişim ve onun ideolojik değişimle, toplumsal mücadele ve geniş anlamda değişimle ilişkisi, vurgunun yerleştirilmesinin zorunlu olduğu ve dil/ideoloji sorunsalının karşı karşıya geldiği yerdedir.

"Söylemsel olaylardaki değişim, var olan kodları veya öğeleri yeni kombinasyonlarla bir araya getirmeyi, söylemin düzenini ya da deneyimin özgün bir alanını belirleyen değişik anlamlandırım yolları arasındaki mücadeleye bir anlam veren yöntemi geleneksel olarak engelleyen kendi öğelerine karşı çıkmak gibi aykırılığın biçimlerini ve sınırları aşmayı içerir. Değişim metinde çelişik ya da uyuşmayan öğelerin, resmi ve resmi olmayan biçemlerin, teknik ve teknik olmayan sözcüklerin, otorite ve yakınlık belirteçlerinin, daha çok belirgin olarak yazılmış ve konuşulmuş sözdizimsel biçimlerin ve diğerlerinin karışımları biçiminde izler bırakır.

---

63 Fairclough, Norman, 1998, a.g.m.
64 Fairclough, Norman, 1998, a.g.m.

Söylem çözümlemesinin çerçevesi bağlamında toplumsal koşullar ve etkileri, toplumsal pratik, söylemsel pratik boyutunda onları çözümleyen "'ideolojik ikilemler", girişimler ve metin boyutundaki metinsel izler boyutunda çözümlenir."[65]

Söylemin kurumsal düzenleri arasındaki sınırları, yapısal değişim bağlamında, aşar gibi görünen değişimler daha geniş hegemonik tasarılarla var olan olası bağlantıların içerdiği özgün ilgisel alana aittir. Fairclough'a göre bu tür iki değişimden bir tanesi, eşitsiz kurumsal iktidarın insanları -öğretmenler ve öğrenciler, akademisyenler ve öğrenciler, işverenler/yöneticiler ve çalışanlar, ebeveynler ve çocuklar, doktorlar ve hastalar arasındaki güç asimetrisinin açık göstergelerinin azalmasını içeren söylemin görünür demokratikleştirilmesidir. Bu eğilim birçok değişik kurumsal alanda ortaya konulmaktadır. Aralarında değişimler olmasına rağmen, bu eğilim güç asimetrisinin yok edilmesi değil ama görünmeyen biçimlere dönüştürülmesi olarak genel olarak yorumlanabilir bir görünüm kazanır. İkinci örnekse, "'sentetik kişiselleştirme" denilen sorunsaldır. Bu, toplumsal izler-kitle söylemindeki söylemin simülasyonudur.

Fairclough 'söylemsel demokratikleştirme'yi 'politik demokratikleşme'ye, iktidarın uygulayımında zorlamadan, rıza, işbirliği ve çoğulculuğa doğru büyük bir kaymaya bağlamaktadır. Sentetik kişileştirme ise, rıza üreten devlet ve devlet mekanizmalarının ideolojik alanlara yayılması ile kamusal ve özel, politik toplum ve sivil toplum arasındaki ayrımların parçalanması doğal sürecinin bir yüzüdür. Her iki olay, gizli etkenlerce yönlendirilen demokrasinin, resmi olmayanın ve benzerlerinin yanılsamaları olarak kötümser bir bağlamda yorumlanabilir, söylemin düzeni, onları açık hale getiren diğerleri tarafından kısıtlanmış ve sınırlanmış yöntemler olduğunda, eskiden olduğu gibi hegemonik modeli bu öğelerin gelişimine yönelik söylemsel mücadeleye uyguladığında, bu öğelerle birleşebilir.[66]

Bütün bu bilgiler ışığında çıkan sonuç, Fairclough'un 'ideoloji' kavramını, hem geçmiş olayların bir ürünü ve güncel olayların koşullarını oluşturan yapılarda ve

---

[65] Fairclough, Norman, 1998, a.g.m..
[66] Fairclough, Norman, 1998, a.g.m.

hem de kendi koşullandırılmış yapılarını yeniden-üreten ve dönüştüren olaylarda konuşlandırılmış olarak nitelendirmesidir.

1.2. Eleştirel Söylem Çözümlemesi

Fairclough'a göre eleştirel söylem çözümlemesi, yöntem olduğu kadar aynı zamanda teoridir. Eleştirel söylem analizi, maddesel toplum gelişiminin indirgenemez bir bölümü olarak gösterge süreci (semiyosis) görüşüne dayalıdır. Gösterge süreci, görsel şekiller, vücut dili gibi dillerin tüm anlam biçimlerini kapsamaktadır.[67]

Ayrıca, diğer teori ve metotlarla diyalektik bir ilişki içerisinde bulunan, onlara 'disiplinler ötesi' bir şekilde bağlanması gerek bir teori ya da metottur. Bu da sosyal sürecin farklı teoriler ve metotlar arasındaki sınırları kaldıran gelişmelere olanak sağladığı anlamına gelmektedir.[68]

Eleştirel söylem çözümlemesi, Foucaultcu, "post-modern", "post-yapısalcı", "toplumsal yapılanıma (konstrüktivist)" vb. gibi söylemsel olan diğer eleştirel yaklaşımlardan sözlü, yazılı ve çok medyalı metinler bağlamında ayrılır. Eleştirel söylem çözümlemesi metinleri, "maddi" üretimin ve toplumsal yaşamın yeniden üretiminin bir momenti olarak ele alır ve metinlerdeki toplumsal "çalışmayı" maddeci toplumsal eleştirinin ana odağı olarak çözümler.[69]

Gösterge sürecinden oluşan eleştirel söylem çözümlemesi bağlamında göstergebilim 'semiyoloji - semiyotik' kavramını ele almak gerekirse; göstergebilim en kısa ve bilinen tanımıyla göstergelerin bilimidir. Göstergeler, kendilerinden başka bir şeye gönderme yapan eylemler ya da yapılardır. Kodlar, içinde göstergelerin

---

67 Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, **Methods of Critical Discourse Analysis**, Norman Fairclough, "Critical discourse analysis as a method in social scientific research", SAGE Publications, Thousand Oaks· New Delhi, London, 2001, s.122.

68 Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, 2001, a.g.m., s.122 .

69 Fairclough, Norman, **Marx as a Critical Discourse Analyst: The genesis of a critical method and its relevance to the critique of global capitalism**, Estudios de Socialinguistica.3(l).2002,

düzenlendiği ve göstergelerin birbirleri ile nasıl ilişkilendirilebileceğini belirleyen sistemlerdir.

Saussure'e göre göstergebilim (semiology), Yunanca "Semeion" (gösterge) ve "Logie" (bilim) sözcüklerinden meydana gelmiştir.[70] Dünyanın diğer bir ucunda ise, göstergebilimin bağımsız bir bilim dalına dönüşmesini sağlayan Amerikalı felsefeci/mantıkçı Charles Saunders Pesirce, Ferdinand de Saussure'den habersiz göstergebilimle ilgilenmiş, ancak "semiology" yerine "semiotics" deyimini kullanarak göstergelerin mantıkla olan ilişkisi üzerinde durmuştur.

Göstergebilim, anlam evrenini çözümlemeyi amaçlar: Anlam oluşuma anlam yaratmak, anlamlandırmak gibi soyut durumun dizgeleştirilmesi, açığa çıkarılması gibi konular anlamla ilgili ilk akla gelenlerdir. Bu bakımdan anlamla ilgili her şey göstergebilimin alanına girer.[71]

Dil, farklı toplumsal sınıf ve grupların anlam sistemlerinin içinde bir arada bulunduğu bir anlamlandırma (signification) dizgesidir. Dil, dünyayı tanımlamanın üzerinde uzlaşılmış nötr bir yansıtanı değil, dünyayı ve gerçekliği temsil etme sürecinde, yapısal olarak kodlanmış bir anlamlandırma dizgesidir. Bu haliyle, nesne ve sözcük arasında bire bir örtüşmeye dayalı bir saydam açıklama, kayıtlama bilimi değil: yapısal olarak kodlanmış anlam birimleri de bu anlam bilimlerinin karşılık geldiği toplumsal ilişkiler arasındaki dolayımlanmış bir göstergeler dizisidir.[72]

Eğer dil dizgesi, en küçük atomsal birimi cümle olan bir dizi doğal gramer biçimi olmaktan yani anlambilimsel bir birim olmaktan çok, belirli bağlamlar ve edimler içinde bulgusal olarak anlam oluşturucu bir pratik ise, o halde doğruluk ve anlamlılık ölçütü de, dilin üretildiği toplumsal bağlamların kendisi olacaktır.

Anlam, sözü edilen toplumsal bağlamlar içerisinde bu bağlamı etkili olarak temsil edebilen kodlar ve yan anlamlar bütünüdür. Bağlam ve bu bağlamı temsil eden

---

70 Berger, Asa, Arthur, **Semiotics and Television**, Çeviren: Seyide Parsa, Derleyen: Richard P. Adler, Understanding Television: Essays on TV as a Social and Cultural Force, Praeger, New York, 1981, s.91

71 Guiraud, Pierre, **Göstergebilim**, Çeviren: Mehmet Yalçın, İmge Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 1994

72 Barthes, Roland, **Image, Music and Text**, XY Flamingo, 1977.

kod ve yan anlamlar bütünü olarak anlam ilişkisi doğrudan doğruya toplumdaki kültürel, siyasal ve ideolojik anlamlandırma mekanizmaları ile doğrudan ilişkilidir.[73]

Göstergebilimin ilk kurucularından biri olan S. Peirce, "gösterge süreci" (semiosis)'ni ortaya çıkarmaktadır. Gösterge süreci, göstergelerin nesneleriyle olan ilişkisini ortaya çıkarmak üzere yapılandırılmıştır. Peirce'e göre, *"bir gösterge bir kişi için, herhangi bir şeyin yerini, herhangi bir bakımdan ya da herhangi bir sıfatla tutan bir şeydir."*[74] Bundan dolayı gösterge süreci; göstergenin kendisi, temsil edilen nesne ve yorumlayan kimse korelâsyonunun birbiriyle ilişkilendirilmesi sonucu oluşmuştur.

Göstergeler, göstergebilimsel bir ortamda yalnız başlarına değil, kod ya da gösterge sisteminin parçaları gibi durmaktadır. Anlam göstergelerin içyapılarındaki ilişkiden ve göstergelerin diğer göstergelerle olan ilişkilerinden oluşmaktadır. Göstergeler arası ilişkiden kavramlar ortaya çıkmakta ve bu kavramlar anlam üretilmesinde kullanılmaktadır. Kavramlar aslında ilişkileri nedeniyle bir anlam taşımaktadır. Gösterge sistemi toplumsal nitelikli kurallar ve göstergeler bütünüdür.

Fairclough'a göre, eleştirel söylem çözümlemesine ekonomik, politik ve kültürel olmak üzere farklı türlerin sosyal çalışmalarının birbirine bağlı ağları olarak bakılır. Fairclough farklı türlerin göstergesel özelliğinden yola çıkarak oluşturulan eleştirel söylem çözümlemesini şu cümlelerle açıklamaktadır:

"Her toplumsal uygulama göstergesel bir unsura sahiptir. Sosyal uygulamalara odaklanmak için harekete geçme, çalışma perspektifi ve yapı perspektifini bir araya getirir; bir uygulama ya da diğer bir deyişle, uygulamaların ağ yapısı içinde kendi konumlarıyla belirtilen daimi sosyallik, toplumsal çalışmanın bir alanı ve yapılar ile potansiyel değişimi üreten etkileşim söz konusudur. Her

---

73 Baydar, Çiğdem, **Yazılı Basında Haber Söyleminin Oluşturulması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1998.

74 Rıfat, Mehmet, **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 1**, YKY Yayınları, İstanbul, 2005, s.115.

çalışma üretimin birer uygulamasıdır. Bunlar sosyal hayatın yaratıldığı ekonomi, politika, kültür ya da günlük hayatın alanlarıdır."[75]

Chouliaraka ve Fairclough'a göre toplumsal yaşam; ekonomik, politik, kültürel, ailevi vb gibi değişik türdeki toplumsal pratiklerin karşılıklı bağlantılandırılmış ağ yapısıdır. "Toplumsal pratik" kavramına odaklanılmasının nedeni toplumsal yapı perspektifi ve toplumsal eylem ve temsil perspektifleri arasında salınıma olanak vermesidir.[76] "Toplumsal pratik", toplumsal etkinliğin nispeten sabitlenmiş biçimleridir. Her pratik, her zaman söylemi de içeren, nispeten sabit düzenlenimlerdeki farklı toplumsal öğelerin eklemlenimidir. Bu pratikler, aşağıdaki öğeleri içerir:[77]

- Etkinlikler
- Özneler ve onların toplumsal ilişkileri
- Araçlar
- Nesneler
- Zaman ve uzam
- Bilinç biçimleri
- Değerler
- Söylem

Fairclough bu öğeleri diyalektik olarak bağlantılandırılmıştır. Bir başka deyişle, bunlar farklı öğelerdir ancak ayrık, tam olarak ayrışmış öğeler değildir. Değişik öğeler birbirlerine indirgenmeden diğer öğelerce "içselleştirilir". Toplumsal ilişkiler, toplumsal kimlikler, kültürel değerler ve bilinç kısmen göstergesel değildir, fakat bu dili kuramsallaştırılan ve araştırılan yöntemle toplumsal ilişkilerin de kuramsallaştırılabilir ve araştırılabilir olması anlamına gelmez. Bunların ayrı

---

75 Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, 2001, a.g.m., s.122 .

76 Chouliaraki, L. ve Fairclough, N., **Discourse in Late Modernity**, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1999.

77 Fairclough, Norman, T**he Dialectics of Discourse**, Textus, N. 2, 2001.

özellikleri vardır ve bunları araştırmak farklı disiplinleri ortaya çıkarır. Buna rağmen "disiplinlerötesi" bir yöntemle disiplinler arasında çalışmak olası ve caziptir.[78]

Fairclough'un toplumsal pratikler ile diyalektik arasında kurduğu bağlantıdan yola çıkarak tanımlandığında; diyalektik, retoriksel öğenin eleştirel bir kurulum girişimi, ayrımların kaybolduğu noktaya doğru, şeyin ve ifadenin karşılıklı yakınlaşımı anlamına gelmektedir. Adarno, diyalektiğin dil ile bağlantısını şu cümlelerle ifade etmektedir; [79]

"Diyalektik tarihsel olarak düşüncedeki kusur olarak görülen düşüncenin gücünü kendi eline alır: dil ile bağıntısında, hiçbir şey tam olarak sona eremez. Diyalektik, biçimsel, mantıksal ikilem yoluyla bu ikileme hâkim olmak için, rastgele görüşler ve zorunlu olmayan doğruluklar arasında bir uzlaşım sağlamaya çalışır. Fakat diyalektik içeriğe eğilim gösterir, çünkü içerik kapalı değildir, bir yapı tarafından önbelirlenmemiştir."

Fairclough'a göre eleştirel söylem çözümlemesi, hem dili, hem de göstergesel biçimleri, ör, beden dili ya da görsel imgeler, içeren söylem ve diğer toplumsal pratiklerin diğer öğeleri arasındaki diyalektik ilişkinin çözümlenmesidir. Temel odaklanım çağdaş toplumsal yaşamda yer alan radikal değişimler, söylemin değişim süreçlerinde nasıl tanımlandığı ve pratiklerin ağ yapısındaki göstergesel süreçler ile diğer toplumsal öğeler arasındaki ilişkilerdeki kaymalar üzerindedir. Toplumsal pratiklerde söylemin rolünü olduğu gibi kabul edilmemeli, çözümleme yoluyla kurulmalıdır. Ve söylem bir diğerindense bir başka pratikte ya da pratikler kümesinde az ya da çok önemli ve dikkat çekici olabilir ve zaman içinde önemi değişebilir.

Söylem, toplumsal pratiklerde kabaca üç yolla kendini gösterir. Fairclough bu üç etkinliği toplumsal etkinlik, temsil ve kimlik olarak belirlemiştir. Bu maddeler aşağıdaki gibidir;

---

78 Fairclough, Norman, **Discourse, Social theory and social rescareh: the. diseourse of welfare reform**, Journal of Sociolinguisties 4, 2000, s.163-195

79 Adorno, T. W., **Minima Moralia: Reflections Com damaged life**, (E.F.N. Jeplicolt, Trans.), NLB: London, 1951-1974; Minima Moralia, **Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar**, Çev. O. Koçak, A. Doğukan, Metis Yayıncılık,İstanbul, 1998, s.56.

- *Toplumsal etkinlik:* Örneğin, bir işin parçası olarak (örneğin, mağazada tezgâhtarlık yapmak) dili özgün bir şekilde kullanmak; aynı şekilde bir ülkenin yönetiminde görev almak şeklindedir.
- *Söylemin temsillerde kendini göstermesi:* Tüm pratiklerde toplumsal aktörler, pratik içindeki etkinlikler bağlamında, kendi pratiklerinin temsili olduğu kadar, diğer pratiklerin temsillerinin ürünüdür. Bu aktörler diğer pratikleri "yeniden bağlamlaştırır."[80] Bir diğer deyişle, diğer pratikleri kendi pratiklerine dâhil ederler ve değişik toplumsal aktörler pratikte bunların konumlanışına göre farklı olarak tanımlanabilir. Temsil pratikleri, toplumsal yapılanma sürecidir, dönüşlü kendi kendine etkinlemeyi de içerir. Temsiller toplumsal süreçlere ve pratiklere girer ve şekillendirir.
- *Lider kimliği:* kimliklerin oluşturulmasındaki bir politik liderin kimliği kısmen göstergesel olarak oluşturulmuş bir var olma biçimidir. Var olma biçimi olarak söylemdir.[81]

Gösterge süreci, üslupları oluşturan sosyal faaliyetin parçası gibidir. Üsluplar, gösterge süreci modundaki sosyal yaşamı üreten temsil şekillerinin türleridir. Örnekler:

- Günlük muhabbet,
- Organizasyonun çeşitli tiplerinde toplantılar,
- Görüşmenin siyasal ve diğer çeşitleri,
- Kitap incelemeleri.[82]

Fairclough, söylemleri oluşturan sosyal uygulamaların temsilinde gösterge süreci yer aldığını vurgular. Toplumsal pratiklerin temsilindeki söylem, söylemleri oluşturur. Tarafsız bir bakış açısı ile olayların ve söylemlerin kendi özlerinden bahsedilebileceğini iddia eder. Bir başka deyişle, toplumsal sağduyuya dayalı, genel geçer olgulardan ve bu genel geçer olguların davranışa ve söyleme nasıl yansıdığından bahseder. Farklı olarak konumlandırılmış toplumsal aktörler toplumsal

---

80 Bernstein, B., **The Stntcturing of Pedagogic Discourse**, Routledge, London, 1990.
81 Fairclough, Norman, 2001, a.g.m.
82 Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, 2001, a.g.m., s.123.

yaşamı değişik şekillerde ve değişik söylemlerde "görür" ve temsil eder. Fairclough bu düşüncesini aşağıdaki örnekle açıklamaktadır;

"Yoksul ve dezavantajlı insanların hayatları; devlet, politika, tıp ve sosyal bilimlerin sosyal çalışmalarındaki farklı söylemlerle ve sosyal aktörlerin çalışmaları kapsamındaki farklı söylemlerle temsil edilir. Doktorlar, öğretmenler ve devlet bakanları, çalışmalarındaki konumlarının getirisi olarak söylem tarzlarına sahip değillerdir; her bir konum, bu çalışmalar içerisindeki konumların yapısını aşan kimlik özelliklerine bağlı olarak ayrı tarzlarda sergilenir. Tarzlar, onların semiyotik özelliklerinde kimlik oluşturma şekilleridir.[83] Sonuç olarak, var olma biçiminin bir parçası olarak söylem tarzları oluşturur."[84]

Özgün bir biçimde ağbağlantılandırılmış toplumsal pratikler, toplumsal bir düzen oluşturur. Ortaya çıkan neo-liberal küresel düzen, ya da daha yerel düzeyde, belirli bir zamanda belirli bir toplumdaki eğitimin toplumsal düzenidir. Toplumsal düzenin söylem/göstergesel yönü, söylemin düzeni diye adlandırılır. Bu, değişik türlerin ve söylemlerin ve biçemlerin beraber ağbağlantılandırıldığı bir yöntemdir. Söylemin düzeni göstergesel farklılığın toplumsal yapılanımıdır. Anlam üretmenin değişik yöntemleri arasındaki ilişkilerin özgün toplumsal düzenlenişi, yani farklı söylem ve türler ve biçemlerdir Bu düzenlenişin bir yönü egemenliktir: anlam üretmenin bazı biçimleri özgün bir söylem düzeninde baskındır, diğerleriyse marjinal, ya da muhalif ya da "alternatif"tir. Fairclough, egemen söylem düzenini aşağıdaki örnekle açıklamıştır;[85]

"İngiltere'de doktor hasta görüşmesinin yönlendirilmesi egemenlerin yöntemi ile yapılabilir, ancak egemen yönteme muhalif olarak az ya da çok uyarlanabilecek ya da geliştirilebilecek daha değişik yöntemler de vardır. Egemen yöntem belki de halen doktorlar ve hastalar arasında toplumsal uzaklığı ve etkileşimin sürdürüldüğü yöntem üzerindeki doktor otoritesini devam ettirir; ancak daha "demokratik" olan başka yöntemlerde vardır, bu yöntemlerde doktorlar kendi otoritelerini gizlerler."

---

83 Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, 2001, a.g.m., s.124.
84 Fairclough, Norman, 2001, a.g.m.
85 Fairclough, Norman, 2001, a.g.m.

Politik bir kavram olarak "hegemonya" söylemin düzeninin çözümlenmesinde olumsal bir şekilde kullanılabilir. Göstergesel farklılığın özgün toplumsal yapılanımı hegemonik hale gelebilir, egemenlik ilişkilerini sürdüren ortak duyunun meşrulaştırımının bir parçası olabilir, ama hegemonyayı elde etmek için süreğen olarak, hegemonik mücadele içersinde, az ya da çok mücadele edilecektir. Söylemin düzeni kapalı ya da katı bir sistem değildir, tersine, güncel etkileşimler içerisinde gerçekleşenler tarafından riske atılan, açık bir sistemdir.[86]

Fairclough'a göre eleştirel söylem çözümlemesinin analitik taslağı, eleştirel teorist Roy Bhaskar'ın "eleştirel gerçekçilik" (critical realism) fikrinden model alınmıştır. Ashworth eleştirel gerçekçiliğin, algı ve gözlem dışında bir gerçeklik olduğunu kabul eder. Gerçeklik, ilişkilerin nesnel maddi yapısından oluşur. Bu yapı doğrudan gözlemlenir değildir. Gözlemlenen şeyler aslında altta yatan maddi ilişkiler yapısı ile açıklanmalıdır.[87]

Bhaskar eleştirel gerçekçiliğe göre toplumsal gerçekliği, birbiriyle örtüşen üç düzey ya da alanla tanımlar. Bunlar; görgül, fiili ve gerçek alanlar şeklinde sıralanır. Görgül düzey, deneyimler ve gözlenebilir olaylara karşılık gelir. Fiili düzey, gözlensin, gözlenemesin olayları kapsar. Gerçek düzey ise, diğer iki düzeyi kapsayan, olayları ortaya çıkarma güç ve yetisine sahip yapılar, süreçler, mekanizmalara denk düşer. Bhaskar, yapı ve mekanizmaları yapılanmış şeyleri belli bir şekilde eylemeye yönelten nedensel güçleri karşılayacak şekilde kullanılmasının daha yerinde olduğunu söyler.[88]

Sosyal ve doğal gerçekliği gerçek kendilikler ve onların ilişkileri oluştururlar. Blaikie sosyal gerçekliği; "*içinde her bir sosyal olayın (episode), sosyal aktörlerin meydana getirdiği bilişsel kaynakların ürünü olduğu; sosyal düzenlemelerin maddi ancak gözlenemeyen ilişkiler yapılarının ürünü olduğu" toplumsal olarak kurulan bir dünya"* olarak tanımlar.[89]

---

86 Fairclough, Norman, 2001, a.g.m.
87 Ashwort, C., **The Strucuture of Social Theory**, Macmillan, Londra, 1990, s.21.
88 Bhaskar, R., **The Possibility of Naturalism**, Harvester, New York, 1989, s.170.
89 Blaike, N., **Approaches to Social Inquiry**, Harvester, New York, 1993, s.98.

Eleştirel gerçekçi anlayışın algı ve yorumdan bağımsız maddi bir gerçekliği kabul eden yapısından hareketle oluşturulan eleştirel söylem çözümlemesi taslağı, beş aşamadan oluşturulmuştur. Taslağın anahtar özelliği, ilişkisel ve diyalektik unsurları birleştirmesidir. Bu unsurlar; problemin teşhis mantığı çerçevesinde olumsuz eleştiri ve problemin üzerinde durulduğu şekilde şimdiye dek fark edilmemiş olasılıkların tanımlanması mantığı çerçevesinde olumlu eleştiri şeklinde ifade edilir.

Fairclough bu beş aşamayı aşağıdaki gibi özetlemiştir;[90]

1. *Semiyotik (gösterge bilim) özelliği olan sosyal bir probleme odaklanma:* Semiyotik özelliği olan sosyal bir probleme odaklanma aşaması, eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımının problem temelli olduğunu göstermektedir. İnsanların sosyal hayatta karşılaştığı problemlere ışık tutmaya ve bu problemleri ele alıp çözüm üretme konusunda yardım aldıkları kaynaklara katkı sağlamaya bağlı bir sosyal bilim olarak tasarlanan eleştirel söylem çözümlemesi, sosyal bilimin bir türüdür. Bu durum beraberinde "problem kimin için?" sorusunu gerektirir. Genel olarak eleştirel sosyal bilim gibi eleştirel söylem çözümlemesinin de özgürlükçü hedefleri vardır. Sosyal hayatta 'kaybedenler' olarak adlandırılanların karşı karşıya kaldığı problemlere odaklanır. Yoksullar, sosyal hayatta dışlanmış, cinsiyet ve ırksal ilişkilerde toplumsal baskılara maruz kalmış insanlar buna örnektir. Fakat bu yine de, sosyal problemlerin açıkça ifade edilmiş ve tartışma götürmez bir tanımını sağlamamaktadır. Eleştirel söylem çözümlemesi kaçınılmaz bir şekilde; 'problemler' olarak sosyal yaşamın bazı özelliklerine odaklanmayı seçerek sosyal çelişki ve tartışma içindedir.

2. *Ele alınan bu konunun önündeki engeller:* Eleştirinin 2. aşaması; problemin teşhisine ve ele alınan konunun önündeki engellerin neler olduğu sorusuna yönelir. Bu konuyu çözüme dirençli bir problem haline getiren sosyal hayatın yapılanıp kurulduğu düzen nedir? Teşhis, sosyal uygulamaların aynı ağ tabanlı

[90] Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, 2001, a.g.m., s.125.

olduğu, gösterge bilimsel sosyal uygulamaların diğer unsurlarıyla ve söylemin kendi özellikleriyle ilişkili olduğu biçimi araştırmaktadır. İkincisi söylem çözümlemesinin ana odağını oluşturduğu için daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmalıdır.[91] Söylem çözümlemesinin ana odağı yapısal, etkileşimsel ve dilbilimsel çözümleme olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu üç unsur aşağıda sırasıyla işlenmektedir;

- *Yapısal çözümleme:* Yukarıda, yapıya odaklanma ile eyleme odaklanma arasındaki eleştirel söylem çözümlemesi kapsamındaki değişimden bahsedilmişti. Bunlar; söylem düzeni yapılanmasına odaklanma ve belli bazı etkileşimlerde ne olup bittiğine odaklanma şeklindedir. Problemi ele almaya engel olanlar, söylem düzenlerinde olan semiyotik farklılıkların sosyal yapılanmasını kısmen gerçekleştireceklerdir. Buna örnek olarak, yönetimsel söylemin eğitim gibi kamu hizmeti alanını sömürgeleştirmesi verilebilir. Bu da, etkileşimlerin analiz edilmesi gerektiğini göstermektedir.

- *Etkileşimsel çözümleme:* Etkileşimsel çözümlemenin iki özelliği vardır. İlk özelliği, söylemler arası çözümlemedir. Bu çıkarıma göre bir etkileşim; türler, söylemler ve tarzlar bakımından karmaşık olabilir. Çözümlemenin amacı etkileşimin belli tiplerinin karışık özelliklerini ayırmaktır. İkinci özellik ise dilbilimsel çözümleme ve semiyotik çözümlemenin diğer türleridir. Buna örnek olarak görsel imgeler çözümlemesi verilebilir.

- *Dilbilimsel çözümleme:* Dilbilim konusunda uzman olmayan kişilerin karşılaştıkları problemlerden biri, eleştirel çözümleme ile ilgisi bulunabilen bir etkileşim dilinin farklı özelliklerinin olmasıdır. Fakat eleştirel çözümlemeye katılan dilbilimsel özelliklerin kontrol listesi vardır ve bunlar özel bir dilbilimsel kurama dayanır. Dili, yerine getirmesi gerekilen sosyal görevler ile şekillenmiş olarak görür ve çözümler. Bu durum, sosyal çözümleme kategorilerinin dilbilimsel çözümleme kategorilerine nasıl bağlandığını görmeye olanak sağlar.

3. <u>*Sosyal düzenin (çalışmalar ağı) mantıksal olarak probleme gerek duyup duymadığını araştırma:*</u> Sosyal düzenin probleme gerek duyup duymadığını araştıran dolaylı bir yoldur. Kişi eleştiri yoluyla, sosyal düzeni devam ettirebilmek için birçok büyük problemin yaratıldığı yorumunu çıkarabilirse, radikal sosyal değişime temel sağlamış olur. Bu noktada, aynı zamanda ideoloji meselesi karşımıza

---

[91] Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, 2001, a.g.m., s.125.

çıkmaktadır: söylem; güç ve egemenlik ilişkilerinin sürmesini sağlayabildiği kadar ideolojiktir.

4. *Engellere karşı olası yöntemleri tanımlama:* Engellere karşı olasılıkları tanımlama aşaması, olumsuz eleştiriden olumlu eleştiriye doğru gitmektedir. Bu, sosyal düzende baskınlık kapsamındaki başarısızlıkları, boşlukları veya çelişkileri yansıtma; ya da farklılık ve direnci yansıtma meselesi olabilir.

5. *Çözümlemeye eleştirel bir şekilde yansıtma:* 5. aşama ise; çözümlemenin sosyal özgürlüğe olan katkısı araştırılır. Piyasa ve devlet ile yakın bir şekilde ağ bağlantılı olan akademik çalışmalarda eleştirel olarak ne kadar etkili olduğu sorusunu yönelterek yansımalı bir şekilde kendisine döndüğü bir aşamadır.[92]

Yukarıda da açıklandığı üzere, söylem ve diğer toplumsal pratikler arasındaki ilişki, diyalektik bir ilişkidir. Söylem içselleştirir ve değişik öğeler birbirlerine indirgenmeden diğer öğelerce içselleştirilir. Bunlar farklıdır ama ayrı değildir. Eğer söylemin diyalektiğini tarihsel terimlerle, toplumsal değişim süreçleri bağlamında düşünülürse, ortaya çıkan soru içselleştirme süreçlerinin yer aldığı yöntemler ve koşullardır.

Fairclough bu bağlamda "bilgi ekonomisi" ve "bilgi toplumu" kavramları ele almıştır. Ekonomik ve toplumsal süreçler bilgi güdümlüdür. Gittikçe artan hızda, ekonomik ve toplumsal süreçlerdeki bilginin üretim, dolaşım ve işlemselleşimi üzerinden değişim gerçekleşir. Bilim ve teknoloji, ekonomik ve toplumsal değişimde önemli etkenlerden biridir, ancak asıl işaret edilen bunların önemlerindeki dramatik yükseliştir. Bu düşüncelerin buradaki bağıntısı bağlamında "bilgi-güdümlü" "söylem-güdümlü" ile aynı anlama gelir: bilgiler söylemler olarak üretilir, dolaşıma girer, ekonomilerdeki ve toplumlardaki söylemlerin işlemselleştirildiği bu süreç kesin olarak söylemin diyalektiğidir.[93]

---

92 Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, 2001, a.g.m., s.127.

93 Fairclough, Norman, 2001, a.g.m.

Graham ise bilgi temelli ekonomik toplum hakkındaki düşüncelerini şu cümlelerle özetlemektedir; [94]

"Dil ve diğer söylemsel ürünlerdeki farklı yöntemler yeni sosyo-ekonomik kurulumda öncekilere göre daha büyük bir öneme sahiptir. "Bilgi-temelli" ekonomi düşüncesi ve onun tamamlayıcısı "enformasyon toplumu" söylem-temelli ekonomi ve toplumu gerektirir, bu bağlamda bu az çok değerli bilgiler kaçınılmaz bir şekilde söylem olarak üretilir, değiş tokuş edilir ve tüketilir. Daha açık bir şekilde ortaya konulursa, bu az veya çok değerli bilgiler her zaman kurumsal olarak söylemde tanımlanan az ya da çok bilme yöntemlerini varsayar. Dahası, bilginin üretim, değiş tokuş ve tüketim döngüsü bir yandan bilgilerin (söylemleri) toplumsal pratikler olarak, eyleme ve etkileşim yöntemleri olarak "işleyimleştirilmesini" ve diğer yandan söylemlerin bir öznenin kendisini ve dünyayı bilme yöntemleri, var olma yöntemleri, kimlikler olarak "aşılanımını" içerir."

Dil bu döngüde karmaşık bir şekilde içerilir: söylemlerin işleyimleştirilmesi, "türsel zincirleme" ya da "türsel yakınsama" yoluyla yeni türlerin yaratımını içerir.[95] Baurnan ise, dilin her noktada kesin bir öğe olarak ima ve ifşa edildiğini savunur. Söylemin yayınım, işleyim ve aşılanımı farklı ölçülerdeki ekonomik etkinliklerin bütünleştirilmesinde temel öneme sahiptir. Eğer sosyo-ekonomik düzen bu anlamda söylem ve dil temelliyse bunun anlaşılması, buna karşı direnilmesi ve mücadele edilmesi temel söylemsel öğe ile birleştirilmelidir.[96] Fairclough yeni kapitalizm ve dil ilişkisinde, temel öğe olarak dil eleştirisi olmazsa yeni kapitalizm eleştirisi eksik kaldığını vurgular. Bu tüm kapitalizm biçimleri, ya da daha doğrusu diğer sosyo-ekonomik sistemler için de söylenebilir. Ama eğer, özgün bir dilde, söylemin kaynakları, varsaydığımız gibi, küresel kapitalizmin var olan biçimlerinin kurulumu ve yeniden üretiminde daha büyük bir ağırlığa sahipse, bununla bağlantılı olarak dil eleştirisi daha fazla önem kazanır."[97]

---

94 Graham, S., **Hypercapitalism: A politieal econorny of informalional idealism**, New Media and Society, 2 (2): 2000, s.141.

95 Fairclough, Norman, 2000, a.g.m., s.163-195.

96 Bauman, Z., **On glocalization: Or globalization lor some, localization lor others**, Thesis Eleven, 54, 1998, s.37-49.

97 Fairclough, Norman, 2002, a.g.m.

Fairclough'a göre toplumsal yaşamın üretimi, her zaman temel ve esas olarak söylemi içeren, görece olarak sabit düzenlemelerdeki toplumsallığın farklı öğeleri ve yönlerinin eklemlenmesine dayanır. Bu görüş, dili "ideal" ve maddi olmayan bir varlık olarak düşünerek ve sonuç olarak, hatta rastlantısal olarak, birbiriyle ilintilenmiş, iki ayrı şekilde kurulmuş gerçeklikler gibi görünen dil, dilbilimsel kuram ve çözümlemenin bir nesnesi olarak oluşturulmuş olan ve toplum "arasındaki" ilişkiler bağlamında dilin toplumsallığını yorumlayarak, toplumsal yaşamın arta kalanının maddi bağlantısallığından ilk önce dili soyutlayan çifte harekete dahil olan dilbilimdeki dilin toplumsallığı baskın yaklaşımı ile çelişki içersindedir.[98]

Söylemler, imgelemler kadar, şeylerin nasıl olmakta olduğunun ya da olduğunun temsillerini içerir. Bilgi ekonomisi ve bilgi toplumunun bilgileri bu bağlamda imgeseldir. Toplumsal pratik kavramı bağlamında, toplumsal pratikleri ve toplumsal pratiklerin ağ-yapılarını imgelerler. Bu imgelemler güncel pratiklerin ağları olarak etkinleştirilebilir. Gerçek ilişkiler, özneler, toplumsal ilişkiler vb. haline gelebilir. Bu tür etkinlemeler söylemlerin maddileşmesini de içerir. Ekonomik söylemler ekonomik üretim araçları, maddi donanım ve bilgisel donanım, bağlamında maddi hale gelir. Bu etkinlemeler aynı zamanda kısmen söylemsel/göstergeseldir: söylemler türler olarak hareket eder. "Takım çalışmasını", nispeten hiyerarşik olmayan, ağbağlantılandırılmış, yönetim düzenleme yöntemlerine dayanan yönetim sistemlerini imgeleyen yeni yönetim söylemleri düşünüldüğünde bunların söylemsel olarak yeni türler gibi harekete geçtikleri görülür.[99]

Gramsci'ye göre imgelem olarak söylemler, aynı zamanda var olmanın yeni biçimi, yeni kimlikler olarak akılda yer edebilir. Yeni ekonomik ve toplumsal formasyonlar yeni öznelere dayanır sözü basmakalıp bir sözdür. Örneğin, üretim ve yönetim sistemi olarak "Taylorizm" işçilerin var olma biçimlerindeki, kimliklerindeki değişimlere dayanır.[100] Fairclough ise "Öznenin değişimi" sürecini yeni söylemlerin aşılanması bağlamında düşünmektedir. Taylorizm bir örnek olabilir. Aşılama, geçerli

---

98 Fairclough, Norman, 2002, a.g.m.

99 Fairclough, Norman, 2001, a.g.m.

100 Gramsci, A., **Selections from the Prison Notebooks**, Lawrenee & Wisharl, London, 1971; Hapisane Defterleri, Çev. A. Cemgil. Belge Yayınları, 1998.

jargonda, insanların "kendi" söylemlerinden kopması sorunudur, kendilerini bu yeni söylemlerde konumlandırırlar, bu yeni söylem bağlamında hareket eder ve düşünür ve konuşur ve kendilerini görürler. Aşılama karmaşık bir süreçtir ve olasılıkla etkinlemeden daha az güvenlidir. Aşılamaya yönelik bir diğer aşama da retoriksel yayılmadır: insanlar yeni söylemleri öğrenebilir ve bazı amaçlar için kullanabilirler aynı zamanda yarı-bilinçli olarak bunlardan uzak durabilirler. Söylemin diyalektiğinin gizemlerinden bir tanesi kendilik-bilincindeki retoriksel yayılmanın "sahiplik" olarak başladığı süreçtir. Aşılama aynı zamanda kendi maddi yönlerine sahiptir: söylemler diyalektik olarak yalnızca biçemlere, dil kullanım yöntemlerine aşılanmaz, aynı zamanda bedenlerde, tavırlarda, jestlerde, hareket şekillerinde vb. maddileşir.[101]

Fairclough, diyalektik sürecin etkinleme ve aşılama ile bitmediğini savunur. Diyalektik süreç, toplumsal yaşam dönüşümlüdür. Yani, insanlar yalnızca toplumsal pratikler ağında eylemde ve etkileşimde bulunurlar, ayrıca kendilerini ve birbirlerinin ne yaptığını yorumlar, betimlerler ve bu yorumlamalar ve betimlemeler ne yaptıklarını yeniden şekillendirir. Günümüz toplumlarındaki ekonomik pratikleri özel olarak düşünürsek, insanların etkinlikleri, uzmanların değişik sınıflarını ve akademik söylem çözümlemecilerini içeren, diğerleri tarafından sürekli olarak yorumlanır ve temsil edilir. Bunun eşanlamlı olduğu şeyler etkileşim biçimleri ve söylem açısını, türünü ve biçemlerini içeren varoluş biçimleri söylemlerde temsil edilmesi, yeni imgelemlerin üretilmesine katkıda bulunabilmesi, sırasıyla harekete geçip aşılanabilmesidir. Bu böyle devam eder, farklı toplumsal öğeler arasında devinimi gerektiren diyalektik, maddi olanın ve maddi olmayanın arasındaki devinimleri ve söylem içindeki söylemler, türler ve biçemler arasındaki devinimi de içerir.[102]

Sayer'e göre, söylemin diyalektiğinde hiçbir şey kaçınılmaz değildir. Yeni bir söylem bir kurum ya da örgüt tarafından etkinleştirilmeden ya da aşılanmadan

---

101 Fairclough, Norman, 2000, a.g.m.
102 Fairclough, Norman, 2001, a.g.m.

edinilebilir. Söylem etkinleştirilebilir, ama hiçbir zaman aşılanmayabilir.[103] Fairclough ise, toplum bilimlerinin toplumsal varlık toplumsal süreçler tarafından kurulduğundan ve bu süreçlerin genel anlaşılması söylemlerin etkililiğini vurguladığından bahsetmektedir. Toplumsal varlıklar bir bağlamda söylemlerin etkileridir. Toplumsal yapılanımcılığın sorunsal haline geldiği yer, toplumsal varlıkların görece sağlamlığını ve kalıcılığını ve değişime direnişini göz ardı ettiği yerdir. Güçlü söylemler bile, yönetimin yeni söylemleri gibi, ne etkinlemenin ne de aşılamanın hiç bir derecede gerçekleşmemesiyle sonuçlanan, direnişin düzeyleriyle karşılaşır. Toplumsal araştırmalarda söylemin diyalektik kuramını kullanmak, olaydan olaya, toplumsal varlıkların yeni söylemlere direngen olup olmadığını ve hangi derecede direngen olduğunu etkileyen durumların dikkate alınmasını gerektirir.[104]

Fairclough'un eleştirel söylem çözümlemesi, söylem olarak dilin kavramsallaştırılmasının merkez alındığı ve daha açık olarak eleştirel dil çözümlemesini toplumsal bilimlerde konumlandırıldığı için "eleştirel dilbilim" üzerine kurulmuştur.[105] Eleştirel dilbilim ve Eleştirel söylem çözümlemesinin her ikisi de Marxizm, özellikle de yirminci yüzyıl "batı Marxizmi", tarafından biçimlendirilmiştir.[106] Kapitalizmin iktidar ilişkileri ve ideolojileri ile bağlantılı dil çözümlemesi her zaman ilgi konusu olmasına rağmen, son zamanlarda çağdaş sosyo-ekonomik değişim süreçlerine ve bunların içinde dili de kapsayan yöntemlere ilişkin özgün çalışma alanları geliştirilmiştir.[107] "Yeni kapitalizmde dil" tasarısı bu çalışma ve daha açık olarak politik yönlendirme üzerine odaklanır, bu tasarı eleştirel söylem çözümlemesini yeni kapitalizmin biçimi ve çelişkilerinin çağdaş çözümlemesiyle ve kapitalizme karşı tepki olarak geliştirilen direniş ve değişim için mücadele biçimleriyle daha yakından bağlantılandırır.

---

103 Sayer, A., **Realism and Social Science**, Sage, London, 2000; Williams, R., **Marxism and Literatüre**, Oxford, 1977; Marksizm ve Edebiyat, Çev: E. Tarım, Adam Yayınları, İstanbul, 1990.

104 Fairclough, Norman, 2001, a.g.m.

105 Fairclough, Norman, **Language and power**, Longman, New York, 1989.

106 Fairclough, N. ve Wodak, R., **Critical discourse analysis**, in van Dijk (ed.) Discourse as Social Interaction, Sage, London,1997.

107 Fairclough, Norman, **Discourse and social change**, Cambridge, Polity Press, United Kingdom, 1992.

Yeni kapitalizm üzerine eleştirel çalışma, doğası gereği zorunlu olarak, disiplinlerarasıdır. Eleştirel söylem, "disiplinlerötesi" yöntemdeki birleşimlerdeki işleyimdir;[108] yani, diğer disiplinlerle, kuramlarla ve yöntemlerle diyaloga girmek, araştırmanın özgün nesnesiyle ilintili kuram ve yöntem olarak eleştirel söylem çözümlemesinin gelişiminde kendi mantıklarının işletilmesidir. Araştırmanın nesnesi, kuram ve yöntem arasındaki ilişki, dinamik bir ilişki olarak düşünülebilir. Önceden var olan bir kuram ve yeni bir nesneye uygulanan yöntem sorunu değil, fakat araştırma nesnesi ile karşılaşmasında gelişen eleştirel söylem çözümlemesinin kuramı ve yöntemi sorunudur, bunun yapılanımı sırasıyla evrim süreci yoluyla süreğen olarak gelişir.[109]

Yeni kapitalizm, sosyal uygulamaların yeniden ağ oluşturması olarak görülebilir. Jessop'a göre, hem yeniden yapılanmayı hem de yeniden derecelendirmeyi içerir. Jessop, "yeni kapitalizm" ve yeni kapitalizmdeki dil araştırmalarını aşağıdaki cümlelerle özetleyebiliriz. ;[110]

"Kapitalizm önemli yeni teknolojilerin temellerini, ekonomik koordinasyonun yeni biçimlerini ve sermaye birikiminin mantığı altında ekstra ekonomik ilişkilerin yükselen içerimini yeniden yapılandırır ve yeniden ölçümler. Bu konu şu süslü sözcükleri kapsar:

- *Enformasyon ekonomisi,*
- *Bilgi güdümlü ekonomi,*
- *Küreselleşme,*
- *Bölgesel ekonomilerin yükselişi,*
- *Entrepreneurial (ticari şirketlerin merkezlendiği) kentler,*
- *Ağ ekonomisi, stratejik ittifaklar, hükmetmeyen hükümetler,*
- *Turbo kapitalizm,*

---

108 Fairclough, Norman, (2000): a.g.m., s.163-195.

109 Fairclough, Norman, (2002): a.g.m.

110 www.uoc.es/humfil/nlc/LNC-ENG/lnc-eng.html-ayricaJessop2000, Erişim Tarihi: 04.04.2009.

- *Uzam-zaman kompresi,*
- *Esneklik,*
- *İşücreti,*
- *Öğrenme ekonomisi,*
- *Girişim kültürü.*

Değişik ölçülerde ve çeşitli politik görünümlerde hükümetler bunu yaşamın saf gerçekliği olarak alırlar. Bu "gerçek" kısmen hükümetlerarası anlaşmalarca üretilmesine rağmen bunlarının tümü küreselleşen bilgi güdümlü ekonominin ortaya çıkan mantığına baş eğmek zorundadır. Bu oluşan kurumsal ve işleyimsel mantığa tepkiler çeşitlidir, ama anglofon dünyada baskın, hegemonik olmayan biçimi neo-liberalizmdir. Bu, denetimsiz küresel kapitalizmin istemleriyle uyum içindeki toplumsal ilişkilerin yeniden-biçimlendirilmesi ve yeniden ölçümlenmesi için üretilen politik tasarıdır.[111] *Amerikan çokuluslu şirketlerinin ve ABD emperyalist devletinin baskınlığı başka yerlerdeki finansal ve endüstriyel çıkarlarca ve İngiliz devletince desteklenir. Neo-liberalizmi küresel gündemin en başına yerleştirmiştir. Anglofon toplumların çoğunda, bu neo-liberalizm, sermaye ve emek arasındaki kurumsallaşmış uzlaşmaya dayanan savaş sonrası rejimlerin itibarsız karma ekonomilerini ve evrensel refah devletlerini yenilemek için kabul edilmiştir. Kıta Avrupası'nın, Doğu Asya'nın ve Latin Amerika'nın daha korparatist ve etatiste (devletçi) rejimlerinde küresel dünyada yer alabilmek için neo-liberal politik ayarlama açıkça ortadadır. Gerçekte tüm dünyada muhafazakâr politik partiler kadar sosyal demokratlar kuram da olmasa da, bir veya diğer bir biçimde, neo-liberalizmi benimsemektedirler. Nadir ancak önemli istisnalarla, neo-liberalizm politik sahneye egemen olmaya başlamıştır ve ekonomik, politik ve toplumsal güçleri şaşırtarak ve etkisiz kılarak radikal alternatiflere yönelinmesiyle sonuçlanmıştır. Bu sırasıyla toplumsal tartışmanın bitmesi ve demokrasinin zayıflamasına neden olmuştur.*

Kasabalar ve kentlerden bölgesel ve ulusal devletlere Avrupa Birliği gibi ulusötesi bloklara kadar, değişik büyüklüklerdeki devletler, kendi ekonomik

---

111 Bourdieu, P., **A reasoned utopia and economic fatalism**, New Left Review 221,1998, s. 25-30.

uzamlarının var olan yenidünya düzenine katılması sürecinin yönetilmesi ve desteklenmesi bağlamında yenidünya düzenine eklenmişlerdir. Bu, piyasanın sözde öznesiz güçleri tarafından dikte edilen koşullarla yeniden yapılandırılması ve yeniden ölçümlenmesi için ekonomik baskıları güçlendirmişdi. Bu, uluslararası üretimin ve refah devletlerinin piyasaların etkilerine karşı halkına sağladığı korumaların azalmasının bir bedeli olarak evrensel toplumsal refah üzerine radikal saldırılara yol açtı. Bu, ayrıca zenginle yoksul arasındaki artan ayrıma, hatta "yeni orta" sınıflar için artan ekonomik güvensizliğe, strese ve emeğin sömürüsünün yoğunlaşmasına yol açtığından söz edilebilir. Bunun neticesinde çok uluslu şirketler yeni tür bir emperyalizimi azgelişmiş ülkeler üzerinde uygulama yolu bulmuştur. Asıl sorun uluslararası ekonomik bütünleşmenin artışındaki etki değildi, fakat zorla kabul ettirilen özgün biçimler ve izlenmesi zorunlu olan özgün sonuçlardı."

Fairclough bu metinden, sosyal yaşamın alanlarında yeni yapısal ilişkiler kurulduğu sonucunu çıkarmaktadır. Bu ilişkiler, uygulama ağları arasında ya da Bourdieu'nun terminoloji alanlarında ortaya çıkmaktadır. Özellikle, ilki tarafından ikincisinin geniş bir şekilde sömürgeleştirildiği ekonomik ve ekonomik olmayan alanlar arasındaki ilişkilerin yeniden yapılandırılması söz konusudur. Yeniden derecelendirme, sosyal hayatın farklı dereceleri arasında kurulmakta olan yeni ilişkiler meselesidir. Sosyal hayatın farklı dereceleri; evrensel, bölgesel, ulusal ve yerel olmak üzere dörde ayrılır. Bu bakış açısıyla; yaygın bir şekilde 'küreselleşme' diye anılan olgu, basitçe; ekonomik düzenleme ve süreçlerin temel olarak ulusaldan evrensel ölçüte geçtiği bir hareket değildir. Küreselleşmenin uzun bir tarihi vardır ve daha çok bu ölçütler arasındaki yeni ilişkilere bağlıdır.[112]

Dil ve gösterme süreci; kapitalizmin yeniden yapılandırılması ve yeniden derecelendirilmesinde oldukça fazla öneme sahiptir. Örneğin; bilgi ve birikimin kararlı bir şekilde önem kazandığı bir ekonomi olan *bilgi-temelli ekonomi* fikri, tamamen söylem-temelli bir ekonomiyi zorunlu kılmaktadır. Bilgi üretilir, yayılır ve tıpkı söylemler gibi tüketilir. Bu söylemler, rol alma ve etkileşimin yeni şekilleri olarak işleyen, yeni kimlikler ve var olmanın yeni şekilleri olarak öğretilen söylemlerdir. Kapitalizmin yeniden yapılandırılması ve yeniden derecelendirilmesi

---

[112] Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, 2001, a.g.m., s.127.

kısmen bir semiyotik süreçtir. Bu semiyotik süreç; türler, söylemler ve tarzlar arasında yeni yapısal ve sayısal ilişkiler de dahil olmak üzere, söylem düzenlerinin yeniden yapılandırılması ve yeniden derecelendirilmesi olarak belirlenir.[113]

"Bilgi-temelli" ya da "bilgi-güdümlü" sosyoekonomik düzen olarak yeni kapitalizm düşüncesi aynı zamanda "söylem güdümlü"lüğü anlatmaktadır. Bu bağlamda dil çağdaş sosyo-ekonomik değişimlerde geçmişte olduğundan daha önemli bir role sahiptir. Durum böyle olduğunda, söylem çözümlemesinin kapitalizmin dönüşümlerinin araştırılmasına katkıda bulunduğu kanısına varılır. Toplumsal araştırmacılar tarafından bu dönüşümlerdeki dilin önemi gözardı edilmemiştir. Örneğin, Bourdieu ve Wacquant, "betimlemeyi iddia ettiği bu gerçeklikleri harekete geçirmek için edimsel güçle donanmış", bir sözlükçe olarak ("küreselleşme", "esneklik", "yönetim", "işsağlanabilirlik", "dışlama" vb.) karakterize ettikleri "yeni gezegensel vulgata'yı (kutsal metni) vurgulamıştır.[114] Yani, yeni ekonomik düzenin önündeki engelleri kaldırmayı amaçlayan neo-liberal politik tasarı söylem güdümlüdür.[115]

Fakat Bourdieu ve Wacquant'ın çalışması bu sosyo-ekonomik dönüşümlerdeki dilin önemini belirtmesinin yanında, toplumsal araştırma alanındaki söylem çözümlemecilerinin katkısına gereksinim duyduğunu gösterir. Sözcükler listesi, bir sözlükçe olarak "'yeni gezegensel vulgata"yı karakterize etmek için yeterli değildir. Bourdieu ve Wacquant'ınn tanımladığı etkilerden bazılarının nasıl başarıya ulaştığını göstermek için metinler ve etkileşimler çözümlenmelidir. Bourdieu ve Wacquant'nın neo-liberal söylemin etkililiğinin önemi toplumbilimsel araştırma yöntemlerinin kapasitesini aşar.

Söylem çözümlemecilerin yeni kapitalizme ilişkin toplumsal araştırmalara katkısı yalnızca metinsel ve etkileşimsel çözümleme değildir. Ayrıca söylemin diyalektiğinin bir tür kuramsallaştırımıdır. Jessop'un toplumsal pratikler ağındaki değişiklikler olarak gönderme yaptığı, yeniden yapılandırmayı ve yeniden

---

113 Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, 2001, a.g.m., s.127.

114 Bourdieu, P. ve Wacoquant, L., **New liberal speak: notes on the new planetary vulgate**, Radical Philosophy 105, 2001, s.2-5.

115 Fairclough, Norman, 2001, a.g.m.

ölçümlemeyi düşünürsek, bunlar aynı zamanda söylemin ve söylemin düzeninin yeniden yapılandırımı ve yeniden ölçümlenimidir.

Fairclough'a göre söylem düzeninin yeniden yapılandırımı, değişik toplumsal pratiklerin (ağlarının) söylem öğeleri arasındaki değişken ilişkiler ve ağbağlantılanımındaki değişimler sorunudur. Yönetim söyleminin üniversiteler gibi toplumsal kurumları ve kuruluşları kolonileştirdiği yöntem temel bir örnektir. Bu süreç bir kolonizasyon/özgüleme diyalektiğidir, yani sorun sadece söylemin yeni alanlara girişi değil, fakat farklı konumlarda alımlandığı, özgülendiği, yeniden bağlamsallaştırıldığı değişik yöntemlerdir ve bu sürecin nihai öngörülemeyen sonuçlarıdır.[116]

Kapitalizmin yeniden yapılandırma ve yeniden derecelendirme sürecinde dil de önemli bir rol oynamaktadır. Neo-liberalizm teriminin ve yeni kapitalizmin gelişme engellerini ortadan kaldırma amacı güden siyasi projelerin düşünülmesi çok kolaydır. Bourdieu'nun belirttiği gibi, neo-liberal söylemler, neo-liberal projeyi gerçekleştirme amacında rol alan kaynakların önemli bir parçasıdır. Neo-liberal söylemin önemli bir özelliği; ekonomik değişimin çağdaş toplumların ve global ekonomideki değişimin işaretleri olmasıdır. Birlikte yaşayıp uyum sağlayabilmeyi öğrenmemiz gereken bir süreçtir.[117]

Yeni kapitalizmin ayırt edici özelliklerinden biri; dilin türler, söylemler ve tarzlar bağlamında şekillendiği biçim olan farklı uygulamalar ağı olmasıdır. Birbirine bağlı üç analitik meseleyi ayırt edilebilir. Bu üç mesele; baskınlık, farklılık ve dirençtir.

İlk olarak, hangi tür söylem ve tarzların baskın olduğunu açıklanmalıdır. Bu amaçla verilen örneklerden bazıları şunladır:[118]

- Organizasyonlarda eylem ve etkileşimi düzenleyen türler: (Takım çalışması, danışma, ortaklık, ya da değerlendirmeleri meydana getiren dil türü),

---

116 Fairclough, Norman, 2001, a.g.m.
117 Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, 2001, a.g.m., s.128.
118 Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, 2001, a.g.m., s.128.

- Uluslararası Para Fonu ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşlar tarafından dayatılıp uluslararası bir şekilde yayılan neo-liberal ekonomik söylemler: (Serbest ticaret, şeffaflık, esneklik, kalite),

- Yeni düzendeki anahtar figürlerin tarzları: (Girişimciler, yöneticiler, siyasi liderler vb.),

- Türlerin, söylemlerin ve tarzların nasıl uluslararası bir şekilde yayıldığını ve sosyal yaşamın alanlarına nasıl yerleştiğini belirten türler: (Siyasi görüşmenin söyleminin ve türünün nasıl ekonomik, politik, askeri yaşantı ve aile yaşantısı aralarında aktığı).

İkinci olarak, türler, söylemler ve tarzlardaki farklılık, çeşitlilik kapsamları üzerinde düşünülmelidir. Fairclough'a göre burada ki en önemli mesele erişimdir. Erişim meselesi, kimin baskın biçimlere erişimi var, kimin yok? sorusu üzerine temellenir. Diğeri önemli mesele ise baskın ve baskın olmayan biçimler arasındaki ilişkidir. Diğer tür, söylem ve tarzlar yeni baskın olanların dayatılması ile nasıl etkilemişlerdir? Başlıca politik söylem, neo-liberal söyleme oldukça yaklaşmıştır. Bu durumda radikal ve sosyalist politik söylemlere ne oldu? Nasıl azaldılar? Kendilerini devam ettirebilmeyi nasıl başarıyorlar? soruları üzerine temellenir.

Üçüncü mesele ise dirençtir. Baskın türler, söylemler ve tarzlar yeni alanları sömürgeleştirmektedirler. Buna örnek, yönetimsel türler, söylemler ve tarzlar eğitim gibi devlet ve kamu sektörlerini hızlı bir şekilde sömürgeleştirmesidir. Fakat sömürgeleştirme hiçbir zaman basit bir süreç olmamıştır. Yeni biçimlere ve eskilerine uymuş, onlarla birleşmişlerdir. Çeşitli sonuçlar doğurabilecek benimsetme süreçleri vardır. Bu sonuçlar; pasif asimilasyon, üstü kapalı ya da daha açık direnç şekilleri ya da tutarlı alternatifler arayışıdır.[119]

Daha önce de söylenildiği gibi, global ekonomideki değişimin temsil türleri yayılmış durumdadır. Kişi bu temsil türlerine; ekonomik, politik, eğitsel medya ve diğer metin türlerinde rastlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Fairclough'ın üzerinde duracağı ilk metin, 1998'de İngiliz Başbakanı Tony Blair tarafından rekabet üzerine

---

[119] Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, 2001, a.g.m., s.129.

Ticaret ve Sanayi Bakanlığı Beyaz Kitabı'na yazılan önsözdür. Bu önsöz, aşağıdaki gibidir:

"Sürülen Ekonomi Bilgisinin İnşası

Tony Blair Önsöz (Asli Başkan Tarafından Önsöz)

Modern dünya değişimle sürüklenmiştir. Açılan yeni pazarlar (marketler) yeni rakiplerin yanı sıra büyük ve yeni fırsatların varlığı yeni teknolojilerin değişmez olarak ortaya çıkardıklarıdır.

Başarımız en değerli mal varlıklarımı nasıl iyi işlettiğimize bağlıdır. Bilgimiz ustalık ve yaratıcılıktır (bu konuda uygulanan şey ustalık ve yaratıcılık). Bunlar yüksek kıymette mal varlıkları, hizmet ve ileri iş tecrübesini yaratmanın anahtarlarıdır. Bunlar modern sürülen ekonomi bilgisinin kalbidir.

Bu yenidünya, ticaretin yenilikçi ve yaratıcı olmasına, performans sürekliliğinin sağlanmasına, yeni anlaşma ve risklere itiraz eder. Fakat aynı zamanda hükümetin endüstriyel politikaya yeni bir yaklaşımda bulunmasına ve yürürlüğe koymasına da meydan okur.

Bu beyaz kitabın amacı budur. Eski moda duruş işlemedi ve işleyemez ve hiçbiri yeni (toy) pazarlara (marketlere) itimat etmez de.

Hükümet rekabeti desteklemeli, girişimciliği uyarmalı, açılan pazarlara karşı yenilikçi ve esnek olmalı. Ama yanı sıra biz de İngiliz kabiliyetinin tek başına yapamadıkları için yatırım yapmalıyız; eğitimde, bilimde ve bir kültür yaratma girişiminde.

Ve şirketlere yardımı dokunacak iş ortaklığı yaratmayı desteklemeliyiz: rekabet çıkarları için iş birliği yapmak; "uzun vade" görüşünü desteklemek; "onların performanslarını ölçmek ve diğer mesleklerle ve işçilerle anlaşmaları devam ettirmek. Bunlar DTI'nın rolleridir.

Beyaz Kitap gelecek on yıl politikasının çatışır (iskeletidir). Yarının pazarlarına muvaffak olabilmek için bugünün dayanıklı marketlerini daha etkin bir biçimde tamamlamalıyız.

Yönetimde, ticarette, üniversitelerimizde ve baştanbaşa toplumda daha fazla yeni girişimci ruh yapmalıyız: kendimizi uzun vadede donatmak fırsatları yakalamayı, daimi yenilikçilik yüklenmeyi ve gelişmiş performansı hazırlar. Bu, ticari başarı ve muvaffakiyetin rotasıdır. Geleceği İngiltere'nin tarafına çekmeliyiz (koymalıyız).

Tony Blair: Asli Başkan."

Fairclough metni, yukarıda tanıtılan beşli analitik taslağa göre çözümlemiştir.

Fairclough taslağın ilk aşaması olan "semiyotik açıdan bir sosyal probleme odaklanma" aşamasında, sosyal bağlamındaki mantığı kavramak açısından akademik ve akademik olmayan kaynakları kullanarak metnin dışına çıkılması gerektiğini vurgular. Kişinin, başlıca çağdaş sosyal problemlerin neler olduğu ile ilgili fikri, sosyal düzendeki geniş bakış açısından ileri gelmektedir. Margaret Thatcher'ın ünlü sözü "başka alternatif yok" ile özetlenebilecek olan, bu metinde ele alınan tek sosyal probleme odaklanılacaktır. Neo-liberal biçimdeki global kapitalizm, değiştirilemez ve sorgulanamaz "hayatın -basit- gerçeği" olarak inşa edilmiştir. Buradaki sosyal problem, (örneğin, ülkeler içinde ve ülkeler arasında, yoksullar ve zenginler arasındaki boşluğu artırmada) şimdiki yöntemin zarar verici etkilerini göstermeyebilen uluslararası ekonomik ilişkilerin uygun alternatif şekillerinin, bu temsillerle siyaset gündeminden dışlanmasıdır.[120]

Eleştirel taslağın ikinci aşaması olan "kaldırılmaya çalışılan engelleri tanımlama" aşamasında, söylemin düzeninin yeniden ölçümlenimi farklı boyutlardaki toplumsal kuruluşlardaki toplumsal pratiklerin söylem öğelerinin ağbağlantılandırılmasındaki değişimler sorunu olduğu çıkarılır. Fairclough bunu "dünya üzerindeki ülkelerin yerel toplumsal pratiklerinin Uluslararası Para Fonu

[120] Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, 2001, a.g.e., s.129.

(IMF) ve Dünya Bankası (WB) gibi kuruluşlar aracılığıyla, küresel bir biçimde yayılan söylemlere karşı olan güçlendirilmiş ve hızlandırılmış geçirgenliği sorunu" şeklinde örneklendirmiştir. [121]

Ulusal devletler; yalnızca diğer devletleri değil aynı zamanda devletlerarası ve devlet sponsorlu uluslararası kuruluşların (Avrupa Birliği, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu) iş ağlarını içeren daha geniş uygulama ağları ile bağlantılı olmaya başlamışlardır. Castells'a göre; devletler giderek artan bir şekilde, ortak fonksiyonları yeni global ekonomideki başarılı rekabet için şartlar yaratma üzerine odaklanmış devlet bileşimine dayanan uluslar ötesi bir ağ kapsamında "düğümler" olarak oluşmaktadır. Fairclough buradaki meselenin özel uygulamasının, bu güçlü ağa kilitlenmiş olması, problemi ele almanın önünde güçlü bir engel olduğunu vurgulamıştır.[122]

Uygulamalar ağı kapsamındaki diğer unsurlarla gösterge bilimin ilişkisi, yeni global ekonomiyi dayatma, genişletme ve meşrulaştırma konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Bourdieu, gücün söylemsel önemini, yeni neo-liberal düzeni genişletip güçlendirme ilgisi tarafından uygulanan birçok kaynakta tek önemli unsur olarak vurgulamıştır. Burada anlatılmak istenen, yeni ekonomi ve ekonomik değişimin işaretlerinin hiçbir şekilde gereksiz olmadığıdır. Kişi aynı zamanda, yönetimin yayılma ve gerilemesinin çift yönlü hareketini ve bazı bakımlardan devletin farklı kollarını koordine etmekte, anlamayı başarmada merkezi güçlendirmeyi içeren devlet ve yönetimdeki değişikliklere gönderme yapmaktadır. Anlamayı başarma, "devir" olarak sözü edilen şeydir. Devir, devletin dili ile o dilin dikkatli denetimi üzerine değer biçmektedir. Bu yüzden farklı düzeylerde, gösterge bilimin uygulamalar ağındaki diğer unsurlarla ilişkisi, problemi ele alma aşamasında aşılması zor bir engel teşkil etmektedir.[123]

Ele alınan problemin önündeki engellerin üçüncü özelliği, söylem düzeni ve etkileşimsel bağlamlarda bizi söylem ve gösterge bilime götürmektedir. Meseledeki problemi ele almayı zorlaştıran şey, yeni bağlama yerleştirmedir. Yeni global

---

121 Fairclough, Norman, 2001, a.g.m.
122 Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, 2001, a.g.e., s.130.
123 Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, 2001, a.g.e., s.130.

ekonomi ve ekonomik değişimin örneğe oldukça benzer olan işaretleri, hem İngiltere'de hem de uluslararası düzeyde ekonomik ve politik söylem, medya söylemi ve eğitsel söylemde gittikçe yayılan bir şekilde var olmaktadır. Bu tarz işaretler uluslararası devlet ağında akmaktadır. Türden türe, söylemin bir alanından diğerine yeniden bağlanmıştır.[124]

Etkileşimsel çözümlemeye dönmek gerekirse, öncelikle ekonomik değişim temsilindeki dilbilimsel özellikler ile ilgili yorum yapılmalı daha sonra ise söylemselliğe değinilmelidir. Çözümlemenin bu aşamasında her ne kadar en az düzeye indirmeye çalışılsa da dilbilimsel terminoloji kullanılacaktır. Fairclough dilbilimsel çözümlemenin taslağını, sistemik fonksiyonel dilbilime bağlamaktadır. Yeni global düzenin baskın temsilleri bazı tahmin edilebilir dilbilimsel özelliklere sahiptir. Yeni ekonomideki süreçler, sorumlu sosyal kuruluşlar tarafından değil yaklaşım açısından zamansız tarihsel bir sunumla temsil edilmektedir. Yeni ekonomi ile ilgili ifadeler şekillenmemiş gerçekler olarak kategorik ve resmi bir biçimde temsil edilmektedir. Ekonominin geniş zamanından siyasetin gereklilik kipine geçiş vardır. Yeni ekonomik gerçek, evrensel olarak ve yeni ekonominin görünümleri liste şeklinde sıralanarak temsil edilmektedir.

Ekonomik değişimin temsili olan modern dünyadaki değişimden sorumlu sosyal kuruluşlar yoktur. Maddesel sürecin temsilcileri, soyut ya da cansızdır. İlk paragrafta "modern dünya", ilk cümlede ki temsilci "değişim", ikinci cümlenin temsilcisi ise "yeni teknolojiler ve yeni pazarlar"dır. Bir üçüncü cümle daha mevcuttur. Bu cümleye göre; "yeni rakipler ve yeni fırsatlar"ın değişim süreci kapsamında yer almadığı ve var olmasının da zor olduğu iddia edilmektedir. Üçüncü paragraftaki bildiri de mücadelelerin temsilcisi olan "yeni dünya" konu edilmektedir.[125]

Dünya değişimi gerçekliklerin resmi kategorik ifadesi ile kipler bakımından birer süreç olarak tarih dışı bir şekilde temsil edilir. Geçmişe yönelik tek tarihsel gönderme, 4. paragraftaki eski sistemde açıklanmıştır. Bu sistemde, geniş zamandan

---

124 Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, 2001, a.g.e., s.130.
125 Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, 2001, a.g.e., s.131.

gereklilik kipine bir geçiş söz konusudur. 2. ve 3. paragraflarda gereklilik gizlidir. "Başarımız, en değerli mal varlığımızı ne kadar iyi işletebildiğimize bağlıdır" ifadesi onları işletmemiz gerektiği ima edilmektedir. Yeni dünyada yenilikçi olabilmek için iş ile mücadele edilmelidir ve devlet, yaratmak için gibi ifadelerle iş ve devletin bu gibi işleri yapması gerektiği ima edilmiştir. Daha sonra 5. paragrafta yine gereklilik kipi göze çarpmakta ve yinelenmektedir. Geniş zaman olarak açıklanmak istenen şey, dünya değişimidir. Gereklilik kipi ise dünya değişimine verilen ulusal tepkilerdir. Ekonomi ve siyaset ile, gerçek ve değer arasında bir ayrım yaratılmak istenmiştir. Ekonomik süreçlerin aksine siyasi süreçler, sorumlu sosyal temsilcilere sahiptir. Gereklilik kipi ile ilişkilendirilen temsilci, beş durumda biz ve tek bir durumda devlet olmaktadır. Özetle, dünya değişimi; bizim cevap vermemiz gereken bir tarihi olmayan mevcut bir süreçtir. Ayrıca, dünya değişimi süreci yere duyarsız olarak sunulmuştur.

Hem cümleler arası hem de cümlelerdeki deyişler arası bağlantılarda, sözdizimi bağlaçsızdır. İlk iki paragrafı örnek olarak ele alalım. İlk paragraf, dünya değişiminin kanıtlarını listeleyen bağlaçsız olarak bağlantılı üç cümleden oluşmaktadır. Cümleler konu bakımından birbirine bağlantılıdır. Aynı durum ikinci paragraf için de geçerlidir. İkinci paragraf, bağlaçsız bir biçimde birbirine bağlı deyişler içermektedir. Bu cümlelerin dizilişlerinin önemli olmadığına dikkat çekmek gerekir. Dizilim önemli bir anlam değişimi olmadan değişebilir. Aslında kanıtlar listesinden neyin çıkarılıp neyin çıkarılmadığı konusu biraz nedensizdir. Örneğin, ilk paragrafın ikinci cümlesi ile aynı anlama gelen ikinci bölümde "dünyada büyük miktarda paralar yer değiştirmektedir ve ev kedimiz 'Socks'ın bile dünya çapındaki ağ (www) üzerinde bir internet adresi vardır" cümlesi geçmektedir. İkinci cümle, Blair'in Socks adında bir kedisi olmadığından hayal ürünüdür. Bunlara, Birleşik Devletler Başkanı Bill Clinton'ın bir kitabında yer verilmiştir.

Kısaca; değişim bu metinde resmi olarak, yere duyarsız, sosyal temsilcisi yok edilmiş ve bazı şekillerde yanıt verilmesi zorunlu bilinen görünüşlerin

(gerçeklikler) listesi olarak gösterilmektedir. Bütün bu özelliklere göre yeni ekonomi, başka alternatifi olmayan basit bir gerçek olarak vurgulamaktadır.[126]

Söylemselliğe dönmek gerekirse; Dünya Bankası gibi kuruluşların metinlerinde, "gelişimsel ekonomik dil türüne yeniden bağlam kazandırılması" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamada "farklı bir bağlama yerleştirildiği için farklı siyaset ve devlet dili türleriyle birleştiği" anlamı ifade edilmek istenmiştir. Bu durum metinde birçok şekilde kendini göstermektedir. Örneğin, metin; başlık, sondaki imza, Başbakan'ın fotoğrafı ve aynı zamanda bütün olarak metnin sözbilimsel düzenini önceden bize anlatan özel bir devlet türü, resmi bir belgenin (baş)bakanlık önsözüne aittir. Dünya Bankası metni ikna edici bir üslubu olmayan çözümlemeye odaklanırken, bu temel olarak ikna etmek amacıyla tasarlanmış siyasi bir metindir. Blair'in metni, politik sözbilimin benzer özelliklerine sahiptir. Gereklilik kipine; geniş zaman veya emir kipinden çok daha fazla ağırlık verilmektedir.

Yeniden bağlam kazandırma; farklı söylemlerin karışımını ekonomik kalkınmayı ve politik söylemi gerektirmektedir. Aynı zamanda geçişi gerektirir. Yeni ekonominin temsilleri Dünya Bankası raporu ve siyasi önsözle aynı değildir. Bunlar, bağlamına yerleştirildiği söylem tarafından değiştirilmiştir. Örneğin, Blair'in metninin ilk paragrafında değişim; politik sözbilimine sade, açık ve etkileyici bir temel oluşturan üç kısa cümleyle özetlenmiştir. Dünya Bankası raporunda örneksel materyal daha bütün ve detaylı olabilecektir. Yeniden bağlam kazandırma olayı, yeni bağlam ve onun söylemiyle uyum sağlamak açısından geçişten bahsetmektedir.

Etkileşimsel çözümleme "yeni ekonomik düzenin" nasıl hayatın kaçınılmaz bir gerçeği olarak metinleştirildiğini göstermektedir. Bu tip metinler, söylemin çeşitli türlerinde bahsedildiği gibi yaygın olmalı ve söylemin farklı türleri kapsamındaki "yeniden bağlam kazandırma" olayı ile yerelleştirilmelidir.[127]

Eleştirel taslağın üçüncü aşaması olan "sosyal düzen (uygulamalar ağı) mantıksal olarak probleme gerek duyup duymadığını araştırma" aşamasında bu

---

[126]Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, 2001, a.g.e., s.132.
[127] Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, 2001, a.g.e., s.133.

soruya etkili bir cevap verilmiştir. Ekonomik değişimin temsilleri ve yeni global ekonomi, sosyal düzenin meşrulaştırma parçaları olarak tanımlanmaktadır. Bu durum aynı zamanda ideoloji meselesidir. Somut olarak yeni ekonominin kaçınılmazlığı ve acımasızlığı devletlerarası anlaşmalar üzerindeki önemli boyutlara dayanmaktadır. Buna örnek olarak, dönüştürülebilir dünya ticareti ve finansal pazarların serbestleştirilmesi verilmektedir.

Eleştirel taslağın dördündü aşaması olan "engellere karşı olası yöntemleri tanımlama" aşamasında ise Fairclough; Labour Party'nin (İşçi Partisi) iki uzun süreli üyesi Ken Coates (Avrupa Parlamentosu üyesi) ve Michael Barratt (şimdilerde Bağımsız İş Ağı kapsamında çalımaktadırlar) tarafından yazılan bir kitaptan ('Brown and Coates', 1996) bir alıntıyı tanıtmıştır. Burada, 'New Labour'ın onların tabiriyle 'kapitalist küreselleşme'ye ('New Labour' tabirinde 'yeni global ekonomi') bakış açısından bahsetmektedirler.[128]

"Kökten ulusalcı hareket eden gelişmiş endüstriyel ülkelerde başkent her zaman global olmuştur. Ama bu ulusal esaslar pazarlarda ve üretim merkezlerinde daha az önem taşır. Bir başka deyişle, çokuluslu büyük şirketler sadece daha büyük değil daha da özgür konumdadırlar.

Avrupa Birliği, Avrupa'nın ulusal milletlerine önderlik teklif etmekten, çok uluslu şirketlerin alıcıları olarak statülerini sağlamlaştırmaktan uzaktır. Gerçekte, alıcılığa talip olmak Avrupa'da esas alınan tek şey değildir. Hal böyleyken artık ulusal kapitalizmin ekonomiyi küreselleştirmesi mümkündür, ulusal yönetimlerin istihdam aleyhinde güçsüz olduğu, ulusal başkentin isteğe bağlı hareket ettiği doğru değildir. Pazarlık yapabilen çok yönetim vardır. Örneğin stopaj vergisi imtiyazı yapan idareler gibi… fakat böyle bir pazarlığın uluslararası bir boyutu vardır. Çokuluslu şirketler basitçe bölmeye ve elde etmeye devam edebilirler.

Yeni çalışma enternasyonalist göreneklerin bıraktığı mevcutları gösterir. (Hala) Henüz ICFTU, Avrupa TUC ve Genevaticaret gruplarının hepsi uluslar arası

---

[128] Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, 2001, a.g.e., s.134.

başkente İngiliz Çalışmasının takviye edici yanıtı için potansiyel müttefikler teklif eder."[129]

Fairclough bu aşamada bir başka metni tanıtmanın amacını, daha önce tanıtılan açıklamalardaki baskından, farklılık ve dirence geçişe bağlamaktadır. Son zamanlarda ele alınan yeni ekonominin temsil türü, çağdaş metin ve etkileşimlerde baskın olandır. Bu etkileşimlerde farklılık olduğu kadar dirençte vardır. Örneğin 1999 yılında Seattle'da Dünya Ticaret Örgütü toplantı sırasında gerçekleşen protesto gösterilerinde ün kazanan anti-kapitalist örgütlerde dirence dayalı metinler bulunmaktadır. Fairclough, Blair'in metni gibi bu metinde de diğerlerini temsil etmek açısından bir metin seçmiştir. Alternatif temsiller, engellere karşı koymada kaynak teşkil eden sosyal uygulamaların karşı-ağı kapsamındadır. Bir kaynağın ne kadar önemli olduğunu belirlemek oldukça zordur. Anlatılmak istenen değişim temsilinin baskın olandan ne kadar farklı olduğunu göstermek amacıyla Blair'in metninde açıklanan özelliklere değinilerek etkileşimsel çözümleme yapılacaktır.[130]

Alıntıdaki temsiller Blair'in metninde yer alan temsillerden farklıdır. Bunlar sosyal temsillerdir. Sosyal temsillere örnek olarak:

- Büyük uluslararası şirketler,
- İngiliz merkezli şirketler,
- Yabancı merkezli şirketler,
- Avrupa Birliği,
- Avrupa Komisyonu, vb… verilebilir.

Kapital iki mantıkta kullanılmaktadır. İlk olarak kapitalist işe eşdeğer bir sosyal temsil, ikinci olarak ise parasal mantıkta sermaye olarak kullanılmaktadır. Sosyal temsilciler, bazı durumlarda ekonomideki maddesel süreçlerin temsilcileridir. Aynı zamanda, sosyal temsilci edinmiş olma olanağı olduğu halde edinmeyen

---

129 Brown, B.M., Coates, K., **The Blair Revelation: Deliverance for Whom?**, Spokesman, Nottingham, 1996, s.172.

130 Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, 2001, a.g.e., s.134.

materyal süreçler de vardır: ‘kapital daha hareketlidir… elektronik araçlarla daha hızlı hareket edebilir’ (önceki cümle bağlantılıdır fakat kişi bunu maddesel bir cümle için dilbilgisel bir metafor olarak görebilir. ‘kapital daha kolay taşınabilir’, ‘şirketler kapitali daha kolay taşıyabilirler’).

Zamansız, tarihdışı bir sunumdan çok, geniş zaman ve şimdiki zaman cümlelerine geçici tanımlama verilmektedir. ‘devletler şimdilerde gittikçe daha fazla şey gerektiriyor’ cümlesindeki ‘gittikçe’ zamanı oluş süreci olarak yapılandırmaktadır- ‘Avrupa Komisyonu’nun şimdiki amacı’, şimdiki zaman, yakın geçmişle anlatılmıştır; bu da şimdiki zamana, şimdiki zamanı geçmişle ve şimdiyi geçmişe bağlayan süreç bakımından şekilleyen, tarihsel derinliği vermektedir. Ayrıca, ekonomik değişiklik kısmen, yere duyarsız olarak temsil edilmekten çok yer bakımından incelenmektedir.

Fairclough, buradaki kiplik bakımından baskın temsillerin özelliği ‘geniş zaman’ ve ‘gereklilik kipi’ ayrımından bağlamamaktadır, fakat Fairclough’a göre burada geniş zamandan şimdiki ekonomik durumun tek bir olasılık olmadığını ve sosyal temsilciler tarafından (‘Avrupa devletleri’ni kastederek) ortaya çıkarılan değişimlere açık olduğunu temsil eden ‘olasılık’a geçiş söz konusudur. İfadelerin kipi Blair’in metninde olduğu gibi kategorik ve resmidir, fakat ifadeler o kadar kesin gerçeklikler değildir.

Alıntının aynı zamanda söz dizimi de Blair’in metninden farklıdır. İkincisinin; bağlaçsız listelenimi ya da değişimin acımasız gerçeğini sözbilimsel bir şekilde ortaya koyan kanıt listeleri yoktur. Alıntı daha tartışmacıdır – bunun bir belirtisi; bağlaçlar (‘diğer bir deyişle’, ‘aslında’, ‘fakat’), üstünlük zarfları/sıfatları (‘daha da önemlisi’,’daha fazla’, ‘daha iyi’) içeren cümleler arasındaki tutarlı bağlantıların yapısıdır.[131]

Kişi bunun farklı bir söylem olduğunu ve özelliklerinin devletler ve kapitalin temsilleri gibi (aynı bölümde başka bir yerde) (örneğin, ‘uluslararası kapitalin gücüyle mücadele eden’ devletler) ‘New Labour’ın kullanmadığı (örneğin,

---

[131] Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, 2001, a.g.e., s.135.

‘kapitalist iş’ mantığındaki ‘kapital’, ‘uluslaraşırı’,’müştericilik’) bir kelime dağarcığı içerdiğini söyleyebilir.

En son aşama olan “çözümlemeyi eleştirel olarak yansıtma” aşamasında Fairclough; “Problemleri ele almaya nasıl katkıda bulunulabilir? Neo-liberalizme karşı kampanyalar nasıl oluşturulabilir? Dünya Ticaret Örgütü’nün serbest ticareti yayma çabalarının bazı özelliklerini nasıl bağlayabiliriz?” gibi sorulara cevap aramıştır. Akademik yaşam, farklı bir pazar olarak düzenlenmiştir. Akademik yaşamın sınırları dâhilinde kalan eleştirel araştırmanın etkili olması düşük bir olasılıktır. Zamanlarının bir kısmını yüksek öğrenimle geçiren kişiler yaşamlarının diğer kısımlarına fikirlerini ve yaklaşımlarını taşıyabilirler. Fakat nasıl araştırma yapıldığı, nasıl ve nerede yayınlandığı ve nasıl yazıldığı gibi konular üzerine sürekli düşünülmesi gerekilir.[132]

Bütün bu açıklamalar ışığında çıkan sonuç; Fairrclough’ın en son yaklaşımı olan eleştirel söylem çözümlemesinin soyut anlamıyla bütün toplumsal süreçlerin bir parçası olarak görülmesidir. Ancak toplumsal süreçler aynı zamanda birer söylem olarak görülmemektedir. Soyut toplumsal yapılarla, somut toplumsal olaylar arasında göreceli bir ilişki vardır. Bu ilişki toplumsal hareketlerin yerleşik şekilleri olarak toplumsal pratiklerle yönlendirilmektedir. Toplumsal yapılar ve olaylar göstergesel parçalara sahiptir, bir başka deyişle, her toplumsal yapının ve olayın kendine özgü göstergesel parçaları bulunmaktadır. Bu parçalar içinde dil yoluyla, dağınık bir şekilde kimlikler stratejiler halinde sunulmaktadır.

1.3. Değerlendirme

Söylem, toplumsal pratiklerin en önemlisidir ve bunları doğrudan bir şekilde açıklayabilen ve dolayısıyla da ideolojileri aktarabilen bir şeydir. Bu nedenle söylem kuramı olmadan ideoloji kuramı kökten eksiktir. Ve tersine olarak, söylemin toplumdaki rolünü anlamak için aynı zamanda, genelde toplumsal temsillerin, özelde ideolojilerin yeniden üretimindeki temel rollerin bilinmesi gereklidir.

---

132 Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, 2001, a.g.e., s.136.

Toplumdilbilim, bağlam ve metin öğelerinin birbirleriyle ilişkilerini toplumsal durumlar ve bireylerin toplumsal durumları algılamalarını göz önünde bulunduran bir bakış açısıyla görmemizi sağlamıştır. Bu öğelerden bağlamın, konuşan insanlarca üretilen bir evren olduğunu söyleyebiliriz. Bu terimin oldukça geniş kapsamlı bir anlam taşımasının nedeni, insanların toplumsal, kültürel/etnik ve bireysel kimliğe sahip olmaları, çeşitli amaçları, istekleri, hedefleri olması ve birbirleriyle toplumsal-kültürel yönleri ağır basan durumlarda konuşmalarıdır. Bağlamı dilbilgisel yapılarla ortaya çıkan birimlerden ayırmak için metin kavramı kullanılmaktadır. Kimi yaklaşımlarda bağlamın içine aldığı bir öğe olan metin, anlamları gerek sözlü gerek yazılı biçimde dilbilgisi yapılarıyla sunan öğedir. Söylem çözümlemesi ise, metin ve bağlam arasındaki ilişkilerle anlam kazanan, dolayısıyla her iki öğeyi de içine alan bir kavramdır. Söylem çözümlemesini konusunu inceleyen tüm yaklaşımlar metin ve bağlam arasında ilişki olduğunu kabul eder. Yaklaşımların farklılığı, konuşan ve dinleyenin veya yazar ve okurun sözü anlamlı kılmak ve yorumlamak için sözceler arasında bir bağdaşıklık ilişkisi kurması ve bunu anlamak için başvurduğu süreçlerin farklılığından kaynaklanır. Bu süreçler ne kadar çeşitliyse, söylem çözümlemesi konusuna yaklaşımların da o kadar çeşitli olması beklenen bir gelişmedir.

Toplumdilbilimsel yaklaşımların her birine bir söylem çözümlemesi yaklaşımı diyebiliriz. Her yaklaşım metin ve bağlam arasında bir ilişki görmüş, bu ilişkinin çeşitli yönlerini tanımlamıştır. Bir yaklaşım diğerinin üzerinde durmadığı bir bağı gördüğü için yaklaşımlar birbirini tamamlayıcı nitelikte gelişmiştir.

Söylem tek başına ne metin üreticisinin ve metnin, ne bağlamın, ne de toplumsal durumun oluşturabildiği bir yapı değildir. Söylemin en önemli özelliği bu öğelerin birbirleriyle girdiği ilişkilerin doğurduğu süreçlerden oluşmasıdır. Ayrıca, gerek metin, gerek bağlam, gerekse toplumsal durumlar birbirlerini yenileyici, yeniden kurucu niteliğe sahip oldukları için söylem hiçbir zaman tek ve değişmez anlamları sunamaz; tüm öğelerin diğeriyle kurduğu ve kuracağı bağlar dolayısıyla söylem sürekli olarak yenilenen, devingen bir olgudur. Bu yönüyle söylem, değişik alanlar tarafından incelenmeye değen ve daha da önemlisi, bunu gerektiren bir nitelik taşımaktadır.

Özetlemek gerekirse; ilk olarak, dil daha önceki dönüşümlerde sahip olduğu yerden belki de niteliksel olarak farklı olan çağdaş sosyo-ekonomik değişikliklerde daha önemli bir yere sahiptir. İkinci olarak, bu sorunsal toplumsal araştırmacılar tarafından bilinmesine rağmen, onların kuramları ve yöntemleri bunu araştırmak için yeterli donanımda olmadığından dolayı araştırılmamıştır. Kısacası, toplumsal araştırmacıların söylem çözümlemecilere gereksinimi vardır. Üçüncü olarak, eğer söylem çözümlemecilerin bu katkıyı yapması gerekirse, yalnızca var olan metin çözümleme yöntemlerine gereksinimleri olmaz, fakat söylemin diyalektik kuramına da gereksinimleri vardır.

Yoksullukla mücadelede oluşturulan metinler neo-liberal ekonomi kuramı üzerine kurulu olması dikkate alınarak problemin yoksullara mı yoksa küreselleşmeye mi yönelik olduğu irdelenecektir. Yoksulluğun azaltılmasında yapılacak çalışmaların önündeki engeller ve bu engellerin bertaraf edilmesinde bilişim ve iletişim teknolojilerinin yapısal çözüm bağlamındaki yeri ve etkileşimi incelenecektir. Yapılan bu metinsel söylemlerin sosyal düzen açısından probleme cevap verip vermediği, olası başka yöntemlerin bulunup bulunmadığı, bütün olarak probleme yönelik değerlendirmeler ışığında kavramların sentezlenmesi amaçlanmaktadır.

Bu çalışma içinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin yoksullukla mücadeledeki rolünün determinizm kavramı çerçevesinde değerlendirilmesi üzerinde durulacaktır. Bu amaçla öncelikli olarak verilerin niteliği ve kavramsal çerçeve açısından teknoloji, bilgi-iletişim teknolojileri, determinizm, teknolojik determinizm ve yoksulluk kavramları incelenecektir.

II. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: TEKNOLOJİ, BİLGİ-İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ, DETERMİNİZM, TEKNOLOJİK DETERMİNİZM VE YOKSULLUK KAVRAMLARI

2.1. Teknolojinin Tanımı ve Özellikleri

Teknik ve bilimsel ilerlemeler, sosyal değişmeler, gittikçe artan tüketici ihtiyaçları, reklam faaliyetleri, ekonomik yöntemlerle mal ve hizmetlerin pazarlara dağıtılması ve ekonomik yöntemlerin hızla artması işletmeleri teknolojik yenilik yapmaya zorlamaktadır.[133]

Yunanca sistematik bilgi ve davranış anlamına gelen "tekhnology"den gelen teknoloji, mal ve hizmet üretimine yönelik insan faaliyetlerinin etkililik derecesini belirleyen; bilimsel bilgi, matematik, mantık, felsefe, estetik birikim ve iş görme tekniklerini kapsayan; endüstri, bilim, sanat, siyaset, estetik vb. pek çok alanda toplumun elindeki bilgi ve yetenekler toplamı olarak tanımlanmaktadır.[134]

"Tekhne" sözcüğünün ilk metinlerde sanat, el becerisi, özellikle metal işleme ve gemi yapımcılığı sanatı anlamında kullanılması yanında daha sonraki kimi metinlerde de, bir şeyin elde edilme yolu, bir şeyin yapılması ya da belli bir eyleme için gerekli kurallar, kural dizgesi, kısaca yöntem anlamında kullanıldığı belirtilmektedir.[135]

---

133 Kıngır, Said, **İşletmelerde Teknolojik Yeniliklere Karşı Direnme Sorunu ve Alınabilecek Önlemler**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 5, 2002, s.163.

134 Şahin, L., **Teknolojinin Uluslararası Yayılma Kanalları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003, s.8-9.

135 Turan, H., **Tekhne, Bilim, Felsefe Ve Siyaset**, Felsefe Dünyası, Sayı:18 Kış;65-68, 1995, http://www.felsefelik.com/felsefedunyasi/18-1995/18-065.pdf, Erişim Tarihi: 01.03.2009.

Teknoloji kavramı her ne kadar, yöntem, sistematik bilgi, vb. anlamlarda kullanıla gelse de, teknolojinin belli bir amaç için yönlendirilmeye çalışılan bütün araçların içinde olması nedeni ile doğanın insana sunduğu olanaklarının denetimi olarak da tarif edilebilmektedir.[136] Antik Yunan'da siyasetin ve yönetimin tekniklerin tekniği olarak anlaşılmasına olanak veren tekhne kavrayışı, teknik ve teknolojinin insan yapımı araçlarla sınırlı tanımını kırmakta, bu anlamda teknoloji ve insan ile teknoloji ve iktidar ilişkilerinin analiz edilmesinde olanaklar sunmaktadır.

Teknoloji bir kültürün, bir düşüncenin, bilgi birikiminin ürüne yansıması yani belirli amaçlara ulaşmak için çeşitli aşamalarda geliştirilen bilgi birikiminin üretim sürecine uygulanmasıdır.[137] Teknoloji, fiziksel, sosyal ve bilgi boyutu olan bir kavramdır. Bu boyutları göz önüne alındığında teknoloji kavramı aşağıdaki, tanımlarla ifade edilebilir;[138]

- Teknoloji, doğadaki işlenmemiş haldeki kaynakların insan ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekle getirilmesinde kullanılan yöntemler, makineler ve sistemler bütünüdür.
- Teknoloji, insan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ürün ve hizmetlere bilginin uygulanmasıdır.
- Teknoloji, araştırma ve geliştirme sonucu bulunan tekniklerin üretime aktarılması sonucu geliştirilen süreli metot ve bilgidir.
- Teknoloji, yeni bir mal ya da hizmet üretilmesine olanak veren üretim bilgisi ve tekniğidir.
- Teknoloji insanın üretim araçlarını kullanarak çevresini değiştirmek için geliştirdiği metotlardır.

Teknoloji, insanların kendi amaçlarını gerçekleştirmek için doğal dünyayı şekillendirmeleri olarak da tanımlanabilir. Ayrıca teknoloji, insan istek ve

---

136 İnam, Ahmet, **Teknoloji ve Aşk**, TMMOB Makina Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi/12.01.2005 Tarihinde Düzenlenen Söyleşi, 2005, http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi140/d140_6268.pdf, Erişim Tarihi: 02.03.2009.

137 Çakmakçı, Akın, **Türkiye'nin Teknoloji Tarihi**, TUBİTAK, TTGV ve TUSİAD 2.Teknoloji Kongresi Bildirileri, İstanbul, 1999, s.37.

138 Tekin, Mahmut, **Değişen Dünyada Teknoloji Yönetimi**, Damla Ofset, Konya, 2000, s.2.

ihtiyaçlarını karşılanması ve endüstriyel ticari amaçları gerçekleştirmek için araştırmalar, materyaller, gereçler ve bilgi uygulaması olarak da tanımlanabilir.[139]

Teknoloji, ürün, süreç (üretim) ve bilgi, amaç, anlam (tinsellik) boyutlarını içermektedir. Bir ürün olan teknoloji insan düşüncesi, emeği ve çabasını gerektiren bir süreçtir. Ürün ve süreç boyutları olan teknoloji, insanın doğaya bir katkısı olması ve bir insan etkinliği olması ile de bilgi boyutuna sahiptir. Her tür teknoloji, yaşama sahip çıkmak, sorunlara pratik çözüm getirmek çabası ile bir amaca yönelik olup, çevremizi, ortamları ve evreni tanımaya çalışma ile de belli bir anlama sahiptir.

Teknoloji işletmelerde değişik fonksiyonlara hizmet etmektedir. Teknoloji iş süreçlerinin motoru olarak faaliyet göstermektedir. Fakat bunlardan daha önemli etkisi, işletmenin geleceği ile ilgili gelişimine olan katkısıdır. Bu etki iki şekilde gösterilmektedir: Birincisi; teknoloji artan rekabet hızı önemli hizmet iyileştirmelerinin düzenlenmesi için müşteri ve güvenlik konusunda yeni tehditler dâhil, işletmenin gelecekte karşılaşabileceği tehlikelere karşı bir bariyer olarak hizmet edebilir. İkincisi; teknoloji, hem iş süreçlerinin hem de yönetimdeki daha büyük karmaşıklıkların yönetilmesinde kolaylıklar oluşturabilir.[140] Teknoloji, yönetilmesinde yoğun bir koordinasyon gerektiren örgütsel yapılar için potansiyel sunmaktadır.

Teknoloji, yaşamımızın her boyutunda yer alarak bizlere heyecan verici, şaşırtıcı değişiklikler ve kolaylıklar sağlar. Aynı zamanda teknoloji hayatı daha kolay ve daha zevkli yaptığı gibi çoğumuza daha sağlıklı, daha varlıklı bir hayat sunup daha akılcı olma yönünde motive eder.[141] Bunların yanı sıra teknoloji, yeni gerilim ve şaşkınlık türleri üreterek ve fiziksel ortamlarımızın bütünleşmesine yeni tehlikeleri empoze ederek, tahmin edilemeyecek şekillerde iş, aile ve ekonomik yaşantılarımızı da etkiler. Bu nedenle de, teknoloji kendi içinde bir ikilemi de beraberinde getirir.

---

139 Deal, Walter, F., **Making The Connection: Technological Literacy And Technology Assessment**, Technology Teacher, Volume 61, 2002, s.1.

140 Sauer, Chris, Willcocks, Leslie, **Gelecegin "sletmesini Kurma: Örgütsel Mimari ve Enformasyon Teknolojisinin Rolü**, Çeviren: Hüseyin Yılmaz, http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=155, Erişim Tarihi: 02.01.2009.

141 Kabakçı, Işıl ve Odabaşı, H. Ferhan, **Teknolojiyi Kullanmak ve Teknogerçekçi Olabilmek**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:4, No:1, 2004, s.20.

Uçaklar, şu ana kadar kullanılan ulaşım teknolojileri içinde en güvenilir olanı iken endişe verici pek çok uçak kazasını da beraberinde getirebilmektedir. Kimyasal maddeler, yiyecekleri ölümcül mikroplardan korurken, insanlar için ölümcül bir riske de sahiptir. Hiçbir teknoloji mükemmel derecede güvenilir değildir.[142]

İletişim teknolojilerindeki hızlı değişim ve gelişmeler, insan hayatına yeni teknolojiler katıp, zaman ve mekân tasarrufu sağlarken, bir yandan da bireysel özgürlükleri kısıtlayarak insan hayatını belirli bir düzeye kadar sınırlama hakkına da sahiptir. Bunun yanı sıra çoğu teknoloji insan hayatını kolaylaştırırken, bir yandan da tehlikeli olabilir.[143] Bu nedenle, teknolojiyi kullanmak öncelikle birey olarak ve toplum olarak, teknolojiyi anlamayı ve anlamlandırmayı gerektirir.

Değişim ve bütünleşme, teknolojinin en belirgin sosyal özelliği olarak kendini göstermektedir. Teknoloji yüksek düzeyde bütünleşme gerektirir. Teknolojinin gerektirdiği tüm karmaşık faaliyetler örgütün ve toplumun tamamını bütünleştirmelidir.[144]

Teknoloji, insanların beklenmedik değişikliklere adapte olmasını gerektirmektedir. Teknolojinin hızla ilerleyişine toplum tarafından daha çözümler geliştirilmeden sosyal problemler ortaya çıkmaktadır. İşletmelerin içyapısında ki değişim, teknolojiyi benimsemek için oluşturulan denetim yolları, ödül sistemleri ve adaptasyon eğitimleri gibi birçok ihtiyacı ortaya çıkarmıştır.[145]

Teknolojiye ilişkin olarak üretilen mitoslar, salt teknoloji kullanımına ilişkin pratik doğurgularla yetinmemekte, bir bütün olarak toplumsal gerçeklik üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Özellikle ikinci dünya savaşı sonrasında bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve sonrasında teknolojilerin günümüzde eriştiği gelişmişlik düzeyine dayanılarak, "e-ekonomi", "e-ticaret", "e-devlet" vb. söylemlere

---

142 Guest, R., **Teknoloji ve Yoksulluk**, Liberal Düşünce, Kış-Bahar 2002, s.219-247.

143 Inam, Ahmet, **Teknoloji Benim Neyim Oluyor?**, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş. Yayınları, Ankara, 1999.

144 Davis, Keith, **İşletmede İnsan Davranışı**, Çeviren: Kemal Tosun ve Diğerleri, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, No:136, İstanbul, 1982, s.286.

145 Newstrom, John, W ve Davies, Keith, **Organizational Behavior**, Human Behavior at Work, 9.Ed., Mc Graw Hill Series Managment, New York, 1993, s.331.

zemin hazırlanmıştır. Bir bakıma teknolojilerdeki gelişmelere bağlı olarak tüm toplumsal gerçekliğin değiştiği, buna bağlı olarak yeni bir dünyada yaşadığımıza yönelik egemen söylem, toplumsal gerçekliğin her boyutunda dillendirilmektedir.

Teknolojileri araçsal olarak değerlendiren ve dolayısı ile siyaseten de nötr olarak değerlendiren bu anlayış, kaçınılmaz olarak teknolojilerin sorgulanmadan toplumsal gerçekliğin her alanında kullanılması gerektiğine ilişkin söylemleri de meşrulaştırmaktadır. Günümüzde teknolojilerin kullanımı bir "gelişmişlik" göstergesi olarak kullanılma eğilimindedir. Eğitim seviyesindeki gelişmişlik, eğitim kurumlarında internete bağlanmış bir bilişim sınıfının varlığına indirgenebilmektedir. Bir diğer ifade ile, bilgi ve iletişim teknolojilerinin eğitim kurumlarındaki varlığı, eğitim kurumlarının diğer temel gereksinimlerinin varlığının bile sorgulanmasını gereksiz hale getiren, dokundurulduğu yeri bir anda kalkındıran ve değiştiren birer sihirli değnek olarak fetişize edilmektedir.

Teknolojinin toplumdaki rolünü anlamak yalnızca kendi içinde değil, bizzat toplumu anlamanın bir parçası olarak önemlidir.[146] Teknoloji kavramı bilimsel araştırmaların artmakta ve gelişmekte olduğu günümüz dünyasında yeni anlam ve boyutlar kazanmaktadır. Üretim sürecinde kullanılan ortak bir dil, çok önemli bir araç haline gelen teknoloji, mekanik boyutunun ötesinde sosyoloji boyutunda insan ve çevresi arasında ilişki kuran bir faktör haline gelmiştir. Teknolojiye ekonomik açıdan bakıldığında ise; piyasa kuralları, sanayi kollarının gelişimi ve aralarındaki ilişkiler, mikro ve makro ekonomi üzerinde belirleyici etkileri olan bir faktör olduğu da görülmektedir.[147]

Baş döndürücü gelişmelerin yaşandığı çağımızda hızla değişen teknoloji karşısında işletmelerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri, faaliyetlerinde başarılı olmaları ve rakiplerine üstünlük sağlayabilmeleri için çevrenin dinamizmine ayak uydurmaları gerekmektedir. İşte bu nedenle modern iletişim araçlarına sahip olmak ve bu sistemleri başarılı ile kullanabilmek için işletme çalışanlarının teknolojiye adaptasyonları büyük önem arz etmektedir.[148] Ancak, bu yargıda sadece neo liberal

---

146 Timisi, Nilüfer, 2003, a.g.e., s.33.
147 Tekin, Mahmut, 2000, a.g.e., s.9.
148 Kıngır, Said, 2002, a.g.e., s.176.

ekonomi teorileri açısından teknoloji kullanımının bu hızla yaygınlaşması doğru olarak görülebilir. Fakat toplumsal açıdan sosyal bir problemi düzelteceği ya da kalkınmadaki kimi engelleri kaldıracağı düşüncesi bir kez daha irdelenmelidir.

2.2. Bilişim Teknolojisi Kavramı ve Bilişim Teknolojisinin Gelişimi

2.2.1. Bilişim Teknolojisinin Tanımı

Bilişim teknolojisinin tanımına geçmeden önce bilgi, bilgi sistemi ve bilişim sistemlerinin tanımlarına göz atmak gerekmektedir;

Bilgi, işletmeye değer yaratan bir tarzda organize edilebilen, gruplandırılabilen, modelleştirilebilen ve eyleme geçirilebilen veri olarak tanımlanabilir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde bilgi; bilişim kurallarından yararlanarak kişinin veriye yönelttiği anlam şeklinde tanımlanmaktadır.[149] Başka bir ifadeyle, verinin yorumlanması ve anlam yüklenmesi, onu bilgiye dönüştürmektedir. Türkçede bilgi terimi, hem yorumlanmış veri, hem de bir öznenin (insanın) belleğinde daha önceden saklanmış, örgütlenmiş bilgilerle ilişkilendirilerek yeni bilgi üretiminde kullanılabilecek nitelik kazandırılmış bilgi anlamında kullanılmaktadır.

Bilgi Sistemi terimi, bilgisayarlara dayalı olarak verinin kaydedilmesini, saklanmasını, aktarılmasını, işlenmesini, derlenip özetlenerek kullanıcıların gereklerini karşılayacak çıktıların oluşturulmasını sağlayan sistemleri ifade etmektedir.[150] Bilgi sistemleri bir örgütteki karar verme, denetim, koordinasyon, sorunları çözümleme, karmaşık konuları canlandırma ve yeni ürünler oluşturma alanlarında yöneticilere yardımcı olmaktadır.[151]

---

149 TDK/Türk Dil Kurumu, **Bilgi**, 2009, http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=bilgi, Erişim Tarihi: 06.02.2009.

150 ESP 5, Enformatik Sertifika Programı (ODTU - Selçuk Üniversitesi Eğiticilerin Eğitimi), Bilgi Sistemleri/Yazılım Uygulama Geliştirme Dersi Online Ders Notları, http://selcuk.ii.metu.edu.tr:81/egiten/esp5/., Erişim Tarihi: 05.02.2009.

151 Laudon, K. ve Laudon, C., **Management Information Systems**, MacMillan Publishing Company, New York, 1996.

Bilişim denince, kullanıcıları için faydalı ve anlamlı hale getirilmiş veri anlaşılmakladır. Bilişim sistemleri kavramı; bilginin toplanması, saklanması, işlenmesi, erişilmesi ve dağıtılmasına hizmet eden teknolojiler, uygulamalar, hizmetler ve sistem üzerindeki bilgilerin tümünü kapsamaktadır.[152] Bilişim sistemi, yöneticinin karar vermesi için gerekli bilgiyi değişik kaynaklardan toplayan, işleyen, saklayan ve veriyi raporlayan biçimsel bir bilgi sistemidir. Bilişim sistemleri, bilgiyi işleme ve yazılı hale getirmede bilgisayar yazılım ve donanım teknolojisine dayanmaktadır.[153] Her sistem gibi, bilişim sistemleri de birbirleriyle ilişkili belli parçalardan (girdiler, süreçler, veri dosyaları, donanım, insanlar ve çıktılardan) oluşmaktadır.[154]

Bilişim teknolojilerini için farklı tanımlar öne sürülmüştür. Bilişim teknolojileri, bilgi gönderme ve iyileştirme, depolama için sistemlerin (özellikle bilgisayar ve iletişim) kullanılması ve çalışması olarak tanımlanmıştır.[155] Diğer bir çalışmada ise bilişim teknolojileri, veri transferi, grafik gösterimleri, bilgi işleme, bilgi depolama ve toplama için kullanılan bütün teknolojilerle ilişkili olan ve bundan dolayı bilgisayar ekipmanlarının kuşattığı sistem programlarım, programların uygulamalarını ve iletişimi kapsayan teknolojiler olarak tanımlanmıştır.[156]

Bilişim teknolojisini kısaca, "Ana sistemlerden mikrobilgisayarlara kadar bilgisayar temelli tüm bilişim sistemleri" veya "Bilgisayarlar aracılığıyla bilgilerin elde edilmesi, işlenmesi saklanması ve gerekli yerlere dağıtılması" olarak tanımlamak mümkündür.[157]

Bilgi toplumunun oluşumunda önemli bir rol oynayan bilişim teknolojileri, literatürde farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Bennet bilişim teknolojisini; *"bilginin*

---

152 Sarıhan, İ. H., **Teknoloji Yönetimi**, Desnet Yayınları, İstanbul, 1999, s.167-203.

153 Laudon, K. ve Laudon, C., 1996, a.g.e.

154 Hicks, O. J., **Management Information Systems**, 3. Baskı, West Publishing Company, Minneapolis, 1993.

155 Marsh, L., Flanagan, R., **Measuring ihe Costs and Benefits of Information in Construction**, Engineering, Construction and Architectural Management, 2000, s.423-435.

156 Knol, W. H. G, Stroken, J. H. M., **The Diffusion and Adoption of Information Technology in Small and Medium Sized Enterprises Thought Scenarios**, Technology Analysis and Strategic Management, (2001), cilt 12.

157 Bennet, Roger, **Management**, The M&E Handbook Series, Londra, 1994, s.263.

bilgisayar aracılığıyla elde edilmesi, işlenmesi, saklanması ve gerekli yerlere aktarılması" şeklinde tanımlamaktadır.[158]

Gibson ve Jackson bilişim teknolojisini; *"veri ve bilginin işlenmesi, dağıtılması, değişiklik yapılması ve analiz edilerek kullanımını mümkün kılan her türlü araç"* olarak tanımlamaktadırlar.[159]

Ceyhun ve Çağlayan; bilginin toplanmasını, işlenmesini, saklanmasını ve gerektiğinde herhangi bir yere iletilmesini ya da herhangi bir yerden bu bilgiye erişilmesini bugün için elektronik, optik, v.b. tekniklerle otomatik olarak mümkün kılan teknolojiler bütününü bilişim teknolojileri şemsiyesi altında toplamaktadırlar.[160]

Cole, bilişim teknolojisini; *"metin ve sayısal formattaki bilginin bilgisayar ve iletişim teknolojileri vasıtasıyla elde edilmesi, işlenmesi, depolanması ve dağıtımı"* olarak tanımlamaktadır. [161]

Sonuç olarak bilişim teknolojisi üç ana unsurdan oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla bilginin toplanması, depolanması ve işlenerek dağıtılması şeklindedir. Bu unsurlardan bilginin toplanması, ne tür verilerin depolanacağı konusunda karar verilmesi ve işlenerek dağıtılması aşaması insan ussu tarafından koordine edilerek bilgisayar destekli bir sistemi tanımlamaktadır. Sistem açık bir yapı sergilemekte olup, sistem teknolojisi destekli dinamik bir yapıdadır.

Bu nedenle, sanayi sonrası toplum bilgi akışının örgütlenmesi temelinde bilişim ve bilişimin kullanılması etrafında örgütlenmiştir. Artık büyümek için her toplum daima bilgiye bağımlı hale gelmiştir. Bilişim ve bilginin temel kaynaklarımız olarak ortaya çıkışının asıl önemi toplum yapısının kendisinin ve üzerinde işlerlik kazandığı kurumsal önermeler ve değer önermelerini etkileyen derin etkilerdir. Yeni bilişim teknolojileri ve bilgi bazı içinde işlerlik gösteren ve bunlara bağımlı olan

---

158 Bennet, Roger, 1994, a.g.e., s.263.

159 Gibson, C. F., Jackson, B. B., **The Information Imperative**, Lexington Books, Toronto, 1987, s.3.

160 Ceyhun, Yurdakul ve Çağlayan, M. Ufuk, 1997, a.g.e., s.16-17.

161 Cole, G. A., **Management Theory and Practise**, İkinci Baskı, DP Publications, Eeastleigh, 1988, s.264.

toplumların aynı kendisinden önce gelen sanayi öncesi tarım toplumundan farklı olması gibi sanayi toplumundan farklı olacağıdır.[162]

Bilişim sistem teknolojisi değişiklikleri sistem yöneticisinin algılamasına yardımcı olan bir araçtır.[163] Yani bilginin en etkin şekilde kullanılabilmesi için gerekli olan yazılım ve donanım alt yapısı akla gelir.[164]

Teknolojik başarıyı yakalamanın yolu sağlam, kapsamlı ve organizasyonların gelişmesini ve uygulamalarını yapabilmelerini sağlayacak bir yapı oluşturmaktır. Günümüzdeki örgütlerin sahip oldukları en önemli stratejik araçlardan biridir. Bilişim teknolojilerinin stratejik önemi, örgütlere rekabet üstünlüğü kazandıracak ve kazanılan üstünlüğün sürekliliğini sağlayacak fırsatlar yaratmasından ileri gelmektedir.[165] Kısacası bilgiye sahip olan kişi ya da örgüt belirsizlikleri bertaraf etmek konusunda diğer örgütlere göre üstünlük sağlayacaktır. Örgütlenme şirketler, sivil toplum örgütleri, devlet organları, uluslar arası ve uluslarüstü örgütler şeklinde olabilir. Bu örgütlerin kendi aralarında bilgi kaynaklarına ağlarla bağlanmalarının oluşabilecek ekonomik, sosyal, vs belirsizlikleri azaltacağı düşünülebilir.

Bu nedenle, bilgisayar teknolojisinin telekomünikasyon ile bütünleştirilmesi, günümüzün artan küresel rekabet ortamında hem örgüt içi hem de örgütler arası iletişimde devrim niteliğinde değişikliğe sebep olmuştur. Bugün, birçok örgüt, münferit bilgisayarlar yerine bunların birbirlerine muhtelif şekillerde bağlanmalarıyla oluşturulan ağlardan yararlanmaktadır. Çok yakın bir zamanda bu tür ağlan kullanmayan örgütlerin azınlık haline geleceği öngörülmektedir. Bilişim teknolojisi kullanan birçok örgütte yöneticiler coğrafi olarak nerede konumlandıkları önemli olmaksızın ağlar aracılığıyla birbirine bağlı proje ekiplerinde görev

---

162 Aydın, Emin, D., **Değişen Bilgi Toplumu**, Beta Yayınları, İstanbul,1996, s.23.

163 Karahoca, D. ve Karahoca, A., **Yönetim Bilişim Sistemleri**, Eylül, 1998, s.15.

164 Mcleod, R., **Management Information Systems**, Macmitlan Publıshing Company, New York, 1993, s.9.

165 Economist, **Knowledge is Power**, Eylül 2000, Vol:356, lssue:8189, s.27.

almakladırlar.[166] Böylece, nerede olurlarsa olsunlar hem meslektaşlarına hem de kendilerine gereken bilgiye ulaşabilmektedirler.

Bilişim teknolojilerinin yaygın bir şekilde kullanılmasında bilgisayar teknolojileri alanındaki gelişmelere paralel olarak iletişim teknolojileri alanındaki gelişmelerin de çok önemli katkıları olmuştur. Günümüzde görüntü, ses ve veri aktarımında bütünleşme sağlanabilmiştir.[167]

Sonuç olarak, bilişim teknolojisi günümüzde, insanın ya da örgütlerin ihtiyaç duyduğu bilgiyi ağlar yardımıyla ya da veri toplama yollarıyla bir araya getiren, bilgisayar yardımıyla depolayan, bu bilgileri işleyerek (bilgisayar) çıkan çözümleri tekrar ağlar yardımıyla dağıtarak yeni veri ve bilgiler oluşturan dinamik gelişim süreci içinde yer alan sistemler bütünü olarak tanımlanabilir. Deterministik bir yaklaşımla bilgi teknolojilerinin yaratacağı etkilerin irdelenmesi için (neden sonuç ilişkisi) bilişim teknolojilerinin gelişimi de incelenmeledir.

2.2.2. Bilişim Teknolojilerinin Gelişimi

İnsanoğlu bilgiyi keşfettiğinden beri kendilerine daha fazla yarar sağlayan bilgiyi ve bilgi uygulamalarıyla elde edilen teknolojiyi kullanmak ve yönetmek ister. Önemli olan bilgi ve teknolojinin topluma ne kadar yarar sağladığıdır.. [168]

Tarihsel süreçte teknolojinin gelişimi insan ihtiyaçlarıyla başlamaktadır. İnsanın düşünme yeteneğinin olması onu diğer canlılardan ayıran en önemli farktır. Düşünme yeteneği sayesinde yaptığı işler sonucunda kazandığı bilgisini paylaşma gereksinimi duyması insanı bilgisini saklayıp, paylaşabileceği teknolojileri üretmeye yönlendirmiştir. Bilginin iletilmesini sağlamak amacıyla söz, çizim ve fiziksel yapılar gibi yöntemler geliştirilmiştir.

---

166 Heller, Robert, **The Naked Manager For The Nineties**, Warner Kitapları, Londra,1996, s.8.

167 Silver, G. A. ve Silver, M. L., **Computers and Information Processing**, Harpin and Row Publishers, New York, 1986, s.267.

168 Akgeyik, Tekin, **Stratejik Üretim Yöntemi**, Sistem Yayıncılık, Yayın No:181, Birinci Baskı, İstanbul, 1998, s.26.

İlk yazılı iletişim araçları olarak mağara duvarlarına çizilen çivi yazılan ve histograflar kabul edilmektedir. Bilgi paylaşımında kullanılan ilk ortam olarak da kil, balmumu, taş ya da parşömen kullanılmıştır. Bu yöntemler bilginin depolanmasını, saklanmasını ve iletilmesini sağlayan ilk teknolojilerdir. Fakat bu teknolojilerin iş gücü fazlalığı, yavaş ve maliyetinin yüksek olması nedeniyle birçok toplumda yalnızca zenginlere hitap edebilmiştir. Bu nedenle yazılı kaynakların daha fazla kitlelere ulaşması matbaanın bulunuşuyla hız kazanmıştır. Basılan yazılı kaynaklar matbaanın bulunuşunun ardından bilgi daha hızlı ve ucuz bir şekilde iletilebilmiştir. Bu teknolojinin etkileri, bilgilerin ve fikirlerin daha hızlı yayılmasını sağlamış olması sebebiyle daha fazla hissedilmiştir. Yazılı bilgi kaynakları matbaanın bulunuşuyla daha büyük kitlelere ulaşmıştır. Bu kaynakların daha sonra kent oluşumunda önemli bir yer tutan kütüphanelerin kuruluşuyla tek bir noktada toplanıp daha fazla kitleye hitap edebilme olanağı sunulmuştur.

Mağara duvarlarına çizilen şekiller ve yazının bulunuşuyla birlikte insanoğlu ilk iletişim araçlarını geliştirmeye başlamıştır. Matbaanın bulunuşu bilginin iletilmesine hız kazandıran ikinci bir adım olmuştur. Matbaa yardımıyla çoğaltılan ve yaygınlaştırman kitaplar kütüphanelerin kurulmaya başlamasıyla birlikte yazılı bilgi kaynaklarının depolanması ve iletilmesi sağlanmıştır.[169]

Buhar makinesinin icadıyla insanoğlunun ulaşmaya başladığı yenilenme, değişim ve dönüşüm süreci son yıllarda bilgi teknolojisindeki hızlı gelişmeler ile bilgi toplumuna geçişle yaşamaktadır. Bu değişim ve dönüşüm birçok alanda önemli değişimlerine yol açmıştır. Bir taraftan kişisel bilgisayar sahipliği ve internet kullanımı hızla artarken diğer taraftan sosyal alışkanlıklarda değişmeye başlamıştır. Dijital yapılanma her gün karşımıza yeni gelişmeler ve kavramlar çıkarırken bilginin hayatımızda bu derece yoğun kullanımı geleneksel kavramların yerine yenilerinin ikame edilmesine yol açmıştır.[170]

---

169 Çivici, Tülay, **Mimari Tasarım Bürolarında Bilişim Teknolojilerinin Kullanımını Etkileyen Faktörler: Bir Yapısal Denklem Modeli**, Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, Ağustos 2003, s.18.

170 Alodal, Fatih ve Arslan, Erdal, **Bilişim Teknolojilerinin Kamu Yönetimi Üzerindeki Etkileri**, Yerel Yönetimler Kongresi, Bildiriler El Kitabı, Çanakkale, 3-4 Aralık 2004, s.392.

İletişim alanında yaşanan en büyük değişim elektronik medyanın (radyo, televizyon) ve telefon vb. araçların gelişimiyle gerçekleşmiştir. Bu sayede bilgi akışı elektronik ortamda başlamıştır. Bu araçlar bilginin kontrolü ve bilginin yaratılmasında önemli bir rol oynamıştır. 19.yy. da telgrafın bulunuşunun ardından ilk haberleşme hattının açılması ve yine bu yüzyıla denk gelen telefonun icadı, daha sonra radyo dalgalarının bulunması ile radyonun yapımı ardından televizyonun gelişimi, bilgi birikiminin paylaşımında yaşanmış gelişmelerdir.[171] Bilgi teknolojilerinin 1975'den sonra hayatımıza etkili olarak girmesi ve 1980'li yılların başında mikro bilgisayar ve kişisel bilgisayarların yaygın olarak kullanılmaya başlanması ile yeni alt teknolojilerde gelişmiştir.[172] Son yıllarda bilgi hızla gelişen teknoloji bilginin ön plana çıkışına neden olmuştur. Geleneksel ekonomide makinelere sahip olmak önemliyken artık bilgiye sahip olmakla belirleyici olmaktadır. Tüm zamanlarda üretilen bilginin son yirmi yılda üretildiğinin öne sürüldüğü bu çağda internetinde ortaya çıkmasıyla bilginin paylaşılmasındaki duvarlar aşılmıştır. Bilgi ve onun kullanıcısı insan 21 yy en önemli kaynağı konumundadır. Bilgi toplumu insiyatifi kullanabilen araştırmacı, katılımcı, iletişim becerisi olan, sorumluluk sahibi ve gündemi belirleme yeteneğine sahip bireylerin oluştuğu toplumdur.[173]

1950'lerden bu yana bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler işletmeleri hemen her düzeyde farklı şekillerde etkilemiştir. 1990'lara kadar bilişim teknolojileri donanım ve yazılım imkânlarına bağlı olarak daha çok alt ve orta kademe yönetim tarafından etkin olarak kullanılırken, stratejik amaçlı kullanım sınırlı kalmıştı. Günümüzdeki gelişmeler ise tepe yönetime bilgisayardan stratejik yönelim amaçlı faydalanmayı mümkün hale getirmiştir.

Önceki teknolojik gelişmelerin birikimi ve bilginin giderek önem kazanması, geçmişte yaşanan farklı alanlardaki rekabet şeklini değiştirmiştir. Firmalar fiziksel ve ekonomik olarak maksimum karlılığa odaklanmakta, rekabet

---

171 Marsh, L. ve Flanagan, R., **Measuring ihe Costs and Benefits of Information in Construction**, Engineering, Construction and Architectural Management, 2000, s.423-435.

172 Alodal, Fatih ve Arslan, Erdal, 2004, a.g.e, s.391.

173 Karaduman, Murat ve Karaduman, Sibel, **Yerel Yönetimlerde E-Belediyecilik Uygulamaları**, İzmir ve Antalya Büyükşehir Belediyesi web sitesi analizi, Yerel Yönetimler Kongresi Bildiriler Kitabı, Çanakkale, 3-4 Aralık 2004, s.371.

üstünlüğü ve kazanç için yeni kaynaklar üzerinde durmaktadırlar. Rekabet üstünlüğünün sağlanması, verimliliğin artırılması büyük ölçüde gelişen doğru ve güvenilir bilginin yaratılması ve iletilmesiyle birleştirilmiş teknolojinin kabulü ve uygulanmasıyla yalandan ilişkilendirilebilmektedir. Yoğun bir bilgi paylaşımının yaşandığı günümüzde sosyal aktörlerin (bireyler, gruplar, organizasyonlar, şirketler, ülkeler, vb.) bu teknolojiyi kabul etmeleri kendilerine güç kazandırmaktadır. Teknolojideki bu değişimle birlikte, tarih boyunca İlk kez bilişim teknolojileri sayesinde kütüphaneler dolusu bilginin bilgisayar ortamında saklanabilmesi sağlanmış, kısa sürede kaydedilmiş, hızlı bir şekilde depolanmış, kurulan ağlarla büyük bir hızla iletilmiş, kaydedilen, depolanan bilginin işlenmesiyle bilgi üretilir olmuştur. Bu teknolojik yapı içinde bilginin kontrolü daha fazla kişi tarafından kontrol edilebilir olmuştur. Gelişen bu teknoloji ile bilgiye daha kısa sürede ulaşılabilir, veriler arası bağlar kurarak yeni bilgiler elde edilebilir, kurulan bilgi ağlan yoluyla daha hızlı bir iletişim sağlanmaya başlanmıştır.

Genel olarak bu değişim, gelişmiş olan ülkelerde daha yoğun olarak görülmektedir. Yaşanan değişimler zenginleşmiş toplumlar için geçerli olup, az gelişmiş ülkelerle olan ekonomik farkı arttırmaktadır. Bu nedenle, bilişim teknolojileri her halükarda zenginlik kavramıyla beraber düşünülmelidir. Zengin olan bireyler bu teknolojilerden daha çok yararlanmakta geleneksel kavramlarının yerine kullanmaktadırlar. Az gelişmiş toplumlarda ise halen geleneksel kavramlar ön planda konumunu devam ettirmektedir. Tartışılması gereken ana husus bilişim teknolojilerinin hayatımıza kattığı veya ortadan kaldırdığı kavramların toplumsal yapımızda yarattığı değişimlerin etkisinin rasyonel olarak değerlendirilmesidir. Sonuç olarak bu etki, “bilişim teknolojileri görünüşte insanları yakınlaştırırken, aslında bireysel olarak uzaklaşmamıza mı neden oluyor?” gibi soruların sayısını arttırmaktadır.

Ülkelerin doğal kaynaklarına ve coğrafyasına göre oluşturulan geleneksel teknolojilerin eski önemini yitirmesi özellikle ülke ekonomilerinde yer alan yatırımlarda ileri teknoloji, yatırımlar payını giderek artması teknolojilere verilen

önemin artmasına yol açmıştır.[174] Günümüzde teknolojiler bir alt sistem olarak kabul edildiğinden sistemde yaşanan bir ilerlemenin başka bir ilerlemeye yol açması hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.[175] Teknolojik gelişmenin öncelikli amacının ekonomik yapıyı güçlendirmesi üzerinde durduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu bakış açısına bağlı olarak bilgisayar teknolojisinden başlayıp internete kadar bütün teknolojiler değerlendirilecektir.

2.3. İletişim Teknolojisi Kavramı ve İletişim Teknolojisinin Özellikleri

2.3.1. İletişim Teknolojisinin Tanımı

Tüm sosyal sistemlerde olduğu gibi, iletişim altyapısını oluşturan ilişkiler yumağı da, kendisini çevreleyen koşulların değişmesinden etkilenir. Bu dış etmenlerden en önemlisi de teknolojik değişimdir.

Michael Porter'ın da belirttiği gibi: *"Teknolojik değişim, rekabetin esas unsurlarından biridir; endüstrideki yapısal değişimde en önemli rolü oynar ve yeni endüstrilerin ortaya çıkmasına neden olur. Piyasada tutunmuş, yerleşmiş ve kolay değişmeyen firmaların rekabet avantajını eriterek ve diğerlerinin ön plana çıkmasını hızlandırarak, eşitleyici bir rol de oynar. Günümüzün büyük firmalarının çoğu, teknolojik değişimlerin sonucu bugünkü yerlerine gelebilmişlerdir. Rekabetin kurallarını değiştirebilen faktörlerin içinde teknolojik değişim, en belirleyici olanıdır."*[176]

Mikroelektronik ve yonga teknolojilerindeki gelişmeler sadece bilgisayarların değil, iletişim araç ve gereçlerinin de hız ve yetenek bakımından değişimini ve yaygınlaşmasını olanaklı kılmıştır. Sayısal iletişim, fiber optik ve uydu teknolojileri rekabetçi bir sisteme geçilmesi sonucu hızla yaygınlaşmış ucuzlamıştır. Bu yaygınlaşma sanayi toplumun demir yolu, deniz yolu ve otoban ağları altyapısı

---

174 Sarıhan, Halime, İnceler, **Rekabete Başarının Yolu- Teknoloji Yönetimi**, Desnet Yayınları, Yayın No:002, İstanbul, 1998, s.29-31.

175 Güleç, Kemal, **Türkiye'de Ve Dünyada Teknolojik Gelişmeler**, DTP Yayını, 1994, s.82.

176 Porter, Michael, **Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance**, The Free Press, New York, U.S.A., 1985, s.164.

paralelindeki bilgi toplumunun iletişim alt yapısını ortaya çıkarmıştır.[177] İnsanoğlu bu güne dek geliştirdiği bilim dallarının birer iletişim boyutu olduğunun farkına varmıştır. İşletmecilikten tıbba, mühendislikten eğitime, pazarlamadan politikaya akla gelen her olguda iletişim fonksiyonu söz konusudur. Bu bağlamda dijital teknolojisindeki baş döndürücü gelişmelerle yirmi birinci yüzyılın iletişim uygarlığı olduğu literatürlerde yerini almıştır.[178] Böylece, bilgi toplumunun teknolojik altyapı donanımının önemli bir kesimi, iletişim donanımından oluşmaktadır.

İletişim alanındaki teknolojik gelişmeler, dijital teknoloji ile, fiber optik ve laser teknolojisi sayesinde iletişimde ortaya çıkan yenilikler ve büro donanımında yenilenme yaratan "akıllı" terminal, telefon, faks ve diğer haberleşme donanımındaki gelişmelerle birlikte yaratılmıştır. Transistorun, renkli TV'nin, teybin, videonun, bilgisayarların ve uyduların iletişim alanında kullanılması ile bilgi-iletişim çağı, sanayi toplumunun son 30-40 yılında başladı. Bu alanlarda yeni ve hızlı gelişmeler, 1980-1990'larda bugünkü ilk dönem "bilgi toplumunu" yarattı. Renkli TV'den kablolu TV'ye, videotex'e, TV katılımlı konferanslara ve uydu yayıncılığına geçildi.

Mikro elektronik ve iletişimde hızlı gelişmeden en yoğun yararlanan alanlardan biri uydu teknolojisi oldu. Örneğin Körfez Savaşı sırasında CNN'in uydu teknolojisindeki son gelişmelerden yararlanma özelliği ile rakiplerini devre dışı bırakması dikkat çekici olmuştur. Önümüzdeki yıllarda; TV'de, radyo ve görüntülü telefonlarda önemli gelişmeler beklenmektedir. Yukarıda değinilen, "süper iletişim cihazları" bu yöndeki bir gelişmenin sonucu olarak ortaya çıkacaktır. Bu ve benzeri iletişim araçları sayesinde, işyerinden çok uzakta veya konutta kalıp, "tele-çalışan" olarak çalışma yaşamına katılmak olanaklıdır. Bu sayede, iletişim ve bilgisayar, işyerine bağımlılığa son verirken, zaman ve uzaklık kaybını önleyerek verimi artırmaktadır.[179]

---

177 Arkun, Erol, **Bilgi Toplumuna Yöneliş**, Yeni Türkiye Dergisi, Cilt:1, Yıl:4, Mart-Nisan 1998, s.1398.

178 Büyükersen, Yılmaz, **İletişim Uygarlığı**, Yeni Türkiye Dergisi, Cilt:2 Yıl:4, Mart-Nisan 1998, s.1386.

179 Erkan, Hüsnü, **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No:326, Bilim Dizisi:8, İkinci Baskı, Ankara, 1994, s. 80-82.

İletişim teknolojilerindeki baş döndürücü gelişme her an yepyeni iletişim araçlarının verilmesine yol açar. Bilgi toplumunun oluşumu iletişim teknolojilerinin gelişimine bağlıdır. Çağdaş toplum kavramının en önemli özelliğinin, tüm sektörlerde bilginin, iletişimin ön plana çıkması ve iletişim teknolojilerinin yaygın olarak kullanılmasıdır. Küreselleşmenin teknik altyapısını iletişim ve haberleşme araçları oluşturuyor. İletişim ağları sayesinde, iletişim ağları düştü, sayısal araçlar daha ucuza üretiliyor, verimlilik ve enformasyon miktarında artış, coğrafi uzaklıkların maliyete etkisinin azalması, telekomünikasyon ağları sayesinde ayrıca görüntü, ses, metin bilgisayar verileri ve her türlü elektriksel ortak bir sayısal temel birleştir.[180]

Küreselleşmenin siyasal ve teknolojik olmak üzere iki kaynağı vardır. Teknoloji kaynağını da iki farklı devrim oluşturmaktadır. Bunlarda ilki iletişim teknolojisi devrimi, ikincisi ise bilişim teknolojisi devrimidir. Bu ikisinin biraya gelmesi ve gelişimi sonucunda yeni bir teknoloji "İletişim ve Bilişim Devrimi" doğmuştur.[181]

İnsanların birbirleriyle haberleşmesini sağlayan araçlar değişik şekillerde gelişim göstermiştir. İletişim teknolojisinde ki değişikliklerin ve yeniliklerin ortaya çıkmasında mikro elektronik ve bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler önemli rol oynamıştır. İletişim teknolojileri bireyler, organizasyonlar ve ülkeler arası etkileşimi hızlandıran, küreselleşme sürecine katkıda bulunan bilgi tabanlı teknolojik gelişmelerdir.[182]

İletişim teknolojilerindeki yenilikler insanların hayatına olumlu katkı yapıp, zaman ve mekân tasarrufu sağlarken, diğer bir yandan da bireysel özgürlüklerini kısıtlayarak insan hayatına belirli bir düzeyde sınırlama getirmektedir. Bu durum sadece bireysel anlamda kısıtlamalarla kalmamış, işletmelerin yeni iletişim teknolojileri kullanmaları kurumsal anlamda da bazı sonulları peşinde getirmiştir.

---

180 Özdemir, Sadi, **Medya Emperyalizmi Ve Küreselleşme**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1998, s.24.

181 Kocacı, Faruk, **Bilgi Toplumu ve Türkiye**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 27, No 1, 2003, s.2.

182 Şeker, Tülay, Bektaş, **Bilgi Teknolojilerindeki Gelişmeler Çerçevesinde Bilgiye Erişmenin Yeni Boyutları**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:13, 2005, s.381.

İşletmeler yeni iletişim teknolojilerine adaptasyonda bireysel ve kurumsal baz da geçiş süreçlerinde bazı uyum sorunları ile karşılaşmışlar ve bunun çözümleri üzerine politikalar üretmişlerdir.[183] Günümüzde bu tip sorunları özellikle gelişmekte olan ülkelerin teknolojik gelişmenin hızına bağlı olarak gelişmiş olan ülkelere göre daha fazla yaşadıkları söylenebilir. Rekabet açısından bu sürecin özellikle gelişmiş olan ülkelerdeki işletmelerin lehine olduğu varsayımına da varılabilir.

Sanayi devriminden bugüne gelen klasikleşmiş tüm organizasyonel yapı ve davranışlar artık bitmiş ve bugün klasik üretim anlayışı, sabit çalışma saatleri, uzun yıllar aynı yerde çalışma, kapı kapı dolaşıp mal satma gibi terimler yerini: esnek üretim, esnek istihdam, telework sistemleri, sanal şirketler ve e-ticaret gibi terimlere bırakmıştır. Yine tüm bunların devamı olarak, bilgiye kolay ulaşım ve bilginin çokluğu, stratejik bilgi edinilebilen ve bu bilgiyi iyi seçip kullanabilen kişileri ön plana çıkarmıştır.[184]

Bugün işletmeler Web siteleri oluşturmayı, "Home Page"ler tasarlamayı, örgüt içi iletişimi sağlamaya dönük olarak intranet'ten yararlanmayı, başta medya kuruluşları olmak üzere, işletmelerin yoğun iletişim içinde bulunduğu kamu kuruluşları ile extranet aracılısı ile iletişime geçmeyi, işletmenin mal ve hizmetlerini tüketen kesimlerin görüşlerinden ve önerilerinden yararlanabilecek chat odaları oluşturmayı, kamulardan geri besleme (feed-back) almak için kullanıcı grupları biçimlendirmeyi, işletmenin müşterileri ile daha hızlı iletişim kurması için e-mail kullanmayı da içeren yeni yapılanmalar içine girmişlerdir.[185]

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin işbirliği içinde gelişmesi, bilginin üretilmesi ve akısının daha etkili ve verimli gerçekleştirilmesinde devrimsel bir değişimi sağlamıştır. Bilgi artık daha verimli ve etkili işlenebilmekte, daha hızlı ve

---

183 Kıngır, Said, **İşletmelerde Teknolojik Yeniliklere Karsı Direnme Sorunu ve Alınabilecek Önlemler**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:5, 2002, s.176.

184 Temen, Başak, **Bilgi Teknolojilerini Anlamak**, http://www.isguc.org/arc_view.php?ex=226., Erişim Tarihi: 15.02.2009.

185 Becerikli, Sema, Yıldırım, **Yeni İletişim Teknolojilerinin Hakla İlişkiler Alanına Yansımaları**, http://www.isguc.org/arc_view.php?ex=120, Erişim Tarihi: 15.02.2009.

arzu edilen biçimlerde ilerlemektedir.[186] Artık yöneticinin karar vermesi için gerekli bilgiyi değişik kaynaklardan toplayan, işleyen, saklayan ve veriyi raporlayan formal bir bilgi sistemi yani bilişim sistemi mevcuttur ve işletmeler bu sistemleri etkin kullandıkları ölçüde kendilerine avantaj sağlamaktadırlar.[187]

İletişim teknolojilerinin bir işletmede kullanılmaya başlaması ve teknolojik boyutun işletmeleri başarıya taşıması sadece teknolojik elemanların (bilgisayar uygulamaları, yazılımlar, bunları kullanabilecek elemanların varlığı, elektronik iletişimin örgüt içinde ve dışında sağlanması) yeterliliği değil, örgütün işleyişine ilişkin maddi ve maddi olmayan tüm unsurların dengeli ve uyumlu bir biçimde bütünleştirilmesine bağlıdır.[188]

2.3.2. İletişim Teknolojisinin Özellikleri

Yeni iletişim teknolojileri çok sayıda özelliğe sahiptirler. Bu özelliklerden en önemlisi üretim, işleme, aktarına, depolama ve alam yeteneklerindeki hızlı artıştır. İletişim teknolojisindeki gelişmeler, seçme imkânlarının çoğalmasını ve esnekliğini de beraberinde getirmiştir. Önceleri hantal, pahalı ve çok profesyonel cihazlarla yapılan işler teknolojik gelişmeler sayesinde artık daha basit, hafif, ucuz ve pek fazla uzmanlık gerektirmeyen cihazlarla yapılmaktadır.

Teknolojik yeniliklerin kazandırdığı diğer bir özellikte ise birbirinden farklı teknolojileri, yöntemleri ve sistemleri birbirine ekleme imkânı sunarak yeni iletişim biçimlerinin denenmesine olanak sağlamasıdır.

---

186 Cerit, Yusuf, **Bilgi Teknolojilerinin İstihdama Etkisi**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 2, 2001, s.155.

187 Güleş, Hasan, K., **Bilişim Sistemlerinin Toplam Kalite Yönetimindeki Yeri ve Önemi**, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi, Cilt:15, Sayı:1, 2000, s.24.

188 Dikmen, Çiğdem ve Yaylagil, Mehmet, **İletişim Sektöründe Faaliyet Gösteren Bir Şirketler Grubunda Bilişim Teknolojilerine Bağlı Olarak Yaşanan Değişim Sürecinin Çalışanlar Tarafından Algılanması İle Örgütün Yapısal ve İklimsel Özellikleri Arasındaki İlişki**, 9. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildirileri, Yayın No:10, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, 24-26 Mayıs 2001.

Yeni iletişim teknolojisinin üçüncü özelliği ise, ikinci özelliği tepki olarak değerlendirilebilecek olan adem-i merkeziyet eğilimidir. Bu iletişim araçlarının, kanallarının ve tekniklerinin bireyselleşmesi ve bağımsızlaşması anlamına gelir.[189]

İletişim teknolojilerinin özelliklerini maddeler halinde açıklamaya çalışırsak aşağıdaki sonuca varırız;

- *Eğitim ve Kendini Geliştirme:* İletişim teknolojileri daha çok bireyin, uygun ve etkin bir eğitim (resmi ve gayrı resmi) ve kendini geliştirme için bu yeni olanaklardan yararlanmasını sağlamıştır. Geçmişte, eğitim kurumlarınca verilen resmi eğitimin yanında, insanların kendilerini geliştirmek için çok az olanağa sahiptiler. Okullar ve eğitim merkezleri yeni görsel-işitsel cihazlar, cihazlar ve programlardan, yararlanarak yeni öğretim olanakları sağlamaktadır. İletişim altyapısının gelişmiş olduğu ülkelerde görüntülü eğitime daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Özellikle uydulardan yararlanarak, çok uzak coğrafyalara bile ulaşarak eğitsel programlar yayınlamak mümkün olmaktadır.[190]

- *Psikolojik Danışmanlık ve Destek:* Eğitim ve kendini geliştirme ihtiyacının yanında, yaşamla ilgili sorunları çözmede psikolojik danışmanlık ve destek ihtiyacı da önem kazanmaktadır. İletişim teknolojileri bireylere kolayca ulaşabilen ve onların yardım bulmalarını önleyen engelleri ortadan kaldırabilen, psikolojik bir destek sağlayabilmektedir. Giderek gelişen bilgisayarlı konferans sistemleriyle çok sayıda kuruluş, genel ve özel sorunlar üzerine tavsiye; geleneksel terapi elemanlarıyla (elements) daha kişisel bir hizmet olarak deneyim alış-verişinde bulunmaktadır. Sakat ve özürlülerin öncülüğünde kurulan on-line "destek grupları" yüz-yüze destek grupları gibi çalışarak, ülkenin her yanındaki tartışmalara erişmenin yanı sıra, diğerlerinin daha önceden karşılaşmadığı karmaşık sorunlara, insanları bir araya getirerek çözümler üretmektedir.[191]

- *Eğlence, Boş Zamanları Değerlendirme ve Kendini İfade Edebilme:* Kitle iletişim araçlarının eğlendirme fonksiyonu genelde izleyicinin pasif rol

---

189 Şeker, Tülay, Bektaş, 2005, a.g.e., s.383.

190 **Communication for Future, Critical Connections**, Office of Technology Assessment, OTA-CIT-407, Washington D.Ç., U.S. Government Printing Office, U.S.A. 1990, s.218.

191 Sussman, Vic, **Personal Tech: Let Your Fingers. Do the Taiking**, The Washington Post Magazine, 19 January 1986, Aktaran: **Communication for Future, Critical Connections**, (1990): a.g.e., s.218.

üstlendiği bir etkinliktir. Ancak iletişim teknolojileri izleyenlerin daha aktif bir hale geldiği, karşılıklı iletişim kurabildiği ve zaman zaman da içinde yer alabildiği olanaklar sunmaya başlamıştır.

- *Sosyal Etkileşim:* İletişim araçlarının en önemli özelliğiyse karşılıklı ilişki kurulmasına imkân vermesidir. Bunları kullanan herkes dışarıdan mesajlar aldığı gibi, dışarıya mesajlar da gönderebilir. Çift yönlü kablolu televizyon, videokaset, ses alma makineleri bireyin emrine birtakım haberleşme araçları getirmektedir.[192] İletişim teknolojileri (özellikle televizyon ve internet) coğrafi uzaklıkları, bilgiye ulaşmada bir sorun olmaktan çıkarmış, uzakta olan insanların diğerleriyle etkileşimini ve deney alışverişini kolaylaştırmıştır. Teknik olarak herkesin, hizmet ve programlara; enformasyona veya yapıtlara, bireysel istek üzerine istedikleri zaman, istedikleri araçla ulaşabilme olanağı oluşmuştur.[193]

- *Ekonomik Katılım:* Teknolojik değişim, bireylerin ekonomik hayata katılımına yeni olanaklar getirmiştir. Sanayi öncesi dönemlerde aile, insanların kendi evlerinde yardımlaşarak farklı görevleri yerine getirdiği, temel ekonomik birimdi. Sanayileşme, işçilerin daha rutinleşmiş ve özelleşmiş işleri yerine getirmek için organize oldukları fabrika sistemini geliştirdi. Bugün ise, iletişim teknolojileri, değişen ekonomik ilişkiler için yeni olanaklar yaratmakta ve sanayi öncesi dönemde olduğu gibi teknoloji artık bireylerin, geçmişe göre daha kolay bir şekilde, kendi günlük programlarına göre, kendi istedikleri hızda, kendi evlerinde çalışmasına izin vermektedir.[194] İletişim teknolojilerin yarattığı ekonomik fırsatlardan biri bireysel emeğin önündeki engelleri kaldırmasıdır. Bu engellere bir örnek de profesyonel hizmet pazarına ulaşmaktır. Faks, elektronik mesaj gönderme, internet gibi hizmetlerle yazarlar, programcılar ve tasarımcıların çok daha fazla part-time iş, danışmanlık ya da serbest çalışma (freelancing) gibi olanaklara sahip olmasını sağlamıştır. İletişim ve enformasyon araçlarının, özellikle bilgisayarların, artan kapasitesi ve giderek düşen fiyatları birçok işkolunda ve özellikle hizmet sektöründe

---

192 Toffler, Alvin, **Üçüncü Dalga**, Altın Kitaplar Yayınevi, Ağustos 1981, s.442.

193 Balle, Francis ve Eymery, Gerard, **Yeni Medyalar**, Çeviren: Mehmet S. Şakiroğlu, İletişim Yayınları, Cep Üniversitesi Dizisi, İstanbul 1991, s.116.

194 Communication for Future, Critical Connections, 1990, a.g.e., s.223.

bireysel girişimi geliştirmiştir. Telekomünikasyon teknolojisindeki gelişme sayesinde dağıtım maliyetlerinin azalmasıyla, bu tür girişimlerin hızlanması beklenebilir.[195]

- *Günlük Rutin İşlerin Kolaylaşması:* İletişim teknolojisi, günlük yaşamın kalitesini, onun sıkıcılığını ortadan kaldırarak yükselteceğinin ve bireyin etkinliğini artıracağının müjdecisi olmaktadır. Boş zamanların giderek kısaldığı ve modern yaşamın büyüyen karmaşasından dolayı zaman kavramının önem kazandığı bir çağda, iletişim teknolojisinin alış-veriş, ev ve aile bütçesinin idaresi, haber alma ve günlük hayatı programlama gibi günlük rutin işleri basitleştirdiği ve kolaylaştırdığı rahatlıkla söylenebilir.

- *Teknolojiye Dayalı Karşılıklı Etkileşimi Kontrol ve İdare:* İletişim teknolojileri bazı bireylere kimlerle, ne zaman ve hangi şartlar altında iletişim kuracaklarına dair daha fazla kontrol; istenmeyen iletişimden de nazikçe kaçma olanağı vermektedir. İnsanlar iletişim sistemlerinin avantajlarını diğerleriyle karşılıklı ilişkilerinde kullanmaktadırlar. Birçok kişi telesekreterleri istemedikleri telefonları cevaplandırmamak için kullanmaktadırlar. Yeni geliştirilen araçlarla, arayan kişinin telefon numarasını, aranan kişinin telefonu üzerindeki sayısal göstergede görmesini ve böylelikle istenmeyen telefonlara cevap vermemesini sağlamaktadır. Hatta telefonun önceden istenmeyen telefon numaralarına karşı programlanarak otomatik olarak cevap vermemesini de sağlamaktadır. İletişim ortamının yapılanmasında etiket önemli bir rol oynayacaktır. Teknolojilerin kapasiteleri değiştikçe, toplumun karşılıklı ilişkilerde neyin uygun ve kabul edilebilir olduğuna dair anlayışı da değişmektedir.[196]

- *Bilgiye Erişimin Demokratikleşmesi ve Kişiselleşmesi:* İletişim teknolojilerinin sağladığı olanaklardan bir diğeri de, bilgiye erişimin demokratikleşmesidir. Bugün artık, isteyen, istediği yerden, bir şirketin bilançosunu, borsa rayiçlerini öğrenebilmekte, Ulusal Kütüphanelerin kitaplarına başvurabilmektedir. Bilgiye erişimin bu demokratikleşmesinin siyasal etkisi oldukça önemlidir. Özellikle, bir bilginin yayılmasının denetim altına alınması gitgide

---

195 Rice, Michael, **Toward Enhancing the Social Beneftls of Electronic Publishing**, Aspen Planlama Enstitüsü Toplantı Raporu, 1987, Aktaran: **Communication for Future, Critical Connections,** (1990): a.g.e., s.223.

196 Communication for Future, Critical Connections, 1990, a.g.e., s.228.

güçleşmektedir. Bu bilgi bolluğuyla birlikte, danışma tarzlarında gitgide artan bir kişiselleşme de görülmektedir.[197]

İletişim teknolojilerinin özelliklerini eleştirel olarak değerlendirirsek; buna göre dünyanın iletişim teknolojisine sahip olanlar ve olmayanlar arasında ikiye ayrılması teknolojik gelişime statik bir bakış açısı getirmekte ve toplumun teknolojik kriterlere göre bölünmesi sonucuna yol açmaktadır. Wolf'a göre dijital bölünme metaforu eşitsizliğe yol açan diğer faktörleri göz ardı ederek eşitsizliğin asıl nedenlerini maskelemektedir.[198] Moodley'e göre ise dijital bölünme kalkınma bölünmesi (*development divide*) olarak adlandırılabilecek olan çok daha ciddi bir bölünmenin belirtilerinden yalnızca biridir; diğer bir deyişle dijital bölünme de determinizmin tek nedene bağlı açıklama sorununun bir parçasıdır.[199]

19. yüzyılda gelişmiş ülkelerin sömürgesi konumuna gelen ve hammaddeleri birkaç gelişmiş ülke tarafından sömürülen eski koloniler 1960'larda bağımsızlıklarını kazanmışlar ve kendi öz kaynaklarına dayalı bir kalkınma süreci içine girmeye gayret etmişlerdir. Oysa yoksuuluğun ortadan kaldırılması teknolojiye bağlandığında, teknolojiye sahip olan ülkeler Gramsciyen bir yaklaşımla yeni hegemonlar olarak uluslararası sistemde söz sahibi olacaklar, az gelişmiş ülkeler ise teknoloji transferi ile yetinmek zorunda kaldıklarından gelişmiş ülkelere bağımlı hale geleceklerdir.

Sonuç olarak iletişim teknolojilerinin, rekabet gücünü küresel düzeyde hem bireysel hem de toplumsal olarak arttıracağından söz etmek mümkündür. Bu durum, İletişim ve bilişim teknolojilerinin yaratacağı etkiyi deterministik bir bakış açısıyla tekrar tanımlama ve değerlendirme ihtiyacını ortaya çıkartmaktadır.

---

197 Wasseur, Frederic, **Geleceğin Medyaları**, Çeviren: Galip Üstün, İletişim Yayınları, Cep Üniversitesi Dizisi: 133, İstanbul, 1993, s.33-34.

198 A. Wolf, 'Exposing the Great Equalizer: Demythologizing Internet Equity', B. Ebo (ed.), *Cyberghetto or Cybertopia: Race, Class, Gender on the Internet*, New York: Praeger, 1998, s. 26

199 Moodley, 'The Promise of E-Development..., s. 7

2.4. Determinizm ve Teknolojik Determinizm Kavramı

2.4.1. Determinizmin Tanımı

Her olay ve hareketin, geçmişteki olay ve hareketlerin kaçınılmaz sonucu olduğu düşüncesine dayanan determinizm; "başlangıç koşulları yeterince bilindiği zaman herhangi bir sistem hakkında uzun vadeli doğru tahminler yapılabileceğini" savunmaktadır.

Başlangıç koşullarını tam olarak bilebilmek mümkün olmadığından determinizm dahi ölçüm ve sonuçlarının tamamen kesin olamayacağını baştan kabul etmektedir. Zaten yapılan tahmindir ve adı üzerinde tahmin yanılmayı da içerir. Ölçüm hiçbir zaman kesin değildir. Başlangıç koşullarındaki küçük kesinsizlik çıktılarda küçük ya da büyük kesinsizliğe neden olur. Buna ilaveten kararsızlık ve rastgelelik insan da dahil tüm sistemler içinde yer almaktadır. Ölçüm sisteme müdahaledir ve varlığa/yokluğa ilişkin ölçümler bu nedenle kusurlu olabilir. Heisenberg'in konum-momentum belirsizliği ilkesi şöyle der: *"bir elektronu gözlerken, konumunu ve hızını aynı anda doğru olarak belirlemek mümkün değildir. Bu iki niceliği aynı anda ölçerken yapılacak hatalar, kabul edilebilir sınırlara çekilemez"*[200]

2.4.2. Teknolojik Determinizmin Tanımı ve Kavramsal Analizi

Teknolojik iyimserlik olarak da adlandırılan teknolojik determinizme göre, teknoloji kendi iç dinamiği olan ve kendi kendine bir gelişim izleyen bir olgudur. Diğer bir ifadeyle, bu görüş, "teknolojiyi" doğal, "teknolojik değişmeyi" de doğal süreç olarak kabul eden bir görüştür. Bu gelişmeye müdahale edilmezse, teknoloji toplumu mutlu yarınlara götürecektir. Teknolojik determinizmin uç noktası "teknoloji hayranlığı (technophilia)" olarak ifade edilmektedir. Teknoloji hayranlığı, gerekli gereksiz tüm yeni teknolojilerin hayata geçirilmeye çalışılması ve bunun bir

---

200 Yüksel, Atila, **Konum, Hız, Enerji, Zaman ve İnsan Davranışı: Artan Entropisiyle Sosyal Bilimler**, Adnan Menderes Üniversitesi Turizm ve Otelcilik Bölümü Yayını, http://www.soidergi.com/dergi/akd5.htm#_ftn1, Erişim Tarihi: 05.02.2009.

güç simgesi haline getirilmesi olarak ifade edilmektedir.[201] Teknoloji hayranı kişiler, teknolojiyle çok ilgili ve teknoloji kullanmaya çok istekli olup, en yeni ve en son teknolojilere ulaşarak bunları kullanma konusunda kendi aralarında adeta yarış içinde olan kişilerdir.[202]

Teknolojik determinizm, teknik değişimlerin basit tasarımlardan karmaşıklara doğru lineer bir gelişme çizgisi izlediği, ve bu gelişme boyunca belirgin aşamalardan geçtiği, toplumsal kurumların teknik değişimin dayattığı biçimleri aldığı, bu anlamda tüm toplumların da teknolojik ilerleme adına bu eğriyi izlemesi gerektiği, teknolojinin, kendisi kullanılarak başarılmak istenen işe ilgisiz olduğu ve dolayısı ile teknolojinin siyaseten de bağımsız olduğu gibi kimi varsayımlar üzerinde temellenmektedir.

Teknolojik determinist yaklaşımın temel vurgularından birisi, teknolojilerin ve teknolojik araştırma ve geliştirmelerin, toplumdan bağımsız steril ortamlarda kendiliğinden bir gelişme çizgisi izlediğidir. Kendiliğinden gelişim çizgisine yapılan vurgu, teknolojileri toplumdan yalıttığı oranda, teknolojilerin nötr birer olgu olarak kavranmasına yol açmaktadır. Ancak Ercan'ın da ifade ettiği gibi[203], *"gerek teknolojinin kendisi, gerekse kullanılan teknolojinin ilişkilere taraf olanlar açısından yarattığı etkiler, sosyal ilişkiler bütününden bağımsız ele alınamaz"*. Dolayısı ile teknolojilerin nötr olmadığını söylemek mümkündür.

Teknolojilerin toplumsal ilişkilerden bağımsız olarak geliştiğine yönelik teknolojik determinist görüşlerin yarattığı bir diğer ideolojik manipülasyon ise, teknolojik gelişmelere engel olunamayacağı ya da olunmaması gerektiği yönündedir. Genellikle, teknolojileri toplumsal ilerlemenin bir simgesi ve aracı olarak kabul eden ve teknolojilerin kaçınılmaz olarak kullanılması gerektiğini ifade eden "teknoloji kutsayıcı" görüşün bir sonucu olarak, insan özgürlüğünün yadsınması gerçekleşir. Eğer her şey daha önce meydana gelen olaylar tarafından belirleniyorsa, mevcut

---

201 Namlu, Gürcan, A., **Teknoloji Korkusu Ve Bunu Etkileyen Etmenler: Öğretmen Adayları Üzerinde Bir Çalışma**, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, Cilt:2, Sayı:1, Mayıs 2002, s.223-246.

202 Spresser,J.,**Technophobia**,1998,http://www.loyola.edu/dept/philosophy/techne/tekfobia.htm, Erişim Tarihi: 04.03.2009.

203 Ercan, F. **Toplumlar ve Ekonomiler**, Bağlam Yayıncılık, Dördüncü Basım, Ankara, 2006, s.48.

gerçeklik içerisinde insanın toplumsal gerçekliğe müdahil olma ve toplumsal gerçekliği değiştirme şansı da yoktur. Böyle bir determinist mantık teknolojiye uygulandığında ise, teknolojilerin kontrolü noktasında insanların seçim şansının olmadığı ve buna bağlı olarak teknolojik gelişmelerden ve bu gelişmelerin etkilerinden sorumlu da olmadığı yanılsaması oluşmaktadır.[204]

Teknoloji, üretiminden tüketimine kadar olan tüm süreçlerde toplumsal ilişkiler tarafından biçimlenen bir mücadele alanıdır. Teknoloji, üretim ilişkileri içinde iki ayrı bağlamda belirlenir.[205] İlki tasarım, ikincisi ise uygulama aşamasıdır. Tasarım aşamasını, karar verme gücünü elinde bulunduranlar ve onların ideolojisi belirler. Uygulama aşaması ise, tasarımda hiçbir etkinliğe sahip olmayan emek için, uygun ve güçlü talepler geliştirerek, değiştirip, dönüştürebileceği bir mücadele alanıdır. Dolayısıyla, teknolojik gelişme, sermayenin kendi ekonomik, politik ve ideolojik çıkarlarına göre yönlendirilmekte ve kapitalist teknoloji bu çıkarlara göre biçimlenmektedir.[206] Dolayısıyla, teknoloji taraflıdır. Tüm teknolojik pratikler de taraflıdır. Tam da bu noktada, teknolojiyi bir mücadele alanı ve aracı olarak kavramsallaştırmak gerekir.

"Kalkınma için iletişim teknolojileri" paradigması, teknolojik determinist bir yaklaşımı içermektedir. Teknolojik determinizme göre, teknoloji kendine özgü bir mantık içerisinde doğrusal bir gelişim gösterir. Bilim adamları, toplumsal sistemden bağımsız olarak, teknolojiyi yenilerler. Diğer taraftan, teknoloji, toplumsal dönüşümün baş aktörü olarak, toplumsal dönüşümün diğer unsurlarını (iktisadi, siyasi ve ideolojik) dönüştüren, değiştiren ve yeniden kurandır. Bu bakış, toplumsal değişimin temeline teknolojik gelişmeleri/değişimleri koyarak, teknolojinin değiştirme potansiyelini her şeyin üzerinde görmekte ve onu, "engellenemez bir güç"

---

204 Pannabecker, J .R., **Technological Impacts and Determinism in Technology Education: Alternate Metaphors from Social Constructivism**, 2009, s.3, http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/JTE/v3n1/pdf/pannabecker.pdf, Erişim Tarihi 05.03.2009.

205 Noble, D., **Social Choice in Machine Design: The Case of Automatically Controlled Machine Tools.**, Zimbalist, A. (der.) Case Studies on the Labor Process içinde, Monthly Review Press, New York, 1979.

206 Ansal, H., **Teknolojinin Taraflılığı ve Üretim İlişkileri**, Onbirinci Tez Kitap Dizisi, 1986, s.154-172.

olarak algılamaktadır.[207] Teknoloji, toplumun dışından gelip, toplumu etkilemektedir.[208] Diğer bir deyişle, teknoloji, tarihsiz, tarafsız ve toplumsallıktan uzak bir kavram olarak ele alınmaktadır. Üretim ilişkilerinden ve sınıflar arası mücadeleden "bağımsız", toplumda egemen kapitalist üretim ilişkilerini yok sayan bir yaklaşım, teknolojiyi, toplumdaki bağlamına yerleştirmekten uzak kalmaktadır.

Teknolojik determinizm, "teknoloji, kalkınma ve yurttaşlık" ilişkisinde, teknolojiyi ve teknolojide yaşanan gelişmeleri, tarafsız ve yalıtılmış bir alan olarak görürken; bu ilişkiyi de tüm toplumsal ve politik içeriğinden soyutlamakta ve arındırmaktadır. Dolayısıyla, teknolojiyi (insanın doğa ile kurduğu ilişkileri) bölüşümden (insanın diğer insanlarla kurduğu ilişki) ayrı olarak ele almak, toplumsal gerçekliği anlaşılamaz hale getirmektir. "Kalkınma için iletişim teknolojileri" paradigmasının benimsediği teknolojik determinist yaklaşım, teknolojik değişimi nasıl etkileyeceğimize ya da nasıl şekillendireceğimize değil de, teknolojik değişime nasıl adapte olacağımıza odaklanır. Dolayısıyla, teknoloji karşısında toplumu edilgen kılar.[209]

Teknolojik determinizm, teknolojinin toplumsal referanslara başvurmadan açıklayabileceğimiz "otonom" ya da bağımsız bir mantığı, bir "özü" bulunduğunu kabul eder.[210] Hal böyle olunca, teknolojinin yalnızca hizmet ettiği amaç açısından toplumsal olduğu söylenebilir. Bu anlayış iki temel esasa yaslanır; U Teknik değişim basit tasarımlardan karmaşıklara doğru çizgisel bir gelişme çizgisi izler ve bu gelişme boyunca belirgin aşamalardan geçer; U Toplumsal kurumlar teknik değişimin dayattığı biçimleri alır. Buna göre, modern sanayi teknolojisi ve onun ürünleri, kendilerine karşılık gelen toplumsal kurumları şekillendirmişler ve evrensel bir uygarlık yaratmışlardır. Farklı feodaliteler, hatta erken kapitalizmler olabilir ama modernite tektir.

---

207 Atabek, Ü., el. at., **Siberuzayda Sendikalar: Yeni Olanaklar, Yeni Sorunlar**, İnternet ve Toplum: Bilgi Toplumuna Doğru, XI. "Türkiye'de Internet" Konferansı, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara, Aralık, 2006, 21-23.

208 Mackenzie, D. ve Wajckamn, J., **The Social Shaping of Technology**, Open University Pres, Buckingham 1999.

209 Mackenzie, D. ve Wajcman, J., 1999, a.g.e.

210 Heiddegger, Martin, **The Question Concerning Technology**, Harper-Row 1977.

Determinizmin yaygın kabul gören bir iddiası da teknolojinin araçsallığıdır. Yani teknolojiler, onları kullananların elinde yararlı ya da zararlı olurlar, kendiliklerinden bir değer taşımazlar. Bir araç olarak teknolojinin dört temel özelliği olduğu savlanır: Saf bir araçsallığın ifadesi olarak teknoloji, kendisi kullanılarak başarılmak istenen işe ilgisizdir, o işin özündeki değerin özelliğini üstlenir.

Teknoloji siyaseten de bağımsızdır. Bir çekiç, buhar kazanı ya da otoyol, kullanıldığı toplumsal içerikten bağımsızdır. Her türlü rejimde aynı işi görür. Bu yanıyla diğer toplumsal kurumlardan, örneğin geleneksel hukuki ya da dini örgütlenmelerden farklıdır. Bu yapılar, içinde doğup büyüdükleri toplumların özelliklerini taşımaları nedeniyle diğer toplumlara kolayca aktarılamazlar. Halbuki teknoloji her topluma kolaylıkla transfer edilebilir, tek güçlük transfer maliyetinin yüksekliği olabilir.

Teknolojinin sosyo-politik tarafsızlığı onun akılcı doğasına, evrensel gerçeğin onda vücut bulmasına dayanır. Bilimsel kuramlara da yaygın olarak atfedilen gözlemlenebilir ve kanıtlanabilir olma statüsü, teknoloji için de aynen geçerli sayılır.

Bu savların doğal sonucu olarak, içerikten bağımsız ölçümleme ve standartlar teknolojilere uygulanabilir. Örneğin üretkenlik artırıcı otomasyon ülkelerden, tarihi dönemlerden, uygarlık farklılıklarından bağımsız olarak mevcuttur ve üretkenlik artırır. Bu kabuller, teknik değişim karşısında tek bir mantıklı tutuma olanak tanır: boyun eğme ve yan etkilere katlanma… Bu yaklaşımda yan etkilere katlanma koşulu eksensel bir önem taşır. Çünkü çevresel, ahlaki, siyasal ya da dini, herhangi bir nedenle teknik değişimin rasyonel gelişimi engellenir ya da yönü değiştirilirse bunun bir bedeli olacağı varsayılır. Bu bedel verimlilik ile ödenecektir. Burada araçsal akıl, iktisadi akıl ile pek güzel örtüşür. Kısacası, teknik evrenin teknik-dışı değerler tarafından sınırlanabileceği ancak, dönüştürülemeyeceği kabul edilir.

Teknolojik determinist yaklaşımlara teknolojileri kutsayan egemen söylemler içerisinde sıklıkla rastlanılsa da, aynı yaklaşımlara teknolojiye karşı kimi eleştirel yaklaşımlar içerisinde de rastlamak mümkündür. Teknolojiyi kullanan kim

olursa olsun, ya da kullananın ona kazandırmaya uğraşabileceği görünür içerik ne olursa olsun, eğer teknolojilerin etkisi aynıysa, teknolojik gelişimlere müdahil olma konusundaki siyasal ve kültürel tartışmalar göz ardı edilebilir.[211] Şüphesiz böyle bir kavrayış, teknolojileri siyaseten nötr olarak kavrayan yaklaşımların yarattığı, teknolojiye ilişkin apolitikleşme tehlikesini benzer bir şekilde yaratma potansiyeline sahiptir.

Determinist yaklaşımların içine sızdığı bir diğer yaklaşım ise iktidarın kontrolündeki teknolojilerin gözetleme, kontrol ve denetleme amaçlarının zorunlu olarak başarılı olacağına vurgu yapan söylem içerisinde kendisini dışa vurur. Ross'un ifade ettiği gibi[212], *"teknolojilerin baskıcı karakterini zorunlu olarak başarıyla gerçekleştirdiğini ya da gerçekleştireceğini ifade eden yaklaşımlar, başlangıçta karşı çıkmak üzere yola çıktıkları teknoloji karşısındaki durağanlığı, çaresizliği ve umutsuzluğu güçlendiren, bir kuşatma altına alma zihniyetinin yaratarak, teknolojik determinizmin epistemolojisine bağlanmakta ve dolaylı olarak da olsa insanların teknolojiyi çatışma noktası olarak görme kapasitelerini gözden çıkarmaktadır."* Teknolojiye yönelik kimi eleştirel görüşlerin teknolojik determinizme bulaştığını ifade etmek, ne teknolojilerin iktidar ilişkileri çerçevesindeki baskıcı karakterini ne de örneğin atom bombası örneğinde olduğu gibi savaş teknolojilerinin mevcut toplumsal formasyon içerisinde kullananından bağımsız bir karakteri olduğu gerçeğini reddetmek anlamına gelmemektedir. Burada vurgulanmak istenen konu, determinasyonun varlığını kabul etmekle beraber, farklı bir determinasyon kavrayışının toplumsal mücadelede çok daha işlevsel olacağıdır.

Belirlenme (determinasyon) gerçek bir sosyal süreçtir, ancak asla (bazı teolojik ve Marksist uyarlamalarında olduğu gibi) tümüyle denetleyici ve tanımlayıcı bir nedenler topluluğu değildir. Tersine, determinasyon gerçeği, değişken sosyal uygulamaları derinden etkileyen, fakat asla zorunlulukla denetlenmeyen sınırların kurulmasına ve baskı uygulanmasına dayanır.

---

211 Williams, R., **Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s.106.

212 Ross, A., **Tuhaf Hava: Sınırlar Çağında Kültür, Bilim ve Teknoloji**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005, s.127-128.

Özellikle savaş teknolojilerinde gözlemlenen, hangi toplumsal formasyonda olursa olsun kimi teknolojilerin verili toplumsal formasyonun şekillendirdiği bir karakterinin reddedilmesi de çok gerçekçi olmayacaktır. Genellikle "neşter, kullanımına bağlı olarak insan yaşamını kurtarmak için de kullanılabilir, insan yaşamını yok etmek içinde" şeklindeki söylemde kendisini kabaca özetleyen, araçların tamamen kullanıcının belirleniminde olduğuna yönelik bir düşünce de, teknolojinin belirlenimi altındaki insan vurgusundan insanın belirlenimindeki teknoloji yaklaşımına ulaşacaktır ki bu sonucun kendisi yine determinist bir yaklaşım olarak nitelenebilir. Bu konuda Dickson'un[213] kurduğu analoji oldukça anlamlıdır.

"Teknoloji, ilerlemeye açılan kapının kilidini açan anahtardı. Bir anahtar açmak üzere yapıldığı kilidin tasarımını yansıtır; farklı bir kapıyı açmak, farklı biçimde tasarlanmış bir anahtar gerektirir. Büyük ölçüde otoriter kapitalizm altında geliştirilen bir teknoloji, insanın insan tarafından sömürülmesine ve toplumun 'menfaati' için çevrenin yıkımına izin veren bir ideolojiyi hem yansıtır, hem de onun bir parçası haline gelir. Alternatif bir toplumsal gelişme biçimi kaçınılmaz olarak alternatif bir teknolojiyi içerecektir."

Teknolojik determinist bir yaklaşım, teknolojinin tarihten, kültürden, insandan ve dolayısı ile tüm toplumsal çelişkilerden bağımsız olarak analiz edilmesine yol açacaktır. Böyle bir yaklaşım, mevcut egemenlik ilişkilerinin yeniden üretimi için ideolojik bir görev üstlenmektedir. Böylesi bir yaklaşımla mücadele etmenin olanakları teknolojinin politik bir analize tabii tutulması ile elde edilebilir. Teknolojiye yönelik politik bir analiz, analiz nesnesinin insanlık tarihinin bir parçası olduğu gerçeğinden yola çıkarak, teknolojiyi her türlü toplumsal çelişkileri karakterinde barındıran bir olgu olarak kavramak durumundadır. Diğer taraftan böyle bir analiz aynı zamanda, teknolojinin insan yaşamının bir ürünü olmasından kaynaklı olarak, teknolojinin tarih üstülüğü ve evrenselliğine vurgu yapan egemen söylemlerin aksine, onu insan kültürünün ve tarihinin bir parçası olarak da analiz edebilmelidir.

---

213 Dickson, D., **Alternatif Teknoloji: Teknik Değişmenin Politik Boyutları**, Çeviren:Nezih Erdoğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992, s.120-121.

Farklı tarihsel dönemlerde ve farklı toplumlarda teknoloji ve toplum ilişkileri irdelendiğinde egemen söylemin tutarsızlığı ortaya konabilir. Teknolojik determinist görüşlerin teknolojinin evrimsel ilerleyişi açıklamasına bağlı olarak, teknoloji-toplum ilişkilerinin her toplumda ve her tarihsel süreç içerisinde aynı şekilde gelişmesi gerekir. Ancak tarih, teknoloji-toplum ilişkilerinin farklı öyküleri ile doludur.[214]

Jacques Ellul, her ne kadar geleneksel teknolojiler olarak adlandırdığı teknolojilerin kültür ve toplumla ilişkisini kursa da modern teknolojiler olarak adlandırdığı teknolojilerin kültüründen bağımsız olarak kendi başına bağımsız bir karaktere sahip olduğunu, kendi başına geliştiğini ve insanlığa hükmettiğini ifade ederek teknolojik determinist görüşlerin temsilcilerinden birisi olarak nitelenmekten kurtulamamıştır. Ellul[215] özellikle 18.yy sonrasında teknolojideki akıl almaz hızdaki gelişmelerin beş nedeni bulunduğunu ifade etmektedir. Bunlar, teknik birikim, nüfus artışı, ekonomik ortamın uygunluğu, sosyal ortamın şekillenmesi ve açık bir teknik amacı ifade eden öz çıkardır. Buna göre, teknolojilerin aritmetikten ziyade geometrik bir gelişme eğrisi izlemesi, nüfusun hızla artması, ekonomik ortamın birincil teknik araştırmalara izin verecek kadar durağan ve aynı zamanda teknolojik buluşların ekonomi tarafından emilimini sağlayacak kadar hareketli oluşu teknolojik değişimin temel nitelikleridir. Öte taraftan toplumda yeni olan her şeyin moral sorgulamaya tabi tutulmasını sağlayan dini tabular ile toplumda doğal olarak var olduğu düşünülen toplumsal hiyerarşi kırılmış, loncalar, kardeşlik cemiyetleri, akrabalık, büyük aile yapısı, dayanışma grupları vs. fazla çalışmaya ya da değişime yönelik gereksinimleri engelleyici toplumsal yapı da geri dönülemez bir şekilde dağıtılmıştır. Ellul'un değişimin nedeni olarak ifade ettiği şey, toplumun bir bütün olarak yeni bir biçim aldığına yöneliktir.

Ellul, teknolojilerin özellikle 18.yy. sonrasındaki değişimine yönelik gelişmelerin adını koymaktan sakınsa da aslında değişimlerin temel niteliği, aydınlanmanın burjuva karakterinin, seküler bir dünya kurgusu üzerinde her türlü

---

214 Ellul, J., **Teknoloji Toplumu**, Çeviren: Musa Bakış, Bakış Yayınları, İstanbul, 2003, s.39-47.

215 Ellul, J., 2003, a.g.e., s.55-68.

kolektif grubu atomize ederek dağıtması, emeğin, toprağın ve doğanın metalaştırılması ve "kendiliğinden denge"ye sahip piyasa söyleminin yükseltildiği toplumsal değişimlerde yatmaktadır. Polayni'nin de ifade ettiği gibi[216], piyasa öncesi toplumlarda, açlık tehdidine karşı bir toplumsal yapı bulunmamaktadır. Örneğin, Güney Afrika yerlilerinin "kral" toprak sistemi içerisinde sefalete düşme olasılığı yoktur, yardım isteyen herkese yardım edilir; Hint köy topluluğu içinde muhtaç duruma düşmeme ilkesine uygun davranılır. Bu örnekler arttırılabilir. Açlık tehdidinin olmamasının en önemli sonuçlarından birisi ise, çalışmanın bir zorunluluk olarak insan yaşamında yer almaması dolayısı ile statik bir yaşam kavrayışının desteklenmesidir. Böyle bir yaşamda, tüm toplumsal yaşamı değiştirme potansiyeli olmasından dolayı teknolojilere karşı önyargıların olması da gayet doğaldır.

18. yy. sonrasında teknolojilerdeki hiç görülmemiş niteliksel ve niceliksel gelişmelere yol açan ve aynı zamanda teknolojik gelişmeler tarafından etkilenen bu dönüşüm, toplumsal formasyondaki dönüşüme tekabül eder ve karşımızdaki kapitalizmdir. Modern teknolojilerin temel karakteri kapitalist toplumsal formasyondan ayrıksı olarak düşünülemez. Ellul'un ismini koymadan aslında ifade ettiği şey piyasa toplumuna geçiştir. Ancak, piyasa toplumuna geçişin teknolojilerdeki değişime yol açtığı kadar, toplumsal değişimin bizzat teknolojik değişimlerden kaynaklandığı vurgulamak gerekir. Teknolojik gelişmelerin toplumsal ilişkileri nasıl şekillendirdiğine ilişkin güzel bir örneği Türkcan, XVI. Yüzyıl İngiltere'sinden şu şekilde aktarıyor:

"XVI. Yüzyılda bir ürün teknolojisi olarak yünün ve yün üretimine yönelik üretim teknolojilerindeki değişiklikler, genel olarak yünün yaygınlaşmasına bağlı olarak gelişmiştir. Bu gelişmeler, tarımda mülkiyet yapısını değiştirip, topraktan, küçük işletmecileri çıkarmış, aynı zamanda genel olarak "XVI. Yüzyıl Çitlemesi" olarak da adlandırılan bu değişim feodal beyler ve kilisenin yerine büyük otlakları kontrol eden sürü sahiplerini ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmeler sonrasında ise yün piyasası, genelde küçük mahalli piyasaları birleştirip bir milli piyasanın oluşmasına ve ürünlerin ihracat noktasından İngiltere'nin belli ülkelerle ilişkisini kurmuştur.

---

216 Polayni, K., **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, Çeviren:Ayşe Buğra, 5.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.231-232.

Görüldüğü gibi ürün ya da üretim teknolojilerindeki değişiklikler kendiliğinden gerçekleşmemekte, bizzat toplumsal talebe bağlı olarak şekillenebilmektedir. Bu örnekten de anlaşılabileceği gibi, teknolojinin siyaseten nötr olduğu söylemi de bir kez daha açıkça yanlışlanmaktadır. Teknolojik değişim, beraberinde toplumsal ilişkileri değiştirdiği, ve bu ilişkilere taraf olanları farklı etkilediği oranda nötr olamaz."[217]

Teknolojik determinizmden bahsettikten sonra bu kavramın eleştirilerini anlamak, konuya bir bütün olarak yaklaşmak için gereklidir. Teknolojik determinizme ilk eleştiri teknolojik ilerlemenin kaçınılmaz bir karakteri olduğu fikrine yöneltilmiştir. David Nye, tarihsel örneklerle teknolojik ilerlemenin hiç de kaçınılmaz olmadığını, bazı toplumların bazı dönemlerde teknolojiyi bilerek ve isteyerek reddettiklerini savunmaktadır. Örneğin ateşli silahlar Portekizliler tarafından Japonya'ya 1543 yılında getirilmiş ve Japon toplumu tarafından kısa sürede benimsenmiştir; hatta 1545 yılında yapılan Nagoshino savaşının tarafları bu teknolojiyi kullanmışlardır. Ancak daha sonra Japon savaşçılar tamamen kültürel nedenlerden dolayı – örneğin ateşli silahların savaşçının onurunu zedelediği düşüncesi – bu teknolojiyi bırakmışlar ve 19. yüzyılın ortalarına kadar bir daha kullanmamışlardır. Bir diğer örnek de bugün halen Orta Amerika'da yaşayan Mormon ve Amish topluluklarıdır. Bu topluluklar elektrikli aletler, otomobil, televizyon gibi kitle iletişim araçlarını gönüllü olarak kullanmamaktadırlar. Orta Amerika'daki Aztek medeniyetinin tekerleği bildiği halde bu araçtan ulaşım aracı olarak yararlanmaması teknolojinin gönüllü olarak reddedilmesinin bir diğer örneğidir. Zira yağmur ormanlarında ve dağlık arazilerde tekerlek ulaşımı kolaylaştırmak yerine zorlaştırmaktadır. Diğer bir deyişle, teknoloji kaçınılmaz değildir ve teknolojinin nasıl ve ne şekilde kullanılacağına bireyler ve toplumlar kendi kültürel ve çevresel koşulları çerçevesinde kendileri karar verirler.[218]

Teknolojik determinizme yöneltilen ikinci önemli eleştiri ise teknolojinin tek-doğrusal *(unilinear)* yapısına yapılan vurgudur. Yukarıda da belirtildiği üzere

---

217 Türkcan, E., **Teknolojinin Ekonomi Politiği**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Yayın No:151, Ekonomi Fakültesi, Yayın No:1981/1, Ankara, 1981, s.63-64.

218 David Nye, *Technology Matters: Questions to Live with*, Cambridge: MIT Press, 2006, ss. 17-21

teknolojik determinizm teknolojinin sürekli bir ilerlemeyi beraberinde getirdiğini savunur. Halbuki, teknolojik ilerleme her zaman beraberinde toplumsal ilerlemeyi getirmez. Teknoloji kimi zaman toplumsal sınıflar arasındaki gelir dağılımını ve refaha ulaşımı olumsuz yönde etkileyebilir ve sınıflar arası çatışmayı arttırabilir. [219]

Üçüncü bir eleştiri ise teknolojik determinizmin teknolojinin toplumsal değer yargılarından bağımsız (*value-free*) bir olgu olduğu görüşüne karşı geliştirilmiştir. Bu eleştiriye göre teknoloji toplumdan bağımsız bir olgu değildir; bizatihi toplumsal bir üründür. Bu ürün genellikle zenginlerin ve güçlülerin lehine, fakir ve güçsüzlerin aleyhine kullanılmaktadır ve toplumsal eşitsizliğin üretilmesinde rol alan faktörlerden biridir.[220]

Teknoloji-toplum ilişkileri, teknolojik determizmden arındırılmış politik bir analizle yapıldığında, teknolojilerin evrensel bir karakterinin olmadığı, farklı toplumsal formasyonlarda teknoloji-toplum ilişkilerinin farklılaştığı görülecektir. Mevcut teknolojilerin karakterinin şekillenmesinde en önemli öğenin mevcut toplumsal formasyon ile düşünüş biçimi olduğu söylenebilir. Teknoloji-anahtar analojisine geri dönecek olursak, günümüz kapitalizminin özünde yer alan piyasa mantığı, mevcut teknolojiler tarafından temsil edilmektedir. Bu anlamda mevcut teknolojilerin içeriklerine ve karakterine yönelik egemen tanımlamalar ile piyasa kutsayıcı söylemlerin birbirine birebir uyması çok şaşırtıcı olmamalıdır. Örneğin O'Neill,[221] "Piyasa" adlı çalışmasında, piyasa olgusuna yönelik kimi egemen söylemleri irdelemektedir. Bu egemen söylemlerden bazıları şunlardır: Piyasa, insanın iyi yaşamasını en iyi şekilde sağlayan bir ekonomik kurumdur; piyasa bir özgürlük alanıdır; piyasa bireysel özerkliği sağlar-arttırır; Bu cümleler içerisindeki piyasa sözcüğü çıkartıp yerine teknoloji sözcüğünü koyduğumuz zaman, mevcut egemen teknoloji söylemlerine ulaşırız. Piyasa ve mevcut toplumsal formasyon içerisindeki teknolojinin aldığı karakter, aynı egemen düşünüş biçiminin ürünüdürler.

---

219 David A. Smith, 'Technology and the Modern World-System: Some Reflections', *Science, Technology & Human Values,* Cilt 18, No: 2, Bahar 1993, s. 189

220 David A. Smith, 'Technology and the Modern..., s. 189

221 O'neill, J., **Piyasa: Etik, Bilgi ve Politika**, Çeviren: Şen Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.

Sonuç olarak teknolojik determinizm kavramını irdelediğimizde, teknoloji bir ihtiyaca bağlı olarak şekillenen ve ilk aşamada bir amaçken bir araç yapısına dönüşen piyasa ekonomisi kuramına yönelik hareket edilmesine neden olan bir organizmadır. Teknolojik gelişme, toplumsal ve ideolojiden ayrı biçimde steril bir ortamda oluşmamaktadır. İdeoloji ekseninde baskıcı bir yapı teşkil eden, piyasa ekonomisini beraberinde söylemsel olarak toplumu rekabete mecbur kılan ve toplumu yeni bir biçime sürükleyen tek taraflı bir çıkar dinamizmidir şeklinde de yorumlanabilir. Tarih boyunca sömürgecilikle başlayan silah teknolojilerinin gelişimi ulusal piyasaların önceleri altın rezervi zenginliği olan merkantirizm ekonomisine yönlendirmiş, sonraları ise bilişim ve iletişim teknolojilerinin yardımıyla kapitalist ve liberalist ekonomilerini geliştirmesi için piyteknolojiye piyasalara yönlendirmişlerdir.

Teknolojiyi kullanım şekli toplumu iyiye ya da kötüye yönlendirebilmektedir düşüncesi "etik olan nedir"sorusunu da bize sordurmaktadır. Kısacası günümüzde teknolojinin ortaya çıkış amacı "bıçak sırtı teoremi" ekseniyle değerlendirilebilir yani teknoloji oluşumu mu toplumu değiştirmiştir yoksa toplumdaki değişim mi teknolojik gelişimi tetiklemiştir. Arz mı talebi oluşturmuştur talep mi arzı? Günümüzde teknolojik determinizmi bir araç şekliyle düşünmemiz söylemsel kavramlar içinde teknolojinin rolünü değerlendirmemiz çalışmanın amacına uygunluğu açısından kolaylık sağlayacaktır. Bu söylemlerin ışığında yoksullukla teknoloji, teknolojiyle ekonomi ve ekonomiyle yoksulluk arasında bir döngüsel ilşki olduğu düşünülebilir. Kısacası yoksulluğun kaynağı yine yolksulluktur ve bununla ne şekilde mücadele edilmelidir sorusu karşımıza çıkmaktadır.

2.5. Yoksulluk Kavramı ve Yoksulluk Yaklaşımları

2.5.1. Yoksulluk Kavramı

Sözlük anlamıyla yoksul, yeterli düzeyde parası olmayan veya konforlu bir şekilde yaşamak için gerekli olan araçlara sahip olmayan kişidir. Yoksulluk kelimesi

ise yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumunu ifade etmektedir. Başka dillerde bu durumu ifade etmek için kullanılan kelimelerde de (ör. İspanyolca pobreza, Arapça fakr) yoksulluk ile yaşam için gerekli olan şeylerden mahrum olma bağlantısı bulunmaktadır. Bu mahrumiyet yaşam için ya da yaşamı sürdürmek için gerekli olan şeylerle ilgili olmalıdır.[222]

Yoksulluk çok boyutlu bir kavramdır. Yoksulluk zamana ve mekâna göre değişebilir bir olgudur. Yoksulluk, yalnız gelire veya başka bir değişkene göre tanımlanır veya değerlendirilirse varılacak yargı eksik kalacaktır. Yoksulluk, ekonomik bir kategori olmanın ötesinde, kişilerin içinde yaşadığı, anlamlandırdığı, başa çıkmak için çeşitli yollara başvurduğu toplumsal bir durumdur.[223]

Genel olarak bakıldığında yoksulluk, insanların temel gereksinimlerini karşılayamaması durumu olarak anlaşılır. Dar anlamda yoksulluk, açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu iken, geniş anlamda yoksulluk, gıda, giyim ve barınma gibi olanakları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmayı ifade eder.[224]

Yoksulluk, asgari yaşam standardına erişilememiş olma durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım aynı zamanda yaşam standardının nasıl ölçüleceği, asgari yaşam standardının ne anlam ifade ettiği ve yoksulluğun şiddetinin bir ölçüt veya indeks ile ifadesinin mümkün olup olmadığı sorularını da beraberinde getirmektedir. Bu soruların yanıtları yoksulluk kavramına verilen farklı anlamlarda aranmıştır.[225]

Yoksulluğun farklı yönlerini vurgulayan bir diğer tanıma göre yoksulluk, "normal yaşam" olarak kabul edilen herşeyden dışlanmak demektir.[226] Bu bakımdan

---

222 Aktan, Can Coşkun, Vural, İstiklal Yaşar, Yoksulluk: **Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri**, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002, s.1-2

223 Erdoğan, Necmi. **Giriş: Yoksulları Dinlemek**, Yoksulluk Halleri – Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri, Editör: Necmi Erdoğan, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 1. Basım, Ağustos 2002, s.9-10

224 DİE 2002 Yoksulluk Çalışması, **DİE, 2002 Yoksulluk Çalışması Sonuçları**, DİE 2002 Yoksulluk Çalışması Haber Bülteni, Sayı: B.02.1.DİE.0.11.00.03.906/62, 13 04 2004, s.10

225 Dağdemir, Özcan, **Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987-1994**, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002, s.2

226 Bauman, Zygmunt, **Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, s.60.

günümüzdeki yoksulluğu anlamak, açıklamak ve yoksullukla mücadele edebilmek için başvurulacak temel kavramlardan biri "sosyal dışlanma"dır. Bu kavram, aynı zamanda, yoksulluk ile insan hakları arasındaki bağlantıyı bütün yönleriyle kurmak, kavramak ve kavramsallaştırmak bakımından da en uygun hareket noktası olarak görülmektedir. Çünkü yoksulluk terimin bizatihi kendisi sosyal dışlanmayı içermektedir.[227]

Yoksulluk, "yok"u ve "yokluk"u ifade eder. Geçmişte daha çok insanların belli nesne ve araçlardan yoksun olması anlamına gelen yoksulluk, günümüzde ise bizzat insan olma niteliklerinden yoksunluk seklinde kendini tezahür etmektedir. Üstelik bu olgu doğal ve nötrmüş gibi sunulmakta ve gözlerden, zihinlerden uzak tutulmak istenmektedir. Bu itibarla, yoksulluğun günümüzde "yok etme" ve "yok sayma" mekanizmaları üzerinden işlediği söylenebilir.[228]

Yoksulluğun tanımına ilişkin çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Bu yaklaşımlar aşağıda sırasıyla işlenecektir.

2.5.2. Yoksulluk Yaklaşımları

2.5.2.1. Mutlak Yoksulluk

Yoksulluğun nasıl tanımlanması gerektiği kolayca yanıtlanabilecek bir soru değildir. Bu konuda genellikle iki farklı tanıma referans verilmektedir. Bunlardan birincisi mutlak yoksulluktur. İnsanın biyolojik olarak kendisini üretebilmesi için gerekli kaloriyi ve gerekli diğer besin bileşenlerini sağlayacak beslenmeyi gerçekleştirmeyen kişiler mutlak yoksul sayılmaktadırlar. Tanımın insanın biyolojik özelliklerini esas alarak yapılmış olması ona mutlaklık niteliği kazandırmaktadır.[229]

Mutlak yoksulluk kavramı, yoksulluk tanımları içerisinde kökeni en eski olanıdır. 19 yüzyıl sonlarında İngiltere'de yapılan yoksullukla ilgili çalışmalar

---

227 Sapancı, Faruk, **Sosyal Dışlanma**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2005, s.61.

228 İnsan Hakları Derneği, **Yoksulluk ve İnsan Hakları Nihai Rapor ve Sonuç Bildirgesi**, Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı (15-17 Kasım 2002), http://www.ihd.org.tr/rapozel/kongeransonuc2002/yoksulluk.html Erişim Tarihi: 21.03.2009.

229 Tekelli, İlhan, **Kent Yoksulluğu ve Modernitenin Bu Soruna Yaklaşım Seçenekleri Üzerine**, Tesev Devlet Reformları Serisi, İstanbul, 2000, s.142.

sırasında geliştirilen mutlak yoksulluk yaklaşımına uygun ilk yoksulluk tanımı Seebohm Rowente tarafından geliştirilmiştir. Rowntree, yaptığı çalışmada bireylerin gelirleriyle geçinmek için gerekli yiyecekleri satın alma arasındaki bağlantıya bakmıştır.[230] Rowentree yoksulluğu, "toplam kazançların, biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesi" olarak tanımlamıştır.[231]

Yoksulluk üzerine çalışmalar arttıkça, mutlak yoksulluğun farklı tanımları da geliştirilmiştir. Bu tanımlardan bazıları;

- Hanehalkı veya ferdin yaşamını fiziken devam ettirebilmek amacıyla ihtiyaç duyduğu asgari (en düşük) tüketim seviyesini karşılayamaması,

- İnsanların yaşamda kalabilmek için gerekli mal ve hizmetlere ulaşabilmesi için yeterli kaynağa sahip olmaması,

- Mutlak asgari refah düzeyinin altında olma durumu,

- Fiziksel yeniden üretim için gereken asgari yaşam düzeyinin altına düşme"[232] şeklindedir.

Mutlak yoksullukta yoksulluk çizgisi iki farklı yöntemle hesaplanır. Bunlardan birincisi sadece minimum gıda harcaması maliyetini esas alır. Bunun için bir kişinin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan minimum kalori ihtiyacı hesaplanır. Daha sonra bu kalori ihtiyacını karşılayacak gıda harcaması maliyeti çıkarılır, ikinci yöntem, bireyin sadece minimum gıda harcamasını değil onun yanında diğer temel ihtiyaçlarını (giyinme, barınma, ısınma gibi) da dikkate alır. Dolayısıyla birinci yönteme göre daha yüksek bir yoksulluk çizgisi tanımlar.[233]

Mutlak yoksulluğun dünyanın her tarafında var olduğu açıktır, ancak bunun genel nüfusa oranlarında önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Uluslararası

---

230 Anthony, B. Atkinson, **Poverty in Europe**, Blackwell Publishers, Oxford, 1998, s. 25

231 Field, Frank, **The Minimum Wage**, Policy Studies Institute, London, 1983, s. 51.

232 ŞENSES, Fikret, **Küresellesmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İletisim Yayınları, İstanbul, 2003, s.61-73

233 TÜSİAD (Türk Sanayi ve İş Adamları Derneği), **Türkiye'de Yoksulluk**, s.96, http://www.tusiad.org/turkish/rapor/gelir/BOLUM4.pdf, Erişim Tarihi: 15.03.2009.

yoksulluk sınırı, mutlak yoksulluk düzeyine giren nüfusu tahmin etmek için kullanılmakta ve genellikle ABD doları olarak ifade edilmektedir.[234]

Dünya Bankası, mutlak yoksulluğu önemli bir gösterge olarak kabul etmektedir. Bir insanın hayatta kalabilmesi için gerekli minimum kalori miktarı 2400 k/cal olarak kabul edilerek, günlük geliri 2400 k/cal besini almaya yetmeyen insanlar Dünya Bankası tarafından "mutlak yoksul" olarak tanımlanmıştır.[235]

UNDP, kişi başına gereken kalori ihtiyacı ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi ve coğrafi yapılarına bağlı olarak değiştiği vurgulanmış, kişi başına günlük kalori ihtiyacı gelişmiş ülkelerde 3390, gelişmekte olan ülkelerde 2480 ve gelişmemiş ülkelerde 2070 kalori olarak açıklanmıştır.[236] Bu kalori miktarları bir kişinin bir gün içinde yapacağı asgari üretim (bedenin yeniden üretimi) için gereken, asgari fizyolojik enerji miktarının ülke ortalamasıdır.

Dünya Bankası da daha sonraki yıllarda ülkelere göre gerekli minimum kalori miktarının ve bunun fiyatının, yani mutlak yoksulluk sınırının belirlendiği çalışmalar yapmıştır. Mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına günde 1 dolar kabul edilirken, Latin Amerika ve Karaibler için bu sınır 2 dolar, Türkiye'nin de dahil edildiği Doğu Avrupa ülkeleri için 4 dolar, gelişmiş sanayi ülkeleri içinse 14.4 dolar olarak belirlenmiştir.[237]

2.5.2.2. Göreli Yoksulluk

Mutlak yoksulluk kavramının yetersiz kaldığı yerlerde göreli yoksulluk kavramı devreye girer. Göreli yoksulluk, fakir hanehalkı veya birey ile o toplumda

---

234 Uzun, A. Meral, **Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası**, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, S.2, 2003, s. 156.

235 DPT, **Sekizinci Bes Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dagılımının İyilestirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayın No: 2599, 2001, Ankara, s.104.

236 UNDP, **Human Development Report 1990**, http://hdr.undp.org/reports/global/1990/en/ Erişim Tarihi: 23.03.2009.

237 DPT, 2001, a.g.m., s.104.

yaşayan ve mevcut şartlara göre ortalama bir gelire sahip olan hanehalkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma gücü arasındaki açıklığı ifade etmektedir.[238]

Mutlak fakirlik tanımlarının yetersizliğini gidermek için günümüzde göreli fakirlik kavramı ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Zamanımızda yoksulluk mutlak değil genellikle göreli olarak anlaşılmaktadır. Bu kurama göre, üyesi oldukları toplumun hayatına tamamen katılamayanlar yoksuldur. Özellikle sosyologlar tarafından kabul edilen "göreli yoksulluk" tanımıyla fakirlik, bir toplumda belirli bir zamandaki ortalama hayat standardına bağlanmaktadır.

Fuchs'un geliştirdiği nisbi fakirlik tanımına göre, "toplumdaki ortalama bir ailenin gelirinin yarısından daha az bir gelire sahip olan aileler yoksuldur. Bu tanıma göre hayat standardının da yükseliyor olması sebebiyle yoksulluk o derece azalmıyor olabilir.[239]

Göreli yoksulluğun mutlak yoksulluktan farkı bireyin, biyolojik olarak kendisini üretebilmesi için gerekli kaloriyi ve gerekli beslenmeyi gerçekleştirmesine rağmen toplumun kabul edilen en aşağı tüketim düzeyinin altında olmasıdır. Toplumda kabul edilebilir en aşağı tüketim düzeyinin altında kalanlar göreli yoksul kabul edilmektedirler. Bu tüketim düzeyi mutlak yoksulluğun üzerindedir. Ama ne kadar üzerinde olduğu içinde yaşadığı toplumun gelişmişlik düzeyine göre farklılaşmak durumundadır. Bu bireyin biyolojik olarak değil sosyal olarak kendisini üretebilmesi için gerekli tüketim düzeyinin saptanmasını gerektirmektedir.[240]

Yoksulluk çizgisinin belirlenmesinde referans noktası, birey veya hanehalklannın ortalama refah düzeyidir. Refah ölçüsü olarak tüketim düzeyi veya gelir düzeyi seçilebilir. Fakat yoksullukla ilgili gelişmiş ülkelerdeki çoğu araştırmada yoksulluğun belirlenmesinde tüketim yerine toplam gelir alınır.[241] Toplam geliri belli bir miktarın (yoksulluk sınırı) altında olan birey veya hanehalkı yoksul olarak

---

238 Dumanlı, Recep, **Yoksulluk ve Türkiye'de ki Boyutu**, DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1996, s.8

239 Brinker, Paul ve Klas Joseph, **Poverty Manpower and Social Security**, Texas Austin Press, Texas,1976, s.49.

240 Tekelli, İlhan, 2000, a.g.e., s.145.

241 TÜSİAD (Türk Sanayi ve İş Adamları Derneği), 2009, a.g.m., s.97.

tanımlanır. Göreli yoksulluk sınırı ortalama gelir düzeyinin (ortanca veya aritmetik ortalama) belli bir yüzdesi, standart olarak yüzde 50'si alınarak belirlenir.[242]

Scott'un 1981'de ve Anand'ın 1983'de yaptığı çalışmalarda, toplumda yaratılan ortalama gelirin %40'ını yoksulluk sınırı olarak kabul etmektedir.[243] Rodrigues (1999) de, Portekiz araştırmasında, ortanca bireysel eşdeğer gelirin %50, % 60 ve %70 gibi farklı yoksulluk çizgilerini kullanmıştır.[244]

2.5.2.3. Öznel Yoksulluk

Asgari temel ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamadıkları konusunda yoksulların kendi algılamalarının ön plana çıkarılması gerektiğini söyleyen yaklaşımlara genel olarak öznel yoksulluk yaklaşımları denir.[245] Bu yaklaşımda yoksulluk, toplumun kabul edeceği minimum bir yaşam standardı düzeyiyle ilgilidir.[246] Yoksullugun toplumun kabul edecegi minimum yaşam standardı olması sebebi ile yoksulluk sınırını büyük ölçekli anketler yolu ile yine topluma sorarak belirlemektir. "Bu toplumda 4 kişilik bir ailenin geçinebilmesi için ne kadar aylık gelir elde etmeli" sorusu anketin temel sorularındandır. Zamanla reel olarak artan yoksulluk çizgilerinin bu anketler yoluyla belirlenmesi ile yoksulluktaki değişimler incelenebilmektedir.[247]

Öznel yoksulluğu belirleyebilmek amacıyla yapılan anketlerde farklı yöntemler kullanılır. Deneklere, yoksul olmamak, iyi bir gelire sahip olmak gibi bazı özel hedeflere ulaşabilmek için yeterli olduğunu düşündükleri gelir miktarı sorulur. Örneğin ABD'de Gal-lup araştırma şirketi; "Bu toplumda dört kişilik bir ailenin

---

242 Gürsel, Seyfettin, el. at., **Türkiye'de Bireysel Gelir Dagılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birligi ile Karşılaştırma**, TÜSİAD Yayınları, Yayın No: 295, 2000, İstanbul, s.97-98.

243 Erdoğan, Güzin, **Türkiye'de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Degerlendirmeler**, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ed. C.C.AKTAN, Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara, 2002, s.8

244 TÜSİAD (Türk Sanayi ve İş Adamları Derneği), 2009, a.g.m., s.98.

245 TÜSİAD, **Türkiye'de Bireysel Gelir Dagılımı ve Yoksulluk-Avrupa Birligi ile Karşılaştırma**, Yayın No: TÜSİAD-T/2000-12/295, İstanbul, 2000, s. 98

246 TÜSİAD (Türk Sanayi ve İş Adamları Derneği), 2009, a.g.m., s.98.

247 Gürsel, Seyfettin, el. at., 2000, a.g.e.

geçinebilmesi için minimum ne kadar haftalık gelir kazanması gerekir?" şeklinde bir soruyu araştırmaya katılanlara yöneltir.[248]

Goedhart, Halberstadt, Kapteyn ve Van Praag tarafından 1977 yılında geliştirilen "Leyden Yoksulluk Sınırı" bu yaklaşım temel alınarak hesaplanmıştır. Yoksulluk sınırı hesaplanırken kişilere ne kadar gelir elde ederlerse geçinme düzeylerinin; çok kötü, kötü, yetersiz, yeterli, iyi, çok iyi olacağı konusunda sorular yöneltilmektedir. Kişiler kendi yaşam düzeylerine göre bu soruya yanıt vermektedirler. Sonuçlar değerlendirilerek daha çok fertlerin kendileri için belirledikleri sınırlar ortaya çıkarılmaktadır.[249]

Öznel yoksullukta, anket sonuçlarından refah düzeyleri ile gelirler arasında bağlantı kurularak, kritik bir refah düzeyi seçilip ona karşılık gelen gelir düzeyi yoksulluk çizgisi olarak kabul edilir. Minimum gerekli gelir kamuoyu yoklamasıyla bir kez belirlendiğinde, bu cevaplar zamanla reci olarak arlan yoksulluk çizgileri üretilmesinde kullanılır.[250]

2.5.2.4. Nesnel Yoksulluk

"Yoksulluğun hangi sebepler yüzünden ortaya çıktığı ve bu sebeplerin yol açtığı sonuçlarla beraber nasıl ortadan kaldırılacağı" ile ilgili sorulara, önceden belirlenmiş kriterlere göre cevap bulan nesnel yoksulluk yaklaşımıdır. Hane halkının sağladığı toplam faydayı daha net gösterdiği için tercih edilen bir yaklaşımdır.

Nesnel yaklaşım, yoksulluğun tanımlanmasında kişilerin tercihlerine (fayda yaklaşımı) önem verir. Kişilerin elde ettiği toplam faydanın hesaplanmasında karşılaşılan güçlükler nedeniyle iktisatçılar, geleneksel olarak, öznel yaklaşımı benimsemek eğilimindedirler.[251]

---

248 TÜSİAD (Türk Sanayi ve İş Adamları Derneği), 2009, a.g.m., s.98.
249 Erdoğan, Güzin, 2002, a.g.e., s.9
250 TÜSİAD (Türk Sanayi ve İş Adamları Derneği), 2009, a.g.m., s.98.
251 Coşkun, Can, Aktan ve İstiklal, Yaşar, Vural, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Hak-İş Konfederasyonu Yay., İstanbul, 2002, s.6.

Bu yaklaşımı savunanlara göre bireyler her zaman kendileri için neyin en iyi olduğunu değerlendirme yeteneğine sahip değildir. Örneğin, yoksulluğun ölçümünde kullanılan hemen hemen tüm yöntemler öznel yaklaşımı benimseyerek asgari besin gereksinimi konusu üzerinde durmaktadır. Oysa kişiler tükettikleri yiyeceklerin miktarı ve türleri konusunda çok farklı değerlendirme ve tercihlere sahiptirler. Bazı kişiler yaşamlarını sürdürmek için gerekli olan yiyecek demetini tercih ederken diğerleri fiziki varlıklarını sürdürmeleri açısından önem taşımayan yiyecek demetine ağırlık verebilir. Bu nedenle yoksulluğun tanımlanmasını kişilerin ve hane halkının değerlendirmelerine bırakan nesnel yaklaşım, yoksulluğun ölçülmesinde önemli problem ve karışıklıklara yol açabilmektedir.[252]

Öznel ve nesnel yaklaşımın ortak amacı; gerçekçi bir refah düzeyi ve buna uygun bir gelir seviyesini tespit etmek suretiyle kritik yoksulluk çizgisini belirlemektir. Sonuç, her ikisinde de kendi yöntemlerine göre birbirlerinden farklı ortaya çıkabilir.

2.5.3. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Tarafından Geliştirilen İnsani Gelişme Endeksi (HDI) ve İnsani Yoksulluk Endeksi (HPI)

Sosyal göstergeler gelir/tüketim yaklaşımına dayalı yoksulluk ölçümlerini desteklemekte ve yoksulların sosyal hizmetlere erişimi ile yoksulların spesifik nitelikleri konusunda bilgiler ortaya koymaktadır.[253] Bu anlamda ekonomik göstergelerin yanı sıra ortalama yaşam beklentisi, bebek ölüm oranları, okur-yazarlık oranı, kişi başına eğitim ve sağlık harcaması, eğitim durumuna göre işsizlik oranı gibi sosyal göstergeler yoksulluğun ölçülmesinde önemli bir araçtır.[254]

Gelişmekte olan ülkelerin, artan verimlilikten dolayı ortaya çıkan çıktı artışlarıyla hızla büyüme sürecine girmeleri beraberinde pek çok sorunu getirmiştir.

---

252 Coşkun, Can, Aktan ve İstiklal, Yaşar, Vural, 2002, a.g.e., s.6.

253 Aktan, Coşkun, Can ve İstiklal, Yaşar, Vural, 2002, a.g.e s.52.

254 Özsoy, Esin, **Kalkınma-Yoksulluk İkilemi ve Türkiye**, İşgüç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt:5, Sayı:1, Sıra:6, No:44, 2003, http://www.isgucdergi.org/?p=makale&id=44&cilt=5&sayi=1&yil=2003, Erişim Tarihi: 16.06.2009.

Kalkınma da sadece büyüme odaklı bir yaklaşımın benimsenmiş olmasına tepkiler artmış ve ortaya insan odaklı bir yaklaşımın çıkması uygun görülmüştür. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 1994 yılı İnsani Kalkınma Raporu'nda bu yeni kalkınma stratejisinin adını "Sürdürülebilir İnsani Kalkınma" olarak ifade etmiştir."[255]

Ekonomik kalkınmanın nihai amacı olan İnsani Kalkınma (Human Development) kavramı, küreselleşme ile belirlenen kalkınma stratejileri ekseninde UNDP, Dünya Bankası ve ILO gibi uluslararası kuruluşların öncülüğünde geliştirilmiş, iktisadi büyümenin ötesinde bir kalkınma anlayışına dayanmaktadır. Bu kavram çerçevesinde 1990 yılında yayınlanan ilk insani kalkınma raporu insani kalkınmanın ne olduğunu ve hangi boyutlarda ele alınacağını göstermiştir.[256]

UNDP, 1997 yılından beri gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde insani yoksulluğu; 40 yaşın altında ömre sahip olan insanların oranı, okuma-yazma bilmeyen insan yüzdesi, 5 yaşın altında çocuklarda yetersiz beslenme dolayısıyla kilo yetersizliği, sağlıklı içme suyu ve temel sağlık olanaklarından mahrum insanların oranı, 60 yaşın altında ömre sahip olan insanların oranı, fonksiyonel olarak okuma-yazma bilmeyen insan yüzdesi, uzun dönemli işsizlik oranı ve gelir yoksulluğu sınırının altında yaşayan insan yüzdesi değişkenlerini kullanarak hesaplamaktadır.[257]

UNDP insani gelişmeyi, sağlık ve eğitim gibi gelişmenin ekonomik olmayan göstergelerini de dikkate alarak İnsani Gelişme Endeksi (HDI) ile ölçmektedir.[258] İnsani Gelişme Endeksi (HDI) çeşitli sosyo-ekonomik göstergeleri birlikte değerlendiren yoksulluk ölçütleri olması açısından yaygın bir uygulama alanına sahiptir.[259]

---

255 Savaş, F. Vural, el. at, **İktisadi Kalkınma**, Anadolu Üniveristesi Yayınları No: 1121, Eskişehir, 1999, s.333.

256 Açıkgöz, Bernur, **Küreselleşme Kurgusuna Yönelik Hipotez Testleri: Yoksulluk Olgusu Üzerine Seçilmiş Ülkeler Deneyimi (1997-2003)**, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, Cilt:18, Sayı:1, 2008, s.354-355.

257 Açıkgöz, Bernur, 2008, a.g.e., s.355.

258 Demir, Sırma, **Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme**, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, DPT Yayınları, Ankara, 2006, s.4.

259 ALTAN, Ömer Zühtü, **Sosyal Politika Dersleri,** T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1592, Eskişehir, 2004, s.147.

HDI hesaplama yönteminde refah standardı, eğitim standardı ve sağlık standardı olmak üzere üç kriter kullanılmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir;

- *Refah Standardı:* Kişi başına düşen milli gelirin Satınalma Gücü Paritesi (SGP) ile hesaplanması ile elde edilmektedir.
- *Eğitim Standardı:* Endekste bu boyut iki değişkenle ölçülmektedir; yetişkinler arasındaki okuma-yazma oranı ve ortalama eğitim süresi.
- *Sağlık Standardı:* Endekste uzun ömür, sağlık standardı olarak nitelendirilmekte ve yaşam beklentisi ile ölçülmektedir. 1990 yılında 130 ülkeyi kapsayan endekse sonraki yıllarda yeni ülkeler eklenerek en son hazırlanan 2005 yılı HDI'de 177 ülkenin değerleri yer almıştır. Endeksin değeri 0 ile 1 arasında olup; 0'a yakın değerler insani açıdan daha düşük gelişmişlik seviyesini gösterirken, değerin 1'e yaklaşması insani gelişmişlik seviyesinin yüksekliğini ifade etmektedir.[260]

UNDP tarafından geliştirilmiş bir diğer endeks İnsani Yoksulluk Endeksidir (Human Poverty Index- HPI). HPI, İnsani kalkınmayı sağlamak amacıyla, bir ülkedeki insanların bir takım temel haklardan yoksun olup olmadığını ortaya koyan ve bölgesel gelir farklılıklarını yansıttığı için görece iyi bir insani kalkınma endeksi olarak kabul edilen bir endekstir.[261]

UNDP'nin İnsani Yoksulluk ölçeği (Human Povety Index) I ve H'nin sonuçlarına göre Dünya'da sanayileşmiş ülkelerde yoksulluk oranı % 7 ile % 17 arasında değişmektedir. Ülkelerin gelir sıralamasında İsveç % 7 ile en düşük yoksulluk oranına sahiptir. Hollanda'da bu oran % 8, İngiltere'de % 15'dir.[262]

UNDP'nin insani yoksulluk ölçeğine göre; Türkiye orta insani gelişim kategorisindeki bir ülkedir. Bu açıdan Türkiye, 174 ülke arasında 1995'de 69. sıradayken, 1999 yılında 86. sıraya düşmüştür. Yoksulluğun boyutları açısından

---

260 Demir, Sırma, 2006, a.g.e., s.4-5.

261 Açıkgöz, Bernur, 2008, a.g.e., s.355.

262 UNDP, **Human Development Report 1998**, Oxford University Press, Democratization Confronted by Poverty, No 86, New York, 1998.

bakıldığında Türkiye'de hanelerin % 5,7'si, bireylerin % 8.4'ü yoksuldur. Bunu yanı sıra; hanelerin % 19,3'ü, bireylerin ise % 24,3'ü yoksullukla karşı karşıyadır.[263]

UNDP tarafından 2000 yılında yayımlanan İnsani Yoksulluk Araştırmasının sonuçlarına göre, araştırmaya dahil edilen toplam 85 ülke arasında insani yoksulluğun en yaygın olduğu ülkeler sırasıyla Nijer, Burkina Faso, Etyopya, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Mali'dir. İnsani yoksulluğun daha az boyutlarda olduğu tahmin edilen ülkeler ise Uruguay, Kosta Rika, Küba, Şili, Fiji ve Ürdün'dür. Türkiye, toplam 85 ülke arasında insani yoksulluğun göreceli olarak en az olduğu ülkeler yönünden yapılan sıralamada 25. sırada bulunmaktadır.[264]

2003 yılı İnsani Gelişme Raporu içinde Türkiye'nin Genel Profili bulunduğu yer ve konuma göre çok olumsuzdur. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından hazırlanan 2003 İnsani Gelişme Raporu, yoksul ülkeleri etkileyen ağır ve süregelen sosyo-ekonomik gerilemeler yüzünden dünyanın önemli bir kalkınma kriziyle karşı karşıya kaldığını ortaya koymaktadır.[265]

Yıllar itibariyla Türkiye'nin HDI değerinin artmasına rağmen sıralaması düşerek 2003 yılı değerleriyle 94. sırada yer almıştır. Yıllar itibariyle HDI değerleri hesaplanan ülke sayısı değişiklik gösterdiğinden, ülkelerin sıralamalarında, yeni ülkeler için de endeks hesaplanmaya başlanmasının etkisi bulunmaktadır. Türkiye 1975 yılında 56. sırada iken %54,9'luk dilimde yer almıştır. 2002 yılında ise, 88. sırada yer almasına rağmen %49,7'lik dilime girmiştir. 2003 verilerine göre Türkiye 94. sırada yer alarak %53,1'lik dilimle yaklaşık 1975'teki seviyeye gerilemiştir.

Yıllar itibariyla ülke sayısındaki değişikliğin etkisini yok etmek amacıyla, 1975 yılında HDI değerlendirmesine alınan ülke sayısının sonraki yıllarda da sabit kaldığını varsayarsak, Türkiye 1975 yılında 56. sırada iken, 1980-1985-1990-1995

---

263 Erdoğan, Güzin, **Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler,** İşgücü Piyasası Analizleri, Ankara, DİE Yayını, 2000.

264 UNDP, **Human Development Report 2000**, Oxford University Press, United Nations Development Programme, , No: 10017, New York, USA, s.172.

265 http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/223612.asp, Erişim Tarihi: 16.06.2009.

yıllarında 55. sırada yer almakta, 2000 yılında 42. sıraya yükselmekte ve 2003 yılında ise 55. sıraya gerilemektedir.[266]

1998 yılı itibariyla en yüksek insani gelişmişlik seviyesinin Kanada'da bulunduğu görülmektedir. 79,1 yıllık ortalama yaşam beklentisi, 23.582 $'lık satın alma gücü paritesine göre belirlenmiş GSYİH'sı ve %99'luk okuma yazma oranını sağlayan (%100) okullaşma oranı ile Kanada, bu konuda liderliği üstlenmiştir. Türkiye ise aynı sıralamada 174 ülke arasında 85. gelmektedir. Türkiye'de 69,3 yıllık ortalama yaşam beklentisi, %61'lik okullaşma oranını takip eden % 84'lük okuma yazma oranı ve 6.442 $'lık kişi başına milli gelir bulunmaktadır.[267]

Türkiye'nin 1975-2001 yılları arasında insani kalkınma performansı 0.145 değerinde artış göstermiş durumdadır. Orta gelişmişlik performansı gösteren 82 ülkenin başını çeken ülkelerden bir tanesi olan Malezya için bu değer 0.175 olarak görülmektedir. Düşük insani gelişme gösteren ülkeler grubunda, listenin en sonunda yer alan Sierre Leone da ise insani gelişme endeks değeri 0.252 olarak kalmaktadır.[268]

2009 yılında yayımlanan İnsani Yoksulluk Araştırmasının sonuçlarına göre ise, araştırmaya dahil edilen toplam 182 ülke arasında insani yoksulluğun en yaygın olduğu ülkeler sırasıyla Nijer, Afganistan, Siera Leone, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Mali'dir. Türkiye, toplam 182 ülke arasında insani yoksulluğun göreceli olarak en az olduğu ülkeler yönünden yapılan sıralamada 79. sırada bulunmaktadır. [269]

İnsani kalkınma politikaları, kişilerin yaşam standartlarını ve üretim kapasitelerini artırabileceği birçok alanda gerçekleştirilebilmektedir. İnsani kalkınma, toplumdaki tüm bireylerin yaşam standardının iyileştirilmesi ve cinsiyet ayrımı yapılmaksızın bir gelişme sağlanmasıdır. Ekonomik büyüme, sosyal değişim ve politik özgürlükleri kapsayan bir kalkınma süreci, toplumun eğitim düzeyi ile

---

266 Demir, Sırma, 2006, a.g.e., s.11.

267 Aktan, Coşkun, Can ve İstiklal, Yaşar, Vural, "Global Yoksulluk Sorunu", **Globalleşme: Fırsat mı Tehdit mi?**, Zaman Kitabevi, İstanbul, 2004.

268 Aktan, Coşkun, Can ve İstiklal, Yaşar, Vural, **Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri**, Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara, 2002, s.3.

269 http://www.undp.org , Erişim Tarihi: 16.09.2009.

yakından ilgilidir. Bununla birlikte, sağlıklı yaşama erişimi sağlamaya ve sağlığın niteliğini artırmaya yönelik tüm kararlar, refah düzeyini yükseltecektir. Bu bağlamda, eğitim ve sağlık sektöründe iyileşme yaratacak her politika insan sermayesini güçlendirecek ve kalkınmayı hızlandıracaktır. Ayrıca, gelir dağılımındaki adaletsizliğin azaltılması ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik politikalar, tüm bireylerin kalkınma sürecinde yer alabilmeleri ve geleceklerine yön verebilmeleri için gerekli önkoşullardan biridir.[270]

2.5.4. Dünya Bankası ve Yoksulluk

Uluslararası platformda, kuramsal anlamda yoksullukla mücadele programının yürütücüsü Dünya Bankası olarak bilinmektedir. Uluslararası Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası (The International Bank for Reconstruction and Devolopment: IBRD) veya kısa adıyla Dünya Bankası (The World Bank), Uluslar arası Para Fonu (The International Monetary Fund: IMF) ile birlikte 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında Bretton Woods'ta (New Hampshire, ABD) toplanan Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferans'ına katılan 44 ülkenin imzası ile kurulmuştur.[271]

Dünya Bankası gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun önlenmesiyle ilgilenen ana uluslararası birimdir. Dünya Bankası yapısal denge ve yoksullukla ilgili faaliyetlerden, IMF ise esasen makro ekonomik işlerden sorumlu olduğu için iki kuruluş arasında bir sorumluluk dağılımı bulunmaktadır.[272]

Dünya Bankası yoksulluğu daha çok parasal gelir açısından tanımlamaktadır. Yoksul kelimesi, belirli bir gelir seviyesinin altında kalanlar için kullanılmaktadır.[273] Uygulamada yoksulu yoksul olmayandan veya aşırı yoksul

---

270 Açıkgöz, Bernur, 2008, a.g.e., s.355-356.

271 Aktan, Coşkun, Can ve İstiklal, Yaşar, Vural, 2004, a.g.e.

272 Stiglitz, Joseph, E., **Development Thinking at the Millennium**, Annual World Bank Conference on Development Economics 1999, (Eds: Boris Pleskovic and Nicholas Stern), Washington, 2000, s.15.

273 Gafar, John, **Growth, Inequality and Poverty in Selected Caribbean and Latin American Countries, with Emphasis on Guyana**, Journal of Latin American Studies, 30, 1998, s.592.

olandan ayırmak için bir yoksulluk sınırı belirlenmektedir. Bu sınır yoksulluk ölçümlerinin köşe taşını oluşturmaktadır[274]

Dünya Bankası, günlük geliri minimum 2400 kalori 146 besini almaya yetmeyen insanları mutlak yoksul olarak tanımlamaktadır.[275] Dünya Bankası'nın belirlediği bu sınır yıllar itibariyle değişiklik göstermektedir. 1985 yılında belirlemiş olduğu yoksulluk sınırı baz alınırsa; 1987 yılı itibariyle yoksulluk sınırı altında yaşayanlar dünya nüfusunun yaklaşık %30'unu oluştururken, 1973 yılı itibariyle ise yaklaşık %29'unu oluşturmaktadır.[276]

Dünya Bankası verilerine göre günlük 1 dolar olarak tespit edilen aşırı yoksulluk sınırında yaşayan nüfusun kıtalara göre dağılımı aşağıdaki gibidir; [277]

- Avrupa ve Orta Asya'da yüzde 3,6,
- Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yüzde 2,4,
- Latin Amerika ve Karayipler'de yüzde 9,5,
- Doğu Asya ve Pasifik'de yüzde 14,9,
- Güney Asya'da yüzde 31,3,
- Aşağı Sahra Afrikası'nda yüzde 46,4.

Türkiye'nin de aralarında bulunduğu bazı geri kalmış ülkelerde yoksulluk sınırının altında bulunmaktadır. Türkiye; günde 1 $'ın altında yaşayan %2,4 ve günde 2 $'ın altında yaşayan %18'lik yoksulluk oranları ile diğer ülkelere kıyasla iyi bir durumda iken, günde bir doların altında yaşayan % 72,6 ve günde 2 $'ın altında yaşayan % 91,7'lik yoksul oranları ile Zambiya en vahim durumda olanıdır.

---

274 World Bank, **Poverty Reduction Handbook**, Washington, 1991, s.13.

275 Seyyar, Ali, **Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele, Yoksulluk Yazıları**, der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 2003, s.41.

276 Uzun, Ayşe, Meral, **Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası**, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayını, Cilt:4, Sayı:2, 2003, s.158.

277 World Bank, **Global Economic Prospects 2005**, U.S.A, s.21.

3. Dünya olarak tanımlanan pek çok az gelişmiş ülkede kentsel ve kırsal yoksulluk had safhada bulunmaktadır. Dünya Bankası'nın verilerinden yola çıkarak, hazırlanan çeşitli istatistiklere göre; özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kişi başına gelir düzeyleri son derece düşükken gelişmiş ülkelerde ise oldukça yüksektir.

Dünya Bankası verilerine göre kırsal yoksulluk; Bolivya'da %79, Haiti'de %66, Peru'da %64,7, Kırgızistan'da %64,5, Filipinler ve Honduras'ta %51'dir ve bu ülkeler kırsal yoksulluğun en yoğun yaşandığı ülkelerdir.[278] Bu tabloda en iyi durumda olan ülkeler ise %36,4'lük oranı ile Nijerya ve %17,8'lik oranı ile Endenozya'dır.

Kişi başına gelir düzeylerinin gösterildiği bazı ülkelerden oluşan şekle bakıldığında ise; üst gelirli ülkelerde kişi başına gelir düzeyi 25.730$ civarında seyrederken, düşük gelirli ülkelerde ise 410,$ civarında kalmaktadır. Türkiye, bu konuda orta sıralarda yer almakta, kişi başına düşen 2.900,$'la gelişmiş ve geri kalmış ülkeler arasında bir yerde bulunmaktadır.

Dünya Bankası'nın yoksullukla mücadelede izlediği politikalar zamanla farklılaşma göstermiştir. 1960'lı yıllarda birçok kalkınma iktisatçısına göre, yoksulluğun azaltılmasında en iyi yol gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmesini hızlandırmak ve altyapıya daha çok yatırım yapmak olmuştur. 1970'li yıllarda kırsal gelişmeye daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. 1980'lerde ise durum tamamen farklılaşmıştır. Çünkü birçok gelişmekte olan ülke artan borç ve azalan döviz gelirleriyle birlikte önemli makro ekonomik sorunlarla karşı karşıya gelmiştir. Bunun sonucunda Bankanın ağırlıklı olarak ilgisi yoksullukla mücadeleden çok makro ekonomik dengenin sağlanmasına kaymıştır. Böylece piyasanın rolünün artırılması ve kamunun ekonomik ağırlığının azaltılması gibi neo liberal politikalara dayalı ekonomik reform programları aktif bir şekilde desteklenmeye başlanmıştır. 1990'lı yıllarda uluslar arası ekonomik koşullar Bankayı, tekrar yoksullukla mücadeleyi ana gündem yapmaya yöneltmiştir.[279]

---

278 World Bank, **World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty,** Oxford University Press, New York, 2001, s.280-281.

279 Uzun, Ayşe, Meral, 2003, a.g.m., s.161.

Dünya Bankası her yıl belirli konularda kendi araştırma kurulunun görüşlerini içeren Dünya Kalkınma Raporu (World Development Report/WDR) yayınlamaktadır. İlk defa basıldığı 1978 yılından beri bu raporda çok farklı konular gündeme gelmiştir. 1980'lerde gündem yoksulluktur. 1980'li yılların sonlarında Banka, her on yılın raporunun konusunu yoksulluğun oluşturmasına karar vermiştir. Böylece 1990 ve 2000 yılında WDR'nin konusu fakirliğe ayrılmıştır. Bu raporlarda anahtar politika bildirisi gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun azaltılması olarak belirlenmiştir. Her iki raporda da söz konusu ülkelerin yoksulluğu nasıl azaltabileceği konusunda kapsamlı politika tavsiyeleri yer almıştır.[280]

1990 Raporunun politika çatısı, Banka içerisinde önemli bir destek kazandığı için 2000 yılı raporuna da egemen olmuştur. 2000 Raporunda yoksulluk kavramına dâhil edilmeyen çeşitli unsurlar eklenerek yeni ve daha geniş bir yoksulluk tanımı getirilmiştir.[281] Böylece yoksulluk sadece gelir açısından değil, aynı zamanda eğitim ve sağlık imkânlarının yetersizliği olarak ifade edilmiştir.[282]

Özetle 2000 yılı raporunda çok boyutlu bir yoksulluk tanımı benimsenmiş, onunla ilgili yeni ve daha dengeli bir strateji getirilmiştir. Bu çerçevede büyümenin önemine vurgu yapılırken aynı zamanda onun yoksulluğu azaltacak şekilde yeniden dağıtılması, piyasalar için güçlü kurumsal temeller yaratılması ve yoksul insanlar için sosyal kurumlar inşa edilmesi gibi hedefler öne çıkarılmıştır.[283]

2.5.5. Yoksulluk Kavramının Değerlendirilmesi

Yoksulluk çok boyutlu bir kavramdır. Yoksulluk zamana ve mekâna göre değişebilir bir olgudur yaklaşımı üzerinden değerlendirme yapmak toplumsal yoksulluk kavramını anlamamıza yardımcı olacaktır. İlkel toplumlarda yoksulluk kavramı kabile kültürü içinde biyeyler arasında hireyarşik sınıfları arasında zengin fakir olarak ayrılmıştır. Kabile reisi doğal olarak diğer kabile bireylerine göre daha yüksek bir yaşam standardına sahiptir. Bu çekirdek yapıyı bir adım daha ileri

---

280 Glewwe, Paul, **Review of World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty**, World Bank, Oxford University Press, Oxford, 2002, s.85-87.

281 Uzun, Ayşe, Meral, 2003, a.g.m., s.165.

282 Maxwell, Simon, el. at, **Emerging Issues in Rural Development**, An Issues Paper, Overseas Development Institute, London, 2001, s.5.

283 Maxwell, Simon, **Developing the Consensus**, New Economy, Vol. 7, Issue 4, 2000, s.10-11.

götürürsek, bir başka kabileye göre diğer kabile yaşam ortamına göre daha az/fazla zenginliğe sahip olabilir. Ülkeler arasında da benzer bir oluşum beklenmesi de rasyonel bir yaklaşım olacaktır. Sonuç olarak biolojik yaşam döngüsünü sürdürmeye yönelik olarak yoksulluk sınırını değerlendirmek ilk aşamada doğru olacaktır. Buna da mutlak yoksulluk adı verilmektedir.

Yoksulluk kendiliğinden ortaya çıkabileceği gibi (doğal afetler, kuraklık) insan eliyle de oluşabilmektedir. İnsan eliyle oluşan yoksulluk (sömürgecilik, savaşlar, ekonomik krizler) genel olarak bir taraf zenginleşirken, kıt kaynaklardan diğer kesimin yeterince faydalanamaması şekliyle oluşabilir.

Bu nedenle yoksulluğun ana kaynağı üzerinde durulması gerekmektedir. Yoksulluk kavramı ele alınırken öznel ya da nesnel yoksulluk kavramı yerine öznel yoksulluk kavramı üzerinde durulmalıdır. Yoksulluğun azaltılmasına yönelik çalışmalarda genel olarak kalkınmış olan ülkelerin kriterlerinin ön planda tutulması yerine, çok vitesli bir yaklaşımla yoksulluğu ele almak daha uygun olacaktır.

Yoksulluğu tartışırken özelden genele bir bakış açısı benimsemek daha doğru olacaktır.

UNDP ve Dünya bBnkasına göre gelişmekte olan ülkelerin, artan verimlilikten dolayı ortaya çıkan çıktı artışlarıyla hızla büyüme sürecine girmeleri beraberinde pek çok sorunu ortaya çıkarmaktadır. ; Kalkınmada sadece büyüme odaklı bir yaklaşımın benimsenmiş olmasına tepkiler artmış ve ortaya insan odaklı bir yaklaşımın çıkması uygun görülmüştür. Gelişmiş olan ülkelerin, diğer ülkelerinrefah standardını da kendi eğitim standardları ve sağlık standartları kriterleri içinde görmeleri öznel yoksulluk kavramının tekrar irdelenmesi fikrini karşımıza çıkarmaktadır. Dünya Bankasının liberal yaklaşımından bir adım uzak olsa da UNDP'de de liberal kriterlerin ağırlığı hissedilmektedir.

Riane Eisler, "Milletlerin Yeni Serveti" kitabında insanların yaşam sürdürebilmeleri ve gelişebilmeleri için ekonomiye ihtiyaçları olduğunu savunmaktadır. Hem kapitalist hem de komünist, tüm geleneksel ekonomik analizler ve teorilerin; çevresel bozulma, yoksulluk ve terörizm gibi ekonomi ve insan

kaynaklarına zarar veren sorunları başarılı bir şekilde teşhis edemediğini öne sürmektedir.[284] Wenden (2008), bu teorilerin ve analizlerin, üretim, dağıtım, tüketim ve malların işletilmesi üzerine planlar yaparken bu planların günlük yaşantılara etkisini göz ardı edildiğini savunmaktadır.[285] Eisler ise, bu yaklaşımın en önemli kaynağın insan olduğu bir post endüstriyel ekonomi için uygun olmadığını savunmaktadır. Bunun yerine 'desteksel' ve geniş bir bakış açısı önermektedir.

Eisler'in önerdiği ekonomi haritasının ana sektörü hane halkı ekonomisidir. Bu ekonomi, üç aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar aşağıdaki gibidir;

- En önemli ürünün insan olduğu ve bunların içinde hanede kadınların yaptığı iştir.

- Sivil toplumdan gönüllülerin oluşturduğu karşılıksız toplum ekonomisidir.

- Göz ardı edilen sektör ise hane halkı sektörü gibi gönüllülüğe dayalı doğal ekonomidir. Doğal ekonomi, vakıfsaldır ve pazar ekonomisinde kullanılacak kaynakları üretmektedir.

Wenden'e göre, dil değişimi bu dönüşümü gerçekleştirmek için Eisler'in önerdiği stratejinin parçalarından biridir. Robert Ornstein bu konu ile ilgili şunları söylemektedir:

"Dil, deneyim için neredeyse bilinçsizce kararlaştırılmış bir dizi kategoridir. Dilin konuşmacılarının ortak kategoriler tarafından dışlanan deneyimlerini göz ardı etmesine ve destek terimini içermeleri için konuşma şekillerini değiştirmesine olanak sağlar." [286]

Eisler'in sosyal dönüşüm için gerekli bir araç olarak dil vurgusu, sosyal yaşamda söylemin rolünü araştıran dilbilimciler tarafından desteklenmektedir.

---

284 Eisler, Riane, **The Real Wealth of Nations;** Korten, The Great Turning; and Henderson, Ethical Markets, 2008, s.24

285 Wenden, Anita, L., **Discourses on Poverty: emerging perspectives on a caring economy**, Third World Quarterly, Director, Earth & Peace Education Associates International, Rego Park, NY, USA, Vol. 29, No. 6, 2008, s.1051.

286 Eisler, Riane, 2008, a.g.e., s.30.

Örneğin, Chouliarki ve Fairclough'a göre günümüzdeki ekonomik, sosyal ve kültürel değişimler hem söylemlerde hem de söylem dışı gelişen süreçlerde yer almaktadır. Bu ikinci süreçler önemli ölçüde bu paralel söylemlerle şekillenmektedir.[287] Diğer bir deyişle, söylemin sosyal bilginin yapılanmasında aktif bir rol oynadığı ima edilmektedir. Bu sosyal bilgi; bireyler, sosyal gruplar, milletler ve uluslararası kurumlarda; global medeniyetleşmelerle yüzleşme ve sosyal değişim için bir plan hazırlama mücadelesini analiz etmede bir referans noktası olmuştur. Bunlar, verilen hükümler, söylem üzerine kurulan sosyal bilgi temelli olarak çeşitli hissedarlardan tarafından alınan kararlardır.[288] Global medeniyetlerin mevcut durumunu şekillendiren yoksulluğun evrenselliği düşünüldüğünde, bu konuda yoksulluk üzerine hangi söylemlerin sosyal bilgiye katkıda bulunduğu öğrenilmelidir.

---

287 Chouliaraki, L., and Fairclough, N., **Discourse in Late Modernity: Rethinking Critical Discourse Analysis**, Edinburgh: Edinburgh University Press, 1999, s.4.

288 Wenden, Anita, L., 2008, a.g.m., s.1052.

III. BÖLÜM

ULUSLARARASI KURULUŞLARIN YOKSULLUĞUN ORTADAN KALDIRILMASI SÜRECİNDE BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ İLE OLAN İLİŞKİSİ

3.1. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Dünya Bankası Raporlarında Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yoluyla Yoksulluğu Azaltma Süreci

Yoksulluğun azaltılması için yoksullara daha fazla eğitim, sağlık hizmetleri ve iş olanakları gibi ek kaynaklar aktarılması konusunda bir fikir birliği vardır. Bu da doğrudan ya da dolaylı olarak o toplumda daha iyi bir gelir ve servet dağılımına yol açacaktır. Ayrıca, katılımcı karar mekanizmaları, şeffaflık ve hesap verme zorunluluğunun olmamasının çeşitli kayırmalar, yardım, partizanlık ve akraba kayırmaları riskini artırarak yoksulluğu azaltma çabalarını zayıflattığı konusundaki görüşler de giderek artmaktadır.

Bilgi ve iletişim teknolojileri, bilişimin faaliyet merkezi haline geldiği çeşitli alanlarda dönüşümü sağlayıcı bir rol oynamaktadır. Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) BİT'in "bilgiye erişim ve bilginin yayılmasının maliyetinin giderek düşmesini ve bilginin oluşturulması ve kullanılmasında interaktif katılımı" kolaylaştıran bir rol oynadığını kabul etmektedir. BİT'in bilginin yaratılması ve bilgiye erişimde merkeziyetçilikten uzak, daha önce benzeri olmayan bir fırsat yaratılmış ve dolayısıyla yoksulluğun azaltılmasında somut yararlar sağlamıştır.

UNDP'ye göre, BİT'in genel olarak insani gelişmeyi desteklemekte ve özellikle yoksulluğun azaltılmasındaki etkileri birbirleriyle bağlantılı üç başlık altında toplanabilir:[289]

---

289 UNDP, **Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu Bilişim ve İletişim Teknolojileri**, s.35. http://www.bilgitoplumu.gov.tr/yayin/UNDP-Turkiye2004%DDnsaniGelismeRaporu-B%DDT-Ocak2005.pdf, Erişim Tarihi: 10.01.2009.

- *Bilginin Anlaşılır Şekilde İfade Edilmesi:* BİT, bilgiye hızlı ve düşük maliyetli erişimi sağlayabilir. Yoksulluğun azaltılmasına yönelik stratejilerde BİT'in rol alması beklenen önemli alanlardan biri de eğitimdir. Uzaktan öğrenim ve sürekli eğitimin yoksulların insan sermayesini artırma ve dolayısıyla yeni olanaklar yaratma potansiyeli vardır. Ayrıca BİT kullanımının uzaktan tıbbi teşhis yoluyla kırsal kesimdeki yoksulların yaşam kalitelerini iyileştirmesi beklenmektedir. Kırsal kesimdeki yoksullar sağlık hizmetlerine ulaşmakta güçlük çekmektedir; BİT kısmen de olsa bu soruna bir çare olabilir. BİT, tarım sektöründe verimin artırılmasında da önemli bir rol oynayabilir. Doğru hava tahminleri vererek veya doğal afetler konusunda uyarılar yaparak, çeşitli ekin hastalıklarının teşhisi ile ilgili bilginin anlaşılması ve yayılmasını sağlayabilir.
- *Yeni İstihdam ve Pazarlama Fırsatlarının Yaratılması:* BİT, mesafeden doğan bir takım engelleri aşma ve emek piyasalarına ilişkin bilgiyi sağlama potansiyeline sahiptir. Ayrıca ülke içi ve ülkeler arası ticarette işlem maliyetlerinin azaltılmasına da yardımcı olabilir. Daha verimli bir emek piyasası yoksullar da dâhil toplumun tüm kesimleri için yararlı olur. Aynı şekilde, ticaret hayatındaki işlem maliyetlerinin azaltılması ekonominin bütününde üretkenliği artırabileceği gibi yoksullara da yararlı olur. BİT yeni ihracat olanakları da yaratabilir. Böylece yoksul ailelere destek sağlamakta da önemli bir rol oynayabilir. Aynı şekilde, BİT, girişimciliği destekleyerek kalkınmaya yardımcı olabilir. BİT, Pazar bilgilerine ulaşımın kısıtlı olması ve uzak mesafelerden kaynaklanan işlem maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle rekabete girişemeyen küçük işletmelere veya kırsal kesimdeki girişimcilere de yardımcı olabilir.
- *Katılımı Arttırmak:* BİT'in insanların iletişim kurmalarını kolaylaştırması ve kamu alanındaki çeşitli bilgilere çok düşük bir maliyete ulaşabilmelerini sağlaması beklenmektedir. Bu fırsat, insanların hayatlarını dorudan veya dolaylı yoldan etkileyecek kararlara katılmalarına da olanak sağlayabilir. Bu da kamu kaynaklarının daha etkili bir şekilde kullanılmasını sağlar. Yoksulların karar süreçlerine katılmaları olanağı ilerde yoksulluğa karşı savaşta daha iyi politikaların oluşturulması için bir fırsat yaratacaktır.

Yoksulluğun azaltılmasında BİT'in kullanımı ile ilgili, dikkate alınması gereken üç temel boyut bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir;

- *Birinci Boyut:* Etkinin doğrudan mı yoksa dolaylı mı olacağına açıklık getirir. Doğrudan etkiye, internet aracılığıyla iş bulan bir genç örnek olarak verilebilir. Çeşitli süreçlerden geçtikleri için dolaylı etkilerin gözlemlenmesi daha zordur. Ancak bir örnek vermek gerekirse, iyi yönetim vasıtasıyla yoksulların giderek bilinçlenmesi kısmen BİT kullanımına bağlı olabilir.
- *İkinci Boyut:* Zaman ile ilgilidir. Yoksulluğun azaltılmasında BİT'in etkilerinden biri de bir kerelik (internetten iş bulmak) veya kalıcı olarak (internet aracılığı ile eğitim) niteliğinde olabilir. Bir eylemin sonuçlarının hemen mi (örneğin yaklaşan kuraklığın belirtilmesi) yoksa daha uzun bir sürede mi (örneğin internet vasıtasıyla eğitime devam etmek) hissedildiğini de dikkate almak gerekir.
- *Üçüncü Boyut:* BİT yoluyla yapılan müdahalelerin kapsamını da dikkate almakta yarar vardır. Etkiler, yerel, ulusal ve küresel olmak üzere üç düzeyde görülebilir. Kullanışlı ve erişimi kolay, etkileşimli bir web sayfası sunan bir belediye yerel bir yaklaşıma örnek oluşturur. Sürekli bir eğitim programı ulusal, e-ticaret ise dünyanın herhangi bir yerinden mal ve hizmet arzı ve talebini yürüten küresel bir çabayı akla getirir.[290]

3.1.1. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Dünya Bankası Raporlarında Gelişmekte Olan Ülkelerde Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yoluyla Yoksulluğun Azaltılması Stratejileri

Yoksulluk çok yönlüdür ve karmaşık nedenleri vardır. Yoksulların sadece kısıtlı parası, az miktarda malı mülkü yoktur, onlar aynı zamanda gıda, eğitim ve sağlık servislerinden de yoksundur. Bunun yanında onlar kendilerine gelir kaynağı oluşturabilecek bilgiye ulaşmada, sosyal ve ekonomik savunmasızlıklarını destekleyen politik varoluşlarında sıkıntı yaşarlar. Refah düzeyi daha yüksek

290 UNDP, **Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu Bilişim ve İletişim Teknolojileri**, 2009, a.g.m., s.36.

olanların yararlanabildiği fırsatlar ve avantajlardan yoksunluk yoksulları sosyal güçsüzlüğe, sosyal hayattan uzaklaşmaya ve yoksulluk tuzaklarına iter.[291]

İletişim ve bilgi hizmetlerine ulaşım ülkelerin içinde ve ülkelerin arasında büyük farklılıklar gösterir. Bu farklılıklar onların ekonomik kalkınmayı ve yoksulluğu azaltılmayı kısıtladığı kadar önem kazanır. Değişen teknolojik ortamlarda ve pazar ortamlarında bu hizmetleri genişletmek için doğru uygulamalara yol gösteren beş ilkeye dikkat çekilir. Bu ilkeler aşağıdaki gibidir:[292]

- İlk basamak pazarların iş yapmasına izin vermektir. Rekabetçi, özelleştirilmiş pazarlar iletişim ve bilgi hizmetlerinin tüm nüfusa ulaşabilmesini sağlamak için uzun yol kat etmişlerdir. Telekomünikasyon sektöründe yapılan yenilikler bu işi kolaylaştırmıştır.
- Yenilenmiş pazar ortamında hizmetleri mevcut erişim alanlarının üstüne çıkarmak arta kalan engelleri yok etmekle başlar. Düzenleyici çerçevelerin, yeni teknolojilere ve iş modellerine uyum sağlaması için tekrar gözden geçirilmesi gerekebilir.
- Kamu sektörü desteği piyasanın dışında hizmetleri yaygınlaştırmayı sağlayabilir, fakat bu ekonomik yönden bir bütün olarak ayarlanmalıdır. Kurulu pazarlarda açığı azaltma durumu sıklıkla söz konusu olabilir, ama gelişen yeni pazarlar için kamu sektörü desteği sağlamak daha zordur.
- Ekonomik yönden bir bütün olarak ayarlandığında; kamu sektörü, beklenen hizmetlerin özel karşılığı için sürdürülebilir pazarlar geliştirmek amacıyla talebi veya canlanmayı teşvik edebilir. Nakit desteği canlanmayı sağlamak için tercih edilen yoldur, fakat bazı durumlarda sermaye artırımı ve sübvansiyonu daha uygun görülebilir.[293]

---

291 ICT and MDGs, **A World Bank Group Perspective**, Public Disclosure Authorized, The World Bank Group, Global ICTDepartment, World Bank Group's Global ICT Department, 2121 Pennsylvania Ave., NW, Washington, D.C. 20433, December 2003, s.11.

292 2006 Information and Communications for Development, **Global Trends and Policies**, Public Disclosure Authorized, The World Bank, Washington, DC 20433, 2006, s.41.

293 2006 Information and Communications for Development, (2006): a.g.e., s.41.

- Arz edilen sübvansiyonlar tercihen pazar aracılığıyla belirlenir ve tahsis edilir. Sübvansiyonlar için firmalar arası rekabet kanıtlanmış bir gerçektir. Başarı, kritik talebe, arz faktörlerine ve çevrenin yeterliliğine bağlıdır.[294]

BİT'in yoksullukla mücadelede ve sürdürülebilir gelişmede rolü tartışma ve deneme konusu olmuştur. Bu teknolojilerin ve yoksulların temel ve acil ihtiyaçları arasındaki zıtlık ve maliyet farkı, BİT'in gelişmenin temsilcisi mi yoksa gelişmekte olan ülkelerin temsilcisi mi olacağı konusunda bir şüphe doğurmuştur.[295]

BİT'e ulaşmak, yetersiz beslenme ve yetersiz barınmayla kıyaslandığında öncelikli sorun değildir. Fakat BİT, hem insani gelişimin lokomotifi hem de sonucu olarak görülmektedir.[296] Ayrıca insani gelişimi ve ekonomi ağını gösteren ülkeler arasındaki bağlantının 0,8'den yüksek olması ve gelişmekte olan ülkelerin refahı BİT'in işleyişine bağlıdır.

Göstergeler BİT'in yoksulluğu yok olmasında önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Eğer BİT insanların değişken ihtiyaçlarını hesaba katıp, doğru stratejileri uygulayabilirse, yoksullar ve yoksulluğu yok etmeye çalışanlar için güçlü bir ekonomik sosyal ve politik araç haline gelebilmektedir. Yoksullar için fırsatları ilerletmek, yoksulluğu azaltmada önemli bir rol oynar. BİT;

- Makro ekonomik büyümeyi tetikleyerek,
- Daha etkili piyasa yaratarak,
- Sosyal kapsamı geliştirerek,
- Politik varlığı kolaylaştırarak bu hedefe ulaşmaya yardımcı olmaktadır.[297]

---

294 Wellenius, Björn, **Extending Communication and Information Services: Principles and Practical Solutions**, 2006 The International Bank for Reconstruction and Development / The World BankWord Bank, Global Trends and Policies, Public Disclosure Authorized, , Washington, D. C. 2006,

295 Mcnamara, Marker, **The Significance of ICT for Reducing Poverty**, DFID, 2002, http://www.dfid.gov.uk/Pubs/files/ictpoverty.pdf, Erişim Tarihi: 10.03.2009.

296 Kenny, Navas ve Oiang, Sabater, **Chapter 24, Information and Communication Technologies in A Source Book for Poverty Reduction Strategies**, The World Bank: Washington, DC., 2002, http://poverty.worldbank.org/files/414_chap24.pdf, Erişim Tarihi: 11.03.2009.

297 ICT and MDGs, 2003, a.g.m., s.11.

Sonuçta, yoksulluğu azaltmanın anahtarı, süreğen ekonomik büyümeyi sağlamaktır. BİT'i kullanarak, milletler iş verimini yükselterek ekonomik büyümeye önemli bir katkıda bulunabilirler. Ekonomik büyümeye katkı sağlayabilmenin yolları üç temele dayanmaktadır. Bunlar;

- Yüksek gelişimle,
- Kişi başına sermayeyi artırarak,
- BİT malları ve servislerinden yararlanılarak üretilen ürünler sayesinde ekonomiye büyüme sağlayarak.[298]

İletişim ve bilgi hizmetlerine ulaşım ülkelerin içinde ve ülkelerin arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar politikacılar için büyük bir ilgi kaynağı olmuştur. Farklılıklar tarihsel olarak birden yükselmek, düşmek ya da yeni taleplere yetişmek eğilimindedirler.[1] 1980'de gelişmekte olan ülkeler nüfusun yüzde 81'ini elinde tutuyordu. Ancak sadece yüzde 18'i gayrisafi yurt içi hâsılaya ve yüzde 17'sinin tümü telefonlara sahipti. Manhattan'da Afrika'nın tamamının sahip olduğundan daha çok telefon vardı. Gelişmekte olan ülkelerde, ana şehirlerde her bir insana düşen telefon sayısı ülkenin kalan kısmının on katıydı. Dünyanın birçok yoksul insanının yaşadığı çoğu kırsal bölgede hiçbir servis bulunmamaktaydı. Kalkınma zincirinde bu "kayıp halka"yı oluşturmak uluslar arası kalkınma komitesi için slogan haline gelmiştir.[299]

Grup olarak gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler arasındaki eşitsizlikler büyük ölçüde azalmaktadır. 1980 ve 2005 yılları arasında gelişmekte olan ülkelerdeki (nüfus bir buçuk katına ve reel gayrisafi yurt içi hâsıla iki katından fazlasına çıkarken) telefon sayısı (sabit telefon ve cep telefonu olmak üzere) 40 kat artmıştır. Bu ülkeler 1980 yılında neredeyse aynı orana sahip olduğu yüksek gelirli ülkelerden şimdi altı kat daha fazla telefona (sabit telefon ve cep telefonu olmak üzere) ve daha fazla gayrisafi yurt içi hâsılaya sahiptir.

---

298 Qiang, Christine, al. at., **Contribution of ICTto Growth**, World Bank Working Paper No. 26, Washington, DC., 2003, http://info.worldbank.org/ict/WSIS/, Erişim Tarihi: 12.03.2009.

299 Donald, Maitland, **The Missing Link: Report of the Independent Commission for World-Wide Telecommunications Development**, International Telecommunication Union, Geneva, 1984, http://www.itu.int/osg/spu/sfo/missinglink/The_Missing_Link_A4-E.pdf., Erişim Tarihi: 12.03.2009.

Her şeye rağmen hala gelişmekte olan ülkelerin arasında ve içinde önemli farklılıklar bulunmaktadır. Yaygınca gelişen pazarlardaki hızlı büyüme (başta Çin, Hindistan ve Brezilya olmak üzere) daha yavaş kalkınan diğer ekonomileri maskelemektedir. Kırsal bölgelere ve yoksul kentlere ulaşmak için gelişme gösterilmiştir fakat birçok ülkede bu gruplar hala olması gereken koşulların gerisinde bulunmaktadır. Ayrıca bu süre zarfında, daha da gelişmiş iletişim ve bilgi hizmetleri internet yoluyla ulaşılabilir hale gelmiştir. Bu hizmetler nüfusun varlıklı kısmına ulaşmaktadır. Ayrı ağlardan bağlanmayı gerektiren hizmetlere internet adı verilen tek bir ağ yoluyla ulaşılmaya başlanmıştır.[2] Ülkeler arasında ve ülkelerin sınırları dâhilinde yer alan "dijital bölünme" farklılıklarıyla köprü kurmak "Bilgi Toplumu" hakkındaki Dünya Zirvesinin önemli bir konusudur.[300] Bu farklılıklar ekonomik kalkınmayı ve yoksulluğu azaltılma stratejilerini içerisine aldığı için önem kazanmıştır. 1960'larda ve 1970'lerde yapılan araştırma ekonomik üretim, dağıtım, kamu hizmetlerinin dağıtımı ve devlet idaresi için telekomünikasyonun önemini belgelemiştir.[301] 1980'lerde bilgi, sermaye ve iş gücüne ek olarak üretim için çok önemli bir faktör olarak görülmüştür. 1990'larda küreselleşme ve ekonomik hareketlilikten artan bilgi yoğunluğu, ani teknolojik gelişmelerle ve artan taleple ikiye katlanmıştır ve bilgi ve iletişimi rekabetin ve büyümenin kritik faktörleri haline getirmiştir. 2000'lerin başına kadar politikacılar bilgi ve iletişimin ekonomik kalkınma için anahtar girişlerini oluşturduğu ve küresel bütünleşmeye katkı sağladığı, bir yandan da geleneksel toplumların kimliklerini korumasına yardım ettiği, kamunun etkililiğini, verimini ve aydınlatılmasını arttırdığı konusunda görüş birliği sağlamışlardır.[302]

Dünya Bankası Grubu Destekli Seçilmiş Projeler içerisinde yer alan "Bilişim ve İletişim Teknolojileri ve Yoksulluk" konulu örneklerden bazıları aşağıda verilmiştir. Böylece dünyanın bazı yoksul ülkelerinde bilgi ve iletişim teknolojileri

---

300 WSIS (World Summit on the Information Society), **Declaration of Principles: Building the Information Society: A Global Challenge in the New Millennium**, World Summit on the Information Society, Geneva, 2003, http://www.itu.int/wsis/docs/geneva/official/dop.html, Erişim Tarihi: 09.03.2009.

301 Saunders, Robert, el. at., **Telecommunications and Economic Development**, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1983.

302 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.42.

yoluyla yoksulluğun ne derece giderilmeye çalışıldığı örneklerle açıklanmış olunacaktır.

Birinci örnekte bilgi ve iletişim teknolojileri yoluyla yoksulluğu azaltmaya çalışan Sudanlı bir girişimcinin 1999 yılında Aşağı Sahara Afrika'da gerçekleştirmiş olduğu 67,5 milyon $ değerindeki "Taşınabilir Ağları Yayma" girişimi anlatılmıştır.

"Sudanlı girişimci Dr İbrahim, başta Afrika olmak üzere değişken yatırımlar yapan bir şirket olan MSICIH'in kurucusu ve başkanıdır. Dr. İbrahim MSICIH'i 1998'de global telekomünikasyon sponsorları tarafından ihmal edilen Afrikalı tüketicilere yerli Afrikalılara ait global kalitede uygun fiyatlı telekomünikasyon imkanı sağlayacak bir mobil operatör oluşturmuştur. Bugün, MSICIH, Uganda, Zambiya, Kongo Cumhuriyeti, Gabon, Burkina Faso, Çad, Sudan'daki mobil operatörler ve Tanzanya'da azınlıklar ile yönetim kontrolünde olan kablolu ağı kontrolü altında tutmaktadır.

IFC 1999'dan beri MSICIH'de, MSICIH'in Pan-Afrika'da kablosuz ağın gelişmesine yardımcı olan bir yatırımcıdır. IFC MSICIH'e ve ona bağlı dört kuruluşa, lisans alımını finanse etmek, ilk oluşumlar ve başarılı ağı genişletmek için toplamda 67,5 milyon $ yatırmıştır. Faaliyet yürüttüğü ülkelerin birçoğunda, IFC'nin yatırımları, Dünya Bankası'nın telekomünikasyon sektörünü liberalleştirmek ve rekabetin devamını sağlamak üzere bir faaliyet alanı oluşturmak için devam eden çabalarını tamamlamaktadır.

Oluşumundan bu yana MSICIH Afrika'nın en yaygın mobil operatörü yaparak ve her sene abone sayısını artırıp 2003 yılında 1,5 milyon aboneye ulaştırarak hızlı bir şekilde büyümüştür. IFC'nin MSICIH'teki rolü finanse etmekten öteye geçmektedir. IFC MSICIH'e global çevresel ve faaliyetleriyle tamamlanmakta olan sosyal yönetim programlarını oluşturmada ve yürütmede yardımcı olmaktadır. AIDS'e Karşı IFC de HIV'e Karşı Tutum ve işyerlerinde HIV/AIDS'e karşı AIDS Hareketi Planını geliştirmede ve hareket planını çevre topluluklara genişletmede MSICIH'le çalışmaktadır.[303]*"*

---

[303] ICT and MDGs, 2003, a.g.m., s.13.

İkinci örnek, 2002-2003 yılları arasında Filipinlerde gerçekleşmiştir. Amaç, e-ticaret yoluyla çiftçilere deneyim kazandırmaktır. "İnfoDev" olarak adlandırılan bilgi ve iletişim teknolojileri yoluyla yoksulluğu azaltma projesine 118,000 $ harcama yapılmıştır.

"Filipinlerdeki çiftçiler uzun süre piyasa fiyatlarını bilmedikleri için sıkıntı çektiler. Bu da onların ürünleri için en iyi karşılığı almaları konusunda zorluk yarattı. "İnfoDev" projesi iki bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler;

- *Çiftçilerin mallarının piyasa fiyatlarını öğrenebilecekleri, anlaşma yapabileceği, hatta internet üzerinden ödeme yapabileceği bir pazarlama sitesi,*
- *Tarım ürünleri pazarlamasına katkı sağlamaya yönelik kırsal kesimde bilgisayar kullanımını artırmak için bir eğitim programı*[304] *şeklindedir.*

Proje liderleri bülten panosu ve serbest piyasalı bir internet sitesi geliştirerek, çiftçilerin doğrudan ilgili piyasa bilgisini alabilecekleri bülten panosuna ulaşabilmelerini sağlamışlardır. Piyasa fiyatını bilmeleri, çiftçilerin pazarlık güçlerini artırmalarına ve komisyon maliyetlerini en aza indirmelerine fırsat tanımıştır. Böylece çiftçilerin hasatlarından en düşük maliyete en yüksek geliri elde etmeleri ve daha geniş bir piyasaya hitap etmeleri sağlanmıştır.

Ayrıca, proje 620'den fazla küçük girişimci, çiftçi ve balıkçıyı iş hayatlarını ve özel hayatlarını geliştirmek için bilgisayar, e-posta ve internet kullanma konusunda eğitti. Deneyim kazandırma programı sayesinde çiftçiler yoksulluklarını tarımsal piyasalarda daha etkili olarak azaltmaya başladı."[305]

Üçüncü ve son örnek, 1978-1985, 1987-1996 yılları arasında Hindistan'da gerçekleşmiştir. Dünya Bankası tarafından düzenlenen "Sel Programı"na 510 milyon $ harcama yapılmıştır.

"Hindistan'da süt üretimi yaygın olduğu halde eğitimsiz ve yoksul çiftçilerin piyasalara girişi mümkün değildi. Kazançtan daha çok komisyoncular yararlanırdı. Bu tablo, 1970'de Ulusal Süt Ürünleri Gelişim Kurulu (NDDB) öncülüğünde

---

304 ICT and MDGs, 2003, a.g.m., s.14.
305 ICT and MDGs, 2003, a.g.m., s.14.

başlatılan Hindistan'ın "Sel Operasyonu" ile değişmiştir. Ulusal Süt Ürünleri Gelişim Kurulu 285 bölgede faaliyet gösteren ve neredeyse 96,000 köyü kapsayan 170 süt ürünleri birliği oluşturarak süt ürünleri ortak ağının düzenlenmesine yardım etmiştir.

BİT, NDDB'nin başarısında önemli bir etken olmuştur. Hindistan genelinde, 3,500 süt toplama merkezi üretimi doğru hesaplamak ve ona göre her bir çiftçiye ödeme yapmak için bilgisayar kullanır. Günlük bilgisayar destekli hesaplar devam ettikçe, dolandırıcılık ihtimalleri de azalmaktadır. Sonuç, 10,7 milyondan fazla arazisiz ve küçük çiftçiye yaşam kalitelerini yükselten ve Hindistan'ın dünyanın en büyük süt üreten ülkesi olarak karşımıza çıkmasına yardımcı olan güvenilir ve düzenli gelir kaynağıdır."[306]

Bilgiye ve iletişime ulaşım yoksulluğun azaltılmasına dair sürdürülebilir gündem için çok büyük önem teşkil etmektedir. Çünkü bilgiye ve iletişime ulaşım ekonominin etkililiğini ve küresel rekabeti arttırıp sağlık ve eğitim hizmetlerinin daha iyi dağıtılmasını sağlamaktadır. Böylece yoksul nüfuslar için yeni gelir kaynakları ve istihdam yaratılmış olunur.[307] Aynı zamanda siyasal katılımı arttırır ve daha etkili, tanımlanabilir bir demokratik devlet geliştirir.[308]

Şirketlerin yatırım yaptığı, yeni iş alanları yarattığı ve üretkenliklerini geliştirdikleri başarılı bir özel sektör; gelişime teşvik eder ve yoksullar için fırsatları artırır. Gelişim toplumunda giderek artmakta olan bir fikir birliği söz konusudur: ülkelerindeki yatırım ortamını geliştirmek için devletler bilgi ve iletişim teknolojisine erişimi kolaylaştırmaya öncelik vermeli, BİT kalitesini devamlı artırmalıdırlar.[309]

Firmaların ağlarını geliştirmenin yanı sıra BİT uzun vadeli kurulmuş firmaların tarihsel avantajlarını azaltır. Bu, gelişmekte olan ülkelerin firmalarına,

---

306 ICT and MDGs, 2003, a.g.m., s.14.

307 Navas-Sabater, el. at., **Telecommunications and Information Services for the Poor**, World Bank Discussion Paper No:432, World Bank, Washington, DC, 2002.

308 UNECA (United Nations Economic Commission for Africa), **"Information and Communication Technologies for Improved Governance in Africa"**, Paper presented at the United Nations Economic Commission for Africa "Africa Development Forum," Addis Ababa, October 24–28, 1999, http://www.uneca.org/adf99/governance.htm#democratisation, Erişim Tarihi: 07.02.2009.

309 Qiang Christine, al. at., 2006, s.g.m.

uluslar arası ticarette yer almaları ve yabancı piyasalarla bağlantılı olmaları için daha büyük fırsatlar tanır. Kapsamında 27 yüksek gelirli ülke ve 66 gelişmekte olan ülke olan bir araştırmada Clarke ve Wallsten, internet kullanıcılarının sayısında yüzde 1'lik bir artışın yüzde 4.3 puan ile toplam ihracatı, yüzde 3.8 puanla düşük gelirli ülkelerden yüksek gelirli ülkelerin ihracatını artırdığını tespit etmişlerdir.[310] Freund ve Weinhold aynı zamanda, kapsamında 56 gelişmiş ve gelişmekte ülke olan bir araştırmada internete erişim ve 1997-1999 dönemi için ticari gelişim arasında önemli bir bağlantı olduğunu saptamışlardır.[311] Özellikle, internet kullanımından en çok fayda sağlayanların ticari bağlantısı en düşük oranda olan gelişmekte olan ülkeler olduğu ortaya çıkarılmıştır.[312]

Artmakta olan şirket ve endüstri düzeyindeki çalışmalar, BİT ve gelişim arasındaki bağlantılar üzerinde yürütülmüştür. Mikroekonomik çalışmaların bir avantajı, şirketlerin BİT uygulamalarını neden ve nasıl benimsediği ve BİT edinim sürecinin hangi özelliklerinin faydalı olacağı konusunda özel bilgi sağlamalarıdır. Şirket düzeyindeki verilerin incelenmesi de aynı zamanda farklı şirketlerin tecrübe ettiği etkileri ortaya çıkarmaya yardımcı olur. Sonuçlar daha sonra, hedeflenen kamu amaçları ve reformlarını oluşturmak için kullanılabilir. Örneğin, tarımsal ihracat konusunda yüksek potansiyeli olan bir ülkede, e-posta gibi herhangi temel bir servisi yaymak en yararlı plan olabilir çünkü böylece üreticiler tarım-iş ilgilileri ile elektronik olarak iletişim sağlayabilirler. Bir başka ülkede, giyim endüstrisi; denizaşırı piyasada yarışabilmek için daha gelişmiş veri servislerini gerektirebilir.[313]

BİT kullanımı gelir düzeyine bağlıdır. Çok fazla BİT kullanan ülkelerin (şirketlerin yüzde 60 ile 90'ı arasında yer alan şirketler e-posta veya Web sitelerini kullanmaktadırlar) ortalama GSYH'si $12.500'dür. Müşteri ve üretici etkileşimi için e-posta ve Web sitelerini en fazla kullanan 10 sektör Orta ve Doğu Avrupa'daki

---

310 Clarke, George ve Wallsten, Scott, **Has the Internet Increased Trade? Evidence from Industrial and Developing Countries**, World Bank Policy Research Working Paper 3215, World Bank, Washington, DC, 2004.

311 Freund, Caroline, L. ve Weinhold, Diana, **The Effect of the Internet on International Trade**, Journal of International Economics 62 (1): 171–89, 2004.

312 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.e., s.57.

313 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.57.

geçiş ülkelerindedir. Hem coğrafik olarak hem de çok daha düşük gelir düzeyleri açısından Brezilya ve Ekvador istisnalardır (sırasıyla $7.767 ve $3.684).

Bangladeş, Kenya, Moldova ve Tanzanya gibi birkaç düşük gelirli ülke yüzde 50 ile 60 arası ortalama bir e-posta ve Web sitesi kullanım oranına sahiptir. Bunlar BİT'in bir tür lüks olmadığını öne sürmektedir.[314]

BİT uygulamalarının gelişmekte olan ülkelerdeki şirketlere "dijital fırsatlar" sunması, tüm şirketlerin bu teknolojilere yatırım yapıp, bunları işlerinde benimseyecekleri yönünde bir varsayımı otaya çıkarmaktadır. Fakat böyle bir şey gerçekleşmemiştir. Gelir düzeyleri, sektör büyüklüğü, mülkiyet yapısı (yabancı ya da yerel) ve ihracat yönelimine bağlı olarak, BİT edinimi oranlarında önemli farklılıklar var olmaya devam etmektedir.[315]

Kullanılabilir telefon hatları ya da internet hizmeti sağlayıcılarının (İHS) eksikliği Endonezya, Filipinler, Sri Lanka ve Tayland'daki küçük ve orta düzeydeki girişimlerde BİT kullanımı karşısında büyük bir engel teşkil etmektedir. Kullanılabilirlik başlıca şehirler dışında özellikle problemli gözükmektedir. Bağlantı hızı ayrıca önemli bir meseledir.

Örneğin Endonezya'da internet kullanıcılarının yüzde 66'sı hizmeti ya yavaş ya da çok yavaş bulmaktadırlar. Hatta bazı meslekler yavaş hız ve sık sık oluşan bağlantı bozuklukları nedeniyle, çevrimiçi aramadan ya da dosya indirmekten kaçınmaktadırlar. Tayland'da, bağlantı hızı; İHS'yi tercih etmede başlıca kriter olarak düşünülmektedir. BİT ediniminin önündeki engeller, gelişmekte olan ülkeler açısından büyük problemler yaratmaktadır. Bir başlıca engel de veri trafiğinde band genişliğidir. Yavaş ve güvenilir olmayan erişim BİT kullanımını kısıtlamaktadır.

Telekomünikasyon hizmetleri; gelir düzeyi hesaba katılmadığında bile gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelerde olduğundan çok daha pahalıdır. Geniş bant fiyatları (256 kb ya da daha hızlı internet bağlantısı olarak tanımlanan UTB'nin açıkladığı) gelir grupları ve bölgeler arasında farklılık göstermiştir. 2004'te yüksek

---

314 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.60.

315 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.62.

ve orta gelirli ülkeler için 256 kb'lık hız bağlantısı için aylık ücretlendirme ortalama $180'di. Düşük gelirli ülkeler için (GMH ile kişi başı $825 ya da daha az), ücretlendirme $1,976 idi.[316]

Ülkeler ve bölgeler arasında telefon bağlantılarının bekleme günleri büyük farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Orta Asya ve Kuzey Afrika Bölgesi'ndeki işler, bir telefon hattı konuşması için yaklaşık 132 gün beklemektedirler. Bu, Doğu Asya ve Pasifik bölgesi ya da Avrupa ve Orta Asya bölgesinde hemen hemen sekiz kat fazladır. Orta Doğu ve Sahra Altı Afrika ve Kuzey Afrika'daki işler; Latin Amerika ve Karayipler ya da Güney Asya'daki sektörlerden beş kat daha fazla telefon kesintisiyle karşılaşmaktadırlar.

Birçok gelişmekte olan ülkedeki sektörler düzenle ilgili veya bürokratik gecikmelerle karşılaşmaktadırlar. İşin doğası ve BİT'e bağlı olmasına dayanarak kişisel bir sektör bu işlemi hızlandırmak ya da belirli bir telekomünikasyon hizmeti edinimi için rüşvet teklif etmek zorunda kalmaktadır.[317]

316 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.63.
317 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.64.

3.1.2. Gelişmiş Ülkeler ile Gelişmekte Olan Ülkeler Arasındaki Dijital Uçurum ve Dijital Uçurumu Gidermeye Yönelik Uluslararası İnisiyatifler

1990'lı yıllarda yaşanan önemli olaylardan biri de, Bilgi ve İletişim Teknolojilerinde (BİT) görülen hızlı gelişmelerdir. Özellikle Gelişmiş Ülkelerde Bilgi ve İletişim Teknolojilerine yapılan yatırımların büyük oranlara ulaşması ve buna paralel olarak bu teknolojilerinin üretimden eğitime her alanda kullanılması, günlük yaşamı olduğu kadar ekonomik ilişkileri de etkilemiştir.

Gelişmiş ülkelerde başlayan ve daha sonra dünya çapında görülen bu gelişmeler, ekonomik ve sosyal yaşamda köklü değişiklikler yaratmaktadır. Bu değişim, BİT'in ulusal üretimden aldığı payın giderek artması ve elektronik ticaret uygulamalarının her alanda yaygın bir şekilde kullanılmaya başlaması ile daha da belirginleşmektedir. 2000'li yıllara damgasını vuracak gibi duran sorun dijital devrimle başlayan süreçte birçok insanın ve birçok ülkenin dijitalleşme sürecinin dışında kalma olasılığı başlamıştır.[318] BİT'te meydana gelen gelişmeler firmalar, tüketiciler ve gelişmekte olan ülkeler açısından yeni fırsatlar doğurmuş gibi görünse de, Kuzey ve Güney arasındaki mevcut uçurumu daha da derinleştirebileceği konusunda uyarılar yapılmaktadır.[319]

Dijital Uçurum (Digital Divide) farklı sosyoekonomik düzeydeki bireylerin, firmaların veya ülkelerin BİT'e erişimde ve kullanımında yaşadığı eşitsizlik olarak tanımlanmaktadır.[320] Dijital uçurumu diğer eşitsizliklerden ayıran niteliği, bu uçurumun mevcut eşitsizlikleri daha da derinleştirebilme yeteneğidir. Birleşmiş Milletlerin şu saptaması yaşanan uçurumun önemi hakkında bir ipucu vermektedir:[321]

---

318 James, Jeffrey, **Information Technology, Cumulative Causation and Patterns of Globalization in the Third World**, Review of International Political Economy, 8(1), 2001, s. 160.

319 Korac-Kakabadse, Nada, **Information Technology and Development: Creating It Harems Fostering New Colonialism or Solving Wicked Policy Problems**, Public Administration and Development, 20, 2000, s.172.

320 OECD, **Understanding Digital Divide**, OECD Publications, Paris, 2001, s.5 http://www.oecd.org/pdf/ M00002000/M00002444.pdf, Erişim Tarihi: 25.02.2009.

321 ACC, **Statement on Universal Access to Basic Communication and Information Services**, 1997, http://www.itu.int/acc/rtc/acc-rep.htm, Erişim Tarihi: 26.02.2009.

"Bilgi ve iletişim alanındaki fırsatlar, kaynaklar ve erişim dağılımında, gittikçe artan bir eşitsizlik yaşanmaktadır. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler arasında BİT ve onunla ilgili uçurum giderek büyümekte ve bilgi yoksulluğu olarak adlandırılan bir çeşit yeni yoksulluk türü ortaya çıkmaktadır."

Bu bağlamda, bir yanda yüksek hız ve düşük maliyetler ile en yeni bilgilere ulaşanların eğitim, gelir ve iş bağlantıları, diğer yanda düşük hız ve yüksek maliyetle belirsizlik içinde, eskimiş bilgilere bağımlı zaman sınırı içinde bloke edilmiş kitlelerin iletişimsizliği durmaktadır.[322]

BİT'in geliştirici doğası nedeniyle, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeleri bir süre sonra yakalaması mümkün olacak şeklinde bir yaklaşım söz konusudur.[323] Bu yaklaşıma göre, gelişmekte olan ülkeler BİT'lerin sağladığı olanakları kullanarak, geçmeleri gereken ara devreyi atlayarak iktisadi kalkınmanın maliyetlerini azaltacaklardır. Ancak, birçok gelişmekte olan ülkede insanların günde 2 ABD Doları ile yaşamak zorunda olduğu ve Bangladeş gibi bir çok gelişmekte olan ülkede bir kişisel bilgisayarın maliyetinin bir işçinin ortalama 8 yıllık toplam ücretine eşit olduğu düşünülürse benzeri görüşlerin oldukça iyimser olduğu görülecektir.[324] Aynı şekilde, gerekli donanım sağlansa bile, örneğin Kamerun'da saati 3 ABD Doları olan internete, ortalama maaşı 200 ABD Doları olan bir memurun ne kadar bağlanabileceği ve bu ülkelerde sıradan eğitim olanağından yoksun insanların ne kadar BİT eğitimi alabileceği ayrı bir tartışma konusu oluşturmaktadır [325]

Uluslar arası dijital uçurumun son yıllarda gündeme oturmasının başlıca üç nedeni bulunmaktadır. Bunlar;[326]

---

322 UNDP, **Human Development Report, 1999**, 12 July 1999, New York, s.63.

323 Negroponte, Nicholas, **The Third Shall Be First the Net Leverages Latecomers in the Developing World**, Wired Magazine, Januray 1998.

324 Wollf, Laurance ve Mackinnon, Soledad, **What is The Digital Divide?**, TechKnowLogia, July-September 2002, s. 8.

325 Dasgupta, Susmita, **Policy Reform, Economic Growth, and the Digital Divide: An Econometric Analysis**, World Bank, Development Research Group Working Paper, 2001, s.2.

326 Lanvin, Bruno, **Bridging the Digital Divide: Is It Too Late?**, Communications & Strategies, 41(1), 2001, http://www.idate.fr/an/publi/revu/num/n41/ lanvin_a.html, Erişim Tarihi: 27.02.2009.

- Dijital Uçurumun gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının gözle görülen önemli bir bileşeni olması,
- BİT kullanarak gelişmiş ülkeler ekonomik verimlilikte ve finansal alanlardaki görkemli kazanımlar sağlarken, gelişmekte olan ülkelerin bundan mahrum olmasının küresel kalkınma ve uluslararası barış ve güvenlik için bir tehdit oluşturmaya başlaması,
- Dijital uçurumun her geçen hızlı bir biçimde artış göstermesidir.

BİT kullanım düzeyi genellikle ülkelerin içinde bulundukları ekonomik koşullar ile yakından ilişkilidir. Örneğin, ülkelerin kişi başına gelirleri ile BİT kullanım düzeyi arasında güçlü bir korelasyon bulunmaktadır.[327] Bu bağlamda, BİT kullanımının gelir esnekliği BİT türüne göre değişmesine rağmen (sabit telefon hariç) genellikle birden büyük olarak tahmin edilmektedir.[328] Diğer bir deyişle BİT sahipliği ve kullanımı birçok ülkede gelir esnekliği açısından lüks mal niteliğini korumaktadır.

BİT kullanımı dünya çapında artmasına rağmen, ülkeler arasındaki farklılıklar yani global dijital uçurum da gittikçe artmaktadır.[329] Dünya üzerinde internet kullanıcılarının yaklaşık %90'nı ve internet host'unun %85'i gelişmiş ülkelerde olduğu,[330] güvenli sunucuların yaklaşık %95'i başta ABD olmak üzere diğer OECD ülkelerine ait olduğu dikkate alındığında yaşanan uçurumun hangi boyutlarda olduğu ortaya çıkmaktadır.[331] ABD'de hanehalkının yarısından fazlası kendi bilgisayarına sahipken, Afrika kıtasında bu oran %1'lerde seyretmektedir. Aynı şekilde, ABD'de yaklaşık 77 milyon bilgisayar internete bağlı iken, Çat,

---

327 Rodriguez, Francisco ve Wilson, III, Ernest J., **Are Poor Countries Losing the Information Revolution?**, World Bank, The Information for Development Program Working Paper, May 2000, s.13 http://www.cidcm.umd.edu/library/papers/ewilson/apxc.pdf, Erişim Tarihi:27.02.2009.

328 Quibria, M.G., **Digital Divide: Determinants and Policies With Special Reference to Asia**, Journal of Asian Economics, 13, 2003, s. 815.

329 ITU, **World Telecommunication Development Report**, International Telecommuncation Union, ITU Publications, Geneva, 2002, s.25.

330 Conhaim, Wallsy W., **"The Global Digital Divide"**, Information Today, 18 (7), Jul/Aug 2001, s.1.

331 OECD, **"Understanding Digital Divide"**, OECD Publications, Paris, 2001, s.23 http://www.oecd.org/pdf/ M00002000/M00002444.pdf, Erişim Tarihi: 15.03.2009.

Bangladeş, Angola ve Suriye'de bu sayı sadece 10 adettir.[332] Son olarak, dünya nüfusunun en az yarısının hayatı boyunca hiç telefon görüşmesi yapmadığı ve %40'nın elektriği bile olmadığı hesaba katılınca BİT'de yaşanan eşitsizliklerin büyük bir global eşitsizlik sorununun görünen küçük bir kısmı olduğu kolaylıkla söylenebilir.[333]

Küresel anlamda öncelikle gelir dağılımda derin bir uçurum bulunmaktadır. Sabit telefon abonelerinin %55'i yüksek gelirli ülkeler de bulunmaktadır. Orta gelirli ülkeler ise abonelerin %40'ına sahiptirler. İki gelir grubu arasında önemli bir farklılık görülmese de, düşük gelir gurubuna giren ülkeler dikkate alındığında bu oran yaklaşık %5'e kadar düşmektedir. BİT'inin temel altyapısı olarak görülebilecek sabit telefondaki bu eşitsizlik doğal olarak internet ve diğer göstergelere de yansımaktadır.

Telefon abonelerinde görülen yakınlığa rağmen, kişisel bilgisayar sayısında orta ve yüksek gelirli ülkeler arasında da bir kopma ortaya çıkmaktadır. Dünya nüfusunun %4,7'sini barındıran ve tek başına dünya gelirinin %32'sini elde eden ABD'nin, yine tek başına dünyadaki kişisel bilgisayarların %39'una sahip olduğu görülmektedir. Ardından %9,7'lik oranla Japonya gelmektedir.

Kişisel bilgisayar açısından Dijital Uçurum yüksek gelirli ülkeler arasında bile görülmektedir. Ancak, orta ve düşük gelirli ülkeler dünya nüfusunun %85'ini oluşturmalarına rağmen, gelir dağılımındaki eşitsizliğe paralel olarak kişisel bilgisayarların da yalnızca %26'sına sahiptirler.

Kişisel bilgisayar dağılımındaki eşitsizliğe benzer olarak internet kullanıcılarının dağılımı da büyük bir eşitsizlik sergilemektedir. ABD yine tek başına internet kullanıcılarının %29'unu barındırmakta, ardından Japonya %12'sine ev sahipliği yapmaktadır. Genel olarak yüksek gelir gurubuna dahil ülkelerin toplamı internet kullanıcılarının %73'ünü oluşturmaktadır.

---

332 Wolff, Laurance, MACKINNON, Soledad, 2002, a.g.m., s.1.

333 Shea, William, R. **Global Dialogue**, Canadian Journal of Sociology, 27(1), 2002, s.88.

Global bağlamdaki dijital uçurum sorunu uluslararası zirvelerde tartışılmakta ve çeşitli çözüm önerileri sunularak küresel bir politika oluşturulmaya çalışılmaktadır. Birleşmiş Milletler, G8 ve OECD gibi uluslar arası kuruluşlar küresel boyutlardaki dijital uçurumun azaltılabilmesi için çeşitli inisiyatifler geliştirmişlerdir. Bu inisiyatifler G8 Digital Opportunities Task Force, UN ICT Task Force, World Bank Digital Bridges Task Force (GBDe) ve Global Digital Divide Task Force (WEF) gibi oluşumlardır. Ülke içindeki evrensel hizmet tanımının uluslararası alana uyarlanması, bu inisiyatiflerin temel hedefini oluşturmaktadır.

Avrupa Birliği aday veya katılım sürecindeki ülkelerin bilgi toplumuna hazırlanan bilmeleri için "e-Europe +" çerçevesinde internet kullanımı ve BİT altyapısını iyileştirmek için bir eylem planı hazırlamışlardır. Bu eylem planı aynı zamanda ülkelerdeki dijital uçurumun azaltılmasını da kapsamaktadır.[334]

Birçok kuruluş tarafından sürdürülen dijital uçurumun azaltılmasıyla ilgili çalışmalar bulunmasına rağmen genel olarak önemli uluslararası inisiyatifler şunlardır:

- *Ottowa ve Okinowa Zirvesi:* G8'lerin DOT Force İnisiyatifi 2000 yılında Okinawa'da yapılan G8'ler toplantısında, ülkeler arasında görülen dijital uçurumu azaltmak amacıyla DOT Force (Digital Opportunities Task Force) adı altında 43 üyeden oluşan bir grup oluşturulmuştur. Bu inisiyatifin temel amacı gelişmekte olan ülkelerdeki insanların BİT'ine erişimine yardım etmek ve yoksulluğun azaltılmasında bu teknolojilerin kullanımını artırmaktır. Bu amaçla çeşitli eylem planları hazırlayan inisiyatifin alanları; erişim, temel nitelikler, içerik, istek ve katılım olarak belirlenmiştir.[335]
- *Birleşmiş Milletlerin Milenyum Zirvesi:* Birleşmiş Milletler'in, Milenyum 2000 zirvesinde birçok konunun yanı sıra, dijital uçuruma karşılık alınacak önlemler de tartışılmıştır. Tartışmalar sonucunda 2001 yılında dünyanın yoksullarını dijital devrimin olanaklarından faydalandırmayı ve evrensel iletişimi

---

334 TÜBİTAK-BILTEN, **Instruments to Combat Digital Divide: An Evaluation Based on the Turkish Experience**, TÜBİTAK BİLTEN, 2002, s.2.

335 Lanvin, Bruno, **Bridging the Digital Strategies**, 41(1), 2001, s.5. http://www.idate.fr/an/publirevu/num/n41/ lanvin_a.html, Erişim Tarihi: 25.03.2009.

oluşturmayı amaçlayan ICT Task Force'u oluşturulmuştur.[336] ICT Task Force çalışmaları UNDP, Dünya Bankası ve ITU gibi kurumlar tarafından da desteklenmektedir.

3.1.3. Dünya Bankası Raporunda Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yoluyla Yoksulluğun Azaltılmasına Yönelik Stratejiler

3.1.3.1. Pazarın İş Yapmasına İzin Verme

Hizmetleri geliştirmede ilk basamak pazarın iş yapmasına izin vermektir. Rekabetçi, özelleştirilmiş pazarlar iletişim ve bilgi hizmetlerinin tüm nüfusa ulaşabilmesini sağlamak için uzun yol kat etmişlerdir. Pazar ekonomilerinde bilgi ve iletişim hizmetlerini sağlama sorumluluğu öncelikle özel sektörün elindedir. Kamu sektörünün başlıca görevleri politika çerçevesini oluşturmak, pazarı kendi başına iyi çalışmadığı bir ölçüye kadar düzenlemek, pazarın tek başına ekonomik ve sosyal amaçlarını karşılayamadığı durumlarda ek hizmet karşılığını desteklemektir. Kamu sektörünün iletişim ve bilgi teknolojilerini kullanmadaki rolü de özellikle e-hükümet programlarında gittikçe önem kazanmaktadır.[337]

Pazarın iş yapmasına, sektörel yeniliklerin önünü açarak ve rekabet unsurunu ortaya çıkararak izin verilir.

3.1.3.1.1. Sektörel Yeniliklerin Önünü Açma

Telekomünikasyon sektör yenilikleri iletişim ve bilgi hizmetlerine ulaşılmasını sağlamaktadır. 1980'lerin sonundan beri, gelişmekte olan ülkeler telekomünikasyon tekellerini gittikçe açık, rekabetçi, özelleştirilmiş pazar yapılarına dönüştürmeye başladılar. Bu ülkelerdeki yıllık telekomünikasyon yatırımları 1980'lerin başında 14 milyar dolardan 1990'ların başında 30 milyar dolara ve

---

336 Campbell, Duncan, **Can the Digital Divide Be Contained?**, International Labour Review, 140(2), 2001, s.138.

337 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.43.

1990'ların sonunda 95 milyara yükselmiştir. Bunların bir buçuk katı özel sektörden gelmektedir.[338]

2000'lerin başında düşüşü takiben telekomünikasyon yatırımı tekrar yükselişe geçmiştir. Yükselen yatırımlar var olan ve yeni hizmetlerin hızlı gelişimine yol açmıştır. 1970 ve 1980'lerde yüzde 7 ile 10 arasında değişen sabit telefon hizmetinin yıllık büyümesi 1990'ların ikinci yarısında yüzde 16'ya yükselmiştir. Hizmetin birçok küçük şehir ve kasabalara kadar ulaştırılması sayesinde 2000'e kadar bütün evlerin yaklaşık üçte biri telefon sahibi olmuştur. Bunun sonucu olarak yeni bağlantıların hizmete geçiş süreci birkaç yıldan birkaç aya hatta haftaya kadar azalmıştır. Telefon kulübeleri ve satış mağazaları Honduras'ta, Endonezya'da, Senegal'de ve diğer ülkelerde hızla çoğalmıştır. Buna ek olarak, cep telefonları 10 yıldan daha az bir süre içerisinde sabit telefonların gelişimine yetişmiştir. Önceden hazırlanmış planlar eskiden dışlanmış olan düşük gelirli birçok sayıda kullanıcıya ulaştı ve cepten kısa mesaj yolu ucuz bir iletişim yolu olarak yaygınlaşmıştır.[339] 2002'de Şili'nin kırsal kesiminin yüzde 41'i cep telefonuna sahipken sadece yüzde 9'u sabit telefona sahiptir.[340] Sabit telefonlar ve cep telefonları, birlikte ele alındığında, 1990'larda yüzde 19 ve 2000'lerin ilk yarısında yüzde 20 yaygınlaşmıştır. İnternetin tanıtımından sonra yeni hizmetlere ve aynı zamanda uygun maliyetli ağ bulmaya yol açacak yeniliğin yeni bir dalgası yapım aşamasındadır.[341]

---

338 Björn, Wellenius, **Regulating the Telecommunications Sector: The Experience of Latin America**, In Regulatory Policy in Latin America: Post-Privatization Experience, ed. Luigi Manzetti, 189–242, North-South Center Press, Miami, 2000.

339 Oestmann, Sonja, **Mobile Operators: Their Contribution to Universal Service and Public Access**, Vancouver: Intelecon Research and Consultancy Ltd. http://www.inteleconrsearch.com/pdf/mobile%20%26%20us%20-%20for%20rru.pdf, Erişim Tarihi: 12.03.2009.

340 Subtel, **Análisis de estadísticas por hogar del sector telecomunicaciones según censo de población y vivienda Chile 2002**, Informe Estadístico No. 7, Subsecretaría de Telecomunicaciones, Santiago, 2003, http://www.subtel.cl., Erişim Tarihi:12.03.2009.

341 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.e., s.43.

3.1.3.1.2. Rekabet Unsurunu Ortaya Çıkarma

Rekabet, iletişim ve bilgi hizmetlerinin gelişmesinde en temel unsurdur. Ancak düşük ve orta gelirli ülkelerin neredeyse yarısı hala telekomünikasyon pazarlarına tamamen veya büyük ölçüde kapalıdır.[342] Rekabet halindeki pazarlar daha hızlı büyümekte, daha az maliyetle çalışmakta ve yenilik getirmektedir. Böylece kullanıcıların ihtiyaçlarını daha iyi karşılamaktadır. Altı rekabet halindeki cep telefonu operatörüyle Demokratik Kongo Cumhuriyetindeki telefon yoğunluğu, kişi başı mili geliri benzer olan ancak tek bir operatörü bulunan Habeşistan'dan 13 kat daha fazladır.[343] Uluslararası hizmetlerde sınırlı rekabet, tam rekabetin olduğu ülkelere göre fiyatın iki kat artmasıyla sonuçlanır.[344] 1980'lerde ve 1990'larda yenilikleri uygulayan 30 Afrika ve Latin Amerika ülkesinin arasında, zorunlu özelleştirmeden önce büyük pazar dilimlerini rekabete açan ya da büyümenin ve maliyeti azaltmanın aynı zamanda gerçekleştiği ülkeler önce özelleştirip sonra rekabete açan ülkelerden daha hızlı hareket etmişlerdir.[345]

Benzer çıkarımlar dünya çapında 86 gelişmekte olan ülke arasındaki incelemeden de elde edilmiştir.[346] Latin Amerika'nın 1990'ların başında özelleştirme dönemlerinde yaşadığı uzun, umuma açık olmayan dönemler ülke içi ve uluslar arası telefon hizmetlerinde kiralanmış devrelerde yüksek fiyatlara yol açmıştır. Umuma açık olmamanın yarattığı kötü durum, 1990'ların sonuna kadar hatta rekabetin tanıtılmasından sonra bile bu ülkelerin ortaya çıkan internet servisini etkilemeye devam etmiştir.[347]

İnternet hizmet sağlayıcılarının kendi ağlarını ve ağ geçitlerini hazırladığı ülkelerde çok daha hızlı yükselmektedir. Fas'ın ortaya çıkan bilgi ekonomisi

---

342 Rossotto, Carlo Maria, el. at., **Opening up Telecommunications to Competition and MENA Integration in the World Economy**, Working Paper Series No:33, World Bank,Washington, DC, 2003.

343 The Economist, **The Real Digital Divide**, The Economist 374 (8417): 11, 2005.

344 Rossotto, Carlo, Maria, 2004, a.g.m.

345 Wallsten, Scott, **An Empirical Analysis of Competition, Privatization, and Regulation in Telecommunications Markets in Africa and Latin America**, Policy Research Working Paper 2136, World Bank, Washington, DC 1999.

346 Carsten, Fink, al. at., **An Assessment of Telecommunications Reform in Developing Countries**, Policy Research Working Paper 2909,World Bank, Washington, DC, 2002.

347 Wellenius, Björn, 2000, a.g.e.

1999'daki cep telefonu rekabetinin başlamasından sonra oluşan hızlı telekomünikasyon sektör büyümesiyle desteklenmiştir. Geriye kalan telekomünikasyon pazarlarının açılımındaki gecikmeler yüzünden ülkenin bölgedeki ve tüm rekabet ortamındaki liderlik pozisyonundan taviz verilmiştir.[348]

3.1.3.2. Engelleri Ortadan Kaldırma

Yenilenmiş piyasalarda hizmetleri ulaşım alanlarından daha fazla genişletmek, pazarların işleyişine engel olan geriye kalan sorunları anlamak ve onları mümkün olduğu seviyede yok etmekle başlar.[349]

Gelir, talep etmede ağır basan bir sınırlama olsa da, insanlar fırsat verildiğinde gelirlerinin önemli bir kısmını iletişim ve bilgi için harcamaya hazırdır. Telekomünikasyon orta gelirli ülkelerde ortalama yüzde 3.4, düşük gelirli ülkelerde yüzde1.8 olmak üzere genel anlamda gayrisafi yurt içi hasılanın yüzde 2-5 ine denk düşer.[350] Örneğin Şili'nin en fakir evlerin yüzde 20'si gelirlerinin yüzde 2'sini suya, yüzde 4'ünü elektriğe harcarken, yüzde 3'ünden fazlasını telekomünikasyona harcamaktadır. Morityus'ta tüm evler gelirlerinin yüzde 2.4'ünü, yüzde 20'lik kısmı kaplayan en yüksek gelirliler de gelirlerinin yüzde 2.7'sini iletişime harcarken, evlerin en fakir yüzde 10'luk kısmı gelirlerinin yüzde 2.9'unu harcamaktadır. Ortalamada kırsal kesim kentsel kesimin iletişime harcadığı miktarın yüzde 78'ini iletişime harcamaktadır.[351] Perululular, tüm şehir halkını düşündüğümüzde, gelirlerinin yüzde 1.5'ini telefon hizmetine (sabit ve cep) harcar; hizmeti alan evler arasında düşündüğümüzde en fakir yüzde 20'lik kesimle en zengin yüzde 20'lik kesim gelirlerinin neredeyse aynı yüzdesini telefon hizmetleri için harcar.[352]

---

348 World Bank, **Morocco: Developing Competition in Telecommunications**, GICT Policy Division, World Bank, Washington, DC, 2004.

349 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.44.

350 Melo, Jose, **Telecommunications and the Poor**, Unpublished, World Bank, Washington, DC, 2000.

351 CSO (Central Statistics Office), **Household Budget Survey 2001/02 Analytical Report**, Central Statistics Office, Ministry of Finance and Corporate Affairs, Port Louis, 2005.

352 OSIPTEL, **Marginal-Urban and Rural Telecommunications Development**, In OSIPTEL Telecommunications Capacity Building Technical Assistance Project: Report for Tasks 1-6.

Beklenen talep, operatörlerin bu gelir potansiyelini etkin bir biçimde kullanmaları için kendi hizmet önerilerini ve teknikleri iyi seçme işlemini gerçekleştirmelerini sağlamaktır. Pazar engellerini kaldırarak ve bunu pazarın üzerinde özel amaçlara ulaşmak için hükümet desteğiyle tamamlayarak politikacılar kamusal kaynaklar ve müdahalelerle topluma dönmeyi azami seviyeye çıkarabilir. Pazarı yeni girişimcilere -küçük yerel girişimcileri de dâhil olmak üzere- açmak, tarifeleri yeniden dengelemek, etkili, maliyete dayalı ve bağıntılı bir yöntem oluşturmak, var olan altyapılara makul ulaşımı güvence altına almak ve radyo spektrumunu kullanılabilir hale getirmek bu sonuca ulaşmak için genelde gereken en önemli düzenleyici gelişmelerdir.[353]

Engeller, iyi işleyen pazarlarda ekonomik ve sektörel yeniliklerden sonra bile var olmaya devam eder. Mesela Peru'da telekomünikasyon pazarının tüm sektörleri 1995'ten beri açıktır, ancak eyalet illerindeki ve büyük şehirlerin ücra köşelerindeki telefon hizmeti nispeten açık pazarları olan düşük ve orta gelirli ülkelerde ulaşılan seviyenin altında kalmıştır. 2004'te birçok düşük gelirli ülkede yapılan çalışmaya göre 620.000 civarında telefon bağlantısı için karşılanamayan bir talep vardır. Bu talebi karşılamak, telefon nüfuzunu başkentin dışında her 100 insan için 7.5 telefondan 10.6 telefona yani yüzde 40 civarında yükseltecektir. Bu talebi karşılamak için rekabet girişimini engelleyen ana faktörler şunlardır:

- Perakende fiyat tespitinde çarpıtma,
- Perakende fiyat tespiti için günümüze uymayan düzenleyici sistem,
- Yerel çağrı alanlarının masraflı belirlenmesi,
- Yatırıma özendirmeyecek şekilde düzenlenmiş arama ücretler.

Diğer faktörler, yüksek ara bağlantı fiyatları ve fiyat kıtlığı ve memur ya da başka kamu hizmetlerinin elindeki fiziki altyapılardır (postalar, direkler, kanallar, geçit hakları). Telekomünikasyon sektörünün performansını da tamamen etkileyen bu düzenleyici sorunların üstesinden gelmek, hizmetleri düşük gelirli kentlere ve

---

Volume 1. Clifford Chance LLP, Washington, DC, 2004, http://rru.worldbank.org/documents/osiptel.pdf, Erişim Tarihi: 25.02.2009.

353 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.44.

kentlerin çevresindeki kentsel bölgelere hiçbir maliyet olmaksızın kamu kaynaklarıyla yaygınlaştırmaya doğru kayda değer bir yol kat edecektir.[354]

3.1.3.2.1. Yenilikleri Kolaylaştırma

Düzenleyici çerçeveyi yenilikleri destekleme becerisini ölçme bakış açısıyla tekrar incelemek gerekli olabilir. Geleneksel teknolojileri kullanan büyük şirketlerden sağlanan hizmet için uygun olan bazı düzenleyici hükümler, şimdi geniş yelpazeli iş modelleri yoluyla yeni teknolojilerin ve merkezi olmayan taleplerin önünü tıkayabilir.

Operatörlerin bireysel lisansını genel yetki rejiminine dönüştürmeye, ayrıca paylaşılan ve lisanssız kullanım için daha fazla seçeneği mevcut konuma getirmeye karşı bir eğilim vardır. Yeni sabit kablosuz teknolojiler yenilikçi iş modellerine yol açmakta ve bu teknolojiler geniş bantlı altyapıların gelişimini yükselterek, kırsal ve kentsel kesimin iletişimini sağlayarak rekabeti tüm pazar sektörlerine yayma konusundaki sözünü tuttu. Bu yeni teknolojilerin temelinde, kullanıcıların yelpazeyi birbirlerine karşı başa çıkılamaz müdahaleye sebep olmadan paylaşmasını sağlayacak gelişmiş dijital ilerleme tekniklerinin uygulanması bulunmaktadır.[355]

Gelişmiş düzenleyici çerçeveler bağlamında, uygun maliyetli stratejiler, internete genişbantlı ulaşımı halka sunmak için planlanabilir. Bu stratejiler hem özel kullanıcıların ihtiyaçlarını hem de e-hükümet veya okullardaki bilgisayarlar gibi kurumsal programların gereksinimlerini karşılamak için amaçlanabilir. Örneğin, WiFi ve WiMAX gibi kablosuz teknolojileri kullanmak, tek genişbantlı internet noktası köyde hatta tüm bölgede imkân dâhilinde beklenen çok sayıda kurumsal ve özel kullanıcıya ulaşım sağlamak için yeterli olabilir. Böylece iş durumlarında kamu kurumsal ağ stratejisiyle bağlantılı olarak ticari anlamda uygulanabilir bir kırsal internet hizmeti yaratmak gittikçe gerçekçi hale gelmektedir. Hizmetlere acentelik vermek; teknik yardımı, eğitimi, kalite standartlarını, ad markalamayı, araçların

---

354 OSIPTEL, 2004, a.g.m.

355 The Economist, **On the Same Wavelength**, Special Report Spectrum Policy, The Economist 372 (8388): 61–3, 2004.

masraflarını, yüklü tedariği ve tecrübeleri paylaşma şansını sağlayan daha büyük bir kurumun avantajlarını kullanırken yerel girişimciliği harekete geçirebilir.[356]

Pazarın daha iyi çalışmasına yönelik düzenleyici önlemler şunlardır;

- *Açık Giriş:* Girişlerdeki engelleri kaldırmak hizmetin sunulmadığı bölgelerde yaygınlaşmayı hızlandırır. Yeni girişimciler maliyeti uygun hizmeti ve ek sermaye ve yönetim kaynaklarını sağlamak için memurlardan daha iyi yerleştirilebilir. Girişimciler genelde memurlardan daha küçük ve çeviktir, yeni az maliyetli teknolojilere, aynı zamanda yerel şartlara ve iş olanaklarına daha çabuk uyum sağlarlar ve yerel riskleri değerlendirme, onlarla ilgilenme konusunda daha yeteneklidirler. Bireysel lisansı genel yetki sistemiyle değiştirmek, girişi kolaylaştırır, genel yetkililerde ve şirketlerdeki düzenleyici yükü hafifletir ve yolsuzluk fırsatlarını azaltır.
- *Maliyete Dayalı Fiyatlandırma:* Perakende fiyatları ülkenin tamamında hizmetler arasındaki maliyet farkını göstermelidir. Sabit ve yerel arama ücretlerini yükselterek perakende tarifelerinin tekrar dengelenmesi gerekebilir çünkü tekelci rantları için rekabete girilmektedir. Yine de tam anlamıyla ticari fiyatlara geçiş aşamasında düşük gelirli evleri desteklemek amacıyla geçici önlemler almak gerekir. Coğrafi olarak ortalama fiyatlar, yüksek maliyetli bölgelere yatırımı özendirmez ve çekişmeli düşük maliyetli bölgelerde pazar kaybına sebep olur.
- *Maliyete Dayalı Bağlantı:* Rekabeti geliştirmek için etkili bir bağlantı sistemi geliştirmek önemlidir. Bağlantı ücretlendirmeleri yapılırken, yüksek maliyetli bölgelerden yapılan ve bu bölgelere gelen aramaların düşük maliyetli bölgeler arasındakinden daha fazla olduğunun farkında olunmalıdır. Giden aramalardan ortaya çıkan gelirlerin ortalama dağılımından daha yüksek bir kısmı yüksek maliyetli bölgelerden edinilmeli ve bu bölgeler gelen aramaları cevaplamak için ortalama ödemenin daha fazlasını yapmalıdır. Gelen aramaları sonlandırmada düzgün ödeme yapılmaması, hizmetin verilmediği bölgelere ulaşmak için olurluk incelemesine zarar verir.

---

356 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.45.

- *Altyapıya Ulaşım:* Yeni girişimciler zorunlu operatörlerin ağ altyapılarına uygun ulaşıma sahip olmadır. Yerel halkayı birleştirmemek yeni hizmetlerde, özellikle genişbantlı internette, rekabetin gelişmesine yardım eder. Farklı operatörlerin aynı fiziksel altyapıyı ve aynı donanımı paylaşması rekabetçi girişe engelleri azaltır, görevlilerin gelirlerini yükseltir, çevreye zarara ve kamunun rahatsızlığına sebep olur. Ülke genelinde operatörlerin müşterilerinin sınırlanmış ağlarla hizmete sahip olması için yurt içi mobil dolaşım gereklidir.
- *Radyo spektrumuna ulaşım:* Spektrumu bir an önce ve ucuz maliyetle kullanılabilir hale getirmek, yeni kablosuz teknolojilerin kullanımını özendirir. Özel önlemler lisanssız kullanım ve mobil hizmet için spektrumun tahsisinin arttırılmasını içerir. Spektrum geleneksel radyo ve kablo çözümlerinden daha düşük bir maliyetle ağ gelişimini hızlandırmak ve hizmetin verilmediği alanlara ve nüfus bölgelerine ulaşmak için kullanılabilecek ana kaynaktır. Spektrum şişirilmiş yüksek fiyatlarla veya kullanılabilirliği kısıtlamayla tayin edilmemelidir.

3.1.3.2.2. Diğer Kısıtlamalar

Pazarlar büyük bir çoğunlukta sektörel yöneticilerin kontrolünde olmayan faktörler tarafından da kısıtlanabilir. Hükümetler genelde operatörlerden yüksek lisans ücretleri alırlar ki bu da işi yapma maliyetini yükseltir, giriş için caydırıcı etkenler yaratır ve hatta aktif rakipleri pazarın dışına iter. Düzensiz vergilendirmenin biriken yükü talebi durduran ve yatırımdan korkutan yüksek maliyetlere sebep olur.[357]

Birçok Afrika ülkesindeki telekomünikasyon operatörleri ve kullanıcıları tüketim vergisi, katma değer ve ithalat vergisi; yerel vergiler ve bunlar gibi eklemeleri içeren geniş kapsamlı vergilere maruz kalmaktadır. Bunlar devlet daireleri (ekonomi gibi), yerel yetkililer (belediye gibi) ve sektör düzenleyiciler tarafından (lisans ve spektrum ücretleri yoluyla) iş yükümlülüğü, hizmet şartı ve kullanım

---

[357] 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.46.

üzerinde etki için küçük bir düzenleme veya bakımla birçok kez değiştirilir.[358] Cep telefonlarının üretim maliyeti düşmeye devam ettiği için, bu aletlerin ithali, satımı ve kullanımında devlet tarafından toplanan vergi ve harçlar, yoksullar arasında iletişim ve bilgi hizmetlerini yaygınlaştırmada etkin kısıtlayıcıyı oluşturmaktadır.[359]

Oyunun sürekli, tahmin edilebilir ve anlaşılabilir kuralları önemlidir. Sahraaltı Afrika'daki aktif şirketlerin karşılaştığı başlıca engeller, hükümet politikasındaki belirsizlikler, iş teşvikleri, sözleşme koşulları, ücretler ve pazar yapıları ile bağlantılıdır.

Bu belirsizlikler, Sahraaltı Afrika'da olduğu gibi dünyanın diğer bölgelerinde de düzenleyici ilerlemenin anlaşılamaması, kararlar için net olamayan yöntemler ve rekabetçilerin dengesiz davranışları yüzünden artar. Eksik olan veya hiç var olmayan rekabet kanunu ve yetkisi, ortaya çıkan telekomünikasyon düzenleyicisi üzerinde rekabeti koruyucu nesneleri kurma ve uygulama sorumluluğunu getirir. Finansal pazar yenilgileri, küçük ve orta düzey operatörler tarafından ihtiyaç duyulan yerel para birimine finanse edilen uzun vadeli borcun eksikliği pazar girişini kısıtlar.[360]

3.1.3.3. Ulaşımı Pazarın Ötesinde Yaygınlaştırma

İyi işleyen pazarlarda bile, hizmet sağlayıcılarının ticari anlamda sadece ne yapmaya hazırlandıklarıyla, devletlerin daha geniş ilerleme bakış açısıyla gerekli olduğunu düşündüğü şeyler arasındaki farklılıklar genel anlamda var olmaya devam etmektedir. Birçok kırsal bölge yüksek maliyet ya da az gelir potansiyeli yüzünden hizmetsiz kalmıştır.

Tarifeler tekrar düzenlenirken, hizmet paketleri yetkililer veya aktif şirketler tarafından gönüllü olarak hazırlanır. Düşük gelirli kentsel bölgeler için uygun hale

---

358 Stoeder, Margo, **Introduction: Regulatory Landscape in Africa**, African Mobile Operators Workshop, April 13–14, World Bank,Washington, DC, 2005.

359 The Economist, **Mobile Phones and Development: Less Is More**, The Economist 376 (8434):11, 2005.

360 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.46.

getirmek amacıyla ayarlanan tarife paketleri para kaybına sebep olabilir.[10] Bitirilmemiş altyapı ağ sistemleri, hizmet sağlayıcılarını hizmet kapsamını arttırma konusunda ve yerel girişimcileri de pazara girme konusunda engelleyebilir. Dış etkenler, tüm köye birkaç insanın interneti kullanmasından doğan avantajlar gibi, hizmet sağlayıcılarının gelirlerinde belirtilmemiştir ve yeni hizmetlerin müşterinin beğenisine sunulması tüm ekonominin bakış açısına göre beklenenden daha yavaştır.[361]

3.1.3.3.1. Kamu Sektörü Desteği Sağlama

Kamu sektörü kaynakları pazarın iyi çalışması için gerekli adımlar atıldığı halde bile uzun vadede kalan kritik eksiklikleri azaltmak için kullanılabilir.

Pazara imkân sunmak ve kamu sektörünü sağlamak arasındaki doğru dengeyi bulmak zor olabilir. En iyi politikalarla bile, bir pazarın tükenmesi yıllar alabilir. Bir pazarın en son nereye kadar gidebileceği konusunda kesin bir tahmin yapmak zor olsa da; bu, pazar etkinliği önlemlerine öncelik verilirken bile pazar destekleyici bazı mekanizmaların tanıtılmasını engellememelidir.[362]

Pazarın ötesinde hizmeti yaygınlaştırmak, yine de, tüm ekonominin bakış açısından incelenerek desteklenmelidir. Pazarda devlet müdahalesi, telekomünikasyon politikası ve düzenlemesinin sınırlı yetkisi dışında politik bir karardır, çünkü toplum içinde çoğalan ve sınırlı kamu kaynakları üzerinde birbirine zıt talepleri uygulayan farklı kalkınma hedefleri arasında seçim yapmayı içerir. Ama tüm kar getirmeyen hizmetler kamu desteğini hak etmezler. Devlet müdahale etmeden önce şu sorular cevaplanmalıdır:[363]

- Ekonomiye maliyeti azaltmaktan daha başka avantajlar sağlaması mümkün mü?

---

361 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.46.
362 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.46.
363 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.46.

- Hizmetler hedef nüfusa etkin bir biçimde ulaşıp onlar tarafından kullanılabilecek mi?

- Destek araçları belirli engelleri ele almak için iyi tam anlamıyla uygun mu?

- Onlar ekonomik politikalarla birbirini tutuyor mu?

- Kamu kaynaklarında maliyet, verilen sonuçlar için en alt düzeyde tutuluyor mu?

- Bu amaç için kullanılan kamu kaynaklarının miktarı haklı çıkarılıyor mu?

Ekonomik analizler kamu sektör desteğinin en can alıcı yönlerini hakkında düşünmek (ve bir ölçüye kadar da miktarını belirlemek) için çerçeve oluşturur. Hem hizmeti sağlayan şirketlerin hem de geniş anlamda ekonominin bakış açısıyla, ek hizmet sağlamanın maliyetleriyle böyle yapmanın avantajları karşılaştırılır.

Şirketin bakış açısından çıkarılan analiz, ticari bağlamda uygulanabilir ek hizmetlerin tedarik edilebilmesi için ne kadar desteğe ihtiyacın olduğunu gösterir. Ekonominin bakış açısından çıkarılan analiz, (sadece birincil katılımcılara değil) geniş anlamda topluma avantajların, kullanılan kaynaklara eşit ya da kaynakları aşmış olup olmadığını belirtir. Sadece, uygulanması için desteğe ihtiyaç duyan ve en azından maliyetine eşit düzeyde avantajlar sağlayan projeler kamu sektörü desteği için seçilebilir olmalıdır. Uygulamada, kamu sektörünün bütçesel kısıtlamaları bu proje takımının desteklenebileceği alanı ve hızı sınırlar. Maliyet-fayda analizi, farklı projelerin yanında projelerin ve kamu kaynaklarının diğer sektörlerdeki alternatif kullanımlarının arasındaki seçeneklerin içindeki önceliklere dikkat çeker.[364] Son kullanıcılar, devlet programları ve sivil toplum örgütleri tarafından yapılan talepleri tahmin etme, bu taleplerin risk içeren tercihleri incelemeyeceği ve

---

364 Belli, Pedro, el. at., **Economic Analysis of Investment Operations: Analytical Tools and Practical Applications**, World Bank Institute Development Studies, World Bank, Washington, DC, 2001.

gerçekleştirmeyeceği olasılığını değerlendirmeye almak zorunda olan ekonomik gerekçenin merkezinde bulunur.[365]

3.1.3.3.2. Kurulu Pazarlarda Açıkları Daraltmak İçin Kamu Sektörü Desteği Sağlama

Kurulu pazarlarda açıkları daraltmak için kamu sektörü desteği çoğu zaman haklı çıkarılmıştır. Hizmetin ulaşılabilir olduğu ülke nüfusunun önemli bir bölümü tarafından ticari koşullar altında alınan bir hizmeti desteklemek için güçlü bir dava ortaya atılabilir. Bu evrensel hizmet programları için klasik bir davadır. Sabit ve mobil ses iletişimi pazar testini birçok ülkede geçmiştir. Sabit telefonların ekonomik ve sosyal etkileri yıllardır iyi bilinir. Düşük ve orta gelirli ülkeler özellikle hizmete ulaşamayan köylere ve düşük gelirli kentsel bölgelere umumi telefonlar yapılması gibi toplumsal hizmetlerin sağlanmasını desteklemek üzerinde yoğunlaşırken, yüksek gelirli ülkeler telefon hizmetinin her eve ulaşmasını desteklemişlerdir.[366]

Gelişmekte olan ülkelerde pazarın ötesinde ses iletişimine ulaşımı geliştirme konusunda ciddi bir tartışma vardır. Son yıllarda cep telefonları bu amaca baya iyi hizmet etmiştir. Ulaşılabilir olduğu bölgelerde büyüme hızları olağanüstü bir seyir göstermiştir. Gelişen dünya nüfusunun yüzde 70'i cep telefonu kapsama alanı içinde yaşamaktadır. Cep telefonları seyrek sabit bağlantıların yerini almakta ve buna taşınabilirliği eklemektedir. Ekonomik etki özellikle işlem maliyetini azaltma, ticaret ağını genişletme ve iş aramayı sağlama açısından dramatik görünmektedir. Bu durum, düşük ve orta gelirli ülkelerde yüksek gelirli ülkelere göre daha yaygındır.[367] Hazırlanmış hizmet düşük gelirli evlerden çıkarılmadıkça, bir bütün olarak alınır. Cep telefonları, fiilen kamu telefonları olarak görev yaparak yerel girişimciler tarafından satın alma hakkıyla yaygınca paylaşılır ve kiralanır. Dünyanın en fakir köyleri arasında olan Bangladeş köylerinde bayan girişimciler cep telefonu

---

365 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.47.

366 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.47.

367 Waverman, Leonard, el. at., **The Impact of Telecoms on Economic Growth in Developing Countries. Africa: The Impact of Mobile Phones**, The Vodafone Public Policy Papers Series No. 2: 10–23, 2005, http://www.vodafone.com/assets/files/en/AIMP_17032005.pdf, Erişim Tarihi: 25.01.2009.

kullanarak kârlı kontörlü telefon hizmeti sunmaktadırlar.[368] Çiftçiler ve balıkçılar kendi ürünlerini için en iyi fiyatı nereden alabileceklerini bulabilmek amacıyla cep telefonu kullanmakta, küçük işlere sermaye için piyasa araştırması yapmakta ve bazı ülkelerde (Zambiya gibi) parasız ödeme yapmaktadırlar.[369] Operatörler ve kullanıcılar yoksul yanlısı yaklaşımları uygulamak için mobil teknolojinin özelliklerini yaratıcı bir şekilde kullanırlar.[13] Mobil hizmetlere ulaşımı yaygınlaştırmak için kamu sektörü desteğinin mi yoksa sadece pazarda arta kalan engelleri kaldırmanın mı gerekliği olduğu, yine de, her durumda değerlendirilmesi gereken bir konudur.[370]

3.1.3.3.3. Yeni Pazarlar Kurmada Kamu Sektörünün Desteğini Sağlama

Yeni pazarların gelişmesine yardımcı olmak için kamu sektörü kaynaklarının kullanımını haklı çıkarmak anlamsızdır. Ekonomik gelişimin ve yoksulluğu azaltmanın araçları olarak gelişmiş iletişim ve bilgi hizmetlerinin erken benimsenmesinin lehinde birçok ciddi tartışma ve deneysel kanıt vardır. Bu gelişmiş hizmetler, yine de, herhangi bir gelişmekte olan ülkedeki hizmet testini henüz geçememiştir.[14] Ayrıca, bu hizmetler onları kullanma olanağı olan ve olmayan insanlar arasındaki yeni bir ayrılık yaratmıştır.[371] Kullanım; gelirle, eğitimle ve meslekle –yani, yoksulluk- ve bunların yanında sosyal ve kültürel faktörlerle (cinsiyet önyargısı gibi) ve ulaşılabilen bilgi içeriklerinin geçerliliği ile sınırlıdır İnternetin ilk yayılımı, faydaların görülmesi ve tüm grupların kazanması açısından uzun zaman alsa bile tartışmalı olarak düzensizliği arttırmıştır. Başarının, yüksek belirsizliğe bağlı olan ve düzenlenmesi zor bir takım talep ve arz faktörlerine dayanması olasıdır.

---

368 Lawson, Cina ve Meyenn, Natalie, **Bringing Cellular Phone Service to Rural Areas: Grameen Telecom and Village Payphones in Bangladesh**, Viewpoint 205, World Bank, Washington, DC, 2000, http://www.worldbank.org/viewpoint/htmlnotes/205/205lawson.pdf

369 The Economist, **Behind the Digital Divide**, The Economist 374 (8417): 22, 2005.

370 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.47.

371 Kenny, Charles, **"The Internet and Economic Growth in Less-Developed Countries: A Case for Managing Expectations?**, Oxford Development Studies, 31 (1): 100–13, 2003.

Hizmetin erişilebilir olduğu anda devletin, talebin hızlıca gerçekleşebileceği hizmetlerle sınırlandırılması gerektiği şeklinde büyüyen aykırı bir bakış açısı vardır. Açıkça belirtildiği üzere, cep telefonlarının durumunda olduğu gibi, internet ve ilgili hizmetlerin pazar yoluyla kendi hızında gelişmesine izin vermelidir.[372] Politika seçenekleri daha az anlaşılırdır, bununla birlikte yoksul insanlar arasındaki, canlı televizyon gibi, bazı hizmetlere yüksek talep ciddi kazançlar ortaya çıkarabilir ama geniş bant ağı gerekmektedir.[373] İnternet protokolü üzerinden ses (VoIP) gibi eski hizmetlere daha makul fiyatlarla ulaşım da geniş bantlı ağ gerektirir. Bir günde bir dolarla geçinen insanların internete sahip olmaya gücü yetmeyebilir ama radyo televizyondan ve uygun arabirimlerden sağlanan gelişmiş hizmetlerden yararlanabilirler.[374]

3.1.3.4. Kamu Sektörü Desteğinin Sağlanması

Kamu sektörü desteği iletişim ve bilgi hizmetlerinin genişletilebilmesi için gerekli hizmetlerin özel teminine yönelik sürdürülebilir pazarlar geliştirmeyi amaçlamaktadır. Destek karlı olmayan sosyal olarak gerekli yatırımların talebe teşvik ederek, arzı canlandırarak ya da her iki yöntemle onları ticari olarak uygun girişimlere dönüştürmek için tasarlanmıştır. Bütünüyle açıkça toplum için iyi olmayan ya da desteksiz ayakta kalamayacak olan projeler desteklenmemelidir. Bu ilke genel olarak (elektrik, su temini, hijyen, ulaşım telekomünikasyon gibi) altyapı hizmetleri için uygulanır. Büyük dışsallık ve kamusal sahiplik ortaya koyan hizmetler (eğitim, sağlık ve hukuk sistemi gibi) genellikle tekrarlanan bir biçimde desteklenirler. Devamlı desteğe dayanan projelerin kamu fonları ve yardımlarının

---

372 Fink, Carsten ve Kenny, Charles, **W(h)ither the Digital Divide?**, info 5 (6): 15–24, 2003.

373 Townsend, David, N., **The World Cup and Communications Development: A New Vision?**, Paper presented at the Universal Access and Rural Connectivity Regional Workshop for Southern and Eastern Africa, Dar-es-Salaam, 2002, http://www.dntownsend.com/dnta/Reports/DNT%20WCup%20Com.doc, Erişim Tarihi: 15.03.2009.

374 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.48.

erişilebilirliğine karşı gereğinden fazla korunmasız olduğu gözlemini yansıttığı kadar ekonomik politika üzerine de bir görüş belirtir.[375]

3.1.3.4.1. Talebin Teşviki

Talep, oturmuş hizmetlerin daha karşılanabilir ve yeni hizmetlerinde amaca daha uygun hale getirilmesiyle teşvik edilebilir. İrlanda ve Kazakistan gibi bazı ülkelerde hükümet birimleri uygun bazı hanelere (düşük gelirli, yaşlı, yalnız yaşayan engelli bireyler gibi) telefon faturasını ödeyerek ve kira, gıda, elektrik gibi temel hizmetlerini karşılayarak yardımcı olur. Birleşik Devletlerde düşük gelirli destek programının seviyesinin altında kalan haneler, telefon faturaları için bir indirim alırlar; indirim ise o hizmeti sağlayan şirketlere ödenir. Ayrıca talep belirli hizmetleri ticari sınırların altındaki fiyatlara sunarak da teşvik edilebilir. Örneğin Şili' de kırsal alan telefon görüşmeleri maliyet fiyatından ücretlendirilir ve başlangıç yatırımları hizmeti sağlayanların zararını dengelemek için desteklenir. Birleşik Krallık da isteğe bağlı düşük gelirli haneleri hedefleyen cankurtaran hizmeti üç aylık düşük sabit ücret karşılığında sınırsız gelen ve acil durum aramalarında ve yapılan ek aramalar için esnek ödeme planları önerilmiştir. Aynı zamanda müşteri hizmetlerini geliştirmek ve bilgisayar kullanımını hızlandırmak da faydalı olabilir. Mısır'da telefon kullanıcıları İnternet Hizmet Sağlayıcısına (IHS) üye olmak zorunda olmadan sadece yalnızca konuşma ücretini ödeyerek IHS seçimlerini tuşlarlar. Kişisel bilgisayar ve bir yıllık internet erişimi Fas'taki yerleşim bölgesi telefon kullanıcıları için perakende satış fiyatının da altına mevcuttur. İlgili içeriğe ulaşımın sağlanması yeni hizmetlerin sunulması için başarının anahtarıdır.[376]

Hükümetler vergilerin internet üzerinden doldurulması, doğum belgeleri ve tapu gibi belgelere ulaşım için kamu yararına internet uygulamaları başlatarak -özellikle internet olmak üzere- yeni hizmetler için talebi teşvik edebilir. Her bölümün kendi başına gelişmesindense, çeşitli hükümet bölüm ve birimlerinin talebini arttırmak ve rekabetçi ihalelerin katılımını sağlamak yeni hizmetlerin özel sunumu

---

375 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.48.

376 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.48.

için güçlü bir itici etken olabilir. Hükümetin geniş bantlı kapasite alama kararlılığı, eğer yatırımcılar pazardaki değerleri tam olarak ölçülmeden önce tesislerini inşa etmeleri istenirse bu ticari riski azaltmak için önemli bir araç olabilir. Yerel ve ulusal yetkililer tarafından alınan satın alma seçenekleri, bilgi içeriği ile birlikte, rekabetin gerçekleştirilebilirliği ve yeni girişimciler, küçük çaplı yatırımcılar üzerinde güçlü bir etkisi olacaktır.[377]

3.1.3.4.2. Takviye İle Çalışmayı Sağlama

Nakit devlet desteği takviye ile çalışmayı sağlama konusunda etkinliği ispatlanmış bir kamu sektörü yöntemidir. Nakit devlet destekleri ilave özel yatırımları kolaylaştırmada pek çok yönden etkili olabilirler. Nakit devlet destekleri hizmet sunan kişilerin ön ödemeli yatırım istekleri ya da mali piyasa hatalarından kaynaklanan giriş engelini aşmalarına yardımcı olur, fiyatlar üzerindeki geçici politik kısıtlamaları dengeler ya da işletme gelirlerine aksi durumda getiri sağlamayan dış çıkarları gösterir. Nakit devlet destekleri bildirilen maliyet ve kamu sektörü bütçe düzenlemesi uygulanması bakımından şeffaftır. Ayrıca doğrudan istenilen lehdarlara verilir. Devlet destekleri istenilen randıman alındığında ödenir.[18] Örneğin Peru'da kontörlü telefon kurmayı taahhüt eden ve ellerinde hiç telefon bulunmayan özel işletmeler devlet desteğinin bir kısmını sözleşme verildiğinde, bir kısmını ekipmanlar kurulduğunda kalanını ise gelecek yıllar için kurulumların performans standartlarına uyması halinde gelecek altı aylık süreçte alırlar.[378]

Sermaye destekleri ve risk garantileri de bazı şartlarda uygun olabilir. Özel sektör öncülüğündeki alanlara gelecek getirisi beklentileriyle yapılan kamu sektörü yatırımları mali piyasa hatalarını aşmada yardımcı olabilir. Çünkü bir pazar ekonomisinde hizmet sağlamak için asıl gereken özel sektördür; kamu sektöründe açık çıkış stratejileri esastır. Devlet kontrolündeki risk garantileri politik ve düzenleyici belirsizliğin etkisini azaltabilir. Vergi kaçakları, imtiyazlı mali destekler,

---

377 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.48.

378 Cannock, Geoffrey, **Expanding Rural Telephony: Output Based Contracts for Pay Phones in Peru**, In Contracting for Public Services: Output-Based Aid and Its Applications, ed. Penelope Brook and Suzanne Smith, 15–21, World Bank, Washington, DC, 2001.

rüşvetler ve devlet kontrolü altında olmayan risk garantileri daha az şeffaf ve yanlışsızdır ve genelde doğru vergilendirme ve diğer kamu politikalarına ters düşmektedir.[379]

3.1.3.4.3. İyi Devlet Yardımı Uygulaması

İyi devlet yardımı uygulaması tüm katılımcıların hizmetlerin hükümlerini finanse etmeye katkı sağlaması ile olur:[380]

- Hizmet sağlayıcıları verilen belirli koşullarda ve belirli zamanda olanakları kurmak ve hizmetleri sağlamak için kendi kaynaklarına yatırım yapar ve onları riske atar.

- Devlet yardımları hizmet sağlayıcılarına bazı yatırım ve başlama masraflarını karşılamada yardım eder. Devlet yardımları ilk iletişim, ekipman ya da kurum masrafları gibi ulaşım engellerini azaltmak için dizayn edilmiştir ki bu da düşük gelirli gruplar için çok önemlidir.

- Müşteriler en azından işlem ve devamlılık maliyetini karşılamak için gerekli olan hizmetlere kendi kullanım oranına göre para öderler. Eve kurum da dâhil olursa müşterilerin hizmet kullanımını ödemedeki hizmetin ve bağlılığın göstergesi olarak, yatırım masrafının bir kısmını ödemesi beklenir.

Devlet yardımları, hizmet sağlayıcıları, hizmet seçenekleri ve teknolojiler arasında rekabet konusunda tarafsız olmalıdır. Devlet fonları aynı zamanda kaynaklara dış bağlamda akacak şekilde açık ve net olmalıdır. Masraflı hizmet zorunluluklarını karşılamak için işleyen şirketler arasındaki çapraz devlet yardımları gelişen rekabet içindeki Pazar ortamında hem istenmez hem de sürdürülecek kadar hazır değildir.[381]

---

379 Irwin, Timothy, **Public Money for Private Infrastructure**, Working Paper 10, World Bank, Washington, DC, 2003.

380 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.49.

381 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.49.

Devlet yardımları hizmet tedarik zincirinde birçok nokta yoluyla yönlendirilebilir. İletişim ve bilgi hizmetlerinin tedariği, bu hizmetleri taşıyan ağların tedariğinden gittikçe uzaklaştığından, devlet yardımı ikisinden birine de uygulanabilir. Mesela Şili'de şirketler kamu telekomünikasyon ağını genişletmek ve belirlenmiş kasabalarda umumi telefonlar kurmak ve işletmek için anlaşılmış şart ve koşulların altında devlet yardımları almıştır.[382] Bolivya'da ve Nikaragua'da devlet yardımları hiç telefon hizmetine sahip olmayan bölgelere kadar genişletilmeye yöneliktir. Uganda'da şirketler taşra şehirlerde ağı genişletmek ve oralara internet noktaları kurmak için devler desteğine sahiptir. Aslında, halka internet hizmetini götürmek oradaki yerel girişimcileri de içeren rekabet içindeki şirketlere kalmıştır. Birkaç devlet ve özel şirket birleşmiş girişimcisi doğu Afrika'da bölge boyunca ulusal ve uluslar arası genişbantlı internet ulaşımı geliştirmektedir.[383]

3.1.3.4.4. Devlet Yardımlarını Finanse Etme

Özelleştirilmiş telekomünikasyon geliştirme fonları genelde devlet yardımı toplamak ve dağıtmak için kullanılır. Tüm ekonominin etkililiği ve eşitliği göz önüne alınırsa, Şili ve Nepal'de olduğu gibi devlet yardımları genel gelirlerden finanse edilmelidir. Devlet yardımları yine de, genel olarak telekomünikasyon gelirlerindeki vergilerden de finanse edilmektedir. Örneğin, Peru'da ve Uganda'da büyük işleyen gelirlerin yüzde 1'i, Dominik Cumhuriyeti'nde ve Nikaragua'da ise yüzde 2'si bu şekilde elde edilir.[384] Bu görüşü destekleyen bir iddia devlet yardımlarının net katkılarının bu devlet yardımları için yarışma şansı sayesinde endüstri katkılarına geri döneceği ve mevcut kullanıcılara farklı dış faydalar sağlayacağı konusundadır.

---

382 Wellenius, Björn, 2002, a.g.e.

383 Guislain, Pierre, el. at., **Connecting Sub-Saharan Africa**, Working Paper 51, World Bank, Washington, DC, 2005.

384 Navas-Sabater, Juan, **Universal Access and Output-Based Aid in Telecommunications and ICT**, Dissemination Note Global Information and Communications Technologies Department, World Bank, Washington, DC, 2005. http://lnweb18.worldbank.org/ict/resources.nsf/a693f575e01ba5f385256b500062af05/f9845b5620512a29852570310056bfba/$FILE/obaNoteFinal.pdf.

Diğer bir pratik iddia ise, genel gelirlerin yıllık bütçesel devirlerdeki değişikliklere bağlı olduğudur.[385]

Gelişme fonları, telekomünikasyon alanında devlet yardımlarını finanse etmede karışık bir kayda sahiptir. Bu fonlar bazı ülkelerde iyi uygulanmıştır, ancak diğerlerinde paralar daha yavaş toplanıp dağıtılmıştır. Bazı fonlar, devlet hazinelerine yağmalanmıştır ve özel şirketler kamu sektörü acentaları yoluyla parayı yönlendirmede isteksiz davranmışlardır. Dahası, artık mobil hizmet neredeyse tüm nüfusa hızla ulaştığı için, özel fonlar ses hizmetlerine ulaşımı sağlamada geriye kalan açıkları yok etmek için ihtiyaç duyulmamaya başlanmıştır. Bolivya, Şili, Kolombiya ve Peru gibi ülkeler daha gelişmiş hizmet ve olanakların sağlanabilmesi için fonlarının kapsamını arttırmıştır.[386]

3.1.3.5. Devlet Desteği İçin Rekabet Ortamı Yaratma

Devlet desteği Pazar yoluyla belirlenir ve tahsis edilir. Devlet desteği için firmalar arasındaki rekabet, düşük gelirli ülkelerdeki telekomünikasyonda artış göstermektedir. Rekabet ayrıca diğer kırsal altyapı hizmetleri (elektrik, su ve sıhhi tesisat ve ulaşım) için de kullanılmaktadır. Devlet yardımı için şirketler arası rekabet, daha düşük yardımlara, özel yatırımın daha etkili harekete geçmesine ve bu yatırımlar sayesinde geleneksel kamu sektörü fonunda meydana gelen saydamlığın artmasına neden olmaktadır.[387]

---

385 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.49.

386 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.50.

387 Wellenius, Björn, el. at., **Private Provision of Rural Infrastructure Services: Competing for Subsidies**, Policy Research Working Paper 3365, World Bank, Washington, DC, 2004.

3.1.3.5.1. Devlet Desteği için Firmalar Arasındaki Rekabet

Devlet desteği için firmalar arasındaki rekabet aşağıdaki ana basamakları bünyesinde bulundurur:[388]

- Devlet geniş amaçları, hedef nüfusu ve destek programının ne kadar finanse edileceğini belirler. Ayrıca sağlanacak hizmet türleri gibi en önemli hizmet durumlarını, kalite standartlarını, maksimum perakende fiyatlarını ve hizmet taahhüdünün süresini saptar.

- Özel hizmet gereksinimleri başlıca muhtemel hak sahibi olan kişiler ve toplumlar tarafından tanımlanmıştır. Ekonomik ve teknik analiz, bu hizmet gereksinimlerini projelerde bir araya getirmekte, ekonominin bakış açısıyla arzu edilmesi muhtemel ama ticari olarak kendi ayakları üzerinde duramayan projeleri seçmekte ve öncelik sırasına koymakta ve her proje için en üst düzeyde devlet desteğini ayarlamakta kullanılır.[24]

- Özel şirketler bu projeler için rekabet dolu ihalelere girerler. Hizmet koşullarını karşılama ve tüm sağlayıcılara uygulanan kurallara uyma koşuluyla, ihaleye girenler kendi iş stratejilerini geliştirmede ve istedikleri teknolojiyi seçmede özgürdürler.

- En düşük miktarları gerektiren ihaleciler ödüllendirilir. Alternatif olarak, sabit devlet yardımı için ihaleler önerilebilir ve son kullanıcılara en düşük fiyat ya da en hızlı şekilde kullanıcıya hizmet sunumu gibi diğer ölçülebilir hizmet kurallarına karşı ödüllendirilebilir.

- Devlet yardımları hizmetin yatırımlarının ve hükümlerinin uygulanmasına bağlı olarak tam veya taksit taksit ödenebilir.

- Hizmet sağlayıcıları olanaklara sahip olur ve tüm kuruluş risklerine ve ticari risklere tahammül eder. Aynı hizmetler için ek bir devlet yardımı almak mümkün değildir.

---

388 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.50

- Devlet, hizmet kalite ve fiyatlandırma standartlarını denetler, hizmetin gelişigüzel değişimlerine karşı kullanıcıları korur ve oyunun sabit kuralları hakkında yatırımcıları bilgilendirir. Ayrıca devlet, yardımlarının etkililiği ve etkileri hakkında değerlendirme yapar ve sonraki projelerde uygulanabilecek sonuçlar çıkarır.

3.1.3.5.2. Başarı Faktörleri

İmkân sağlayan ortamda devlet yardımı için şirketler arası rekabetin başarısı kritik talebe ve tedarik faktörlerine bağlıdır.[389] Bu faktörler aşağıdaki gibidir:

- *Talep Yönü:* Talep açısından en büyük sıkıntı, ilk kuruluş ve açılıştan sonra en azından hizmetin devamını sağlayacak kadar kullanıcının ödemek için istekli ve yeterli olmasıdır. Bu durum, en fakir ülkelerde ve kırsal bölgelerde bile toplumsal ses hizmetlerini sağlamada böyledir. Hükümet programları, örneğin e-hükümet ya da okullardaki bilgisayarlar, hedef nüfus gruplarına ulaşmak amacıyla gereken iletişim ve bilgi hizmetleri için ödeme yapmalıdır. Kamu sektörünün ve özel sektörün taleplerinin karşılanılmasından edinilen gelirler, yeni hizmetlerin müşterinin beğenisine sunulmasını hızlandırmayı sağlayabilir.[390]
- *Arz Yönü:* Arz yönünde en önemli endişe, devlet yardımları için etkili rekabeti sağlamaktır. Bu amaç için kurulan var olan aktif şirketlerin, donanım sağlayıcılarının ve yeni şirketlerin sadece yerel telekomünikasyon pazarının yeterli ölçüde geliştiği ülkelere katılması çok muhtemeldir. Tek toplumda birçok duruma dayanan yeni girişimcilerin pazara katılması için fırsatlar üretmek çeşitliliği, yetki dağıtımını ve daha geniş rekabet ortamını yaratır. Fakat devlet yardımı için etkin rekabet ortamı, pazar güçlendikçe ve şirketler ve girişimciler coğrafi açıdan ve piyasa talebi açısından kendilerine yer belirledikçe azalabilir.[391]
- *Çevreye Olanak Sağlama:* Olası hizmet sağlayıcılarının tahmin etmeleri beklenilen riskleri değerlendirme ve maliyet ve giderlerin makul tahminlerini yapmaları için açık, sabit, güvenilir, yasal ve düzenleyici sektörel ve

---

389 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.50.
390 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.50.
391 2006 Information and Communications for Development, 2006, a.g.m., s.51.

genel iş çerçevesi gerekmektedir. Devlet yardımlarının işleyişi ve finanse edilmesini tasarlamak ve idare edebilmek amacıyla önemli ölçüde kurumsal kapasite var olmalıdır. WSIS'in Finansal Mekanizmalar üzerinde Çalışma Kolu, devlet ve düzenleyici kapasitesini iletişim ve bilgi hizmetlerinin gelişiminde kesin bir şekilde en önemli engel olarak belirledi.[392]

3.2. Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yoluyla Türkiye'de Yoksulluğun Azaltılması

3.2.1. 2006-2010 Bilgi Toplumu Stratejisinde Bilgi ve İletişim Teknolojileri

Bilgi Toplumu Stratejisinin temel hedefleri;[393]

- Kamuda iş süreçlerinin gözden geçirilerek kamu yönetiminde ve işleyişinde modernizasyonunun sağlanması,

- Kamunun vatandaşlara ve iş dünyasına sunduğu hizmetlerin daha etkin, hızlı, kolay erişilebilir ve verimli sunulması,

- Vatandaşların bilgi toplumu imkânlarından azami düzeyde faydalanmalarının sağlanması, sayısal uçurumun azaltılması, istihdamın ve verimliliğin artırılması,

- Bilgi ve iletişim teknolojilerinin, daha fazla katma değer yaratmak üzere, işletmeler tarafından yaygın ve etkin kullanımının sağlanması,

- İletişim hizmetlerinde yaygın, nitelikli ve uygun fiyatlarla hizmet sunumunu sağlayacak rekabetçi ortamın tesisi ile bilgi ve iletişim teknolojileri

---

392 WSIS (World Summit on the Information Society), **The Report of the Task Force on Financial Mechanisms for ICT for Development**, World Summit on the Information Society, Geneva, 2004, http://www.itu.int/wsis/tffm/final-report.pdf, Erişim Tarihi: 15.03.2009.

393 DPT, (Devlet Planlama Teşkilatı), **Bilgi Toplumu Stratejisi 2006-2010-Eylem Planı**, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Yayın No: DPT: 2698, ISBN 975-3957-7, Ankara, Temmuz, 2006, s.1.

sektörünün büyümesinin sağlanması ve küresel rekabetçi bir sektör olarak konumlanmasıdır.

2006-2010 dönemini kapsayan Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planında yer alan eylemler, stratejik öncelik ve hedefler göz önünde bulundurularak belirlenmiştir.[394] Sosyal Dönüşüm sayesinde herkes için bilgi ve iletişim teknolojileri fırsatı tanınacaktır. Vatandaşların gündelik ve iş yaşamlarında bilgi ve iletişim teknolojilerini etkin kullanımı ile ekonomik ve sosyal fayda artırılacaktır.

Eylemler 2006 yılında başlatılmaktadır. Hedeflenen sosyo-ekonomik faydanın gerçekleştirilmesi için projelerin bitiş yılları 2008-2010 arasına dağıtılmıştır. Eylemlerin zaman planındaki dağılımı, temel olarak stratejik önceliklendirme ilkesine dayanmaktadır. Eylemlerin önceliklendirilmesinde, "eylemden beklenen fayda" ve "eylemin uygulama kolaylığı" nitelikleri ana unsurlar olarak belirlenmiştir.[395]

Toplum içinde bireylerin bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımı, kendi yaşamlarını temelden etkilediği gibi bu teknolojilere dayalı ürün ve hizmetleri sunan devletin ve işletmelerin dönüşümü ile bilgi ve iletişim teknolojileri sektörünün gelişimini de yakından ilgilendirmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin bilgi toplumuna dönüşüm sürecinde vatandaşların bilgi ve iletişim teknolojilerini hızlı bir şekilde benimsemelerinin sağlanması ve bu teknolojilerin günlük yaşamın olağan bir parçası haline gelmesi büyük önem taşımaktadır. Böyle bir gelişme sonucunda vatandaşların taleplerini karşılamaya yönelik mal ve hizmet sunan diğer unsurların dönüşümü de tetiklenecek ve hızlanacaktır.[396]

Bu bağlamda, vatandaşların bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağlayacağı faydalar konusunda bilinçlendirilmesi, erişim imkânlarının sağlanması ve bu teknolojileri kullanma yeteneğinin kazandırılması gerekmektedir.

Türkiye'de vatandaşların iletişim teknolojileri ve bilgi teknolojileri kullanımındaki gelişmeler farklı seyir izlemektedir. Sabit telefon abone yoğunluğu

---

394 DPT, (Devlet Planlama Teşkilatı), 2006, a.g.m., s.2.
395 DPT, (Devlet Planlama Teşkilatı), 2006, a.g.m., s.3.
396 DPT, (Devlet Planlama Teşkilatı), 2006, a.g.m., s.6.

yüzde 26 seviyesinde doygunluğa ulaşmış ve mobil telefon abone yoğunluğu yüzde 60'lar seviyesine ulaşmış olmasına rağmen, bilgisayar sahipliği ve internet kullanım oranları halen düşük seviyelerdedir.

Türkiye'de 2005 yılı itibarıyla internet kullanan bireylerin toplam nüfusa oranı yüzde 13,9, genişbant abone sayısının toplam nüfusa oranı ise yüzde 2'dir. Bu oranlar, 2004 yılı itibarıyla, sırasıyla yüzde 47 ve yüzde 6,5 olan AB25 ortalaması ile karşılaştırıldığında, vatandaşların bilgisayar ve İnternet kullanımının artırılması konusunda kat edilecek uzun bir mesafe olduğu görülmektedir.

Ayrıca, ülkemizde bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımı; çalışanlar, işsizler, öğrenciler, ev kadınları, emekliler vb. işgücü durumu ile gelir düzeyi, eğitim seviyesi, cinsiyet, yaş grubu ve yaşanan coğrafi bölge itibarıyla önemli farklılıklar göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, ülkemizin ulusal ve uluslararası bağlamda sayısal uçurumla karşı karşıya kaldığı görülmektedir.

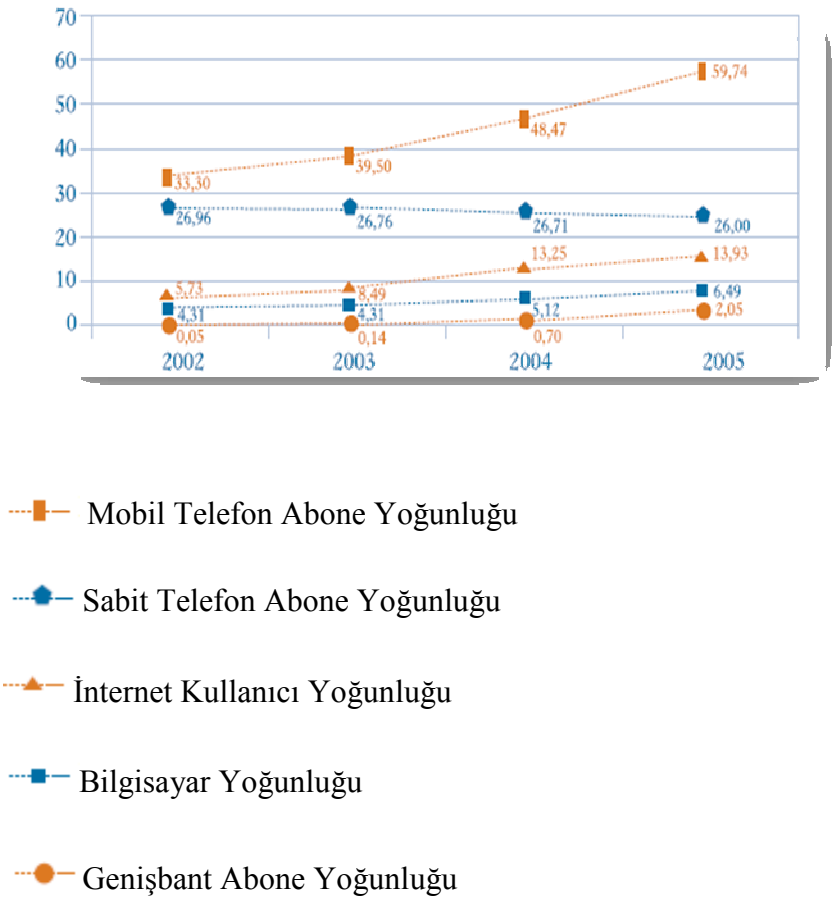
Toplum genelinde kullanım oranının düşüklüğü ve belli gruplara göre farklılığın yanı sıra, İnternetin çok etkin bir biçimde kullanılmaması da bir başka sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. 2004 yılı hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım anketi sonuçlarına göre İnternet kullanıcıları, İnterneti bilgilenme ve oyun benzeri amaçlarla (% 93,2) veya iletişim amacıyla (% 76,1) kullanmaktadır. İnternet kullanıcılarının sadece yüzde 8,2'si özellikle istihdam alanlarına yönelik eğitim amacıyla İnterneti kullanmakta; mal veya hizmet satmak veya sipariş vermek için İnterneti kullanım oranı ise yüzde 3,5'te kalmaktadır.

Erişim açısından bakıldığında, Türkiye'de hanelerin sadece yüzde 5,9'unun evinde İnternete bağlı kişisel bilgisayar bulunduğu görülmektedir. İnternet evleri ve işyerleri, sırasıyla yüzde 41,2 ve 41,1 oranlarıyla en yaygın erişim mekânlarıdır.

Hanelerde İnternet kullanımının yaygınlaşmamasının başlıca nedenleri maliyetlerin yüksekliği ve yetkinlik eksikliğidir. Türkiye'de genişbant erişim maliyeti kişi başına milli gelirin yüzde 5,4'üne karşılık gelirken OECD ortalaması yüzde 2 civarındadır.

Maliyetlerin yüksekliği, altyapıların gelişmesi ve rekabetçi bir piyasa yapısının tesisi ile nispeten daha hızlı çözümlenebilecek bir sorunken, yetkinliğin geliştirilmesi uzun vadeli bir çaba gerektirmektedir.[397]

Şekil 1: Yıllar İtibarıyla Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kullanımı

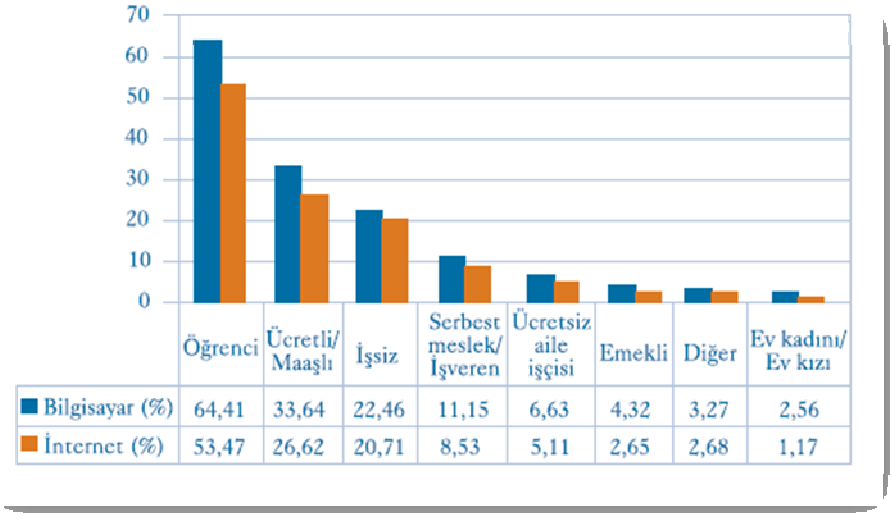
Türkiye'de bilgi teknolojileri konusunda hiç eğitim almayan bireylerin oranı yüzde 92'dir. Toplumda bilgi teknolojileri konusunda eğitim alan kesim, çoğunlukla eğitim kurumlarında giderek yaygınlaşan temel bilgisayar eğitiminden yararlanan ve genellikle iş bulmak amacıyla bilgi teknolojilerine ihtiyaç duyan genç kesimdir.

397 DPT, (Devlet Planlama Teşkilatı), (2006): a.g.m., s.7.

Ülkemizde toplumun yarısından fazlasının (%62) internet hakkında hiç bir fikri olmaması ise dikkat çekicidir. Bu durum, özellikle öğrenciler, çalışanlar ve iş arayanlar dışındaki kesimler için geçerli olup, toplumda belirli kesimlerde farkındalık ve motivasyon yaratma konusunda yoğun çaba harcanması gerektiğini göstermektedir.

Demografik yapısı itibarıyla, Türkiye'nin önünde orta vadede bilgi toplumuna dönüşebilmesi için ciddi fırsatlar bulunmaktadır. Nüfusun çoğunluğunun (% 54,9) 30 yaşın altında olması ve 15 yaşın altındaki bireylerin toplumun yüzde 28,1'ini oluşturması Türkiye için büyük bir potansiyelin işaretidir. Genç neslin öne çıktığı demografik dağılımın sonucu olarak, 2020'de nüfus grupları içerisinde 25-39 yaş grubu baskın olacaktır. Bu grup, yarınların bilgi ekonomisine en fazla katma değeri yaratacak olan çalışan kesim anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, genç nüfusa yatırım yapmak ve bilgi toplumunun birer ferdi olmalarını sağlamak, gelecek için önemli bir kazanım olacaktır.

Şekil 2: İşgücü Durumuna Göre Bilgisayar ve İnternet Kullanımı (2004, 16-74 yaş)[398]

	Öğrenci	Ücretli/ Maaşlı	İşsiz	Serbest meslek/ İşveren	Ücretsiz aile işçisi	Emekli	Diğer	Ev kadını/ Ev kızı
Bilgisayar (%)	64,41	33,64	22,46	11,15	6,63	4,32	3,27	2,56
İnternet (%)	53,47	26,62	20,71	8,53	5,11	2,65	2,68	1,17

398 DPT, (Devlet Planlama Teşkilatı), 2006, a.g.m., s.9.

Nitekim, bu doğrultuda yapılmakta olan yatırımlarla bugün orta ve yüksek öğretim kurumlarının büyük bölümü genişbant erişime sahip hale gelmiştir. Öğrenciler, yüzde 53,5'lik bir oranla toplumda en fazla İnternet kullanan kesimi oluşturmaktadır. Bu kesimi yüzde 26,6'yla ücretli çalışanlar, yüzde 20,7'yle işsizler takip etmektedir.

Türkiye, demografik yapısının sağladığı potansiyelden doğru seçimlerle yararlanır ve hem uluslararası alanda hem de farklı toplum kesimleri arasında varolan sayısal uçurumu azaltırsa, bilgi toplumuna dönüşümde başarıya ulaşması mümkün olacaktır.[399]

3.2.2. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 2004 İnsani Gelişme Raporunda Türkiye'de Bilgi ve İletişim Teknolojileri ve Yoksullukla Mücadele Politikaları

Bilgi ve İletişim Teknolojisi, dünya piyasalarına girebilmek, siyasi alanda hesap verilebilirliği sağlamak, temel hizmetlerin dağıtımını iyileştirmek ve yerel kalkınma olanaklarını arttırmak için, önemi giderek artan bir araçtır. BM Kalkınma Programı, Bilgi-İletişim Teknolojisi'ne erişimi yaygınlaştırmak ve gelişim için bu teknolojiyi kullanmak üzere dünyanın her yerindeki uzmanlardan ve en iyi uygulamalardan yararlanmaları konusunda ülkelere yardım etmektedir. Bilgi-İletişim Teknolojisi'nin, Türkiye'nin önemli kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesindeki rolü çok büyüktür. Bu nedenle, BM Kalkınma Programı Türkiye Temsilciliği Bilgi-İletişim Teknolojisi'ni Türkiye'de İnsani Gelişme Ulusal Raporu'nun esas konusu olarak işlemiştir. Bilgi-İletişim Teknolojisi'nin öneminin farkında olan Türkiye Hükümeti de 2005 yılının kalkınmada öncelikleri arasında Bilgi-İletişim Teknolojisi'ni göstermektedir.[400]

Türkiye 2004 Ulusal İnsani Gelişme Raporu'nun temel olarak ele aldığı soru, Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Türkiye'nin insani gelişimine nasıl hız

---

399 DPT, (Devlet Planlama Teşkilatı), 2006, a.g.m., s.8.

400 UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), **UNDP ve Bilgi-İletişim Teknolojisi**, http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=323, Erişim Tarihi: 20.03.2009.

kazandığıdır. Bilgi ve İletişim Teknolojileri'nin, kalkınmadaki rolünü önemseyen Türkiye Hükümeti, İletişim Teknolojileri'nin geliştirilmesini, 2005 yılı kalkınma öncelikleri arasında göstermektedir. BM Kalkınma Programı Türkiye Temsilciliği, Türkiye'nin Avrupa Birliği reformlarını yerine getirmesine ve AB yolunda ilerlemesine destek sağlamak amacıyla da, Bilgi ve İletişim Teknolojileri'nin kalkınmadaki rolünü önemsemektedir.

2004 İnsani Gelişme Raporuna göre, Türkiye araştırmaya katılan 177 ülke arasında 88'inci sırada yer almaktadır. Rapora göre, bu konum, gerek ülkenin potansiyeli, gerekse halkın kendini gördüğü yerle uyumlu bir konum değildir.

Genel olarak Türkiye'nin insani gelişim performansına bakıldığında, bazı alanlarda önemli gelişmeler kaydedildiği (örneğin, bebek ölüm oranlarında) görülmektedir. Öte yandan, ülkenin genel performansında bir belirsizlik ve hatta çoğu zaman hayal kırıklığı yaratan bir durum göze çarpmaktadır. Özellikle coğrafi bölgeler ve cinsiyetler arasında süregelen bir eşitsizlik eğilimi vardır.[401] BİT'in özellikle gelişmekte olan ülkelerin insani gelişe açısından birçok alanda daha üst düzeylere çıkabilmeleri için yeni fırsatlar oluşturabileceğini vurgulamak gerekmektedir.[402]

Türkiye ekonomik, siyasal ve sosyal gelişme hedefleri doğrultusunda BİT'ten yararlanabilecek fiziki ve insani sermayeye sahiptir. Rapor BİT kullanımının özellikle ekonomik büyüme ve yoksulluğun ortadan kaldırılması, hem kızlara hem de erkeklere nitelikli eğitim sağlanması, demokratik ilkeler ve insan hakları çerçevesinde iyi yönetim konularında ne gibi fırsatlar sağlayabileceğini araştırmaktadır.

Uluslararası Telekomünikasyon Birliğinin Dijital Erişim Endeksi (DEİ) ülkeleri erişim düzeylerine göre dört grupta toplamaktadır. En yüksek erişim (DEİ

---

401 UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), **Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu**, http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=584, Erişim Tarihi: 20.03.2009.

402 UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), **Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu Bilişim ve İletişim Teknolojileri**, s.13-14 http://www.bilgitoplumu.gov.tr/yayin/UNDP-Turkiye2004%DDnsaniGelismeRaporu-B%DDT-Ocak2005.pdf, Erişim Tarihi: 10.02.2009.

0.70 ve üstü), yüksek erişim (DEİ 0.50–0.69) , orta erişimi (DEİ 0.30–0.49) ve düşük erişim (DEİ 0.29 ve altı).

Türkiye orta erişim düzeyindeki grupta beşinci sırada yer almakta ve 0.48 puan ile genel sıralamada 180 ülke arasında 72'inci gelmektedir. Lübnan, Romanya, Tayland ve Makedonya da Türkiye ile aynı endeks puanına sahiptir. Brezilya, Meksika, Rusya, Mauritius, Grenada, Kuveyt, St. Lycia, Kostarika, Jamaika, Bulgaristan, Trinidad ve Tobago, Arjantin ve Seyşel adaları gibi ülkelerin dijital erişim endeksi puanları ise Türkiye'den yüksektir.

Raporda, 84 ülke, bilgi toplumu olmaya hazırlık derecelerine göre sıralanmıştır. Söz konusu rapor Türkiye'nin e-hazırlık derecesi endeksi puanını 3.57 olarak bulmuş ve bu puanla Türkiye 84 ülke arasında 50. sıraya yerleşmiştir. Türkiye'nin diğer ülkelerle arasındaki fark çok ciddi boyutlardan artık kapatılamaz bir uçuruma dönüşmeden derhal harekete geçmesi gerekmektedir.[403]

Bilgi İletişim Teknolojileri, örneğin, doğru hava tahminleri, yaklaşan doğal afetler ve çeşitli bitkisel hastalıklar gibi bilgilere düşük maliyetli erişim sağlayarak, tarım sektöründe verimliliğin artırılmasında önemli bir rol oynayabilir. Türkiye'de birçok kadın geleneksel bilgi kaynaklarına erkeklerden daha sınırlı bir erişim sağlar. Öte yandan Türkiye'de kilosu normalin altında olan çocuk oranı da yüksektir. Bilgi ve İletişim Teknolojileri, kadınların sağlık konularında doğru bilgiye kolay erişimlerine olanak sağlamaktadır. Bununla birlikte, raporda Türkiye'nin Bilgi ve İletişim Teknolojileri potansiyelini tam olarak kullanamadığı belirtilmektedir. Türkiye'de Bilgi ve İletişim Teknolojileri'nin erişilebilirliği ve kullanımı konusunda veriye rastlamak zordur. Buna rağmen, Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nin yaptığı bir araştırma, Türkiye'yi aralarında Belarus, Romanya ve Tayland gibi ülkelerin de yer aldığı Bilgi ve İletişim Teknolojilerine "orta erişim" sağlayan ülkeler grubuna dâhil etmektedir.

Rapora göre, Türkiye'de bilgi toplumu olma yönünde önemli adımlar atılsa da, düşük ve yüksek gelirli gruplar ile coğrafi bölgeler arasında bu konuda büyük

---

403 UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), **Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu Bilişim ve İletişim Teknolojileri**, s.14.

ayrılıklar ve farklılıklar görülmektedir. 2004 Ulusal İnsani Gelişme Raporunda, Türkiye'deki dijital ayrılıkların giderilmesine olanak tanıyacak, demokratik yönetişim, yoksulluğun azaltılması ve eğitim konularına destek sağlayacak yollar belirtilir.

Rapor, vatandaşların yönetişimin pasif bir alıcısı olmaktan çıkıp, etkin bir toplum ve vatandaşların ihtiyaçlarına uygun politikalar sağlamaktaki potansiyeli vurgular. Erişim konularına gerekli önem verildiğinde, Bilgi ve İletişim Teknolojileri hem yerel hem de ulusal düzeyde iyi bir yönetişimi de beraberinde getirir. Kamu kaynaklarının kullanımındaki etkililiği ve verimliliği arttırır. Rapor Bilgi-İletişim Teknolojisi'nin yoksulluğu gidermedeki rolüne, özellikle bilgiye erişim, istihdam yaratılması ve katılım gibi alanlardaki potansiyeline genel bir bakış sunmaktadır.

Raporda Bilgi ve İletişim Teknolojileri'nin fiziksel mesafeden kaynaklanan engelleri aşarak ve insanların seçeneklerini genişleterek ekonomik ve sosyal kalkınmaya büyük katkı sağlayacağı belirtilir. Kırsal alanlarda altyapı yatırımlarının önemini vurgulayan rapor, yoksul, engelli ve diğer savunmasız insanların Bilgi ve İletişim Teknolojileri'ni kullanmaları gerekliliğinin altını çizer. Böylece bu insanlar ekonomik, siyasi ve sosyal yaşamın içinde daha çok yer alabilecektir.

Ancak raporda bu tür yararların kendiliğinden olamayacağı da belirtilir. Rapora göre, Bilgi-İletişim Teknolojileri, otomasyondan dolayı özellikle kısa vadede iş kayıplarına ve iş güvencesi kaybına ve yazılım/donanım maliyetlerine neden olabilir.

Eğitim odaklı raporda, interaktif sistemlerin yararları, eğitimde fırsat eşitliği ve bireysel öğrenci ihtiyaçlarına karşı duyarlılık vurgulanıyor. Bilgi-İletişim Teknolojileri'nin, Türkiye için özellikle önem taşıyan, kadınların güçlendirilmesi, sağlık ve eğitim, ekolojik duyarlılık, turizm, denizcilik ve trafik eğitimi gibi alanlara önemli katkılar sağlayacağı düşünülür. Ancak rapor, eğitimde, Bilgi ve İletişim Teknolojileri'nin kullanımında eksiklikler olduğunu göstermektedir:

Bilgi ve İletişim Teknolojileri, fiziksel çevreden ve zamandan bağımsız bir biçimde eğitimin daha geniş kitlelere sunulmasının vazgeçilmez bir parçasıdır.

Ancak Türkiye'deki eğitim sisteminde Bilgi ve İletişim Sistemlerinin kullanılmasında eksiklikler vardır.

Bugün tüm dünyada, ilen teknolojileri eğitimin iyileştirilmesinde hem araç, hem amaç olarak kullanma eğilimi görülmektedir. Birçok ülke BİT'i ya ulusal politikalarına ya da eğitime ilişkin yasalara entegre etmiştir.

BÎT'teki ilerlemeler eğitim üzerinde iki önemli etki yaratmıştır: Birincisi, bu teknolojik yenilikler eğitimin her düzeyinde yeni ders konuları, içerikleri ortaya çıkarmaktadır. Bilgisayar kullanımı, yazılım mühendisliği, bilişim sistemleri yönetimi ve bilişim ekonomisi bu yeni konuların bazı örnekleridir. İkinci olarak, BİT okul içinde ve dışında çeşitli eğnim hedeflerine erişimi kolaylaştırır. Bilgisayar destekli öğrenim, e öğrenim, interaktif televizyon ve açık üniversiteler BİT'e dayanan eğitim uygulamalarından bazılarıdır. Teknolojinin en büyük etkisi eğitim araçları-gereçleri üzerinde gözlenir. Eğitimde teknoloji aynı zamanda hem içerik hem de aracı haline gelmiştir.[404]

BİT, herkes açısından, eğitim mesajının verilmesinde bir çarpan işlevi görmek potansiyeline sahiptir. Yerilen mesajın herkes için gerekli olduğu varsayımıyla, bu özellik eğitimde bir dereceye kadar fırsat eşitliği sağlamak için kullanılabilir.[405]

BİT, rastgele bir uygulama değildir ama mutlaka bir ölçüde esneklik gerektirmektedir. Örneğin, iki saat internette gezinmen takiben 20 dakikalık bir saydam gösterisi sabit ders zamanının yerini alabilir. Küçük bir grupta tartışmalar yapılırken büyük bir gruba film izlettirilebilir. Büyük gruplar telefon bağlantısı ile iki saatlik bir konferansta tartışmalara katılırken, küçük gruplar sanal bir deneyle uğraşabilirler.[406]

---

404 UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), **Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu Bilişim ve İletişim Teknolojileri**, s.42.

405 UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), **Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu Bilişim ve İletişim Teknolojileri**, s.46.

406 UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), **Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu Bilişim ve İletişim Teknolojileri**, s.48.

Rapor Bilgi-İletişim Teknolojileri ile ilgili politikalar belirlemek için birtakım düşünceler ortaya koyarken; politika yapanlarla diğer ilgili kişi ve kuruluşları, ortak sorumluluklar, bireysel ihtiyaçlar ve özel kuruluşlarla çıkar çatışmaları gibi konulardaki olası işbirliği alanlarını belirlemek için ortak bir çalışmaya davet etmektedir.

Türkiye'de insani gelişme konusunda yapılabilecek heyecan verici birçok proje vardır. Herkesi kapsayacak elektronik etkileşim imkânı sağlayarak, uzaklık engeli ve ayrımcılık ortadan kaldırılabilir, böylece kimlik bilgileri saklı tutulmuş; vatandaşlara kendilerini ifade etme olanağı ve seçeneği sunulmuş olur. Zaman, mekân, eğitim düzeyi, gelir ve statü gibi kavramlarla sınırlı olmayan yeni bir toplum anlayışı yavaş yavaş gündeme gelebilir.

3.2.3. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 2004 İnsani Gelişme Raporunda Türkiye'de Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yoluyla Yoksulluğun Azaltılmasına Yönelik Tuzaklar ve Öneriler

BİT kullanımı, hiç kuşkusuz bir takım maliyetleri de birlikte getirecektir. BİT kullanıcıları donanım ve yazılımların satın alınması ile ilgili sabit masrafların yanı sıra elektrik ve bakım gibi değişken masraflarla da karşılaşacaklardır. Bu sabit ve değişken masraflara ilaveten, bilgi üretiminin de bir maliyeti olacaktır.

BİT'in yoksulluğun azaltılmasındaki rolünü belirlemek için sadece BİT'in getirdiği yaralı maliyetiyle karşılaştırmak yeterli bir gösterge değildir. Çünkü maliyetinden ötürü yoksullar BİT kullanımına para ayıramayabilirler. Bu da BİT'ten yararlanabilenler ve yararlanamayanlar arasında bir "dijital bölünme" yaratabilir. BİT kamu yararına bilgi üretir. Bu durumda yeni katılan bir kullanıcı, servis sağlayıcısına ilave bir maliyet getirmez. Yoksul olmayan ve bu işe para ayırabilenler dahi bu olanaktan yararlanırlar. Bu nedenle, yerel ve ulusal yönetimler ve sivil örgütler yoksulların da BİT'ten yararlanmasını garanti edebilmek için BİT'i destekleme sorumluluğunu üstlenmelidirler.

BİT'in yoksulluğu azaltma stratejilerine getirebileceği başka bir risk ise, genelde sistemlerin verimliliğini artırması beklenmekle birlikte, otomasyondan dolayı kısa vadede iş kayıplarına ve iş güvencesinin kaybına neden olabileceğidir. Politikalar açısından bu önemli bir endişe kaynağıdır. Zira yoksulluğu azaltacakken artırma tehlikesini getirebilir.

Veri girişi, özetleme ve benzeri emek- yoğun hizmetler gibi alanlar hariç, Kuzey Amerika, Avrupa ve Japonya'nın bilişim ekonomileri piyasadan en iyi şekilde yararlanabilecek konumdadırlar. Yoksulluğun azaltılması stratejilerini kısmen de olsa BİT'e dayandırmak isteyen gelişmekte olan ülkeler, çıkarları muhtemelen yoksul ülkeleri ile aynı paralelde olmayan güçlü ve iyi örgütlenmiş özel işletmeler ile rekabet içinde olacaklardır.

Kırsal kesimler için geliştirilen BİT stratejileri dil, kültür, sosyoekonomik şartlar ve altyapı farklılıklarını dikkate almadığı sürece BİT'in kırsal kesimdeki yoksulluklar üzerinde etkisi kısıtlı kalacaktır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğu tarım sektöründe yoksullukla savaşmakta olduklarından bu sektörde BİT'e gereken dikkatin verilmemesi halinde ortaya olumsuz sonuçlar çıkacaktır.

Yoksulluğun azaltılması ile ilgili BİT stratejilerinin uygulama süreçlerine önem verilmelidir. Diğer kalkınma stratejilerinde de olduğu gibi, kırsal kalkınma ve yoksulluğun azaltılmasında başarısız olacak tek bir BİT girişimi bile yoksullar arasında BİT'in gelecekteki kullanımı ile ilgili düşmanca olmasa bile olumsuz bir tutum yaratacaktır.

Son olarak, yoksul kadınların BİT'e erişmekte ve BİT'ten yararlanmakta özellikle zorluklarla karşılaşacaklarının dikkate alınması son derece önemlidir. Kadınlarda okuma yazma düzeyinin daha düşük olması onların BİT'ten yararlanmalarını kısıtlayacaktır. Ayrıca, erkek egemen toplumlarda bu durum daha belirgindir. Erkekler, kadınların BİT'e erişmelerini kısıtlayabilirler ve dolayısıyla ortaya cinsiyete bağlı bir dijital ayrım çıkabilir.[407]

---

407 UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), **Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu Bilişim ve İletişim Teknolojileri**, s.34.

Bilgisayar sahipliği ve internet erişimi ile ilgili rakamlar Türkiye içinde bir "dijital uçurum" olduğuna işaret etmektedir. Düşük gelirli aileler bilgisayar sahibi olanların sadece %2'sini oluştururken, yüksek gelirli ailelerin neredeyse üçte ikisinin evlerinde bilgisayar bulunmaktadır. Düşük ve yüksek gelirli aileler arasında internet erişimi oranlarında da fark vardır: düşük gelirli ailelerde internet erişimi oranı sadece %0.5 iken yüksek gelirli ailelerin yaklaşık olarak yarısının internet erişimi olduğu gözlenmiştir.

Düşük gelirli ailelerle yüksek gelirli aileler arasındaki farklara ilave olarak bölgeler arasında ve eğitim düzeyleri arasında da önemli farklılıklar gözlenmektedir. Güneydoğu Anadolu bölgesinde bilgisayar sahibi olma oranı %1.2 ile en düşük iken, Marmara bölgesinde bu oran Türkiye ortalamasının yaklaşık yüzde beş üstünde olup %16.9'a ulaşmaktadır. Ayrıca en yüksek eğitim düzeyindeki gruplarla en düşük eğitim görmüş olan gruplar arasında da internet kullanımı oranı bire yirmidir. Açıkça görüldüğü gibi, bilişim ve iletişim teknolojileri altyapısı ve kullanımı da ülkeyi gelişmiş ve gelişmemiş bölgeler, yüksek ve düşük gelirli aileler ve eğilim düzeyleri farklı gruplara ayıran daha önceki modernleşme süreci ile aynı yönde ilerlemektedir.[408]

2006 DİE "Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması"'nın bulgularına bakıldığında, üç noktanın altını çizmek gerekmektedir;[409]

- Türkiye'de hane halkları arasında, gerek bilgisayar kullanımı ve sahipliği, gerek internet ulaşımı fevkalâde düşük düzeylerdedir.
- Bilişim teknolojilerine erişim açısından, kadın ve erkekler arasında uçurum denilebilecek düzeyde bir fark bulunmaktadır.
- Aynı şekilde, yaş grupları arasında da önemli farklılıklar gözlenmektedir.

Rakamlarla ifade edilecek olunursa;

---

408 UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), **Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu Bilişim ve İletişim Teknolojileri**, s.23,

409 DİE, (Devlet İstatistik Enstitüsü), **Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması Sonuçları**, 2004", DİE Haber Bülteni, Ankara, 15.10.2004.

- Türkiye'deki hanelerin sadece yaklaşık onda birinde bilgisayar bulunmaktadır.
- Herhangi bir şekilde internet erişimi bulunan hanelerin oranı ise % 7 dolayındadır.
- Bireyler olarak bakıldığında, arattırma tarihinden önceki son üç ay içinde bilgisayar kullananların oram %16.8, internet kullananların oranı ise % 13.3'tür.
- Bilgisayar kullanan erkeklerin oranı kadınların iki katından fazladır. İnternet kullanımında ise fark daha da büyümekte ve neredeyse iki buçuk katına ulaşmaktadır. BİT kullanımındaki bu büyük cinsiyet farkını giderecek aktif politikaların geliştirilmesi zorunluluğu açıktır.
- BİT kullanımının genç nüfusta daha yaygın olması beklenen bir durumdur. Ancak Türkiye'de orta yaşa BİT'e ulaşmamış gruplarda dahi bilgisayar ve internet kullanımının hızla düştüğü ve ileri orta yaşlarda da neredeyse sıfıra indiği görülmektedir.

Bu farklılığı en aza indirgeyebilmek için aşağıdaki önerilerin yerine getirilmesi zorunludur. Bu öneriler;

- *Yoksulların BİT'e Erişimlerinin Garanti Edilmesi:* Piyasa mekanizmaları yoksullara yeterli BİT erişim hizmeti sağlayamayacağı için, bu durumu düzeltecek bir müdahale gereklidir. Bu nedenle ulusal ve yerel yönetimler, özel sektör ve sivil toplum örgütleri yoksulların BİT'e erişmelerini garanti edebilmek için faaliyetlerini üçlü oluşumlar halinde koordine etmelidir. Yoksullara BİT'i etkili ve verimli şekilde kullanabilmeleri için katılıma dayalı iletişim ve eğitim süreçleri de BİT kullanımına dâhil edilmelidir. Böylece dijital farklılaşma olasılığı da azalmış olacaktır.
- *Emek Piyasası ve BİT:* Emek piyasasındaki BİT sektörünün kapsamı genişletilirken yapılacak değerlendirmelerde ve eğer gerekirse olumlu ve olumsuz etkilerine karşı alınacak önlemlerde son derece dikkatli olunmalıdır. Genişleyen bir sektörde öğrenim görmüş, eğitimli iş gücüne ihtiyaç olacağından BİT yeni işler yaratabilir ama aynı zamanda kısa ve orta vadede işsizliğe de neden olabilir.

- *BİT'in İnsan Sermayesine Katkısı:* Sağlık, yetenek geliştirme (iş bulma konusunda), sürekli eğitim ve çevre yönetimi gibi alanlarda uzun vadeli insan sermayesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak için karar mekanizmaları ve paydaşlar arasında BİT'e yatırım yapmanın önemi konusunda bir bilinç geliştirilmelidir. Hükümet, özel sektör ve sivil toplum örgütleriyle iş birliği yaparak bu bilinci artırma görevini üstlenmelidir. Gençler ve kadınların BİT'i kullanmaları için eğitilmelerine ağırlık verilmeli, dezavantajlı grupların da bu kapsama alınması temin edilmelidir.

- *Katılım ve BİT:* Tüm düzeylerde geribildirimi güçlendirecek ve bilişim kaynaklarının geliştirilmesine katılımı artıracak yöntemler uygulanmalıdır. Dolayısıyla kalkınma ve yoksulluğun iyileştirilmesinde kullanılan başarılı ve başarısız BİT uygulamalarının kontrolü, değerlendirilmesi ve belgelenmesi sürekli olarak yapılmalıdır. Böylece hem yanlışlar düzeltilecek hem de gelecekteki stratejik yatırımların ve programların saptanması için modeller geliştirmek mümkün olacaktır. Aynı şekilde kalkınmanın desteklenmesi ve yoksulluğun azaltılmasında BİT'in rolü ile ilgili araştırmalar ve pilot projelere destek sağlanmalıdır. Verimlilik, şeffaflık ve hesap verme zorunluluğun artması için vatandaşların belediyeler düzeyindeki katılımı tüm yurda yayılmalıdır. Katılımın mümkün olduğunca geniş olması sorumluluğunu belediyeler yüklenmelidir.[410]

- *Kullanıcıya Özel BİT Girişimleri:* Son olarak, kullanıcıya özel ve bölgenin özelliklerine duyarlı içerik ve uygulamalar geliştirebilmek için çeşitli kullanıcıların bilgi gereksinimleri saptanmalıdır. Kırsal kesimdeki kişilerin kendi içeriklerini ve uygulamalarını yaratabilmeleri için kırsal kalkınmayla ilgili kurumların yerel düzeyde destek sağlamaları gereklidir.

- *Üçlü Oluşumlar:* BİT'in gelişmesi kullanımı ve yayılması için ulusal ve yerel yönetimler, özel sektör ve sivil toplum koalisyonlar oluşturmalıdır. Yüksek eğitim kurumları ve benzeri araştırma enstitüleri de bu koalisyonlarda eşit derecede önemli roller almalıdır. Bugün bu koalisyonların oluşumu yer ve zaman açısından düzenli olmayabilir ancak uzun vadeli bir vizyonda bu koalisyonların ülke çapında ve sürekli olması için çaba harcanmalıdır. BİT'in gelişmesi için siyasi liderlerin de

---

410 UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), **Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu Bilişim ve İletişim Teknolojileri**, s.38.

bilinçlenmeleri ve taahhüde girmeleri ve koalisyonlar oluşturmanın önemini anlamaları sağlanmalıdır.

- *Uzun Vadeli BİT Stratejileri:* BİT'in genel olarak kalkınmada, özellikle de yoksulluğun yok edilmesindeki etkileri ile ilgili uzun vadeli stratejiler geliştirilmelidir. Böyle bir süreç üçlü koalisyonlar tarafından yürütülmeli, altyapı ve eğitimli personel konusuna dikkat edilmelidir. Ulusal ve bölgesel BİT stratejilerinin seçimi kalkınma konularıyla ilgili diğer ortaklarla (ulusal veya uluslararası eşgüdümlü olarak yürütülmelidir.
- *Dijital Eşitsizliğin Azaltılması:* Bilgi toplumu ve ekonomisiyle ilişkili birçok sıralamada Türkiye, genellikle dijital eşitsizlik yaşayan ülkeler arasında yer almaktadır. Örneğin, Rodrigez ve Wilson'un 108 ülke için hesapladığı BİT indeksi değerlerine göre Türkiye, Macaristan, Yunanistan, Polonya, Suudi Arabistan, Arjantin, Şili ve Bulgaristan gibi ülkelerin ardından 62. sırada yer almaktadır. ABD'nin indeks değerinin 100.00 olduğu sıralamada Türkiye'nin indeks değeri 9,57 olmuştur.[411] Benzer olarak, Harvard Üniversitesine bağlı Uluslar arası Kalkınma Merkezi'nin (CID: Center for International Development) ülkelerin ağ dünyasına hazırlığını (e-readiness) çeşitli göstergelere göre ölçtüğü bir raporda, Türkiye 75 ülke arasında Şili, Polonya, Brezilya ve Güney Afrika Cumhuriyeti gibi ülkelerin ardından 41. sırada yer almıştır.[412]

Bilgi, bilgisayar, internet ve sosyal altyapı gibi faktörleri dikkate alan Uluslararası Veri Şirketinin Bilgi Toplumu İndeksinde Türkiye 55 ülkenin arasında Macaristan, Polonya, Arjantin, Bulgaristan, Romanya ve Güney Afrika Cumhuriyetinin ardından 41. sırada yer almıştır.[413] ICD hesaplamaya kattığı ülkeleri indeks değerlerine göre Skaters (3,500 ve yukarısı), Striders (2,000-3,500 arası), Sprinters (1,000 ile 2,000 arası) ve Strollers (1,000'den daha az) gruplara ayırmıştır. Türkiye, bu gruplar arasından Sprinter yani ekonomik ve sosyal sorunları nedeniyle potansiyelini değerlendiremeyen ülkeler arasında yer almıştır.

---

411 Rodriguez Francisco, 2000, a.g.m., s.12.

412 CID, **The Global Information Technology Report 2001-2002: Readiness for the Networked World**, Center for International Development at Harvard University, 2002, s.297.

413 IDC, **World Times Information Society Index: Measuring the Global Impact of Information Technology and Internet Adoption**, International Data Corporation, 2002.

Türkiye BİT açısından genellikle düşük ve orta gelirli ülkelere göre iyi bir durumdadır. Ancak, yüksek gelirli ülkelerin çok gerisinde kaldığı görülmektedir. BİT'in bir bütün olarak ekonomik ve sosyal yaşama nüfuz edebilmesi için, kişisel bilgisayar ve internet ağları gibi "hard" altyapı kadar, demokratikleşme ve bireysel özgürlükler gibi "soft" altyapılar da gerekli görülmektedir.[414]

Yoksulların BİT'den yararlanabilmelerini sağlamak amacıyla altyapı ve eğitim programlarına kaynak aktarılmalıdır. Genelde internet kullanımı düşük olduğundan (özellikle kırsal kesimde) yoksullara internete erişim olanakları sağlanmasına özen gösterilmelidir. Çalışma saatleri dışında belediyelerin, üniversitelerin, liselerin ve çeşitli bakanlıklardaki tesislerin kullanma açılması buna bir örnek olarak verilebilir.

- *Eğitimde BİT:* BİT toplumun değişik gruplarının (örneğin çocuklar, gençler, kadınlar, okur yazar olmayanlar) ihtiyacına göre düzenlenmiş, müfredat içi veya müfredat dışı çeşitli eğitim ve öğretim programları sunmakta kullanılmalıdır.
- *Tarımda BİT:* Çiftçiler arasında bilgi düzeyini yükselterek verimi artırmak için tarım sektörüne kaynak aktarılmalıdır. Çiftçiler için televizyon, radyo ve internet aracılığıyla verilecek eğitim, piyasa fiyatları, tarım aletleri ve malzemeleri hakkında bilgilere ve hava şartları, mahsul ve tarım ilaçları ile ilgili teknik desteğe ulaşılması sağlanabilir. Yerel sorunlar ülkenin genelinde farklılık gösterebileceği için etkileşim tüm bu girişimlerin vazgeçilmez bir boyutu olmalıdır.[415]
- *Yönetişimde BİT:* Belediyeler düzeyinde katılıma (Yerel Gündem 21 çerçevesinde) ilgili mevcut örnekler ülke çapına yayılmalıdır. Daha geniş bir katılım sağlamak için belediyeler dezavantajlı grupların katılımın kolaylaştırmalıdır. Yurtdaşların karar mekanizmalarına katılımı, verimlilik, şeffaflı ve hesap verme zorunluluğunu artıracağından iyi yönetişime de yol açacaktır.
- *BİT ve Engelliler:* Büyük sayılar oluşturulan engellilerin topluma katılımını sağlamak için ihtiyaçları doğrultusunda eğitim ve öğretimin verilmesine özel bir çaba harcanmalıdır. BİT görme özürlü oldukları için dışlanan kişilere eğitim

---

414 Rodriguez, Francisco, 2000, a.g.m., s.12.

415 UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), **Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu Bilişim ve İletişim Teknolojileri**, s.39.

götürülmesinde etkili olabilir. Bazı kamu hizmetleri elektronik ortamda sunularak özürlü kişilerin ekonomik, siyasal ve toplumsal yaşama daha fazla katılımları sağlanabilir.

- *BİT ve Sağlık:* Sağlık hizmetleri ve hastalıklarla mücadeleyi ve koruyucu hekimliği geliştirecek altyapıların güçlendirilmesi için BİT ülke çapında uygulanmalıdır. Yoksullar sağlık problemleriyle (özellikle önlenebilecek veya tedavi edilebilecek sorunlar) daha fazla karşı karşıya kaldıklarından bu alanda gösterilecek çabalar yoksulluğun azaltılmasında dolaylı olarak yardımcı olacaktır.
- *BİT ve Kobiler:* BİT yoluyla girişimcilik faaliyetlerinin geliştirilmesi ve işlem maliyetlerinin azaltılması ile ilgili çabalar (özellikle Güneydoğu ve Doğu bölgelerinde) sürdürülmelidir.[416]

3.2.4. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Tarafından Düzenlenen Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yoluyla Yoksulluğu Azaltma Projeleri

Türkiye'de mutlak yoksulluğun ciddi bir sorun oluşturmadığı rahatlıkla söylenebilirse de, ekonomik savunmasızlık ve göreceli yoksulluk dikkate alındığında, sorun daha ciddi boyutlara oluşmaktadır. Toplam nüfusun üçte birinden fazlası ekonomik açıdan zayıf durumdadır. Kentsel ve kırsal alanlardaki mutlak yoksulluk oranı üçte bir civarındadır. Bu da yoksulluğun dağılımındaki dengesizliğe işaret eder.

Yakın zamanlarda yapılmış ve Türkiye'deki ekonomik savunmasızlık ve yoksulluk gibi konuları ele alan bir inceleme (Turkey: Economic Reforms, Living Standards and Social Welfare Study, The World Bank, 2000) eğitim ile yoksulluk riski arasında güçlü bir ilgileşim bulunduğunu ve emek piyasasındaki konumun da yoksulluğu etkileyen diğer bir önemli olduğunu belirtmektedir.

---

416 UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), **Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu Bilişim ve İletişim Teknolojileri**, s.39.

Türkiye'deki emek piyasasında önemli ölçüde enformel sektörde istihdam bulunmaktadır. Enformel sektördeki vasıfsız işçiler büyük ihtimalle yoksulluk sınırının altında sıkışıp kalmaya mahkûmdurlar. Bu sektörde çalışan 1,6 milyon kadar çocuk, yeterli eğitim veya profesyonel eğitim almamakta ve dolayısıyla yetişkin yaşlarında yaşamlarına vasıfsız işçi olarak devam etmeye zorlanmaktadırlar.

Halen Türkiye'de çeşitli BİT projeleri yürütülmektedir. Aşağıdaki örnekler yoksulluğu azaltma çalışmalarına değer katan üç alanda yapılan girişimlere genel bir bakış getirmektedir.[417]

- *Bilginin Anlaşılır Şekilde İfade Edilmesi:* Anadolu üniversitesi tarafından yürütülen uzaktan eğitim programı (Açıköğretim) her yıl 100 bin öğrenciye öğrenim fırsatı tanımaktadır. Bu programda birincil eğitim aracı televizyon olmakla birlikte, öğrenciler belirli zamanlarda ekonomik personel ile etkileşimde bulunurlar. Bu, Türkiye'nin kalkınması ve dolayısıyla yoksulluğun azaltılması amacıyla insan kapitaline yapılan doğrudan bir yatırımdır. Bu program özellikle kadınların okuma yazma düzeylerini yükseltmeleri ve BİT'ten yararlanmaları için bir fırsat sağlamaktadır.

1991–1997 yılları arasında tarım ve köy işleri bakanlığı çiftçilere televizyon vasıtasıyla hayvancılık, tarım ilaçlarının kullanımı ve sulama gibi konularda verimli, etkili ve geniş kapsamlı bilgi ve bilişim aktarılmasını amaçlayan bir "televizyon programları vasıtası ile çiftçiler için yoğun eğitim" projesi uygulamıştır. Kentlerde yaşayan yurtdaşlara oranla kırsal kesimde yaşayanlar, yoksulluk ile ilgili sorunlarla daha fazla karşı karşıyadırlar. Bu nedenle bu proje tarım sektöründeki verimlilik düzeyinde olumlu etkiler yapmış olmalıdır.

"Güneydoğu Anadolu Projesi'nin" (GAP) bir parçası olan "Coğrafi Bilgi Sistemi" çeşitli hükümet örgütleri, kamu hizmeti sağlayan örgütlere ve belediyeler arasında bilgi koordinasyonu ve yönetimi sağlamaktadır. Şayet bilgi paylaşımı yapılabilirse bölgenin kalkınmasını hedefleyen projenin başarı oranı artacaktır.

---

417 UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), **Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu Bilişim ve İletişim Teknolojileri**, s.32.

Ancak, "Coğrafi Bilgi Sistemi"nin halen potansiyel kapasitesinin çok altında olduğu da belirtilmelidir.

- *Yeni İstihdam ve Pazar Olanaklarının Yaratılması:* GAP, Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM), ve Girişimci Destek Merkezleri (GİDEM) internetin pazarlama amacıyla kullanılmasını teşvik eden projelerdir. ÇATOM 1995'den beri faaldir ve cinsiyet açısından dengeli bir kalkınmayı geliştirmek için özellikle Güneydoğu'daki kadınlara yönelik olarak düzenlenmiştir. Merkezler, gelir getirecek faaliyetler yürütmekte ve yöre kadınlarına eğitim ve sağlıkla ilgili konularda destek vermektedirler. 1997'den beri faal olan GİDEM ise yeni işletmelerin kurulması, mevcutların geliştirilmesi ve yerel düzeyde girişimciliğin güçlendirilmesi için yatırım hizmeti vermektedir. Bu merkezlerin hepsi Güneydoğu bölgesindeki küçük işletmelerin önündeki piyasa engellerinin bilincinde olup e- ticareti desteklemektedir.[418]

Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) emek piyasasındaki arz ve talebin eşleştirilmesini kolaylaştırmak amacıyla BİT'i kullanmaktadır (internet ve çağrı merkezleri aracılığıyla). Kurum daha etkili ve verimli emek piyasasının kurulması için web sitesi amacıyla bilgi vermekte, öneriler getirmekte ve rehberlik sağlamaktadır.

- *Katılımın Arttırılması:* 1994'te başlatılan ve meclis başkanlığı tarafından yürütülen "televizyon ve internette TBMM" projesi meclisin faaliyetlerini televizyon ve internet vasıtasıyla doğrudan kamuoyuna taşımaktadır. Bu projenin halkın çoğulcu parlamenter sisteme doğrudan katılımına ve dolayısıyla yönetimin iyileştirilmesine önemli bir katkısı bulunmaktadır.

1997'de başlatılan "Türkiye'de Yerel Gündem 21" projesi yönetişimin geniş kitlelerce anlaşılmasını amaçlamaktadır. (Yerel Gündem 21 süreci çerçevesindeki katılımı ve yerel ortaklıklara dayanarak). Projede geniş ölçüde BİT kullanılmıştır. Bu proje kapsamındaki belediyeler vatandaşları bilgilendirmek ve etkileşimde bulunmak

---

418 UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), **Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu Bilişim ve İletişim Teknolojileri**, s.32.

için internet kolaylıkları getirerek katılım, hesap verme zorunluluğu ve şeffaflığı artırmışlardır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) yerel projelerinin kontrol ve değerlendirmelerini bilgisayar ortamında, tamamen şeffaf bir şekilde yürütmektedir. Bunun sonucu olarak artan verimlilik, hesap verme zorunluluğu ve şeffaflığın yanı sıra, süreçlerin kontrolü ve değerlendirilmesinde bir standardizasyona ulaşılmıştır.[419]

BM Kalkınma Programı, demokratik yönetişim ve yoksulluğun yaşanmadığı bir büyüme için çalışmaktadır. Kalkınma Programı, Türkiye'nin gelişmesine engel olan sorunları aşmak ve bu sorunların üstesinden gelebilecek projeleri yürütmek amacıyla 50 yılı aşkın bir süredir Türkiye hükümeti, sivil toplum örgütleri ve özel sektörle eşgüdümlü bir çalışma yürütmektedir. [420]

Türkiye'de Bilgi-İletişim Teknolojisi'nden azami ölçüde yararlanmak için strateji ve politikalar oluşturmada son 10 yılda önemli adımlar atılmıştır. İnternet Konseyi, Kamu İnternet Hizmetleri Konseyi (Kamunet), e-Ticaret Koordinasyon Kurulu (ETKK) ve Telekomünikasyon Kurulu'nun kurulması bunun en açık göstergesidir.

Telefon teknolojisi, radyo ve televizyon alanlarındaki gelişmiş altyapısı Türkiye'yi insani gelişim konusunda Bilgi-İletişim Teknolojisi'nden beklenen yararları elde edebileceği avantajlı bir konuma taşımaktadır. Bilgi-İletişim Teknolojisi alanında sürekli gelişmenin ve kapsamlı yasal düzenlemelerin yapılmasının temelleri de atılmış durumdadır.

BM Kalkınma Programı Türkiye Temsilciliği, sağlam bir "e-yönetişim" kurmak ve uygulamak için kamu ve özel sektörün yanı sıra sivil toplum kuruluşlarıyla da çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalardan biri "e-Avrupa Eylem Planı"dır. e-Avrupa Eylem Planı, Avrupa Komisyonu tarafından Aralık 1999'da

---

419 UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), **Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu Bilişim ve İletişim Teknolojileri**, s.37.

420 UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), **Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu**, http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=584, Erişim Tarihi: 15.01.2009.

başlatılmıştır. Bu eylem planının Türkiye'de uygulanması e-Türkiye olarak bilinmektedir. Eylem planı üç ana alanda çalışmalar yapılmasını hedeflemektedir:

- Ucuz, hızlı ve güvenilir İnternet
- İnsana ve eğitime yatırım
- İnternet kullanımını teşvik

Kalkınma Programı Türkiye Temsilciliği, e-Türkiye programının bir parçası olarak Türkiye için yerel e-Yönetişim Modeli oluşturacak pilot uygulamayı Yalova Belediyesi ile ortak yürütmektedir. Ayrıca bu model, Türkiye genelinde Yerel Gündem-21 (LA-21) ağı ve Yalova'daki BM Yerel Gündem-21 programlarından yararlanmakta ve bu programlara katkı sağlamaktadır.

Kalkınma Programı Türkiye Temsilciliği, insanların kaynaklara eşit ölçüde ulaşmasını sağlamak için özel sektörle ortak çalışmalar yürütmektedir. Kalkınma Programı Türkiye Temsilciliği 2002 yılında Türkiye'nin daha az gelişmiş bölgelerinde "Cisco İnternet Akademi Programı"nı yaygınlaştırmak için Cisco ile bir anlaşma yapmıştır. Bu çalışma ile, Türk gençlerine istihdam yaratmak ve Türkiye'nin insan kaynakları kapasitesini arttırmak amaçlanmaktadır.[421]

Cisco, Türkiye Bilişim Vakfı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Habitat için Gençlik Derneği ve İstanbul Teknik Üniversitesi işbirliği ile temelleri atılan "Bilişimde Genç Hareket" inisiyatifi 15 Kasım 2006 tarihinde İstanbul'da düzenlenen bir basın toplantısı ile tanıtılmıştır. Türk bilişim sektöründeki önemli projelerden biri olan "Bilişimde Genç Hareket", Türkiye'deki değişik illerden yüzlerce genci, bilgi temelli toplumun ve ekonominin bir parçası haline getirebilmek amacını taşımaktadır. Bilişim ve internet ağ teknolojileri alanında eğitim alarak ülke ekonomisine katkıda bulunacak genç potansiyelin yetiştirilmesine yönelik bu önemli adım, ülke genelinde toplam 8 ilde, 16-26 yaş arasında, sosyo-ekonomik düzeyleri düşük gençleri hedeflemektedir. Projenin başlangıç aşamasında belirlenen iller;

---

421 UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), **UNDP ve Bilgi-İletişim Teknolojisi**, http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=323, Erişim Tarihi: 15.01.2009.

Ankara, Hatay, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Yalova ve Malatya'dan oluşmaktadır.[422]

2005 yılının ikinci yarısında 1200 gencin bilgisayar eğitimi almasına yol açan ve UNDP, Microsoft ve Habitat ve Gündem 21 Gençlik Derneği tarafından ortaklaşa yürütülen "Bilenler Bilmeyenlere Bilgisayar Öğretiyor" projesinin ise, 25 bin gence daha ulaşılması hedeflemektedir. Microsoft ve UNDP tarafından desteklenen, Habitat ve Gündem 21 Gençlik Derneği'nin yürüttüğü projenin temel amacı, Türkiye Yerel Gündem 21 Programı kapsamında oluşturulan yerel gençlik meclislerinin ve illerdeki özellikle sosyal imkânları kısıtlı gençlerin bilgi ve iletişim teknolojileri konusunda kapasitelerinin geliştirilmesidir. Sayıları 45'e çıkan ve 26 ilden gelen gönüllü eğitmen takımı ile "Bilenler Bilmeyenlere Bilgisayar Öğretiyor" projesi kapsamında üç yıl boyunca sosyal imkânları kısıtlı 15-25 yaş grubundaki toplam 100.000 gence temel bilgisayar eğitimi verilmesi hedeflenmektedir.[423]

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Microsoft Türkiye, Habitat ve Gündem 21 Gençlik Derneği ile işbirliği yaparak, "'Türkiye'de e-Yönetişimin Gelişimi için Gençlerin Eğitilmesi" projesi kapsamında bir eğitim programı düzenlemiştir. Proje ile gençlerin bilgisayar kullanma konusundaki becerileri artırılmaktadır. Microsoft Türkiye ile UNDP Türkiye tarafından desteklenen, Habitat ve Gündem 21 Gençlik Derneği'nin uyguladığı proje, Mart 2005 tarihinde başlatılmıştır. Proje kapsamında, öncelikle Türkiye'nin çeşitli illerinden bilgisayar kullanmayı bilen 40 genç, yaşıtlarına bilgisayar kullanımını öğretmek üzere eğitildi. Türkiye'nin bilgi toplumu olma yolunda atması gereken önemli ve hızlı adımlar olduğunun bilinci ile hareket eden gençler, proje ile sosyal imkânları kısıtlı gençlere ulaşmayı hedeflemektedir. Bu gençlerin, öncelikle kendi bölgelerinde verdikleri

---

422 UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), **Türk Bilişim Sektörü Gençlerle Hareketleniyor**, Yeni Ufuklar UNDP Türkiye Aylık Haber Bülteni, Sayı:12, Aralık 2006, http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=742, Erişim Tarihi: 15.01.2009.

423 UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), **Daha Çok Gence Erişmek İçin Bilgisayar Eğitimine Devam**, Yeni Ufuklar UNDP Türkiye Aylık Haber Bülteni, Sayı:4, Nisan 2006, http://www.undp.org.tr/undp/_Bulletin_Archive/2006/04/tr/microsoft.htm, Erişim Tarihi: 15.01.2009.

temel bilgisayar eğitimleri ile 2006 Ocak'ında tamamlanan birinci aşamanın sonunda, Türkiye genelinde toplam 2,000 gence ulaşmaları öngörülmektedir.[424]

3.2.5. Bilişim Teknolojileri Alanında Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarının Yoksullukla Mücadele Süreci

Sanayileşme ile başlayan ve günümüzde gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunu haline gelen kentleşme beraberinde yoksulluk sorununu da ön plana çıkarmıştır. Sanayi öncesi toplumlarda dini örgütlenmeler ve vakıflar gibi hayır kurumları tarafından yerine getirilen yoksullukla mücadele görevi, sosyal devlet anlayışının gelişmesi ile birlikte devletlerin çözüm üretmesi gereken temel sorunlardan biri olmuştur. Bununla birlikte özellikle doğu blokunun yıkılmasıyla sosyal devletin yerini piyasa ekonomisine bırakması sonucunda yoksulluk sorunu yeniden sivil toplum kuruluşlarının gündemine girmeye başlamıştır.

Günümüz dünyasında sosyal yardım alanında faaliyet gösteren kurumlar bilgi teknolojilerini sadece kendileri değil diğer STK'lar ve devletin ilgili kurumları ile ortaklaşa kullanmalıdırlar. Örneğin bir il'de sosyal yardım faaliyeti yapan Sosyal Yardımlaşma Vakfı ve diğer STK'lar bilgisayarı ve interneti kullanarak ortak bir veri tabanı oluşturmalıdırlar. Bu veri tabanında bütün kurumların yaptığı sosyal yardımlar yer almalıdır. Aynı bölgede yaşayan ve "yardım bağımlılığı" grubuna dâhil olan fertler bu sistemle çabucak ayıklanacaktır. Ayrıca bir aileye yapılan yardımın aynısı diğer kurum tarafından tekrarlanmayacaktır. Kişilerin ahlaki olmayan davranışları kontrol altına alınmış olacaktır.[425]

---

424 UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), **Genç Eğitmenler Yaşıtlarına Bilgisayar Kullanmayı Öğretiyor**, Yeni Ufuklar UNDP Türkiye Aylık Haber Bülteni, Sayı:1, Ocak 2006, http://www.undp.org.tr/undp/undp_tur/_bulletin_tur_archive/2006/01/_Bulletin_Tur/Bullten_13.asp, Erişim Tarihi: 15.01.2009.

425 Yıldırım, Mevlüt, **Sivilleşen Sivil Toplum ve Sosyal Yardım Politikaları**, Çerçeve Dergisi, Sosyal Politikalar Dosyası, Ocak 2009, s.170. http://www.musiad.org.tr/img/yayinlarraporlar/cerceve_dergisi_49_29.pdf, Erişim Tarihi: 13.03.2009.

Asıl amacı yoksullukla mücadele etmek olmayan ama yürüttükleri faaliyet gereği yoksullukla mücadele sorununun çözümüne katkıda bulunan sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının bu etkisi yürüttükleri faaliyetin dışsallığından kaynaklanmaktadır. Eğitim ve bilişim alanında faaliyet göstermek üzere kurulan sivil toplum kuruluşları bunlar arasında sayılabilir. Okullulaşma oranının artmasını hedefleyen bir sivil toplum kuruluşu, ortalama eğitim seviyesinin yükselmesine doğrudan etkide bulunurken eğitim seviyesinin yükselmesi ve nitelikli işgücünün artması ile işsizliğin azalmasına ve yoksulluk oranının düşmesine de dolaylı olarak etkide bulunmuş olur. Benzer biçimde bilişim bilincinin yaygınlaşmasını amaç edinen bir örgüt de işgücü niteliğini etkileyerek yoksullukla mücadeleye olumlu katkılarda bulunur. Hiç kuşkusuz bu örgütler topluma bu yönde bir etkide bulunduklarının farkındadır ve aslında bu etkiler bir anlamda gizli amaç olarak kabul edilebilir.[426]

Bilgisayar yazılımları alanında 1980'lerde kurulmaya başlanmış ve hızla yaygınlaşmış "özgür yazılım" sivil toplum kuruluşlarının amacı ise ürettikleri yazılımın nitelikleri ve yazılım sözleşmelerinin içerikleriyle ilgilidir. "Açık kaynak" ya da diğer bir ifade ile "özgür" yazılım üreticisi ve/veya kullanıcısı olan bu kimselerin oluşturdukları örgütlerin doğrudan ya da dolaylı olarak yoksullukla mücadele gibi amaçları bulunmamaktadır.

Az gelişmiş ülkelerin yoksul aile çocuklarına eğitim alanında yardım etme amacına yönelik olarak ortaya çıkan OLPC (One Laptop Per Child - Her çocuğa bir dizüstü bilgisayar) projesi kökenini 1967 yılında çocuklar için üretilen ilk yazılım olan Logo'ya dayandırmaktadır. OLPC esas olarak bir bilgisayar projesi değil bir eğitim projesidir. Amaç dünyanın her yerindeki çocuklara kendi deneyimlerini yaşayabilme ve keşiflerini yapabilme ve kendilerini geliştirme fırsatının sunulmasını sağlamaktır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin baş döndürücü bir hızda geliştiği günümüzde projenin, hedefine ulaşmak için bilgisayar kullanımının arttırılmasını

---

426 Şener, Bülent, **Bilişim Alanında Faaliyet Gösteren STK'ların Yoksullukla Mücadeledeki Rolü**, http://bulent.inonu.edu.tr/pdf/canakkale.pdf, Erişim Tarihi: 12.03.2009.

sağlamayı tercih etmesi projenin başarılı sonuçlar elde etmesine ve vakfın hedefine ulaşmasına olumlu katkılarda bulunmaktadır.[427]

Yoksullukla mücadele etmek gibi bir amaçları olmamasına karşın özgür yazılım STK'ları ürettikleri yazılımların katma değeri ve dışsallığı nedeniyle yoksullukla mücadeleye önemli katkılarda bulunmaktadır. Yazılım pazarının kullanıcı düzeyinde %10'unu, sunucu ve sistem yönetimi düzeyinde %60'ını özgür yazılımlar oluşturmaktadır. Kamu kesiminin özgür yazılım kullanım oranı ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte son yıllarda başta gelişmiş ülkeler olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde özgür yazılımlara yönelim artmaktadır. 2006 yılından beri TÜBİTAK tarafından desteklene bir özgür yazılım projesi olan Pardus kullanıma girmiştir ve gün geçtikçe gelişmektedir.[428]

Özgür yazılım STK'ları bilgi ve iletişim teknolojilerinden en geniş olanaklarla yararlanmanın yolunu açarak yeni tipte "siber" örgütlerin yolunu açmaktadırlar. Bu örgütlenme tarzı hiyerarşik örgütlenme tarzından farklı olarak yatay ilişkilerin öneminin arttığı, bürokratik aşamaların azaldığı bilgi toplumu örgütlenme modelidir.

Gelişmiş ülkeler yazılım için bütçe ayırma konusunda sıkıntı yaşamasalar da özgür yazılımların çoğunluğu yine gelişmiş ülkelerin vatandaşları tarafından üretilmektedir. Bunun başlıca iki nedeni olduğu düşünülmektedir:

- Gelişmiş ülkelerin bilgi işlem altyapıları da gelişmiş olduğundan beşeri sermaye gelişimi daha fazla olmaktadır.
- Demokrasi kültürünün yerleştiği gelişmiş ülkelerde özgün ve özgür fikirler daha kolay üretilmektedir.

Yoksullukla mücadele bir süreçtir ve bu süreçte her katkının ayrı bir önemi vardır. Bu anlamda özgür yazılım geliştiricilerinin yaptığı ayrı bir öneme sahiptir.

---

427 OLPC, One Laptop Per Child, http://laptop.org, Erişim Tarihi: 11.03.2009.
428 Pardus, TÜBİAK UEKAE, www.pardus.org.tr, Erişim Tarihi: 11.03.2009.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin özgür yazılıma yönelmesi kıt kaynakların etkin kullanımı açısından büyük önem taşımaktadır.[429]

3.2.6. İletişim Teknolojileri ve Kalkınma Söyleminde Yoksullukla Mücadele Politikaları

"İletişim teknolojileri ve kalkınma" söylemi, iletişim teknolojilerinin kalkınmadaki yerini ve önemini "sayıların gerçekliğinde" yakalayabilmek ve daha net ve karşılaştırmalı olarak gözler önüne serebilmek için bazı göstergeler ve endeksler geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu alandaki göstergelerin önemli bir bölümü ülke içinde ne kadar enformasyonun dolaştığını, işlendiğini ve depolandığını sergilemektedir; ancak bu niceliksel göstergeler, toplumun kalkınması için gerekli olan niteliksel dönüşümü anlayabilmekte yetersiz kalmaktadırlar.[430] Niceliksel araştırmalara bir bütün olarak bakıldığında, seçilmiş göstergelerin bir araya gelmesinden oluşan endekslerin, politika önerileri için tekil göstergelerden daha yararlı olduğu inancı hâkimdir. Dolayısıyla, iletişim teknolojilerin kalkınmadaki yerini ortaya çıkarmak için teknik altyapı, sosyal altyapı ve donanım parkı ve enformasyon kullanımına dair göstergelerin bir araya getirilmesiyle endeksler oluşturulmuştur. Bu endekslerin en önemli ikisi; Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNPD) tarafından geliştirilen Teknolojik Başarı Endeksi (Technological Achievement Index) ve Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) tarafından geliştirilen Dijital Erişim Endeksi (Digital Access Index)dir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) İnsani Gelişme Raporunun ilk yayınladığı yıl olan 1990'da tek hedefinin, "insanı tekrar kalkınma sürecinin, tartışmalarının ve politikalarının merkezine yerleştirmek" olduğunu açıklamıştır.[431] İlk rapordan bugüne insani gelişme için beş endeks geliştirmiştir. Bunlar;

---

429 Şener, Bülent, 2009, a.g.e.

430 Ansal, H. ve Ataman, B. **Türkiye Bilgi Toplumunun Neresinde?**, Köse, A. H. , Yeldan, E. ve Şenses, F. (der.) İktisat Üzerine Yazılar 2 İktisadi Kalkınma Kriz ve İstikrar Oktay Türel'e Armağan içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

431 UNDP, **Human Development Report**, UNDP, New York, 1990, www.undp.org, Erişim Tarihi: 17.02.2009.

- İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index),
- Cinsiyete Göre İnsani Gelişme Endeksi (Gender-related Human Development Index),
- Cinsiyet Güçlendirme Ölçüsü (Gender Empowerment Index),
- İnsani Yoksulluk Endeksi (Human Poverty Index)
- Teknolojik Başarı Endeksi (Technological Achievement Index).

Teknolojik Başarı Endeksi ülkelerin teknoloji yaratma ve yaygınlaştırma ve gerekli vasıflı insan altyapısını oluşturma performanslarını değerlendirmeyi amaçlayan bütünleşik bir endekstir.[432] Bu haliyle endeks, "vasıflı insanı" verili kabul eder. Bu "vasıflı insan" bankaya gitmek yerine internete ulaşarak/ulaşabilerek elektrik faturasını ödeyebilen; ilgili kamu kurumuna şikâyetini internet üzerinden yapabilen; mesleki deneyimlerini internet cemaatleri ile paylaşabilen ve bu ortamdan yeni bilgiler alabilen "yeni" bir insandır.

Endeks, teknolojik başarıyı dört boyutta ve sekiz değişkenle değerlendirmektedir. Bunlar;

- Teknoloji yaratma (kişi başına düşen patent sayısı ve kişi başına düşen yurtdışı lisans ödemeleri),
- Yeni inovasyonların yaygınlaşması (kişi başına düşen internet host sayısı ve yüksek ve orta düzey teknoloji ihracatının toplam ihracattaki payı),
- Eski inovasyonların yaygınlaşması (kişi başına düşen telefon sayısı ve kişi başına düşen elektrik tüketimi), ve "vasıflı insan"
- İnsan sermayesi (15 yaş ve üstü nüfusun ortalama okul süresi ve ülke genelinde eğitime katılım oranı).

---

[432] UNDP, **Human Development Report**, UNDP, New York, 2001, www.undp.org, Erişim Tarihi: 17.02.2009.

"İletişim teknolojileri ve kalkınma" üzerine çalışan tüm uluslararası örgütler ve bu örgütlere bağlı organik entellektüeller, yeni teknolojilerin daha sağlıklı bir yaşam, daha fazla toplumsal özgürlük, bilgi artışı ve daha verimli iş alanları sağlayacağı konusunda yüksek umutlar besleyerek politika önerileri getirmektedirler. Bu umudun aynadaki yansıması ise bu teknolojilerin sunduğu imkânlardan yararlanamayan ülkelerin uluslararası alanda ortaya çıkan ve giderek büyüyen "dijital bölünme" nin yanlış tarafında kalarak, daha derinleşen ve artan yoksulluğun tuzağına düşecek olmalarıdır[433].

Uluslararası kurum ve kuruluşlar ve bunlarla organik ilişkide olan kalkınma enstitüleri, politika önerilerini dillendirmeden önce politika önerilerinin gerçekleşebilmesi için gerekli koşulların altını çizmektedirler: Bu koşullar aşağıdaki gibidir;

- İletişim teknolojilerinin geliştirilebilmesi için ülkedeki stratejik ortam,
- İletişim teknolojilerinin etkin kullanımı için hukuki düzenleme ve kamu, sivil toplum ve özel kesim arasında potansiyel işbirliği ve stratejik işbirlikleri.

Son nokta özellikle önem taşımaktadır. Kamu, sivil toplum ve özel kesim üretken şekilde çıkarlarını birleştirdikleri zaman kalkınma hedeflerine daha hızlı ulaşılabilir. Kalkınma için diyalogların yaygınlaştırılması, ek kaynakların temin edilmesi için çok paydaşlı yaklaşımlar ve yenilikçi ortaklıklara dayalı stratejiler vurgulanmaktadır.[434] Bu husus, devlet içerisinde temsil konusu ile ilgilidir ve uluslararası işbölümü kavramı ve yönetişim konusuyla beraber ikinci bölümde tartışılacaktır.

"İletişim teknolojileri ve kalkınma" söylemi, tüm bu yöntem ve göstergelerden hareketle politika önerilerinde bulunmaktadır. Bu politika önerilerinden biri yoksullukla mücadele politikasıdır.

---

433 Ansal, H. ve Ataman, B. **Türkiye Bilgi Toplumunun Neresinde?**, Köse, A. H. , Yeldan, E. ve Şenses, F. (der.) İktisat Üzerine Yazılar 2 İktisadi Kalkınma Kriz ve İstikrar Oktay Türel'e Armağan içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

434 UNDP, **Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu**, UNDP, Ankara, 2004.

Yoksullukla mücadele programlarında iletişim teknolojilerin önemi üzerinde duran yaklaşımlar, öncelikle yoksulluğu tamamen gelir açısından açıklayan ve yoksulluğu "belirli bir gelirin altında yaşamak" olarak tanımlayan analizleri tek boyutlu bulmakta ve yoksulluğu daha çok boyutlu ve karmaşık bir olgu olarak tanımlamaktadırlar.[435] Bu geniş tanım çerçevesinde yoksulluk, yalnızca maddi ve finansal kaynakların yokluğu değildir; yoksulluk, maddi kaynakların yokluğu dışında bilgiden, eğitimden ve sağlıktan yoksunluğu da kapsamalıdır. Ve daha da önemlisi, yoksulluk "ses"in ve "güç"ün de yoksunluğudur; yoksulluk "sessizlik" ve "güçsüzlük" olarak tanımlanabilir.[436] Dolayısıyla, iletişim teknolojileri, yoksulluğun bu çok boyutlu tanımında yer alan eğitim ve sağlık gibi alanlarda yoksulların insani sermayesini arttırabileceği ve eğitim ve sağlık alanlarında bilgiye daha hızlı ve daha az maliyetli erişim sağlayabileceği gibi yoksulluklara "ses" verebilme anlamında da oldukça önemlidir.[437]

Yoksulların eğitim, sağlık ve her türlü kamusal hizmetlerle ilgili bilgiye hızlı ve daha az maliyetli erişimi önemlidir. Yoksulların ülke içindeki siyasal haklar, hizmetler ve fırsatlar konusunda bilgisiz olması, kamu kurum ve kuruluşlarının onların ihtiyaçlarına cevap verebilme noktasında sorumsuz bırakmaktadır.[438] Ayrıca, yoksulların karar süreçlerine katılmaları olanağı ileride yoksulluğa karşı mücadelede daha etkin politikaların oluşturulması için bir fırsat yaratmaktadır.

Yoksullukla mücadele politikaların önemli bir ayağını da "etkin ve sürdürülebilir bir emek piyasası" yaratmak için iletişim teknolojilerinden yararlanma oluşturmaktadır. "Etkin ve sürdürülebilir emek piyasası" kavramı ile emek piyasasında ortaya çıkan eğilimlerin sürekli gözlemlendiği, işgücünün hızla değişen koşullara uyumu için etkin önlemlerin alındığı ve işgücü arz ve talep dengesini bozan etkenlerin zamanında saptanarak bu denge durumunun sürekli kılındığı bir piyasa

---

435 Hewitt de Alcantra, C., **The Development Divide in a Digital Age**, United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD), Technology, Business and Society Programme Paper 4, Geneva, 2001, http://www.unrisd.org/, Erişim Tarihi:07.01.2009.

436 Slater, D., Tacchi, J., **ICT Innovations for Poverty Reduction**, UNESCO, New Delhi, 2004.

437 Mcnamara, K., 2003, a.g.e., s.3.

438 Hamelink, C.,**ICTs and Social Development: The Global Policy Context**, UNRISD Discussion Paper 116, Geneva, 1999, http://www.unrisd.org/, Erişim Tarihi: 18.02.2009.

varsayılmaktadır.[439] Dolayısıyla, etkin ve sürdürülebilir bir emek piyasası için emek piyasasındaki bilgiye daha hızlı ve daha az maliyetli erişimi sağlayacak olan iletişim teknolojilerinin önemi vurgulanmaktadır.

Yoksullukla mücadelede, iletişim teknolojilerinin girişimciliği ve küçük işletmeleri destekleyerek kalkınmaya yardımcı olabileceği sıkça vurgulanmaktadır.[440] İletişim teknolojileri, pazar bilgilerine ulaşımın kısıtlı olması ve uzak mesafelerden kaynaklanan işlem maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle rekabete girişemeyen girişimcilere ve küçük işletmelere yardımcı olabilir.

3.2.7. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 2008 İnsani Gelişme Raporunda Türkiye'de Bilgi ve İletişim Teknolojileri ve Yoksullukla Mücadele Politikaları

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) yayınladığı "Türkiye 2008 İnsani Gelişme Raporu"nda Türkiye'nin de durumu değerlendirilmiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayımlanan "Türkiye'de Gençlik" başlıklı rapor, gençlikle ilgili istihdam, eğitim ve sağlık politikalarının, insan-odaklı olarak ve gelecek dönemlerin demografik zorluklarına ülkeyi daha iyi hazırlayacak şekilde yeniden oluşturulması konusunda izlenebilecek yollar önermektedir.[441]

350 milyar dolarlık dış ticaret hacmine sahip, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya (GSYH) göre dünyanın en büyük 17'nci ekonomisi olan Türkiye İnsani gelişmişlik endeksinde 177 ülke arasında 84'üncü sırada yer almıştır.[442]

---

439 Nicaise, I., el. at., **Labour Market Programmes for the Poor in Europe: Pitfalls, Dilemmas and How to Avoid Them**, Avebury, Aldershot, 1995.

440 Heeks, R., **Information and Communication Technologies, Poverty and Development**, Development Informatics Working Paper Series, No. 5, Institute for Development Policy and Management, University of Manchester, 1999.

441 Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, **2008 Türkiye İnsani Gelişme Raporu Yayınlandı (21 Mart 2008, Ankara)**, www.t-hasak.org/kongreler/trinsanigelrapyayin21mart2008.doc, Erişim Tarihi: 14.03.2009.

442 Türkiye Kamu Sen, **Birleşmiş Milletler 2007-2008 İnsani Gelişmişlik Raporu**, www.kamusen.org.tr/imaj/duyuru/duy77r2.doc, Erişim Tarihi: 14.03.2009.

Değişik alanlarda bir ülkenin elde ettiği ilerlemenin küresel düzeyde değerlendirilmesini sağlayan insani gelişme endeksi sonuçlarına göre Türkiye;

- Genç işsiz bakımından 177 ülke arasında 10. sırada,
- Eğitim endeksinde 104. sırada,
- Sağlık, eğitim, bilgi ve düzgün bir yaşam standardı konularında dünya ortalamasının altında,
- Temel eğitim alamadan okuldan ayrılan öğrenci oranında 2. sırada,
- Orta ve orta üstü eğitim alamayan kız öğrenci oranında dünyada 1. sırada,
- Sağlık alanındaki kamu harcamalarının milli gelire oranı bakımından 41. sırada,
- Bilim, mühendislik, üretim ve inşaat dallarında okuyan öğrencilerin toplam öğrencilere oranında 54. sırada,
- Gençliğin okuryazarlığında 66. sıradadır.[443]

İnsani gelişme endeksinde 117 ülke arasında 84. sırada yer alan Türkiye'nin gerisinde kalan ülkeler; Saint Lucia, Kolombiya, Ukrayna, Samoa Adaları, Tayland, Dominik, Çin, Ermenistan, İsrail, Yunanistan, Slovenya, Kıbrıs, Arjantin, Şili, Slovakya, Litvanya, Estonya, Letonya, Tonga, Trinidad-Tobago, Romanya, Makedonya ve Brezilya'dır.[444]

Raporda endeksin, insani kalkınmada kısa vadeli bir süreci değerlendirmeyi amaçlamadığı ve göstergelerinden bazılarının kısa vadeli politika değişikliklerine karşılık gelmediği açıklanmıştır. Rapora göre, Türkiye'nin temel insani kalkınma göstergelerindeki ilerlemesi son 15 yılda tutarlı kalmıştır. Ülke 1990 ve 2005 arasında taban göstergelerin tümünde ilerleme göstermiştir. Kişi başına düşen yurtiçi hasıla ise üçte biri geçen oranda artmıştır.

---

443 UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), **Türkiye 2008 İnsani Gelişme Raporu**, http://www.undp.org.tr/pressclippings/2008/3/depom_250308.pdf, Erişim Tarihi: 14.03.2009.

444 Türkiye Kamu Sen, (2009): a.g.m.

Türkiye'de, ortalama yaşam süresi raporda 2005 yılı için 71.4 olarak belirlenirken, 15 yaşın üzerindekiler için okuma-yazma oranı yüzde 87.4, kişi başına düşen gayri safi milli hasıla ise 8 bin 407 dolar olarak tespit edilmiştir. Rapora göre gençlerin işsizlik oranı %17-18 civarındadır.

2008 Türkiye İnsani Gelişme Raporu büyük ölçüde, geniş kapsamlı bir "Gençliğin Durumu Araştırması"nın sonuçlarını temel almıştır. Söz konusu araştırma, ülkenin tümünü temsil eden 12 değişik bölgede, 15-24 yaşları arasında 3,322 bireyin görüşlerini irdelenmiştir.

Raporun sunduğu politika önerileri arasında, tüm gençlerin dijital teknolojiye daha kolay erişimini sağlamak ve değişik sosyo-ekonomik kesimlerden gelen tüm çocukların kaliteli okul-öncesi eğitime kavuşmalarını garanti altına almak gibi öncelikler yer almaktadır.[445]

Raporda, Türkiye'deki özel dershanelerle ilgili bir değerlendirme yapılmaktadır. Türkiye'deki dershaneleri "'sektör içinde sektör"' olarak niteleyen rapora göre, Türkiye'deki dershane sayısı son 23 yılda 23 kat artış göstermiştir. 2007 yılında 1,7 milyon adayın ÖSS sınavına girdiğine işaret edilerek, üniversitelerin kontenjanının yalnızca 600 bin olduğuna dikkat çekilmiştir.[446]

Raporda üzerinde durulduğu gibi, istihdam politikalarının mesleki öğretim ve işyerinde eğitim yöntemleri ile halihazırdaki iş gücünün niteliğini yükseltmesi; yüksek teknolojinin yardımıyla geleneksel sektörleri modernleştirmesi; tarıma-dayalı endüstrilerin gelişimini teşvik etmesi; ve gençler tarafından kurulan Bilişim Teknolojileri şirketlerinin çoğalmasına yardımcı olması da gerekmektedir.[447]

2008 Türkiye İnsani Gelişme Raporu, kesinleşmiş bir istihdam stratejisi oluşturmanın son derece önemli olduğunu vurguluyor. İstihdam yaratma açısından Türkiye'nin en öne çıkan özgül niteliklerinin, sıkıntılarının ve fırsatlarının belirlenmesi hayati önem taşıyor. Bu bağlamda, gençlerin siyasi kurumlara olan

---

445 Türkiye Kamu Sen, 2009, a.g.m.
446 UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), 2009, a.g.m.
447 Türkiye Kamu Sen, 2009, a.g.m.

güvenini katılımcı yollarla güçlendirecek ve sürdürülebilir insani gelişmenin temellerini atacak olan politikaların en kısa zamanda geliştirilmesi gerekiyor.[448]

Türkiye 2008 İnsani Gelişme Raporu'nda gençliğin göreli konumunun ve gençliğe yönelik politikaların kapsamı ve etkinliğinin çeşitli nedenlerden ötürü gerilemiş olduğundan bahsedilmiştir. Bu nedenlerden bir tanesi de Türkiye'de Bilişim ve İletişim Teknoloji'lerinin (BİT) geliştirilmesine geç başlanmasıdır.[449]

Gençlikle ilgili değişik alanlardaki politika önerileri, geniş çaplı araştırmalar sonucunda oluşturulmuştur. Araştırmalar sonucunda Türkiye'nin daha belirgin bir gençlik politikasına ve gençliğe destek olacak kurumlara ihtiyaç duyduğu ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'nin Bilişim ve İletişim Teknolojilerini geliştirebilmesi için şu önerilerde bulunulmuştur.

"Son zamanlarda bilişim teknolojisi alanında kaydedilen gelişmeler, gençlere fikirlerini ifade edip paylaşmak ve dünyanın başka köşelerindeki gençlerle ilişki kurmak açısından yepyeni hedef ve fırsatlar yaratmaktadır. Türkiye'nin gençlik politikası, eşitlik ilkesi doğrultusunda, tüm gençlere sayısal teknolojiye daha kolay erişim sağlamayı amaçlamalıdır. Bu gelişme, gençlerin katılımcı/demokratik toplum ve vatandaşlık kavramları ile daha yaygın bir şekilde karşılaşmalarına olanak verir. "[450]

Raporda eğitimin hem niteliğini hem niceliğini iyileştirmenin öncelikli bir konu olduğundan bahsedilmiştir. Bu amaç doğrultusunda ileri ve yaygın bir Bilişim ve İletişim Teknolojileri (BİT) donanımı, etkin ve çağdaş eğitimin sağlanması için temel bir zorunluluktur. Sistemin verimli bir şekilde kullanılabilmesi için uygun bir eğitimle takviye edilmesi de gerekmektedir. Türkiye'de bu alanda sürdürülmekte olan çalışmalar, teknoloji, öğretim ve kapasite açısından sürekli yenilenerek geliştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.[451]

---

448 Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, 2009, a.g.m.

449 UNDP, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, **Türkiye'de Gençlik, Türkiye 2008 İnsani Gelişme Raporu**, Desen Ofset A.Ş, Ankara, Mart 2008, s.2. http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/NHDR_Tr.pdf

450 UNDP, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2008, a.g.e., s.5.

451 UNDP, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2008, a.g.e., s.5-6.

Türkiye'nin 2023'e uzanan yolunda gençlikle ilgili politika önerilerine göre;

"Türkiye'nin 2023 yılına kadar, gelir düzeyini büyük ölçüde yükseltmeyi ve çok daha ileri bir kalkınma ve gelişme aşamasına ulaşmayı hedeflemektedir. Bunu sürdürülebilir bir biçimde yapabilmek ise, geniş tabanlı, bilgi ekonomisi ve İnsani Gelişme odaklı, fırsatlara erişmede eşitliğin vurgulandığı ve yoksullukla çok güçlü biçimde mücadele edilen bir süreç gerektirmektedir. Bu çerçevede, demografik fırsat penceresinin etkin bir biçimde değerlendirilebilmesi amacıyla gençlerin üretken istihdam için gerekli yüksek becerilere kavuşmalarını sağlamaya da ihtiyaç vardır. Çok büyük sayıda yüksek nitelikli gence ihtiyaç duyan ve aynı zamanda onlara fırsatlarla dolu bir gelecek sunacak olan bu strateji, bilim ve teknoloji odaklı üretime yönelik büyük bir dönüşüm gerektirmektedir. Bu dönüşüm çerçevesinde, temel bilimlere vurgu yapılması, özel sektör Ar-Ge faaliyetlerinin büyük ölçüde arttırılması, devlet-sanayi-üniversite iş birliğinin güçlendirilmesi, üniversitelerde yeni araştırma kapasiteleri yaratılması ile çok ileri düzeyde ve sürekli yenilenen Bilişim ve İletişim Teknolojileri altyapılarına sahip olunması özel bir önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, Bilişim ve İletişim Teknolojileri sektöründe gençler tarafından çok sayıda şirket kurulması teşvik edilmeli ve desteklenmelidir."[452]

Raporda kaliteli bir eğitim için gençlerin bilgisayar becerisine sahip olduğundan bahsedilmiştir. Okullardan mezun olanlar bilgisayar okuryazarlığı, eleştirel düşünce ve etkin problem çözümü gibi bazı genel becerilerle donatılmamışsa, bütün çocukların eğitime erişmesini garantilemek mümkün olmamaktadır. Bugünün ekonomileri hizmete yönelik, bilişim teknolojilerine dayalı ve bilgisayar becerisine sahip olmayı gerektirmektedir. Bilgisayar okuryazarı olmak çalışma hayatının ön koşuludur. Kaliteli eğitimin yegâne koşulu bu tür becerilerle donatılmış gençler yetiştirebilmektir.[453] İleri ve geniş kapsamlı bir Bilişim ve İletişim Teknolojileri (BİT) yatırımı, çağdaş eğitimin sağlanması için temel bir zorunluluktur. Türkiye'de bu alanda sürdürülmekte olan çalışmalar, teknoloji, öğretim ve kapasite açısından sürekli yenilenerek geliştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.[454]

---

452 UNDP, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2008, a.g.e., s.9-10.
453 UNDP, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2008, a.g.e., s.33.
454 UNDP, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2008, a.g.e., s.39.

Bilişim Teknolojileri (BT) hemen hemen tüm faaliyet alanlarında ihtiyaç duyulan, yaygın olarak kullanılan ve daha fazla beceri gerektiren sistemler olarak öne çıkmaktadır. Küreselleşen bilgi ekonomisi baskın hale gelerek her alanda derin dönüşümlere öncülük etmektedir. Dünyada mevcut olan mesleklerin yarısının günümüzdeki uygulama biçimleri ile ortadan kalkabileceği ve bilgi yönetimi ile BİT' in yanı sıra, çevre, ileri üretim yöntemleri ve insan kaynakları yönetiminin ana büyüme alanları haline geleceği öngörülmektedir.[455]

Son olarak Bilgi ve İletişim Teknolojileriyle ilgili olarak, genç Türk bilim adamlarının bilim ve teknoloji alanındaki başarılarından bahsedilmiştir. Ancak, bu tür gelişmeleri daha düzenli hale getirmek için, daha net belirlenmiş ve ulusal çapta bir bilimsel ve teknolojik yenilik sisteminin benimsenmesi gerekmektedir. Bu gereklilik giderildiği takdirde, araştırma için sanal çevre ve ortamlar yaratılmasına olanak sağlayan yeni ve gelişmiş internet tabanlı Bilişim ve İletişim Teknolojileri'nin (BİT) de yardımıyla, ülkeden dışarıya beyin göçü olgusunu tersine çevirmeye katkıda bulunulabilir. Türkiye'nin genç nüfusu, BİT devrimine ayak uydurmada, geniş ölçüde faydalı olacak şekilde rol alabilir.[456]

---

455 UNDP, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2008, a.g.e., s.90.

456 UNDP, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2008, a.g.e., s.92.

IV. BÖLÜM

ULUSLARARASI KURULUŞLARIN YOKSULLUK RAPORLARININ SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

Riane Eisler, yoksullukla mücadele yaklaşımının en önemli kaynağının insan olduğunu savunur. Post endüstriyel ekonomi yoksullukla mücadelede bunu göz ardı etmektedir. Bunun için 'desteksel' ve geniş bir bakış açısı üzerinde durmaktadır. Yani önemli olan yoksullukla mücadelede ekonomik gelişim değil, odak noktasının insan olduğudur. İnsan kaynaklarına yapılacak yatırımların ekonomiye olan etkisi bu açıdan irdelenmelidir. Ayrıca, Wenden teorilerin ve analizlerin, üretim, dağıtım, tüketim ve malların işletilmesi üzerine planlar yaparken bu planların günlük yaşantılara etkisini göz ardı edildiğini savunmaktadır.[457] Her iki araştırmacı yoksullukla mücadelenin odak noktasının insan faktörü olmasının gerekliliğini, ekonomik kalkınma ve gelişim odaklı yaklaşımlar yoksulluğu azaltmak yönünde yetersiz kaldığını vurgulamaktadırlar.

Gelişmekte olan ülkeler üzerine ampirik bir çalışma gerçekleştiren Dağdemir(2009) ise[458]; gelişmekte olan ülkeler arasında yabancı sermaye yatırımlarından daha fazla pay alan ülkelerin aynı zamanda gelir eşitsizliği daha büyük ülkeler olduğu sonucuna varmıştır. Çıkan bu sonuç, Eisler ve Wenden'in yaklaşımını destekleyen bir nitelik taşımaktadır. Tezin bu bölümünde de yukarıdaki bakış açıları üzerinden değerlendirme yapılacaktır.

Aşağıda, yoksulluk ile ilgili söylemlerden Türkiye üzerine seçilmiş raporlar incelenmiştir. Raporların seçilme aşamasında, Türkiye'de ekonomik kalkınmaya yönelik çalışmalar yürüten önemli kurumların raporları dikkate alınmıştır. Raporların incelenmesinin amacı, bu söylemler üzerine şekillenmiş yoksulluk ile ilgili sosyal

---

457 Wenden, Anita, L., **Discourses on Poverty: emerging perspectives on a caring economy**, Third World Quarterly, Director, Earth & Peace Education Associates International, Rego Park, NY, USA, Vol. 29, No. 6, 2008, s.1051.

458 **Dağdemir, Ö. 2008,** Küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımı üzerindeki etkileri, İktisat İşletme ve Finans Dergisi 23(265)2008: 114-129.

bilginin, ekonomik planlamaya doğru bir destek odağı ortaya koyup koymadığını ve daha özel olarak söylemin, destek sektörlerini içeren ekonomide geniş bir görüş ya da temel olarak pazar sektörüne dayalı dar bir bakış açısı doğrultusunda olup olmadığını tespit etmektir.

OECD: Kalkınma ve İşbirliği Raporu 2009[459];
DÜNYA BANKASI: Türkiye'nin Gelecek Nesillerine Yatırım Yapmak: Okuldan İşe Geçiş ve Türkiye'nin Kalkınması-2008[460]
UNDP: İnsani gelişim raporu-2008[461]

Metinlerin analiz edilmesinin amacı, işlenecek olan söylem dizisindeki sorunsal yoksulluğu açıklayabilmek için kullanılan anlatı tarzını çözümlemek; yoksulluğu anlamada hangi konuların dahil ve hariç edildiğini açıklamak; şekillenen söylemdeki aktörlerin, olayların ve sosyal durumların sunuluş tarzını incelemek; sunulan yoksulluğun sonuçlarını ve yoksulluğun şartları açısından kime atfedildiğini analiz etmektir. [462]

Analiz sonucu raporu, ekonomik planlamaya destek odağı oluşturarak kalkınmaya öncelik verme, evde bakım işine ve sosyal olarak adil ve ekolojik olarak sürdürülebilir toplumlar yaratmayı amaçlayan pazar ekonomisine önem verme, ne olursa olsun iş ve devlette etik olma, hane halkı, karşılıksız toplum işi, çevre gibi ekonominin destek sektörlerini tanıma değerlendirmesine tabi tutulur.

---

459 OECD, OECD Journal On Development: Development Co-Operatıon Report 2009 ISBN 978-92-64-055056

460 WB,2008. "Türkiye'nin Gelecek Nesillerine Yatırım Yapmak:Okuldan İşe Geçiş ve Türkiye'nin Kalkınması Haziran 2008,İnsani Kalkınma Sektörü Türkiye Birimi Avrupa ve Orta Asya Bölgesi Rapor No. 44048 – TU

461 UNDP, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, İnsani gelişim raporu,Türkiye'de gençlik, 2008.

462 Wenden, Anita L., **Critical Language Education**, in P Schaffner & A Wenden (eds), Language and Peace, Harwood, Amsterdam, 1999, s.211; Wenden, Anita L., **Achieving a comprehensive peace: the linguistic factor**, Peace and Change: A Journal of Peace Research, 18 (2), 2003, s.169; Wenden, Anita L., (2005), **The politics of representation: a critical discourse analysis of an Aljazeera special report**, International Journal of Peace Studies, 10 (2), 2005, s.89; Wenden, Anita L., **Planning language change: a strategy for promoting human and ecological security**, Current Issues in Language Planning, 9 (2), 2008.

4.1. Söylemlerle Şekillenen Anlatı Biçimleri

Hajer (1993)'e göre, yoksulluk gibi sınırları belli olmayan ve tam tanımlanmamış sorunlar iyi anlaşılabilmesi ve ona göre hareket edilebilmesi için net bir şekilde açıklanmalıdır. Anlatı biçimleri, bir grubun sosyal ve ekolojik bir problemi açıklayışını temsil eden sosyal grup söylemlerinde toplanan temalar bütünüdür.[463]

Tüm söylemlerin anlatı biçimleri, yoksulluğu azaltmada ekonomik gelişime ana strateji olarak öncelik vermektedir.

Aşağıda, OECD, Dünya Bankası, ve UNDP gibi kuruluşların yoksulluk raporlarında yer alan "ekonomik gelişim" ve "yoksulluk" konulu söylemleri listelenmektedir.

OECD

- Yoksullukla mücadele sürekli ve kolektif bir ekonomik gelişim esastır.
- Yoksulluk, tüm kuruluşlar ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri ilgilendiren bir meseledir.
- Gelişmekte olan ülkeler ile hedef kitle tarafından sonuçlar elde edilmesine ve bunların ölçülmesine odaklanılması gereklidir.

Dünya Bankası (WB)

- Yoksulluğu azaltmada sürekli bir ekonomik gelişim esastır.
- Yoksulluk, tüm kuruluşları ilgilendiren acil bir meseledir.
- Uluslararası topluluklardan ve zengin ülkelerden yardım almak, yoksul ülkelerin performansına ve karşılıklı anlaşmalarına dayanmaktadır.
- Sosyal gelişim ile istihdam olanaklarının artırılması mümkündür.

---

463 Hajer, M., (1993), **Discourse coalitions and the institutionalization of practice: the case of acid rain in Great Britain**, in F Fischer & J Forester (eds), The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning, Durham, NC: Duke University Press, 1993, s.43.

UNDP

- Küresel düzen içinde ekonomik büyüme tek başına bir çare yöntemi değildir.
- Yoksulluk, tüm kuruluşları ilgilendirir.
- İstihdam olanakları arttırılarak yoksullukla mücadele alanı genişletilebilir.
- Dengeli ekonomik büyüme temel amaç olmalıdır

Yoksullukla mücadelede BİT kullanımı giderek önem taşımaktadır ve yoksullukla mücadelede maliyetleri düşürmektedir. Wenden'e göre, anlatılar söyleme destek yönünü taşırken, ekonomik gelişimi, yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunan destek aktivitelerinden ayrı tutmaktadır.[464] Wenden'in makalesinde olduğu gibi (*Dünya Bankası:* Başkanın konuşmaları, sonbahar 2005), Türkiye için hazırlanan (Okuldan İşe Geçiş ve Türkiye'nin Kalkınması) raporda bir farklılık görülmemektedir. Bu nedenle UNDP ve OECD raporları tek başına ekonomik büyümeyi destek mekanizması şeklinde görmemektedir.

Söylemler, ekonomiyle ilgili dar bir bakış açısına işaret etmektedir. Aynı zamanda, bu, insan ve çevre etkenlerini yoksulluğu azaltmak için ekonomik gelişime gerekli işlemler olarak sunarken, dolaylı olarak bunların ekonomik ilişkilerin birer bileşeni olduklarını yani aslında ekonominin gücünü genişletmeye katkıda bulunduklarını öne sürmektedirler.

4.2. Söylemin Dâhilindeki veya Haricindeki Konular

Söyleme dahil edilen ya da edilmeyen konuların söylemin anlatısını güçlendirmesi, konuların belirsizliğine bağlıdır. Wenden bu durumu şu cümlelerle ifade etmektedir;

---

464 Wenden, Anita, L., 2008, a.g.m., s.1054.

"Bir söylemin öngördüğü, detaylı olarak ele aldığı ve dâhil edilen ya da hariç tutulan konular yalnızca belirsizlik durumlarında karmaşıklığa veya anlaşılırlığa karar verirler. Sosyal ve ekonomik sorunlar, bunlar üzerinden anlaşılır ve bunlara göre hareket edilir. Bu tercihler, aynı zamanda bir söylemin anlatısını güçlendirir."[465]

Analiz edilen yoksulluk üzerine söylemlerde tercihler, söylemlerin anlatı biçimleriyle dile getirilen ekonominin piyasa bakış açısını güçlendirmektedir. Fakat destek yöneliminin ortaya çıkışını, ekonomik haritaya destek ekonomisinin hane halkı sektörüne ve doğal sektörlere dâhil edilmesi olarak ortaya koymaktadır.

Aşağıda uluslararası kuruluşların yoksulluk söyleminin dahilindeki konuları belirtilmiştir.

OECD raporu: Açık pazar ekonomisi çerçevesinde istikrarın sağlanması, gelişmekte olan ülkeler tarafından kendi kalkınma stratejilerinin belirlenmesi, kurumlarında iyileşme sağlanması yöntemiyle yolsuzluklarla mücadele edilmesi, kalkınma politikası ile insan hakları, sürdürülebilir bir çevre ve kadın-erkek eşitliği konuları arasında bağ kurulması gibi konulara yer verilmektedir.

Dünya Bankası: Pazar ekonomisinin anahtar bileşeni ticaret, Dünya Bankası metinlerinde detaylı olarak tartışılmıştır. Aksine, destek ekonomisinin diğer bir yönü olan toplumdaki ekonomik ve yasal eşitliğin önemi daha az düzeyde tartışılmış ve birden fazla metinde bahsedilirken ekonominin destek sektörlerinin referansları, hareketli sivil toplum, kadınların rolü, çevre ve insanların sağlık, eğitim ve yaşam kalitelerine detaylı olarak yer verilmemiştir.

UNDP: Yoksullukla mücadelede pazar ekonomisinin rolünün yanında üretim ve üretim faktörlerinin bağlantısının sağlanmasının, kadınların kalkınmadaki rolünün arttırılması için çalışmalarda bulunulmasının ve kalkınma çabalarının koordinasyonu için hükümetler, sivil toplum ve projelere yatırım yapabilecek diğer

---

465 Wenden, Anita, L., 2008, a.g.m., s.1055.

ülke ve kuruluşları bir araya getirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma içinde çevre konularına dar anlamda yer verilmiştir.

4.3. Yoksulluğun Söylemsel Analizi

Seçilmiş sözcüğü tanımlayan özelliklere kısmen atfedilerek, olayları; sosyal durum ve süreçleri nitelemesi amacıyla seçilen sözcük dizgesi sosyal bilginin yapılanmasına da katkıda bulunmaktadır.[466]

Çalışmanın temel amacını oluşturan "öznel söylemler"; ekonomik olarak yetersiz kişiler, yoksulluğu azaltma süreci ve yoksulluğu azaltma yaklaşımını nitelendirmek için yapılan tercihlerdir. Bu üç aşamalı öznel söylem çalışması aşağıda ayrıntılarıyla işlenmiştir.

4.3.1. Ekonomik Olarak Yetersiz Kişiler (Yoksullar)

Dünya bankası, OECD ve UNDP raporlarına göre yoksulluk kavramı ekonomik yönden yetersiz kişiler olarak vurgulanmaktadır. Yoksulluk sınırının altında olan tüm insanlar bu temsili etiketin altında birleşmektedirler. Gruplar arasında ufak bir ayrıma gitme çabasına rastlanılsa da, -kadınlar, çiftçiler, çocuklar, göçmenler, işçiler, aileler, devletler, yoksul ve en yoksul, yoksulluğa meyilli nüfuslar- yalnızca son iki gelir seviyesine göre diğerlerinden ayrılmaktadır. 'Yoksul'un yanı sıra 'kişiler', 'millet', 'ülke' kavramları da sıkça göze çarpmaktadır. UNDP ve OECD metinlerinde kadının rolü ön plana çıkmaktadır. Ayrıca UNDP raporlarında, fakirlik tanımı bir adım daha genişletilerek özellikle BIT tanıma dahil edilmekte ve fakirlik toplumun diğer bireyleri ile iletişim imkanından yoksunluk olarak tanımlanmaktadır.

---

466 Bloomaert, J., and J Verschueren, **The role of language in European nationalist ideologies**, in Schaffner & Wenden, Language and Peace, 1998, s.137; Dijk, Van, **Discourse analysis as ideology analysis**, s.17; Goatly, A., **Critical Reading and Writing**, Routledge, London, 2000.

Ekonomiye direkt olarak dar ya da geniş bir bakış açısı yerleştirme amacı olmamasına rağmen bu nitelendirmeler destek diliyle çelişmektedir. Bu sözcükler; yoksulluk sınırının altında olduğu düşünülen tüm insanları tek bir etiket altında toplayan, onların birbirlerinden hiçbir farkı olmadığını varsayan ve bu insanların farklı gereksinimlerini göz ardı eden soyut terimlerdir. Bu insanlar adeta gayrişahsi hale getirilmiş ve tek boyutlu olarak sunulmuşlardır. Özellikle Dünya Bankası ve OECD metinlerinde mutlak yoksulluk kavramı üzerinden giderek tek çeşit yoksulluk kavramı vurgulanmaktadır.

Öznel yoksulluk kavramından uzak olan bu söylemsel yapı çözüm önerisi bulmak açısından yetersiz bir yapı içermektedir.

4.3.2. Yoksulluğu Azaltma Süreci

Uluslararası kuruluşların yoksulluğu azaltma sürecindeki söylemleri aşağıdaki gibidir;

OECD

- Yoksullukla mücadele edilmesi
- Kalkınma yolunda sağlanan sonuçlar hakkında hesap verilebilmesi
- Yapılacak yardımların tam ve saydam olması
- Zenginlerin yoksulluğu

Dünya Bankası

- Açlığa, yoksulluğa ve hastalıklara karşı savaşmak, yoksulluğa karşı savaşmak, yoksulluğu yenmek, savaşı kazanmak, yolsuzlukla savaşmak,
- Yoksulluğa açılan savaş,
- Yolsuzluk ve sorumluluğun getirdiği derin sorunları çözmek.
- Ekonomik sorunların büyüklüğü
- Yoksullara ikinci bir şans fırsatı verilmesi

UNDP

- Yoksulluğun azaltılması
- Yoksullukla çok güçlü biçimde mücadele edilen bir süreç gerektirmesi
- Yoksullukla mücadelede işsizlikle ve özellikle gençlerin işsizliğiyle savaşmak

Söylemler içinde kimi zaman mecaz anlatımlar da kullanılmaktadır. Mecazlar, yoksulluğu azaltma planına nicel ve ortak yaklaşımlar kazandırmıştır. Bu mecazlardan en popüler olanı askerlikten alınan deyişlerdir. Çünkü tüm söylemler yoksulluğu azaltma konusunda 'yoksulluğa ya da yolsuzluğa karşı yapılan savaş', 'yoksulluğu ya da yolsuzluğu yenmek', 'savaş ya da mücadele' ile 'politik ve askeri bir araç olarak destek' ve 'işsizlik ile savaşmak gelecek nesilleri kurtarmak 'gibi ifadelerin bir ya da daha fazlasına yer vermiştir.

Wenden askeri mecazları aşağıdaki cümlelerle ifade etmektedir;[467]

"Askeri mecazlar destek diline ters düşmektedir. Yoksulluğu azaltma stratejilerinin 'savaşlar, mücadeleler, saldırılar, galip gelmeler' şeklinde mecazlarla temsil edilmesi, savaşa uygun bir strateji sürecini akla getirmektedir Yoksulluğu azaltma süreci düşünüldüğünde mecazlar ekonomik sistemi hedef almış olabilir."

Eisler ise bu konuda şöyle düşünmektedir;

"Sistem, 'insan ilişkilerinin bir boyutu'dur. Bu boyutun, sistemin çalışmalarını şekillendiren aktiviteleri başlatan kurumlardan ve bu aktivitelerin sonuçlarının mağdurlarından bağımsız tutulamayacağı gözden kaçmaktadır."[468]

Mecazlar aslında kısmen, yoksulların ve yoksulluğun sorumlusu olarak kurumları göstermektedir. Yoksullar, yoksulluğu azaltmak için yapılan 'savaş veya saldırı'nın, düşman sonuçlarına katlananlardır. Yoksullukla mücadele sürecinde, hatalı davrananlara karşı hesap sorma gibi savaş mahkemesini hatırlatan mecazlarda kullanılmaktadır.

---

467 Wenden, Anita, L., 2008, a.g.m., s.1057.
468 Eisler, Riane, 2008, a.g.e., s.28.

4.3.3. Yoksulluğu Azaltma Süreci Yaklaşımları

Tüm söylemlerde yoksulluğu azaltma süreci yaklaşımları; meslek uygulamalarından türeyen bir dil (rasyonel planlamayı destek, sonuçlar üzerinde durmak ve yatırımı desteklemek) içerisinde verilmiştir. Bu söylemler, piyasa odaklıdır.

Wenden'e göre, yoksulluğu azaltma süreci üç yaklaşım ışığında incelenmektedir. Bu yaklaşımlar; rasyonel ve doğrusal planlama, sonuç odaklı söylem ve yatırımın arttırılması şeklindedir. Bahsedilen yaklaşımlar, uluslararası kuruluşların yoksulluk söylemlerini açığa çıkarmaktadır.

Yoksulluğu azaltma süreci yaklaşımlarının ilki olan rasyonel ve doğrusal planlama aşamasında metinler, 'açık hedefler ve gerçekçi hedefler' planlama (Dünya Bankası), 'pilot projelere destek' (UNDP), 'tam ve saydam olması' (OECD), meselesi olarak gösterilmektedir.

Yoksulluğu azaltma süreci yaklaşımlarının ikincisinde, söylemlerin sonuç odaklı olduğu vurgulanmaktadır. Bu aşamada yoksulluğu azaltma çabalarından; 'somut sonuç ortaya koyma ve gelişmeleri takip etmek' (DB), 'kalkınma çabalarının koordinasyonu' (UNDP), 'koordinasyon ve işbirliğini yürütme ve sonuçların ölçülmesi' (OECD), gibi sonuçlar beklenmektedir.

Üçüncü yaklaşım ise, 'yatırımın artırılması' aşamasıdır. Tüm söylemler yoksulluğu azaltmayı bir yatırım olarak göstermektedir. Ekonomik olarak dezavantajlı ülkelerin 'geleceklerine yatırım yapmasını' (DB), 'sivil toplum ve projelere yatırım yapılması, yeni şansların yaratılması' (UNDP), 'tekrarlardan kaçınılması için bilgi paylaşılması, prosedürlerin basitleştirilmesi ve eylemlerin koordine edilmesi (OECD), olarak tanımlamaktadır.

Gerek UNDP ve OECD tarafından gerekse Dünya Bankası tarafından hazırlanan raporlar BİT ile yoksulluğun ortadan kaldırılması, bunun da ötesinde az gelişmiş ülkelerde yaşayan bireylerin yaşam kalitesinin arttırılması arasında doğru orantılı bir ilişki kurarak, BIT'nin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasının bu bölgelerde yaşayan toplumların refahına önemli katkı sağlayacağını vurgulamaktadır.

Özellikle OECD raporunda eylemlerin kordine edilmesi ve ölçülmesinde BİT'e ayrı bir önem vermektedir. Ancak bu konuda bazı kuramsal eleştiriler bu yaklaşımların teknolojik determinizmden etkilendiğini ileri sürerek BIT ve yoksulluğun ortadan kaldırılması arasında bu raporlarda belirtildiği kadar net bir ilişki bulunmadığını ortaya koymaktadır.

4.3.4. Yoksulluk Söyleminde Muhakeme Yöntemi

Muhakeme, birbirine karşı olan iki tarafı dinleyerek bir yargıya varma, yargılama anlamına gelmektedir. Yoksulluk söylemlerinde kullanılan muhakeme yöntemi ise, söylemin bağlamlaştırılıp bağlamlaştırılmadığına bağlı olarak farklı yoksulluk algılayışlarını temsil etmektedir.

"Bağlam" tanımlanması güç bir kavram olsa bile söylem çalışmaları bağlamın sürekli altını çizer ve bağlamla sınırlı tutmaz; iletişim edimine katılanlar, iletişimin kültürel ve toplumsal boyutu, iletişim edimindeki kişilerin varsayımları, dünya görüşleri, beklentileri bu bağlamın bileşenleridir. Bu açıdan, söylem çözümlemesi ile ilgilenenler için bağlam geniş bir çerçevede ele alınır.[469]

Bağlam dışı kullanılan söylem; özel, somut ve kişisel detaylarla yapılan tartışılma halindeki olay, sosyal uygulama ya da durumun insana ilişkin sonuçlarını vurgulamaktadır. İnsan ilişkileri ve çevresel ilişki ağlarına öncelikli önem verir ve duygular, ahlaki prensipler ile insani değerlere hitap eder.

Muhakemenin bağlam dışı kullanımı, somut bağlamda insanların yaşamlarındaki yoksulluk etkisine atfedilen istatistik temelli genelleştirmeler, ahlaki prensipler ve insani değerlere hitap eden tartışmalar ve özel, somut ve kişisel ayrıntılar ortaya koyan ifadeler olmak üzere üç aşamada incelenmektedir.

Çalışmada, somut bağlamda insanların yaşamlarındaki yoksulluk etkisine atfedilen istatistik temelli genelleştirmeler incelenirken ele alınan raporların söylemlerinden yararlanılmıştır. Bu söylemler aşağıdaki gibidir;

---

469 Doltaş, Dilek, el. at, 2003, a.g.e., s.9.

- Gelişmekte olan ülkelerde her dört kişiden birinin mutlak yoksulluk içinde yaşadığı (OECD).
- 2005 de üç milyar 140 milyon insanın günde iki buçuk (2,5 $.) dolardan az gelirle 'yaşadığı', bu nüfusun %44'ünün de günde 1,25 doların altında gelire sahip olduğu (DB).
- 2015'te hâlâ bir milyar insan günde 1,25 doların altında bir gelirle yaşıyor olacağı(DB)

- Türkiye'de her beş genç insandan biri ile tüm dünyadaki gençlerin %18'i günde bir dolardan az; yaklaşık %45'i, yani 515 milyon genç ise, günde iki dolardan az bir parayla yaşadığı

Özel, somut ve kişisel ayrıntılar ortaya koyan ifadeler aşamasında ise insanların yoksulluğu nasıl tanımladığı analiz edilir. Bu tanımlamaların bazılarına aşağıdaki maddelerde yer verilmiştir.

- Yoksulluk, bir dahaki yiyeceğin nereden geleceğinin bilinmediği açlıktır.
- Yoksulluk, geniş bir hane halkının geçinememesidir.
- Yoksulluk, hasta olup doktora gidememektir.
- Yoksulluk, işsizlik ve gelecek korkusudur.
- Yoksulluk, kirli suyun sebep olduğu hastalıktan bir çocuğu kaybetmektir.[470]

Bir söylem bağlam dışı kullanıldığında, bir olayın, sosyal uygulamaların ya da durumun insana ilişkin ve çevresel sonuçları; kişisel olmayan, soyut kategoriler ve genelleştirmelerde teknik terimler ve sayısal ölçütler kullanılarak sunulur. Muhakeme faydacı ve kuralsaldır.

Wenden'e göre muhakeme yöntemi, amaçlanılmış olsa da olmasa da destek yöneliminin geliştirilmesiyle ya da ona engel koyulması ile ekonomiye dolaylı olarak katkıda bulunmaktadır.

---

[470] Wenden, Anita, L., 2008, a.g.m., s.1059.

Foucault'un belirttiği gibi;

"Tarihin bize sürekli öğrettiği gibi, söylem basit bir şekilde hükmetme sistemlerini veya mücadelelerini tercüme eden bir şey değildir, fakat onun için veya onun aracılığı ile mücadelenin olduğu şeydir."[471]

Bu çalışma için analiz edilen metinlerde bağlam dışı dil kullanmaktadır. Bu dil, yoksulluğun insan etkisini saklamakta ya da örtbas etmektedir. İstatistik, soyut isimler, tablolar ve şekil kullanımı duruma analitik bir bakış açısı getirmektedir. Bu bakış açısı da mağdurlara tıpkı bir nesne gibi bakmakta ve 'yoksul' nitelendirmesinde olduğu gibi destek yöneliminin geliştirilmesini insan dışı bir olaya çevirmekte ve engellemektedir.

Bağlam dışı muhakeme; soyut isimler ve akronimler, istatistiksel söylemden teknik terimler, sayısal veriler ve önerilen ekonomik değişiklikler üzerine faydacı tartışmalar olmak üzere beş aşamada incelendiğinde aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

Soyut isimler ve akronimler

- Tüketim harcamaları, çocuk ölümleri, ölüm oranı, doğurganlık, işsizlik oranı, gençlerin beklentileri(UNDP)

İstatistiksel söylemden teknik terimler

- Dağılım verileri haritaları, kişi sayısı endeksi, çeşitli faktörler, ekonomik gelişim (UNDP)

Sayısal veriler

- UNDP ; Türkiye'nin insani gelişim raporu, yoksulluk sınırını, işgücü, gençlik ile ilgili istatistikler, örneklem yöntemiyle belirlenen 3332 anket sonucunun dökümü, 4 tablo ve 3 şekil içermektedir.

---

471 Foucault, Michel, **The Order of Discourse**, in Young, R. (ed.) Untying the Text: A Poststruciuralist Reader, RKP, London, 1981; **Söylemin Düzeni**, Çev. T. Ilgaz. Hil Y., İstanbul, 1987, s.52.

Önerilen ekonomik değişiklikler üzerine faydacı tartışmalar

"Nüfus artış hızı yavaşlamaya devam edecek. Nüfus artış oranının 2025 yılına kadar %0,8'e düşmesi bekleniyor. Doğum oranı da düşmeye devam edecek. 2025'e gelindiğinde %1,5 olması bekleniyor. Genç nüfus azalmaya devam ediyor olacak. 2025'ten itibaren ülke politikaları yetişkinler ve yaşlılar üzerinde odaklanmaya başlayacak. Yaşlanan nüfustan ötürü ölüm oranları yükselecek. 2025'e gelindiğinde %0,8 olacak. Çocuk ölümleri oranı düşecek ama 2025'te birçok gelişmiş ülkeye kıyasla hala yüksek olacak" (UNDP)

En yoksullar ve daha az eğitimli gençler üzerinde daha fazla odaklanmak, dezavantajlı grupların işgücü piyasasından dışlanmasını azaltabilecek bir politika seçeneğidir.(DB).

Gelişmiş ülkelerin, daha önce yapılmış olan taahhütler doğrultusunda yardım hacminin arttırılmasını ve yardım akışlarının bu taahhütlere uygun seviyelerde sürdürülmesi (OECD).

Bir metnin ya da konuşmanın yazarları, huzursuzluk yani yoksulluğa sebep olan durumlara kurumun nasıl atfedileceğini de seçmelidirler. Sorumluluk kime tayin edilecek? Kurum aleni mi yoksa gizli midir? Önemsiz olarak mı gösterilmektedir? Kurum, ilgili tüm hissedarlara tarafsız olarak mı atfedilmiştir? Analiz edilen söylemlerin hiçbiri insan kurumunu yoksulluğun evrenselliğine açıkça atfetmemektedir. Birey, grup ya da millet olarak kimse sorumlu tutulmamaktadır. Metinler sorunu tetikleyen insan rolünü aksine maskelemek için temel bir teknik sergilemektedir. Buna karşılık devlet kurumu, OECD raporuna göre sorumlu tutularak 'Yoksul ülkeler, bütçe açıklarını kapatmak için "eğitim ve sağlık hizmetlerinde kısıtlamaya gidiyor", "hizmetleri özelleştiriyor", "ana gıda maddelerindeki sübvansiyonu kaldırıyor" "devletin karşılaması gereken "temel hizmetlerden ücret alma" yoluna gidiyor' şeklinde yoksulluğun kronikleştiği vurgusu getiriliyor.

Bağlam dışı dil kullanımının söz-bilimsel prensiplerle yönetildiği gibi, muhakeme yöntemi bağlam dışı kullanıldığında insan kurumuna herhangi bir atfın dahil edilmemesi de söz-bilimsel olarak kurallara uygundur. Yani, bu; söylemlerin yazarlarının çok da tercihi olamayabilir. Yine de, bağlam dışı dil kullanımıyla birlikte, bu genel insan dışı bir yönelime katkıda bulunmaktadır.

4.4. Ekonomi Alanında Ortaya Çıkan Yoksulluk Görüşleri

Söylemler tarafından aktarılan sosyal bilgi, ekonomi alanına kısıtlı ve klasik bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Wenden bu bakış açısını aşağıdaki cümlelerle özetlemektedir;[472]

"Anlatı biçimleri, söylemler tarafından aktarılan sosyal bilginin ekonomi alanında ortaya koyduğu dar ve geleneksel bakış açısını desteklemektedir. Bu bakış açısı, yoksulluğu azaltma yaklaşımının piyasa odaklı bir şekilde nitelendirilmesi ile önem verilen ve bu yüzden dahil edilen konuları tarafından güçlendirilmiştir. Ayrıca, dolaylı da olsa böyle bir görüşü desteklemek, destek yöneliminin ekonomik planlamaya dahil edilmesini engellemek demektir."

Ekonomi alanında geliştirilen bu bakış açısının her zaman açıkça olmasa da, hane halkı ekonomisi ve doğal ekonominin rolünün tanınması gibi olumlu sonuçların olduğu sonucu da çıkarılabilir. Bu iki destek sektörü, destek yönelimini ekonomik planlamaya dahil eden söylem yoluyla ekonomi haritasını genişletebilir. Bu dil, DB hariç tüm anlatı biçimlerinde görülmektedir ve tüm söylemlerde hane halkı ekonomisine veya doğal ekonomiye göndermelerin dahil edilmesi ile güçlendirilmiştir. Fakat bu referansların detaylı olarak kullanılması söylemden söyleme farklılık göstermektedir. Dil; aynı zamanda muhakeme yöntemini, özel grupları ve ekonomik olarak yetersiz kişilerin (UNDP) somut bir şekilde nitelendirilmesini bağlam dışı kullanarak güçlenmiştir. Söylemlerle dile getirilen destek yönelimi dil değişiminin bir tür kanıtıdır.

---

472 Wenden, Anita, L., 2008, a.g.m., s.1062.

4.5. Yoksulluk Söylemi ve Dil

Destek yönelimli bir söylem kullanılan dil değişimiyle, yoksulluk sorununu çözmede kullanılan ekonomik planlama arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak üzere geliştirilen bakış açısı, çalışmanın amacının da ötesinde olan sosyoekonomik bir tartışma gerektirmektedir. Bu ilişki sorusu, aynı zamanda dilbilimsel bir tartışmada gerektirmektedir. Dilbilimsel tartışma, dil araçlarının ve sosyo-ekonomik politikaların uygulamaya nasıl olanak sağladığı ve ya uygulamayı nasıl engellediğinin yansımasıdır.

Wenden'e göre, anlatım biçimleri güçlü politik araçlardır. Belli bir problemi anlamada yer alan konuların karmaşıklığını azaltıp problemin çözülmesini sağlarlar. Fakat, probleme ilişkin hangi konuların yer alacağına, hangilerine önem verileceğine ve hangilerinin arka plana atılıp hangilerinin dahil edilmeyeceğine karar verdikleri için, yanlış olmasa da saptırılmış bir görüşe sebep olabilir ve problemi iyileştirecek tedbirlerin çeşit ve verimliliğini kısıtlarlar. Ayrıca, anlatı biçimleri doğallaştırılmaya – bir gerçeği anlama ve ona tepki göstermede ortak algı olarak kabul edilmeye – meyillidirler ve bu da değiştirilmelerini zorlaştırır.[473]

Bir nitelendirmeye dahil olan ve kelimenin temsil ettiği kişiler, gruplar, sosyal olaylar ve konulara göre nasıl düşünüp nasıl davranılması gerektiğine karar veren inançlardır. Ekonomik olarak yetersiz kişilerin nitelendirilmesini 'yoksul' olarak düşünülelim. Tüm bu insanları aynı nitelendirmeye dahil edersek, bireysel grupların özel kimlikleri ve ihtiyaçları göz ardı edilmiş olur ve yoksulluğun üstesinden gelebilmek için aynı reçetenin kullanılması ayrım gözetmeksizin hepsine yanlış bir şekilde uygulanmış olabilir. Nitelendirme, 'grup içi' olumlu terimlerle; grup dışı da olumsuz terimlerle (düşman) nitelendirildiğinde gruplar arası çatışma durumlarında diğer sonuçları doğurabilir. Böyle etiketler, nitelendirilen kişi ya da grupların belli bir takım davranış ya da beklentilerine sebep olabilir. Bu da, yanlış

473 Wenden, Anita, L., 2008, a.g.m., s.1062.

anlaşılmalara yol açabilir, hatta zıtlık ve var olan çatışmayı artıracak davranışları tetikleyebilir.

Muhakemenin bağlam dışı kullanımı, daha önce belirtildiği gibi yoksulluğa dair insan etkisini gizlemektedir ve bu yüzden okuyucu ya da dinleyiciyi durumdan uzaklaştırabilir ki bu da pasif boyun eğmelere ve alınan tedbirleri (örneğin savaş ilan etme) ya da sosyal şartları sorgulamamaya (örneğin yoksulluk) yol açabilir. Destek yönelimine teşvik eden bağlamlaştırılmış muhakeme ise aksine iyileştirici bir etki gösterebilir. Bir metinde ya da konuşmada bir kurumun atfediliş şekli infiale sebep olabilir ve örneğin suç bir çatışmada yalnızca bir grup ya da bir kişiye yüklenirse, bu çatışan taraflar arasında düşmanlık yaratabilir. Bu tek taraflı atfedilişler, kimin suçlu kimin kurban olduğu hakkında hüküm verilmesine sebep olur ki bu da okuyucuda ilkine karşı nefret ve güvensizlik, ikinciye karşı da sempati ve destekleme hevesi oluşturur.[474]

Kısaca, şekillendirdiği ve kullandığı sosyal bilgiden dolayı söylem (dilin sosyal hayattaki kullanımı) hareket etme şeklimizi ve yoksulluğu azaltmak için alınan tedbirlere yönelmek için yaptığımız atıfları belirler. Sosyal olarak şekillendirici fonksiyonu düşünüldüğünde, rolü de yoksulluğu azaltma planındaki sosyal, ekonomik ve politik etkenlere göre düşünülmelidir. İlk adım olarak karar vericiler ile devlet planlayıcıları, araştırmacılar ve savunucular (şiddetsiz, eşit ve sürdürülebilir topluluklar yaratmak için çalışanlar) Eisler'in ekonomi hakkındaki 'konuyu değiştirme' önerisini benimseyebilir ve bu çalışma tarafından belgelenen dil sürecine güvenebilirler. Analize rehberlik eden soru taslakları ayrıntılı ve anlaşılır bir plan hazırlamak için önemli bir yaklaşım sağlamaktadır ki bu plan da destek ekonomisini 'tartışma'ya ve 'oluş'a götürecek bir süreçtir.

Uluslararası kuruluşların bilişim ve iletişim teknolojileri yoluyla yoksullukla mücadele söylemleri, muhakeme bağlamı içerisinde değerlendirildiğinde; bilişim ve iletişim teknolojilerinin yoksulluğu azaltamayacağı, bunun yerine karar vericilere, araştırıcılara ya da devlet planlayıcılarına yol gösteren veriler dizini oluşturmada yardımcı olabileceği ortaya çıkmaktadır.. Bu düşünsel yaklaşımla bilişim ve iletişim

---

474 Wenden, Anita, L., 2008, a.g.m., s.1063.

teknolojilerinin yoksulluğu belli bir düzeyin altına çekmekte araç, bu seviyede tutmakta amaç olduğu sonucu çıkarılmaktadır. BİT toplum tarafından benimsendiği takdirde bir amaca hizmet edebilir. Bunun için de bir benimsenme sürecine ihtiyaç vardır. Ayrıca BİT insanları nesnelleştirmek yerine sınıflara ayırarak çözüm önerilerinde bulunması açısından göz ardı edilmemelidir. Söylemsel bağlam açısından, yoksullukla savaşta kullanılan ideoloji (piyasa ekonomisi ve bu savaşta kullanılan silah), bilişim ve iletişim teknolojileri ile ilişkilendirilmiştir.

Tezin birinci bölümünde bahsedildiği gibi; İdeolojiler tanımı gereği biraz genel ve soyuttur. Böyle olmaları da gerekir, çünkü günlük durumların çok çeşitliliğine uygulanmak zorundadırlar. Başka bir ifadeyle, bir yandan soyut, genel ideolojiler arasında, öte yandan da insanların söylemi nasıl ürettiği ve anladığı ya da diğer toplumsal pratiklere nasıl dâhil ettiği arasında büyük bir boşluk oluşabilir. Bunun bir istisnası elbette ki ideolojileri yeni grup üyelerine öğreten ve açıklayan ya da dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı ideolojileri savunan açık ideolojik söylemlerdir.

Bununla birlikte soyut ideolojiler çoğu zaman metinde ve konuşmada sadece dolaylı olarak ortaya çıkarlar. Bu, söylem ve ideolojiler arasında 'arabulucu' temsillere ihtiyaç duyulduğu anlamına gelmektedir.[475] Bu bağlamda piyasa ekonomisi ile yoksulluk arasında bir ideoloji köprüsü kurulduğundan söz etmek mümkündür.

Devletler toplumlar ve şirketlerin politik toplumsal ve ekonomik beklentileri giderek Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin alt yapılarının gelişimine bağlı olarak biçimlenmiştir. Bilgi ve İletişim ağlarının entegrasyonundan, dünya ekonomisine daha rekabetçi ve verimli hale getirmesi, gelişmişlik farklarını kapatarak dünya ülkelerine eşitlemesi, dünya iletişimini herkes için erişilebilir, hızlı etkin kılması beklenmektedir[476].

---

475 Dijk, Teun, Van, 2000, a.g.e.

476 Başaran Funda, **İletişim ve Enperyalizim**, Ütopya Yayınevi, Ankara , 2000, s. 14.

4.6 Teknolojik Determinizm: Teknoloji Yoksulluğun Tek Çaresi mi?

Teknolojik determinizm kavramı toplumsal gelişme ve değişmenin temelinde teknolojik gelişme ve değişmenin yattığını ileri sürmektedir. Bu kavram yoksulluk kavramı ile birleştirildiğinde yoksulluğun en temel nedeninin gelişmekte olan ülkelerin kronik sorunu olan teknoloji bilgisinin eksikliği olduğu sonucuna varılır. Bu anlayışa göre Batılı ülkeler zengindir çünkü tarım, sanayi, ulaşım, telekomünikasyon, sağlık ve eğitim gibi alanlarda en modern teknolojiyi kullanarak verimliliği arttırmışlardır. Gelişmekte olan ülkelerin yapması gereken de gelişmiş ülkelerden yapılacak olan teknoloji transferleri sayesinde Batılı kalkınma modelinin uygulanarak yoksulluğun ortadan kalkmasının sağlanmasıdır.[477]

Aşağıdaki metinler teknolojik determinizm örnekleri olarak incelenebilir:

> Teknolojik değişim, ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmanın tam merkezinde yer almaktadır. [478]
>
> Yirmibirinci yüzyılı şekillendirecek olan en kuvvetli güçlerden biri ...[olan BIT]... süratle dünya ekonomisindeki büyümenin hayati motoru olmuştur[479]
>
> Aslında BIT hemen hemen her sektördeki her soruna uygulanabilir. Ancak BIT'nin en yüksek sosyal uygulanışı yoksulluğun ortadan kaldırılmasındadır... BIT (özellikle de eksikliği) yoksulluğun hem nedeni hem de sonucu olarak değerlendirilebilir.[480]

Bu alıntılarda da görüldüğü üzere teknoloji ekonomik kalkınmanın ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasının en önemli nedeni olarak vurgulanırken diğer sosyo-politik ve kültürel nedenler ihmal edilmiştir.

---

[477] Alexander G. Flor, 'CIT and Poverty: The Indisputable Link', 11-14 Haziran 2001 tarihleri arasında Üçüncü Asya Kalkınma Forumu'nda sunulan tebliğ, tam metin için bkz. http://www.fsp.usp.br/acessibilidade/CITand Poverty-TheIndisputableLink2001.pdf, s. 6

[478] Peter Dicken, *Global Shift: The Internationalization of Economic Activity*, New York: Guilford, 1992, s. 97

[479] 2000 yılında Okinawa'da yapılan G7/G8 zirvesinde karara bağlanan Okinawa Şartı'ndan alıntılanmıştır. Şartın tam metni için bkz. http://www.mofa.go.jp/policy/economy/summit/2000/pdfs/charter.pdf

[480] Alexander G. Flor, 'CIT and Poverty: The..., s. 3

Ancak bazı yazarlara göre bu görüş çok ciddi eksiklikleri bünyesinde barındırmaktadır; bu nedenle de yoksulluğun ortadan kaldırılması stratejilerinin başarıya ulaşmasındaki engellerin başında teknolojik determinizm gelmektedir. Moodley'e göre teknolojik determinizmin eleştirisinin iki önemli boyutu vardır. Birincisi teknolojik determinizmin eleştirisi yoksulluğun birçok nedenini göz ardı edip yalnızca teknoloji eksikliğini vurguladığı için yoksulluğun apolitik bir kavramsal açılımını ortaya koymakta, böylelikle gelişmekte olan ülkelerin siyasetçilerinin yoksulluğun ortadan kaldırılması konusundaki sorumluluklarını görmezden gelmektedir. İkincisi ise bu ülkelerin hükümetlerinin yoksulluğu ortadan kaldırma siyasetlerinin ideolojik temelleri aynı nedenden dolayı görmezden gelinmektedir.[481]

Moodley'e göre deterministbir BİT-yoksulluk ilişkisi birtakım öncüllerden hareket etmektedir. Bu öncüller şöyle sıralanabilir: (1) BİT'e adaletsiz erişim ve dijital mahrumiyet dünya ekonomisindeki en önemli eşitsizliktir; (2) Bu eşitsizlik ancak BİT'in bu teknolojiden yoksun olan bölgelere yayılmasıyla giderilebilir; (3) BİT kurumsal ve altyapısal sorunları aşabilecek kudrette bir teknolojidir; (4) BİT sosyal kalkınma ve ekonomik büyümeyi teşvik eder.[482]

Bu öncüllerden hareketle ve onlara tepki olarak deterministbir BİT-yoksulluk ilişkisine yöneltilen eleştirileri dört ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi teknolojik determinizmin tek nedene dayalı (*monocasual*) anlayışına, yani yoksulluğu teknoloji eksikliğine bağlamasına yöneltilen eleştiridir. Bu eleştiriye göre BİT tek başına yoksulluğun nedenlerini açıklayamaz; dahası yoksulluğa çare de bulamaz. BİT ancak yoksulluğun ortadan kaldırılmasına katkıda bulunabilir; ancak bu katkısı BİT projelerinin kapsamına, nasıl uygulandığına ve gelişmekte olan ülkelerin hükümetlerinin kararlılığına kadar pek çok karmaşık faktörün göz önünde bulundurulduğu bir analiz ile anlaşılabilir. Aslında yukarıda incelenen her iki rapor da bu gerçeğin farkındadır. Örneğin Dünya

---

481 Sagren Moodley, 'The Promise of E-Development? A Critical Assessment of the State CIT for Poverty Reduction Discourse in South Africa', *Prospectives on Global Development and Technology*, Cilt 4, No: 1, 2005, ss. 2-3

482 Moodley, 'The Promise of E-Development..., s. 6

Bankası raporunda BİT'in tek başına yoksulluğun ortadan kaldırılmasının en önemli koşullarından biri olan siyasi istikrarı, fiziksel altyapıyı, temel sağlık hizmetlerini ve insan kaynaklarını sağlayamayacağı açıkça belirtilmiş ve BİT'in "...bütün kalkınma sorunlarını çözebilecek bir ilaç" olarak görülmesi eleştirilmiştir.[483] Harris de aynı şekilde raporunda BİT'in sosyo-ekonomik kalkınmaya katkı sağlamakla beraber yalnızca BİT alanında yapılacak olan yatırımların kalkınmanın gerçekleşmesini sağlamayacağını vurgulamaktadır.[484]

Determinist BİT-yoksulluk algılamasına ikinci eleştiri ise bu algının temelinde yatan 'dijital bölünme' kavramına yöneliktir. Buna göre dünyanın teknolojiye sahip olanlar ve olmayanlar arasında ikiye ayrılması teknolojik gelişime statik bir bakış açısı getirmekte ve toplumun teknolojik kriterlere göre bölünmesi sonucuna yol açmaktadır. Wolf'a göre dijital bölünme metaforu eşitsizliğe yol açan diğer faktörleri göz ardı ederek eşitsizliğin asıl nedenlerini maskelemektedir.[485] Moodley'e göre ise dijital bölünme kalkınma bölünmesi (*development divide*) olarak adlandırılabilecek olan çok daha ciddi bir bölünmenin belirtilerinden yalnızca biridir; diğer bir deyişle dijital bölünme de determinizmin tek nedene bağlı açıklama sorununun bir parçasıdır.[486]

Üçüncü bir eleştiri ise determinizmin modernist bakış açısına yöneliktir. Modernist bakış açısı sürekli bir ilerlemeyi öngörmekte ve teknolojik gelişmenin de sürekli ilerlemeye katkı sağlayacağını belirtmektedir. Bu anlayış kalkınmayı modernleşme ile eş tuttuğu için kalkınmanın tek yöntemini modern dünyanın teknolojisinin modern olmayan veya daha az modern olan dünyaya transferi olarak belirlemiştir. Bu tek tip modernleşme ve kalkınma algısı farklı kalkınma modellerini göz ardı etmekte ve gerek sürdürülebilir kalkınma açısından, gerekse öz kaynakların

---

483 'CIT and MDGs: A World Bank Group Perspective', Dünya Bankası, Aralık 2003, s. 8

484 Roger W. Harris, 'Information and Communication…, s 10

485 A. Wolf, 'Exposing the Great Equalizer: Demythologizing Internet Equity', B. Ebo (ed.), *Cyberghetto or Cybertopia: Race, Class, Gender on the Internet*, New York: Praeger, 1998, s. 26

486 Moodley, 'The Promise of E-Development..., s. 7

kullanılabilirliği açısından son derece sınırlı bir kalkınma modelini ön plana çıkarmaktadır.[487]

Son bir eleştiri de yoksulluğun ortadan kaldırılmasının tek ilacı olarak teknolojiyi görmenin kalkınmakta olan ülkeleri yeni bir bağımlılığa sürükleyeceği görüşüdür.[488] 19. yüzyılda gelişmiş ülkelerin sömürgesi konumuna gelen ve hammaddeleri birkaç gelişmiş ülke tararfından sömürülen eski koloniler 1960'larda bağımsızlıklarını kazanmışlar ve kendi öz kaynaklarına dayalı bir kalkınma süreci içine girmeye gayret etmişlerdir. Oysa yoksulluğun ortadan kaldırılması teknolojiye bağlandığında, teknolojiye sahip olan ülkeler Gramsciyen bir yaklaşımla yeni hegemonlar olarak uluslararası sistemde söz sahibi olacaklar, az gelişmiş ülkeler ise teknoloji transferi ile yetinmek zorunda kaldıklarından gelişmiş ülkelere bağımlı hale geleceklerdir.

BİT, yoksulluğun ortadan kaldırılması için kullanılabilecek önemli bir araçtır; ancak ne tek araçtır ne de BİT temelli uygulamalar her zaman olumlu sonuçlar vermektedir. BİT'in etkisinin büyüklüğü ve başarı oranı teknolojik alt yapıya, BİT projelerinin uygulama zamanına, uygulandığı ülkeye veya topluma, ilgili hükümetlerin veya uluslararası kuruluşların bu projelere desteğine ve diğer bir çok faktöre bağlıdır. BİT kötü yönetimi iyi yönetime çeviremez ancak iyi yönetimi daha iyi bir hale getirebilir; diğer bir deyişle, az gelişmiş ülkelerin siyaseten demokratikleşmesi ve ekonomik gelişimi BİT'in altından kalkamayacağı kadar geniş ölçekli reformlar gerektirir; BİT ise bu reformların daha kolay ve daha geniş bir zeminde uygulanmasını kolaylaştırabilir. Örneğin UNDP raporunda BİT'in daha çok yoksullukla mücadelede kullanılabilir bir araç "Bilişim ve İletişim Teknolojileri'nin de yardımıyla, ülkeden dışarıya beyin göçü olgusunu tersine çevirmeye katkıda bulunulabilir." Şeklindeki gibi değerlendirmeler yer almaktadır. Buna karşın yine aynı raporda yoksullukla mücadele sırasında genel eğitimde yaşanan tüm sorunların Bilişim ve iletişim teknolojilerinin yetersizliğine bağlayarak teknolojik determinizm bakış açısı ile sorunu çözme yolunu görmektedir. Raporda şu cümlelerle

---

487 Moodley, 'The Promise of E-Development..., s. 6

488 Nagy Hanna, 'Why CIT Matters for Growth and Poverty Reduction?', makalenin tam metni için bkz. topics.developmentgateway.org/cit/sdm/showFile.do?

özetlenmekte; "Genelde eğitim sistemi, özelde mesleki eğitim yeterince modernleştirilmedi ve iyileştirilmedi. Türkiye'de Bilişim ve İletişim Teknolojileri'nin (BİT) geliştirilmesine geç başlandı. İstihdam yaratma, özellikle yüksek verimli, modern ve ileri teknolojili iş alanlarında zayıf kalırken, daha yakın dönemde vasıflı iş gücü yetersizliği nedeniyle iş gücü arz ve talebi arasındaki uyumsuzluk arttı." ,başlık olarak ele almakta "İleri ve geniş kapsamlı bir Bilişim ve İletişim Teknolojileri (BİT) yatırımı, çağdaş eğitimin sağlanması için temel bir zorunluluk." [489] ve teknolojik determinizmin tek nedene dayalı anlayışına, yani genel eğitimin teknoloji eksikliğine bununda yoksulluğun devamlılığına neden olduşuna bağlaması sonucunu ortaya koymaktadır.

Genel ve etkin bir kalkınma stratejisi olmaksızın BİT'in kullanımından etkin sonuçlar almak son derece zordur. Diğer bir deyişle, BİT'in geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması başlı başına ekonomik kalkınma ve sosyal standartların yükselmesi sonucunu doğurmaz, bu sonuç ancak BİT'in de içinde bulunduğu bir kalkınma stratejisi çerçevesinde gerçekleşebilir.

489 UNDP, 2008. s. 2- 39-93

SONUÇ

Tarihsel açıdan bakıldığında yoksulluk yeni bir sorun değildir. Tarihin her döneminde, her ülkede var olmuştur. İçinde yaşadığımız tarihsel dönemde bu olgu yeni özellikler taşımaktadır ve dünya sistemi gittikçe yoksullukla karakterize olmaya başlamaktadır. Bugün için pek çok ülke, şiddeti ne olursa olsun, az ya da çok bu sorun ile iç içe yaşamaktadır. Ekonomik gelişmişliği yakalayabilmiş ülkelerde dahi yoksulluktan söz etmek mümkündür. Özellikle sanayileşmiş ülkelerin pek çoğunda bu sorun ile mücadele programları geliştirilmiştir. Diğer taraftan, yoksulluk olgusunu ele alırken özellikle sosyoloji, psikoloji ve ekonomi bilimlerinin bilgi ve perspektifi öne çıkmaktadır. Çünkü sosyal yardım, özü gereği, insanları toplumun içinde bir varlık olarak görmeyi gerektirir.

Buna göre, sosyal yardım alanında çalışan kişiler, ideal olarak, hizmet verdikleri kişilerin ait oldukları sosyal tabakaya nüfuz edebilmeli, o kişilerin bağlı bulundukları sosyal ve kültürel yapıların biçimlendirdiği bireysel değer ve normların bilincinde olmalı, aynı zamanda bu insanları ekonomik sistemin de bir parçası olabilmeleri bakımından söz konusu iki bilgi alanını birbirini destekleyecek şekilde kullanabilmelidir.

Yoksulluk olgusu toplumda var olan diğer sosyal sorunları arttırmakta ve derinleştirmekte, hatta bir çeşit kısır döngüye yol açmaktadır. Günümüzün önemli konularından olan küreselleşme süreci bu kısır döngüyü daha da karmaşık bir hale getirmektedir. Bu nedenle, uluslararası pek çok kuruluş, hükümetler, kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları yoksulluk sorununu gündemlerine almakta ve yoksullukla mücadele yolları aramaktadır. Günümüz dünyasında yoksulluk sadece kişinin beslenme, barınma gibi yaşamını sürdürmek için gerekli olan temel ihtiyaçlarını karşılama durumu ile bağlantılı olarak algılanmaktan çıkmıştır.

Ayrıca, özellikle küreselleşmenin de etkileri ile birlikte yoksulluk, tek tek toplumun sorunu olmaktan çıkmış, dünyadaki pek çok toplumu etkileyen ciddi bir

sorun olmaya başlamıştır. Dünya nüfusunun yaklaşık %20'si (1.3 milyar kişi) yoksul durumdadır. Bunların 800 milyon gibi büyük bir çoğunluğu açlık sınırı (kronik açlık) düzeyinde yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Mozambik, Etiyopya, Somali, Kenya gibi üçüncü dünya ülkelerinde yoksulluk sürekli hale gelmiştir ve bu ülkelerdeki kişilerin hayatı yardımlarla devam ettirilmeye çalışılmaktadır.

Yoksulluk konusundaki bir başka tanımlama da mutlak ve göreli yoksulluk konusu üzerinde durmaktadır. Mutlak yoksulluk, hane halkı ya da fertlerin biyolojik olarak yaşamlarını sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları asgari gelir ve harcama düzeyidir. Göreli yoksulluk kavramına göre, yoksulluk sadece kaynaklara erişememe ve yaşamı sürdürme meselesi değildir. Yoksulluk, kişi ya da hane halkının, içinde yaşadığı toplum tarafından kabul edilen asgari bir yaşam düzeyine sahip olup olmadığı ile ilgili bir konudur.

Bu nedenle göreli yoksulluk kavramı farklı grupların sahip olduğu mutlak gelir düzeyinden ziyade gelir ve refahın dağılımındaki farklılıklara odaklanır. Başka bir ifade ile, göreli yoksulluk kavramı, yoksul hane halkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut koşullara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma kabiliyeti arasındaki farkı ifade eder. Dünya Bankası'nın geliştirdiği göreli yoksulluk tanımına göre yoksulluk, minimum kalori ihtiyacının yanı sıra, temel toplumsal taleplerden olan barınma, eğitim, sağlık ve benzeri kültürel ve sosyal taleplerin getirdiği ek gelir ihtiyacının karşılanamamasıdır.

Teknoloji, neredeyse insanın dünyada var olmasıyla birlikte vardır. Mağaralarda yer alan çizimlerden, doğal ve insan yapımı süs eşyaları ve yiyecek saklama kaplarına (çanak, küp, kupa vb.) kadar ilk çağlarda insanlığın maddi kültürünü oluşturan her yöntem ve ürün denli manevi kültürün sahip olduğu nitelik de günümüzde ulaşılan teknoloji birikiminin köklerinde yer alır.

Toplumsal kültür ve teknoloji arasında çatışma ve farklılık olduğu denli birbirini etkileyen ve yönlendiren bir ilişki bulunmaktadır. Teknik gelişmeyi biyolojik, psikolojik ve toplumsal etkilerle ilişkilendiren sosyolojik ve antropolojik çalışmalar yapılmıştır. Yine toplumsal, kültürel ve tinsel bazı değerlerin teknolojinin

gelişmesine izin vermediği ya da yaşamı kolaylaştırdığı düşünülen bazı teknoloji ürünlerinden vazgeçebildiklerini gösteren pek çok kültürel örnek de bulunmaktadır.

Teknoloji bir başka anlamda, din, sanat, edebiyat ve ahlak gibi kültürün bir parçasıdır ve ona eşlik eder. Ancak günümüzde daha çok, teknolojinin ekonomik, kültürel ve toplumsal alanlara etkisi üzerinde durulmaktadır.

Teknolojinin baskın karakteri ve kendi başına (toplumsal gereksinmeler ve beklentilerden bağımsız) bir gelişme çizgisi izlediği yönündeki düşünceler, teknolojik gelişmeler ve insan gereksinimleri arasındaki ilişkilerin nasıl kurulduğu ve teknolojiden toplumun nasıl yararlanabileceği ve toplumsal kaynakların teknolojinin yoğun olarak kullanıldığı alanlara ayrılırken beklentilerin neler olabileceği konusunun da dikkatle gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Teknolojinin, eğitim kurumlarının örgütlenme ve işleyişine; eğitim sürecinde kullanılan yönteme, eğitimin içeriğine ve eğitim yoluyla toplumsal alana etkisinin de bu çerçevede gözden geçirilmesi gereklidir.

Dünya Bankası 2000/2001 Kalkınma Raporu'nu "Yoksullukla Mücadele" başlığıyla yayınlanan raporun sonuçlarına göre, mutlak yoksulların %43.5'inin Güney Asya'da, %24.3'ünün Güney Sahra'da ve %23.2'sinin Doğu Asya ve Pasifikte yaşadığını ortaya çıkmaktadır.

DPT'nin 2001 yılı yayınlanan yoksulluk çalışmasının sonuçlarına göre ise Türkiye'nin nüfusun %15'i, ki bu yaklaşık 10 milyon insana denk düşmekte, günlük 1dolar gelir düzeyine sahip değil, yani Dünya Bankası tanımlamasına göre mutlak olarak yoksuldur.

UNDP, 1998 yılından beri İnsani Yoksulluk (ya da gelişme) Endeksleri yayınlamaktadır. Bu endeksler yalnızca gelir düzeyinde bir analizle sınırlı kalmayıp, bir toplumun refah düzeyinden yararlanabilme kapasitesini ölçmeye yönelmektedir.. Ayrıca, bir toplumdaki yoksul sayısı ya da oranının hesaplanmasına olanak vermese de, bir ülkenin yoksullukla mücadelede aldığı yolun anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

UNDP'nin bilişim ve iletişim teknolojileri yoluyla yoksulluğu ortadan kaldırmaya yönelik çabaları, yoksullara daha fazla eğitim, sağlık hizmeti ve iş olanağı verilmesi yönündedir. Ayrıca BİT'lerinin kurumsal bilgilere daha hızlı ve daha az maliyette ulaşarak yoksullukla mücadele sürecine olan katkısını vurgulamaktadır. UNDP'ye göre böylece o toplumda daha iyi bir gelir ve servet dağılımı söz konusu olacaktır.

Bilginin anlaşılır şekilde ifade edilmesi, yeni istihdam ve pazarlama fırsatlarının yaratılması ve katılımı arttırmak UNDP'nin bilişim ve iletişim teknolojileri yoluyla yoksulluğun azaltılmasında öngördüğü üç maddedir. BİT, hem insani gelişimin lokomotifi hem de sonucu olarak görülmektedir. İnsani gelişimi ve ekonomi ağını gösteren ülkeler arasındaki bağlantının 0,8'den yüksek olması ve gelişmekte olan ülkelerin refahı BİT'in işleyişine bağlıdır.

Dünya Bankasının bilişim ve iletişim teknolojileri yoluyla yoksulluğu azaltma stratejileri ise; pazarın iş yapmasına izin verme, sektörel yeniliklerin önünü açma, rekabet unsurunu ortaya çıkarma, engelleri ortadan kaldırma, yenilikleri kolaylaştırma, ulaşımı pazarın ötesinde yaygınlaştırma, kamu sektörü desteği sağlama, kurulu pazarlarda açıkları daraltmak için kamu sektörü desteği sağlama, yeni pazarlar kurmada kamu sektörünün desteğini sağlama, takviye ile çalışmayı sağlama, devlet yardımlarını finanse Etme, devlet desteği için rekabet ortamı yaratma gibi başlıklar altında değerlendirilmektedir.

Türkiye'de bilişim ve iletişim teknolojilerinde yaşanan farklılığı ortadan kaldırabilmek için şu öneriler yapılmaktadır;

- Yoksulların BİT'e erişimlerinin garanti edilmesi gerekmektedir.
- Emek piyasasındaki BİT sektörünün kapsamı genişletilirken yapılacak değerlendirmelerde ve önlemlerde dikkatli olunmalıdır.
- İnsan sermayesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak için karar mekanizmaları ve paydaşlar arasında BİT'e yatırım yapmanın önemi konusunda bir bilinç geliştirilmelidir.
- Tüm düzeylerde geribildirimi güçlendirecek ve bilişim kaynaklarının geliştirilmesine katılımı artıracak yöntemler uygulanmalıdır.

- Kullanıcıya özel ve bölgenin özelliklerine duyarlı içerik ve uygulamalar geliştirebilmek için çeşitli kullanıcıların bilgi gereksinimleri saptanmalıdır.
- BİT'in gelişmesi kullanımı ve yayılması için ulusal ve yerel yönetimler, özel sektör ve sivil toplum koalisyonlar oluşturmalıdır.
- BİT'in genel olarak kalkınmada, özellikle de yoksulluğun yok edilmesindeki etkileri ile ilgili uzun vadeli stratejiler geliştirilmelidir.
- Yoksulların BİT'den yararlanabilmelerini sağlamak amacıyla altyapı ve eğitim programlarına kaynak aktarılmalıdır.
- BİT toplumun değişik gruplarının ihtiyacına göre düzenlenmiş, çeşitli eğitim ve öğretim programları sunmakta kullanılmalıdır.
- Çiftçiler arasında bilgi düzeyini yükselterek verimi artırmak için tarım sektörüne kaynak aktarılmalıdır.
- Belediyeler düzeyinde katılıma ilgili mevcut örnekler ülke çapına yayılmalıdır. Büyük sayılar oluşturulan engellilerin topluma katılımını sağlamak için ihtiyaçları doğrultusunda eğitim ve öğretimin verilmesine özel bir çaba harcanmalıdır.
- Sağlık hizmetleri ve hastalıklarla mücadeleyi ve koruyucu hekimliği geliştirecek altyapıların güçlendirilmesi için BİT ülke çapında uygulanmalıdır.

Söylem, ideolojilerin taşıyıcılığını yapan somut ve soyut öğelerin (anlamın ve sembolün) organik bütünüdür. Söylem, yaşamını toplumsal ilişkilerin özdeksel ve tinsel (anlamsal) yapıları üzerinden sürdürür.

Söylemler boşlukta durmaz; bir bağlam içinde gelişir, diğer söylem ve bağlamlarla ilişkiye girer ve dışsallaşır. Söylemler, bir sosyal bağlamda hareketi sağlayan, bağlamca belirlenen ve bağlamın varlığını devam ettiren ifadeler ve cümle gruplarıdır. Söylem toplumsaldır. Çünkü "insanlar yalnızca toplumsal pratikler ağında eylemde ve etkileşimde bulunurlar, ayrıca kendilerini ve birbirlerinin ne yaptığını yorumlar betimlerler ve bu yorumlar ve betimlemeler ne yaptıklarını şekillendirir ve yeniden şekillendirir.

Her söylemsel olay, yani bir metin olarak incelenebilen her dil kullanımı ya da toplumsal pratik, belli bir toplumsal yapının ürünü olan kurumsal ve durumsal ilişkiler ağı içinde yer alan özneler arasında gelişen bir eylem olarak anlaşılmalıdır.

Eleştirel söylem analizi, dili ve söylemi oluşturan cümleleri dönemin güç dengeleri çerçevesinde detaylı bir şekilde inceleyerek, söylemin asıl dayandığı sosyo-politik ve psikolojik alt yapıları tespit etmeyi amaçlar. Eleştiri bir söylem olarak, eleştirel düşünmenin ürünüdür. Ama eleştiriye, eleştirel söyleme konu olan her söylem temelde yaratıcı düşünmenin ürünüdür.

Gösterge bilim ya da fenomenoloji olarak adlandırılan felsefik yaklaşım ile söylem analizi birbirlerini tamamlar niteliktedirler. Gösterge bilim, nesne-özne ilişkisinin incelenmesine dayanarak, olayların veya söylemlerin içinde bulunduğu toplumsal ya da bireysel koşullardan nasıl etkilendiğini ortaya koyar.

Yukarıdaki bilgiler ışığında uluslar arası kurukuşların yoksulluk raporları incelendiğinde, aşağıdaki maddeler ortaya çıkmaktadır;

- Sosyo-ekonomik ve kültürel değişimler, söylemlerde ve söylem dışı gelişen süreçlerde yer almalıdır.
- Söylem, sosyal bilginin yapılanmasında aktif rol oynamalıdır.
- Sosyal bilgi; bireylerde, toplumlarda, uluslararası kurumlarda medeniyetleşmeyi sağlamalı ve sosyal değişim için bir plan hazırlamalıdır.
- Yoksulluk üzerine hangi söylemlerin sosyal bilgiye katkı sağladığı öğrenilmelidir.
- Yoksulluk söyleminin, pazar sektörüne dayalı bir bakış açısı olmalıdır.
- Uluslararası kuruluşlar, yoksulluğu azaltma söylemleri oluşturmalıdır.
- Uluslararası kuruluşların oluşturduğu yoksulluk söylemleri, ekonomik planlamaya destek odağı oluşturup kalkınmaya öncelik vermelidir.
- Uluslararası kuruluşların oluşturduğu yoksulluk söylemleri, adil ve etik bir toplum yaratmayı hedeflemeli ve pazar ekonomisine önem vermelidir.
- Yoksulluk söyleminde kulanılan muhakeme yöntemi, söylemin bağlamlaştırılıp bağlamlaştırılmadığına bağlı olarak farklı yoksulluk algılayışlarını temsil etmelidir.

- Bağlam dışı kullanılan söylem; özel, somut ve kişisel detaylarla yapılan tartışılma halindeki olay, sosyal uygulama ya da durumun insana ilişkin sonuçlarını vurgulamaktadır.

Uluslararası kuruluşların, BİT araştırmaları yeni iletişim teknolojilerinin üçüncü dünya ülkelerinin gelişmesine yapacağı olumlu katkılar bağlamında gerçekleştirilen tüm araştırmalarının merkezinde yer alır. BİT ve gelişme araştırmalarında iletişim teknolojileri, elektiririk, su ve ulaşım alt yapıları gibi bir kamu hizmeti ve alt yapı olmanın yanında geliştirici bir araç olarak ele alınmaktadır. Tüm toplumsal sorunların çözümünü enformansyon ile ilişkilendiren yaklaşımlar açısından BİT enformasyona erişimi kolaylaştırdığından tüm yapısal problemlerin çözümü olarak algılanır; örneğin, kır-kent arasındaki eşitsiz gelişimin neden olduğu tüm problemlerin çözümü kırsal alana ulaşan iletişim teknolojileri ağlarıdır. Bu yaklaşımın dünya çapında yaygınlaşmasına neden olan Dünya bankası, OECD gibi örgütler tarafından gerçekleştirimiş araştırmalar BİT'in ekonomik gelişmesi açısından önemini gösteren pek çok veri ortaya koyma yönünde olmuştur.

Uluslararası kuruluşların sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyle yoksulluğun giderilebileceği söylemi üzerinden hareket etmeleri, hane halkı gelişimi ve doğal sektör üzerindeki baskıyı dışlayan bir yaklaşımı doğurmaktadır. Ayrıca, uluslararası kuruluşların yoksullukla mücadele şeklini sadece piyasa ekonomisi olarak görmeleri ve bu doğrultuda hareket etmeleri, tek taraflı bir bakış açısı yaratmaktadır. Kısacası, uluslararası kuruluşların yoksullukla mücadele söylemleri ve çalışmaları yoksullukla mücadele görevine hizmet edememektedir zira yoksulluk dışarıdan gelen yardımlarla çözülemeyecek kadar derin bir boyut arz etmektedir.

BİT, yoksulluğun ortadan kaldırılması için kullanılabilecek önemli bir araçtır; ancak ne tek araçtır ne de BİT temelli uygulamalar her zaman olumlu sonuçlar vermektedir. BİT'in etkisinin büyüklüğü ve başarı oranı teknolojik alt yapıya, BİT projelerinin uygulama zamanına, uygulandığı ülkeye veya topluma, ilgili hükümetlerin veya uluslararası kuruluşların bu projelere desteğine ve diğer bir çok faktöre bağlıdır. BİT kötü yönetimi iyi yönetime çeviremez ancak iyi yönetimi daha iyi bir hale getirebilir; diğer bir deyişle, az gelişmiş ülkelerin siyaseten demokratikleşmesi ve ekonomik gelişimi BİT'in altından kalkamayacağı kadar geniş

ölçekli reformlar gerektirir; BİT ise bu reformların daha kolay ve daha geniş bir zeminde uygulanmasını kolaylaştırabilir. Genel ve etkin bir kalkınma stratejisi olmaksızın BİT'in kullanımından etkin sonuçlar almak son derece zordur. Diğer bir deyişle, BİT'in geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması başlı başına ekonomik kalkınma ve sosyal standartların yükselmesi sonucunu doğurmaz, bu sonuç ancak BİT'in de içinde bulunduğu bir kalkınma stratejisi çerçevesinde gerçekleşebilir.

BİT'in yoksulluğun ortadan kaldırılmasındaki rolünü analiz eden literatürde ise teknolojik determinizmin izlerini gömek mümkündür. İlk olarak kalkınma modernleşmenin öncülü, teknolojik gelişme de kalkınmanın öncülü olarak kabul edilerek bu silsile arasına başka faktörlerin dahil edilmesi engellenmiş böylece tek nedenli bir anlayış geliştirilmiştir. İkincisi, dünya teknolojiye sahip olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayrılmış, böylelikle statik ve teknolojiye sahip olmayanların teknolojiye sahip olanlara bağımlı olduğu bir hegemonik sistem üretilmiştir.

Kısacası BİT'in yoksulluğun ortadan kaldırılmasında daha etkin bir rolü olması bu sürecin bütün sorumluluğunu BİT'in üzerine yıkan bir determinist bakış açısının ötesine geçilerek BİT'i yoksullukla mücadelenin metotlarından biri olarak algılamaya bağlıdır. Bu bağlamda genel olarak devletlerin ve uluslararası kuruluşların, özel olarak da sivil toplum kuruluşları ve bireylerin bir araya gelerek yeni bin yılın en önemli küresel sorunlarından biri olan yoksulluğun ortadan kaldırılması için etkin bir biçimde çalışması en hızlı ve en etkili sonuçları doğuracak bir strateji olacaktır.

Muhakeme bağlamına göre bilişim ve iletişim teknolojileri yoksulluğu azaltamaz, bunun yerine karar vericilere, araştırıcılara ya da devlet planlayıcılarına yol gösteren veriler dizini oluşturmada yardımcı olur. Bu düşünsel yaklaşımla bilişim ve iletişim teknolojilerinin yoksulluğu belli bir düzeyin altına çekmekte araç, bu seviyede tutmakta amaç olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Ayrıca BİT insanları nesnelleştirmek yerine sınıflara ayırarak çözüm önerilerinde bulunması açısından göz ardı edilmemelidir.

Bilgi ve iletişim teknolojileri ve bunlarda yaşınan değişimleri sadece bilişim teknolojileriyle ilişkilendirmek bilgi ve iletişim teknolojileri alanını sadece kendi çıkarılarını gerçekleştirmek üzere farklı yaklaşımları savunan aktörlerin olmadığı, yalıtılmış bir alan olarak kabul etmek anlamına gelmektedir. BİT'i karar

verme süreçlerinde sadece bürokratlar ve teknogratların rol oynadığı bir alan olmaktan ziyade pek çok ulusal ve uluslar arası aktörün çıkarlarının gerçeklendiği, belli dönemlerde bu aktörlerin çıkarlarının karar verme süreçlerinde içerildiği ve karar vericilerinin bu çıkarları kendi çıkarları ile birleştirdiği bir alan olarak algılamak geçmişi olduğu kadar günümüzü anlamayı da kolaylaştırmaktadır.

KAYNAKÇA

2006 Information and Communications for Development, (2006), "Global Trends and Policies", **Public Disclosure Authorized**, Washington, DC 20433: The World Bank.

Açıkgöz, Bernur, (2008), "Küreselleşme Kurgusuna Yönelik Hipotez Testleri: Yoksulluk Olgusu Üzerine Seçilmiş Ülkeler Deneyimi (1997-2003)", Cilt:18, Sayı:1, Isparta: **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını**.

Adorno, T. W., (1998), **Minima Moralia: Reflections Com damaged life**, E.F.N. Jeplicolt, Trans, NLB, London, 1951-1974.

Akgeyik, Tekin, (1998), **Stratejik Üretim Yöntemi,** Birinci Baskı, Yayın No:181, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Aktan, Can ve Coşkun, Vural, (2002), **Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri**, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.

Aktan, Coşkun, Can ve İstiklal, Yaşar, Vural, (2000), "Global Yoksulluk Sorunu", **Globalleşme: Fırsat mı Tehdit mi?**, İstanbul: Zaman Kitabevi.

Aktan, Coşkun, Can ve İstiklal, Yaşar, Vural, (2002), **Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri**, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.

Alodal, Fatih ve Arslan, Erdal, (2004), "Bilişim Teknolojilerinin Kamu Yönetimi Üzerindeki Etkileri", **Yerel Yönetimler Kongresi, Bildiriler El Kitabı**, Çanakkale, 3-4 Aralık 2004.

Altan, Ömer, Zühtü, (2004), **Sosyal Politika Dersleri**, No: 1592, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Ansal, H. ve Ataman, B., (2003), **Türkiye Bilgi Toplumunun Neresinde?**, Köse, A. H. , Yeldan, E. ve Şenses, F. (der.) İktisat Üzerine Yazılar 2 İktisadi Kalkınma Kriz ve İstikrar Oktay Türel'e Armağan içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ansal, H., (1986), **Teknolojinin Taraflılığı ve Üretim İlişkileri**, Onbirinci Tez Kitap Dizisi.

Arkun, Erol, (1998), "Bilgi Toplumuna Yöneliş", **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt:1, Yıl:4, Mart-Nisan 1998.

Ashwort, C., (1990), **The Strucuture of Social Theory**, Londra: Macmillan.

Atabek, Ü. ve Yücesan, G. (2006), "Siberuzayda Sendikalar: Yeni Olanaklar, Yeni Sorunlar", **İnternet ve Toplum: Bilgi Toplumuna Doğru, XI. "Türkiye'de Internet" Konferansı**, Ankara: TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi

Atkinson, Anthony, (1998), **Poverty in Europe**, Oxford: Blackwell Publishers.

Aydın, D. Emin, (1996), **Değişen Bilgi Toplumu**, İstanbul: Beta Yayınları.

Balle, Francis ve Eymery, Gerard, (1991), **Yeni Medyalar**, Cep Üniversitesi Dizisi, Çev. Mehmet S. Şakiroğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.

Barthes, Roland, (1997), **Image, Music and Text**, XY Flamingo.

Bauman, Z., (1998), "On Glocalization: Or Globalization Lor Some, Localization Lor Others", **Thesis Eleven**, S.54.

Bauman, Zygmunt, (1999), **Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar**, İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Baydar, Çiğdem, (1998), **Yazılı Basında Haber Söyleminin Oluşturulması**, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Belli, Pedro, et. al. (2001), **Economic Analysis of Investment Operations: Analytical Tools and Practical Applications**, World Bank Institute Development Studies, Washington, DC: World Bank.

Bennet, Roger, (1994), **Management**, Londra: The M&E Handbook Series.

Berger, Asa, Arthur, (1981), **Semiotics and Television**, Çev. Seyide Parsa, Der. Richard P. Adler, Understanding Television: Essays on TV as a Social and Cultural Force, New York: Praeger.

Bernstein, B., (1990), **The Stntcturing of Pedagogic Discourse**, London: Routledge.

Bhaskar, R., (1989), **The Possibility of Naturalism**, New York: Harvester.

Björn, Wellenius, (2000), "Regulating the Telecommunications Sector: The Experience of Latin America", **In Regulatory Policy in Latin America: Post-Privatization Experience**, ed. Luigi Manzetti, 189–242, Miami: North-South Center Press.

Blaike, N., (1993), **Approaches to Social Inquiry**, New York: Harvester.

Bloomaert, J., and J Verschueren, (1998), **The role of language in European nationalist ideologies**, in Schaffner & Wenden, Language and Peace.

Bourdieu, P. ve Wacquant, L., (2001), New liberal speak: notes on the new planetary vulgate, **Radical Philosophy**, S.105.

Bourdieu, P., (1998), "A Reasoned Utopia and Economic Fatalism", **New Left Review**, S.221.

Brown, B. M. ve Coates, K., (1996), **The Blair Revelation: Deliverance for Whom?**, Nottingham: Spokesman.

Brown, Gillian ve Yule, George, (1983), **Discourse Analysis, (Söylem Çözümlemesi)**, Cambridge University Press.

Büyükersen, Yılmaz, (1998), "İletişim Uygarlığı", **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt:2 Yıl:4, Mart-Nisan 1998.

Callonicos, A., (1987), **Marxism and Philosophy**, Oxford: Oxford University Press.

Campbell, Duncan, (2001), "Can the Digital Divide Be Contained?", **International Labour Review**, C.140, S.2.

Cannock, Geoffrey, (2001), "Expanding Rural Telephony: Output Based Contracts for Pay Phones in Peru", **In Contracting for Public Services: Output-Based Aid and Its Applications**, ed. Penelope Brook and Suzanne Smith, 15–21, Washington, DC: World Bank.

Carsten, Fink, el. at. (2002), "An Assessment of Telecommunications Reform in Developing Countries", **Policy Research Working Paper 2909**, Washington, DC: World Bank.

Cerit, Yusuf, (2001), "Bilgi Teknolojilerinin İstihdama Etkisi", **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 2.

Chouliaraki, L. ve Fairclough, N., (1999), **Discourse in Late Modernity**, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Chouliaraki, L., and Fairclough, N., (1999), **Discourse in Late Modernity: Rethinking Critical Discourse Analysis**, Edinburgh: Edinburgh University Press.

CID, (2002), "The Global Information Technology Report 2001-2002: Readiness for the Networked World", **Center for International Development at Harvard University**.

Clarke, George ve Wallsten, Scott, (2004), "Has the Internet Increased Trade? Evidence from Industrial and Developing Countries", **World Bank Policy Research Working Paper 3215**, Washington, DC, World Bank.

Cole, G. A., (1988), **Management Theory and Practise**, İkinci Baskı, Eeastleigh: DP Publications.

"Communication for Future, Critical Connections", (1990), **Office of Technology Assessment**, OTA-CIT-407, Washington D.Ç., U.S. U.S.A: Government Printing Office.

Conhaim, Wallsy, W., (2001), "The Global Digital Divide", **Information Today**, C.18, S.7, Jul/Aug 2001

Coward, R. ve Ellis, J., (1985), **Dil ve Maddecilik**, Çev. Esen Tarım, İstanbul: İletişim Yayınları.

CSO (Central Statistics Office), (2005), "Household Budget Survey 2001/02 Analytical Report", **Central Statistics Office, Ministry of Finance and Corporate Affairs**, Port Louis.

Çakmakçı, Akın, (1999), "Türkiye'nin Teknoloji Tarihi", **TUBİTAK, TTGV ve TUSİAD 2.Teknoloji Kongresi Bildirileri**, İstanbul: TUBİTAK, TTGV ve TUSİAD

Çiftçi, Hakkı, (2004), "Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Stratejisi", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 13, S.1.

Çivici, Tülay, (2003), **Mimari Tasarım Bürolarında Bilişim Teknolojilerinin Kullanımını Etkileyen Faktörler: Bir Yapısal Denklem Modeli**, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Dağdemir, Özcan, (2002), **Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987-1994**, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.

Daniels, N. Caroline, (1994), **Bilgi Teknolojisi**, Wokingham: Addison Wesley Basımevi.

Dasgupta, Susmita, (2001), "Policy Reform, Economic Growth, and the Digital Divide: An Econometric Analysis", **World Bank, Development Research Group Working Paper**.

Davis, Keith, (1982), **İşletmede İnsan Davranışı**, No:136, Çev. Kemal Tosun ve Diğerleri, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.

Deal, Walter, F., (2002), "Making The Connection: Technological Literacy And Technology Assessment", **Technology Teacher**, Volume 61.

Demir, Sırma, (2006), **Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme**, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara: DPT Yayınları.

Devlet İstatistik Enstitüsü, (2004) "Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması Sonuçları, 2004", **DİE Haber Bülteni**, Ankara, 15.10.2004.

Devlet İstatistik Enstitüsü, (2004), "2002 Yoksulluk Çalışması, DİE, 2002 Yoksulluk Çalışması Sonuçları", **DİE 2002 Yoksulluk Çalışması Haber Bülteni**, Sayı: B.02.1.DİE.0.11.00.03.906/62.

Devlet Planlama Teşkilatı, (2001), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Yayın No: 2599, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayını.

Devlet Planlama Teşkilatı, (2006), **Bilgi Toplumu Stratejisi 2006-2010-Eylem Planı**, Yayın No: DPT: 2698, ISBN 975-3957-7, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayını.

Dickson, D., (1992), **Alternatif Teknoloji: Teknik Değişmenin Politik Boyutları**, Çeviren: Nezih Erdoğan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Dijk, Teun, Van, (1985), **Handbook of Discourse Analysis, Söylem Çözümlemesi El Kitabı**, Vol.1, Academic Press.

Dijk, Teun, Van, (2000), **Ideology and Discourse, A multidisciplinary introduction**, English version of an internet course fort he Universitat Oberta de Catalunya (UOC).

Dikmen, Çiğdem ve Yaylagil, Mehmet, (2001), "İletişim Sektöründe Faaliyet Gösteren Bir Şirketler Grubunda Bilişim Teknolojilerine Bağlı Olarak Yaşanan Değişim Sürecinin Çalışanlar Tarafından Algılanması İle Örgütün Yapısal ve İklimsel Özellikleri Arasındaki İlişki", **9. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildirileri**, Yayın No:10, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, 24-26 Mayıs 2001.

Doltaş, Dilek, el. at., (2003), **Söylem Üzerine**, Ed. Ahmet Kocaman, Ankara: Odtü Geliştirme Vakfı Yayınevi.

Dumanlı, Recep, (1996), **Yoksulluk ve Türkiye'de ki Boyutu**, Ankara: DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayını.

Economic Relations Division, (2003), Ministry of Finance, "People's Republic of Bangladesh, A National Strategy for Economic Growth", **Poverty Reduction and Social Development**.

Economist, (2000), **Knowledge is Power**, Eylül 2000, Vol:356, lssue:8189.

Eisler, Riane, (2008), **The Real Wealth of Nations;** Korten, The Great Turning; and Henderson, Ethical Markets

Ellul, J., (2003), **Teknoloji Toplumu**, Çev. Musa Bakış, İstanbul: Bakış Yayınları.

Ercan, F. (2006), **Toplumlar ve Ekonomiler**, Dördüncü Basım, Ankara: Bağlam Yayıncılık.

Erdoğan, Güzin, (2000), **Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler,** İşgücü Piyasası Analizleri, DİE Yayını: Ankara.

Erdoğan, Güzin, (2002), **Türkiye'de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Degerlendirmeler**, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ed. C. C. Aktan, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.

Erdoğan, Necmi, (2002), **Giriş: Yoksulları Dinlemek, Yoksulluk Halleri – Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, Ed. Necmi Erdoğan, Ankara: Demokrasi Kitaplığı Yayınevi.

Erkan, Hüsnü, (1994), **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, Genel Yayın No:326, Bilim Dizisi:8, İkinci Baskı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Fairclough, N. ve Wodak, R., (1997), **Critical discourse analysis**, in van Dijk (ed.) Discourse as Social Interaction, London: Sage.

Fairclough, N., (1989), **Language and power**, New York: Longman.

Fairclough, N., (1992), **Discourse and social change**, Cambridge, United Kingdom: Polity Press.

Fairclough, N., (1998), **Language and Ideology, Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language**, New York: Longman.

Fairclough, N., (2000), **Discourse, Social theory and social rescareh: the. diseourse of welfare reform,** Journal of Sociolinguisties 4.

Fairclough, N., (2001), **The Dialectics of Discourse**, Textus, N.2.

Fairclough, N., (2002), "Marx as a Critical Discourse Analyst: The genesis of a critical method and its relevance to the critique of global capitalism", **Estudios de Socialinguistica**, C.3, S.l.

Field, Frank, (1983), **The Minimum Wage**, London: Policy Studies Institute.

Fink, Carsten ve Kenny, Charles, (2003), **W(h)ither the Digital Divide?**, info C.5, S.6: 15–24.

Foucault, Michel, (1981), **The Order of Discourse**, in Young, R. (ed.) Untying the Text: A Poststruciuralist Reader, London: RKP.

Foucault, Michel, (1987), **Söylemin Düzeni**, Çev. Turhan İlgaz, içinde "Ders Özetleri", Çev. Selahattin Hilav, İstanbul: YKY Yayınları.

Fred, R. Dallmayr, (1981), **Twiliht of Subjectivity, Contributions to a Post Individualist Theory of Politics**, Amhers: The University of Massachusetts Press.

Freund, Caroline, L. ve Weinhold, Diana, (2004), "The Effect of the Internet on International Trade", **Journal of International Economics** C.62, S.1, 171–89.

Gafar, John, (1998), **Growth, Inequality and Poverty in Selected Caribbean and Latin American Countries, with Emphasis on Guyana**, Journal of Latin American Studies, 30.

Gibson, C. F. ve Jackson, B. B., (1987), **The Information Imperative**, Toronto: Lexington Books.

Glewwe, Paul, (2002), **Review of World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty**, World Bank, Oxford:Oxford University Press.

Goatly, A., (2000), **Critical Reading and Writing**, London: Routledge.

Graham, S., (2000), "Hypercapitalism: A politieal econorny of informalional idealism", **New Media and Society**, C.2, S.2.

Gramsci, A., (1971), **Selections from the Prison Notebooks**, London: Lawrenee & Wisharl; **Hapisane Defterleri**, (1998), Çev. A. Cemgil, İstanbul: Belge Yayınları.

Guest, R., (2002), "Teknoloji ve Yoksulluk", **Liberal Düşünce**, Kış-Bahar 2002.

Guiraud, Pierre, (1994), **Göstergebilim**, Çeviren: Mehmet Yalçın, Ankara: İmge Yayınları.

Guislain, Pierre, el, at, (2005), "Connecting Sub-Saharan Africa", **Working Paper 51**, Washington, DC: World Bank.

Güleç, Kemal, (1994), **Türkiye'de Ve Dünyada Teknolojik Gelişmeler**, Ankara: DTP Yayını.

Güleş, Hasan, K., (2000), "Bilişim Sistemlerinin Toplam Kalite Yönetimindeki Yeri ve Önemi", **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi**, C.15, S.1.

Gürsel, S., el. at, (2000), **Türkiye'de Bireysel Gelir Dagılımı ve Yoksulluk, Avrupa Birligi İle Karşılaştırma**, İstanbul: TÜSİAD Yayınları.

Güvenen, Orhan, (1998), "Küreselleşme Sürecinde Bilgi Teknolojileri Ve Bilgi Sistemleri Stratejileri", **DPT, Ön Çalışma Raporu**, İstanbul.

Hajer, M., (1993), **Discourse coalitions and the institutionalization of practice: the case of acid rain in Great Britain**, in F Fischer & J Forester (eds), The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning, Durham, NC: Duke University Press.

Hamelink, C., (1999), "BITBITs and Social Development: The Global Policy Context", **UNRISD Discussion Paper 116**, Geneva.

Heeks, R., (1999), "Information and Communication Technologies, Poverty and Development", **Development Informatics Working Paper Series,** No. 5, Institute for Development Policy and Management, Manchester: University of Manchester.

Heidegger, Martin, (1977), **The Question Concerning Technology**, Harper-Row.

Heller, Robert, (1996), **The Naked Manager For The Nineties**, Londra: Warner Kitapları.

Hewitt de Alcantra, C., (2001), "The Development Divide in a Digital Age", **United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD), Technology,** Geneva: Business and Society Programme Paper 4.

Hicks, O. J. (1993), **Management Information Systems**, 3. Baskı, Minneapolis: West Publishing Company.

CIT and MDGs, (2003), "A World Bank Group Perspective", **Public Disclosure Authorized, The World Bank Group**, 2121 Pennsylvania Ave., NW, Washington: Global BITBIT Department, World Bank Group's Global CIT Department D.C. 2043.,

IDC, (2002), "World Times Information Society Index: Measuring the Global Impact of Information Technology and Internet Adoption", **International Data Corporation**.

Inam, Ahmet, (1999), **Teknoloji Benim Neyim Oluyor?**, Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş. Yayınları.

Irwin, Timothy, (2003), "Public Money for Private Infrastructure", **Working Paper 10**, Washington, DC: World Bank.

ITU, (2002), "World Telecommunication Development Report", **International Telecommuncation Union**, Geneva: ITU Publications.

Jakobson, Roman, (1960), **Dilbilim ve Yazınbilim**, Çev. Ahmet Kocaman, Hazırlayan: Mehmet Rıfat, (1983) içinde, **Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları**, İstanbul: Yazko Yayınları.

Jeffrey, James, (2001), "Information Technology, Cumulative Causation and Patterns of Globalization in the Third World", **Review of International Political Economy**, S.8, C.1.

Kabakçı, Işıl ve Odabaşı, H. Ferhan, (2004), "Teknolojiyi Kullanmak ve Teknogerçekçi Olabilmek", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.4, No:1.

Karaduman, Murat ve Karaduman, Sibel, (2004), "Yerel Yönetimlerde E-Belediyecilik Uygulamaları", **İzmir ve Antalya Büyükşehir Belediyesi web sitesi analizi**, Yerel Yönetimler Kongresi Bildiriler Kitabı, Çanakkale, 3-4 Aralık 2004.

Karahoca, D. ve Karahoca, A., (1998), **Yönetim Bilişim Sistemleri**, İstanbul: Beta Yayınevi.

Kenny, Charles, (2003), "The Internet and Economic Growth in Less-Developed Countries: A Case for Managing Expectations?", **Oxford Development Studies**, C.31, S.1, 100–13.

Kenny, Navas ve Oiang, Sabater, (2002), "Chapter 24, Information and Communication Technologies in A Source Book for Poverty Reduction Strategies", Washington, DC: **The World Bank**.

Keser, Aşkın, (2000), **Küreselleşen Dünyanın Yeni Geleceği, Elektronik Ticaret**, Birinci Baskı, Yayın No:771, Der. Veysel Bozkurt, İstanbul: Alfa Yayınları.

Kıngır, Said, (2002), "İşletmelerde Teknolojik Yeniliklere Karşı Direnme Sorunu ve Alınabilecek Önlemler", **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.5.

Knol, W. H., ve Stroken, J. H., (2001), "The Diffusion and Adoption of Information Technology in Small and Medium Sized Enterprises Thought Scenarios", **Technology Analysis and Strategic Management**, C.12.

Kocacı, Faruk, (2003), "Bilgi Toplumu ve Türkiye", **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.27, No.1.

Kocaman, Ahmet, (1987), "Söylem Çözümlemesi: Yönelimler, Sorunlar", **Dilbilimin Dünü, Bugünü, Yarını (1. Dilbilim Sempozyumu Bildirileri)**, Ankara.

Korac-Kakabadse, Nada, (2000), "Information Technology and Development: Creating It Harems Fostering New Colonialism or Solving Wicked Policy Problems", **Public Administration and Development**, C.20.

Laclau, E., (1985), **İdeoloji ve Politika**, Çev. Hüseyin Sarıca, İstanbul: Belge Yayınları.

Lanvin, Bruno, (2001), "Bridging the Digital Divide: Is It Too Late?", **Communications & Strategies**, C.41, S.1

Laudon, K. ve Laudon, C., (1996), **Management Information Systems**, New York: MacMillan Publishing Company.

Lawson, Cina ve MEYENN, Natalie, (2000), "Bringing Cellular Phone Service to Rural Areas: Grameen Telecom and Village Payphones in Bangladesh", **Viewpoint 205**, Washington, DC: World Bank.

Lois, Althusser, (1994), **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, İstanbul: İletişim Yayınları, İstanbul.

Mackenzie, D. ve Wajcman, J., (1999), **The Social Shaping of Technology**, Buckingham: Open University Pres.

Marsh, L., Flanagan, R., (2000), **Measuring ihe Costs and Benefîts of Information in Construction, Engineering**, Construction and Architectural Management.

Maxwell, Simon (2000), **Developing the Consensus**, New Economy, Vol. 7, Issue 4.

Maxwell, Simon, el. at, (2001), **Emerging Issues in Rural Development**, An Issues Paper, London: Overseas Development Institute.

Mcleod, R., (1993), **Management Information Systems**, New York: Macmitlan Publıshing Company.

Mcnamara, K., (2003), "Information and Communication Technologies, Poverty and Development: Learning from Experience", **A Background Paper for the infoDev Annual Symposium**, December 9-10, Switzerland: Geneva.

Melo, Jose, (2000), **Telecommunications and the Poor**, Unpublished, Washington, DC: World Bank.

Mills, Sara, (1996), "Powerful Talk", **Unpublished Discussion Paper**, Loughborough University.

Mills, Sara, (1999), **Discourse and Ideology**, London: Routledge.

Minima Moralia, **Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar**, Çev. O. Koçak, A. Doğukan, İstanbul: Metis Yayıncılık.

Naisbitt, J. ve Aburdene, P., (1990), **Megatrends 2000**, İstanbul: Form Matbaacılık Ltd.

Namlu, Gürcan, A., (2002), "Teknoloji Korkusu Ve Bunu Etkileyen Etmenler: Öğretmen Adayları Üzerinde Bir Çalışma", **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri**, C.2, S.1.

Navas-Sabater, Juan, (2005), "Universal Access and Output-Based Aid in Telecommunications and BITBIT", **Dissemination Note Global Information and Communications Technologies Department**, Washington, DC: World Bank.

Navas-Sabater, Juan, el. at., (2002), "Telecommunications and Information Services for the Poor", **World Bank Discussion Paper No:432**, Washington, DC: World Bank.

Negroponte, Nicholas, (1998), **The Third Shall Be First the Net Leverages Latecomers in the Developing World**, Wired Magazine, Januray 98.

Newstrom, John, W. ve Davies, Keith, (1993), Organizational Behavior, **Human Behavior at Work**, 9.Ed., New York : Mc Graw Hill Series Managment.

Nicaise, I., el. at., (1995), **Labour Market Programmes for the Poor in Europe: Pitfalls, Dilemmas and How to Avoid Them**, Aldershot: Avebury.

Noble, D., (1979), **Social Choice in Machine Design: The Case of Automatically Controlled Machine Tools**, Zimbalist, A. (der.) Case Studies on the Labor Process içinde, New York: Monthly Review Press.

O'brien, J. A., (1994), **Introduction to Information Systems**, 7. Baskı, Boston: Irwin.

O'neill, J., (2001), **Piyasa: Etik, Bilgi ve Politika**, Çev. Şen Süer Kaya, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

OECD, **OECD Journal On Development: Development Co-Operatıon Report 2009**, Volume 10 Issue 1, ISBN 978-92-64-055056

OECD, (2001), **Understanding Digital Divide**, Paris: OECD Publications.

Oestmann, Sonja, (2009), **Mobile Operators: Their Contribution to Universal Service and Public Access**, Vancouver: Intelecon Research and Consultancy Ltd.

OSİPTEL, (2004), "Marginal-Urban and Rural Telecommunications Development", **In OSIPTEL Telecommunications Capacity Building Technical Assistance Project: Report for Tasks 1-6**, Volume 1. Washington, DC: Clifford Chance.

Özarslan, Zeynep ve Çoban, Barış, (2003), **Söylem ve İdeoloji, Mitoloji-Din-İdeoloji**, İstanbul: Su Yayınevi.

Özdemir, Sadi, (1998), **Medya Emperyalizmi Ve Küreselleşme**, İstanbul: Timaş Yayınları.

Paul Brinker and Joseph Klas, (1976), **Poverty Manpower and Social Security**, Texas: Texas Austin Press.

Polayni, K., (2006), **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, Çev.Ayşe Buğra, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Porter, Michael, (1985), **Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance**, New York: The Free Press.

Qiang, Christine, el. at., (2003), **Contribution of BITBIT to Growth**, No.26, World Bank Washington, DC.

Qiang, Christine, el. at., (2006), "The Role of BITBIT in Doing Business", **2006 The International Bank for Reconstruction and Development / The World BankWord Bank, Global Trends and Policies**, Washington, D. C: Public Disclosure Authorized.

Quibra, M. G., (2003), "Digital Divide: Determinants and Policies With Special Reference to Asia", **Journal of Asian Economics**, C.13.

Rıfat, Mehmet, (2005), **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 1**, İstanbul: YKY Yayınları.

Rice, Michael, (1987), "Toward Enhancing the Social Beneftls of Electronic Publishing", **Aspen Planlama Enstitüsü Toplantı Raporu**.

Rodriguez, Francisco, el. at., (2000), "Are Poor Countries Losing the Information Revolution?", **The Information for Development Program Working Paper**, World Bank.

Ross, A., (2005), **Tuhaf Hava: Sınırlar Çağında Kültür, Bilim ve Teknoloji**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Rossotto, Carlo Maria, el. at., (2003), "Opening up Telecommunications to Competition and MENA Integration in the World Economy", **Working Paper Series** No:33, Washington, DC: World Bank.

Rossotto, Carlo Maria, el. at., (2004), "Competition in International Voice Communications", **Working Paper 42**, Washington, DC: World Bank.

Sapancalı, Faruk, (2005), **Sosyal Dışlanma**, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

Sarıhan, Halime, İnceler, (1998), **Rekabete Başarının Yolu- Teknoloji Yönetimi**, Yayın No:002, İstanbul: Desnet Yayınları.

Sarıhan, Halime, İnceler, (1999), **Teknoloji Yönetimi**, İstanbul: Desnet Yayınları.

Saunders, Robert, el. at., (1983), **Telecommunications and Economic Development**, The Johns Hopkins University Press, London: Baltimore and London.

Savaş, F. Vural, el. at, (1999) **İktisadi Kalkınma**, No: 1121, Eskişehir: Anadolu Üniveristesi Yayınları.

Sayer, A., (2000), **Realism and Social Science**, London: Sage.

Scholle, J. David, "Eleştirel Çalışmalar: İdeoloji Teorisinden İktidar/Bilgiye", Çev. Mehmet Küçük içinde "Medya, İktidar, İdeoloji", Ark Yayınları, İstanbul, 1994, s.226.

Seyfettin, Gürsel, el. at., (2000), **Türkiye'de Bireysel Gelir Dagılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birligi ile Karşılastırma**, Yayın No: 295, İstanbul: TÜSİAD Yayınları.

Seyyar, Ali, (2003), **Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele, Yoksulluk Yazıları**, der. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, İstanbul: Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayını.

Shea, William, R. (2002), "Global Dialogue", **Canadian Journal of Sociology**, C.27, S.18.

Silver, G. A. ve Silver, M. L., (1986), **Computers and Information Processing**, New York: Harpin and Row Publishers.

Slater, D. ve Tacchi, J., (2004), **BITBIT Innovations for Poverty Reduction**, New Delhi: UNESCO.

Stiglitz, Joseph, E., **Development Thinking at the Millennium**, Annual World Bank Conference on Development Economics 1999, (Eds: Boris Pleskovic and Nicholas Stern), Washington, 2000, s.15.

Stoeder, Margo, (2005), "Introduction: Regulatory Landscape in Africa", **African Mobile Operators Workshop**, April 13–14, Washington, DC: World Bank.

SUBTEL, (2002), "Análisis de estadísticas por hogar del sector telecomunicaciones según censo de población y vivienda Chile 2002", **Subsecretaría de Telecomunicaciones**, Santiago: Informe Estadístico No. 7.

Sussman, Vic, (1986), **Personal Tech: Let Your Fingers. Do the Taiking**, The Washington Post Magazine, 19 January 1986.

Şahin, L., (2003), **Teknolojinin Uluslararası Yayılma Kanalları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Şeker, Tülay, Bektaş, (2005), "Bilgi Teknolojilerindeki Gelişmeler Çerçevesinde Bilgiye Erişmenin Yeni Boyutları", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.13.

Şenses, Fikret, (2003), **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İstanbul: İletisim Yayınları.

Şerif, Mardin, (1993), **"İdeoloji"**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Şimşek, M. Şerif, (1998), **Yönetim ve Organizasyon**, Dördüncü Baskı, Konya: Damla Basımevi.

Şükriye, Ruhi, (1996), Söylem ve Birey, Haz. Kocaman, Ahmet, **Söylem Üzerine**, Ankara: Hitit Yayınları.

Tekeli, İlhan, (2000), **Kent Yoksulluğu ve Modernitenin Bu Soruna Yaklaşım Seçenekleri Üzerine**, İstanbul: Tesev Devlet Reformları Serisi.

Tekin, Mahmut, (2000), **Değişen Dünyada Teknoloji Yönetimi**, Konya: Damla Ofset.

Terry, Eagleton, (1985), **Eleştiri ve İdeoloji**, Çev. Esen Tarım, Serhat Öztopbaş, İstanbul: İletişim Yayınları.

Tesev Devlet Reformları Serisi, İstanbul, 2000.

The Economist, (2004), "On the Same Wavelength", Special Report Spectrum Policy, **The Economist 372** (8388): 61–3.

The Economist, (2005), "Mobile Phones and Development: Less Is More", **The Economist 376** (8434):11.

The Economist, (2005), "The Real Digital Divide", **The Economist 374** (8417): 11.

The Economist,(2005), "Behind the Digital Divide", **The Economist 374** (8417):22.

Thompson, E. P., (1984), **Studies in the theory of ideology**, Cambridge: Polity Press.

Timisi, Nilüfer, (2003), **Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi**, Ankara: Dost Kitabevi.

Toffler, Alvin, (1981), **Üçüncü Dalga**, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Towsend, David, N., (2002), "The World Cup and Communications Development: A New Vision?", **Paper presented at the Universal Access and Rural Connectivity Regional Workshop for Southern and Eastern Africa**, Dar-es-Salaam.

Turan, H., (1995), "Tekhne, Bilim, Felsefe Ve Siyaset", **Felsefe Dünyası**, S.18 Kış:65-68.

TÜBİTAK-BILTEN, (2002), **"Instruments to Combat Digital Divide: An Evaluation Based on the Turkish Experience"**, TÜBİTAK BİLTEN.

Türkcan, E., (1981), **Teknolojinin Ekonomi Politiği**, Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Yayın No:151, Ekonomi Fakültesi, Yayın No:1981/1.

TÜSİAD, (2000), **Türkiye'de Bireysel Gelir Dagılımı ve Yoksulluk-Avrupa Birligi ile Karşılaştırma**, Yayın No: TÜSİAD-T/2000-12/295, İstanbul.

UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), (2008), "**İnsani gelişim Raporu, Türkiye'de Gençlik"**, Tükiye 2008.

UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), (1990), **"Human Development Report"**, UNDP, New York.

UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), (1998), **Human Development Report 1998**, No:86, New York: Oxford University Press, Democratization Confronted by Poverty.

UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), (1999), **"Human Development Report, 1999"**, 12 July 1999, New York.

UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), (2000), **Human Development Report 2000**, United Nations Development Programme, No:10017, Oxford University Press: New York.

UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), (2001), **"Human Development Report"**, UNDP, New York.

UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), (2006), "Daha Çok Gence Erişmek İçin Bilgisayar Eğitimine Devam", **Yeni Ufuklar UNDP Türkiye Aylık Haber Bülteni**, Sayı:4, Nisan 2006.

UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), (2006), "Genç Eğitmenler Yaşıtlarına Bilgisayar Kullanmayı Öğretiyor", **Yeni Ufuklar UNDP Türkiye Aylık Haber Bülteni**, Sayı:1, Ocak 2006.

UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), (2006), "Türk Bilişim Sektörü Gençlerle Hareketleniyor", **Yeni Ufuklar UNDP Türkiye Aylık Haber Bülteni**, Sayı:12, Aralık 2006.

UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), (2008), **Türkiye'de Gençlik, Türkiye 2008 İnsani Gelişme Raporu**, Ankara: Desen Ofset A.Ş Ankara.

UNECA (United Nations Economic Commission for Africa), (1999), "Information and Communication Technologies for Improved Governance in Africa", **Paper presented at the United Nations Economic Commission for Africa** "Africa Development Forum," Addis Ababa, October 24–28, http://www.uneca.org/adf99/governance.htm#democratisation, Erişim Tarihi: 07.02.2009.

Uzun, A. Meral, (2003), Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, S.2.

Uzun, Ayşe, Meral, (2003), "Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayını: Sivas.

Üşür, Serpil, Sancar, (1997), **İdeolojinin Serüveni**, İstanbul: İmge Yayınları.

Wallsten, Scott, (1999), "An Empirical Analysis of Competition, Privatization, and Regulation in Telecommunications Markets in Africa and Latin America", **Policy Research Working Paper 2136**, Washington, DC: World Bank.

Wasseur, Frederic, (1993), **Geleceğin Medyaları**, Cep Üniversitesi Dizisi: 133, Çev. Galip Üstün, İstanbul: İletişim Yayınları.

Waverman, Leonard, el. at., (2005), "The Impact of Telecoms on Economic Growth in Developing Countries. Africa: The Impact of Mobile Phones", **The Vodafone Public Policy Papers** Series No. 2: 10–23.

Wellenius, Björn, (2006), "Extending Communication and Information Services: Principles and Practical Solutions", 2006 The International Bank for Reconstruction and Development / **Global Trends and Policies, Public Disclosure Authorized**, Washington, D. C: The World Bank.

Wellenius, Björn, el. at., (2004), "Private Provision of Rural Infrastructure Services: Competing for Subsidies", **Policy Research Working Paper 3365**, Washington, DC: World Bank.

Wenden, Anita L., (1999), **Critical Language Education**, in P Schaffner & A Wenden (eds), Language and Peace, Amsterdam: Harwood.

Wenden, Anita L., (2003), "Achieving a comprehensive peace: the linguistic factor", Peace and Change: **A Journal of Peace Research**, 18 (2).

Wenden, Anita L., (2005), "The politics of representation: a critical discourse analysis of an Aljazeera special report", **International Journal of Peace Studies**, 10 (2).

Wenden, Anita L., (2008), "Discourses on Poverty: emerging perspectives on a caring economy", **Third World Quarterly, Director, Earth & Peace Education Associates International**, Vol. 29, No. 6, USA: Rego Park.

Wenden, Anita L., (2008), "Planning language change: a strategy for promoting human and ecological security", **Current Issues in Language Planning**, 9 (2).

Williams, R., (2003), **Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim**, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Wodak, Ruth ve Meyer, Michael, (2001), "Methods of Critical Discourse Analysis", Norman Fairclough, **"Critical discourse analysis as a method in social scientific research"**, New Delhi, London: SAGE Publications.

Wolff, Laurance ve Mackinnon, Soledad, (2002), **What is The Digital Divide?**, TechKnowLogia, July-September 2002.

World Bank, (2008), **"Türkiye'nin Gelecek Nesillerine Yatırım Yapmak:Okuldan İşe Geçiş ve Türkiye'nin Kalkınması Haziran 2008"**, İnsani Kalkınma Sektörü Türkiye Birimi Avrupa ve Orta Asya Bölgesi Rapor No. 44048 – TU

World Bank, (1991), **Poverty Reduction Handbook**, Washington.

World Bank, (2001), **World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty,** New York: Oxford University Press.

World Bank, (2004), "Morocco: Developing Competition in Telecommunications", **GCIT Policy Division**, Washington, DC: World Bank.

World Bank, (2005), **Global Economic Prospects 2005**, U.S.A.

WSIS (World Summit on the Information Society), (2003), "Declaration of Principles: Building the Information Society: A Global Challenge in the New Millennium", Geneva: **World Summit on the Information Society**.

WSIS (World Summit on the Information Society), (2004), "The Report of the Task Force on Financial Mechanisms for BITBIT for Development", Geneva: **World Summit on the Information Society**.

Yıldırım, Mevlüt, (2009), "Sivilleşen Sivil Toplum ve Sosyal Yardım Politikaları", **Çerçeve Dergisi, Sosyal Politikalar Dosyası**, Ocak 2009.

Yurdakul, Ceyhun ve Çağlayan, M. Ufuk, (1997), **Bilgi Teknolojileri Türkiye İçin Nasıl Bir Gelecek Hazırlamakta**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnternet Kaynakları

Donald, Maitland, "The Missing Link: Report of the Independent Commission for World-Wide Telecommunications Development", International Telecommunication Union, Geneva, 1984, (12.03.2009) <http://www.itu.int/osg/spu/sfo/missinglink/The_Missing_Link_A4-E.pdf.>

ESP 5, Enformatik Sertifika Programı (ODTU-Selçuk Üniversitesi Eğiticilerin Eğitimi), "Bilgi Sistemleri/Yazılım Uygulama Geliştirme Dersi Online Ders Notları", (05.02.2009) <http://selcuk.ii.metu.edu.tr:81/egiten/esp5/.> Erişim Tarihi: 05.02.2009.

<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/223612.asp>, (16.06.2009).

İnam, Ahmet, "Teknoloji ve Aşk", TMMOB Makina Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi/12.01.2005 Tarihinde Düzenlenen Söyleşi, 2005, (02.03.2009), <http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi140/d140_6268.pdf>

İnsan Hakları Derneği, "Yoksulluk ve İnsan Hakları Nihai Rapor ve Sonuç Bildirgesi", Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı (15-17 Kasım 2002), (09.01.2009) <http://www.ihd.org.tr/rapozel/kongeransonuc2002/yoksulluk.html>

Mcnamara, Marker, "The Significance of BITBIT for Reducing Poverty", DFID, 2002, (10.03.2009) <http://www.dfid.gov.uk/Pubs/files/BITBITpoverty.pdf>

OLPC, One Laptop Per Child, (11.03.2009), <http://laptop.org>

Özsoy, Esin, "Kalkınma-Yoksulluk İkilemi ve Türkiye", İşgüç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt:5, Sayı:1, Sıra:6, No:44, 2003, (16.06.2009.), <www.isgucdergi.org>.

Pannabecker, J .R., “Technological Impacts and Determinism in Technology Education: Alternate Metaphors from Social Constructivism”, (.05.03.2009), <http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/JTE/v3n1/pdf/pannabecker.pdf>

Pardus, TÜBİAK UEKAE, (11.03.2009), <www.pardus.org.tr>

Sauer, Chris ve Willcocks, Leslie, “Gelecegin "sletmesini Kurma: Örgütsel Mimari ve Enformasyon Teknolojisinin Rolü”, Çeviren: Hüseyin Yılmaz, (02.01.2009), <http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=155>

Sema Becerikli, “Yeni İletişim Teknolojilerinin Hakla İlişkiler Alanına Yansımaları”, (15.02.2009), <http://www.isguc.org/arc_view.php?ex=120>

Spresser, J., “Technophobia”, 1998, (04.03.2009) <http://www.loyola.edu/dept/philosophy/techne/tekfobia.htm>.

“Statement on Universal Access to Basic Communication and Information Services”, ACC, 1997, (26.02.2009) <http://www.itu.int/acc/rtc/acc-rep.htm>

Şener, Bülent, “Bilişim Alanında Faaliyet Gösteren STK’ların Yoksullukla Mücadeledeki Rolü”, (12.03.2009), <http://bulent.inonu.edu.tr/pdf/canakkale.pdf>

TDK/Türk Dil Kurumu, “Bilgi”, 2009, (06.02.2009), <http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=bilgi>

TDK/Türk Dil Kurumu, “Teknik”, 2009, (02.01.2009), <http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=teknoloji>

TDK/Türk Dil Kurumu, “Teknoloji”, 2009, (02.01.2009), <http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=teknoloji:>

Temen, Başak, “Bilgi Teknolojilerini Anlamak”, (15.02.2009), <http://www.isguc.org/arc_view.php?ex=226>

Tonta, Yaşar, "Bilgi Toplumu ve Bilgi Teknolojisi", (08.02.2009) www.ayna.hun.edu.tr/rutunta/yayınlar/biltop99.htm.

Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, "2008 *Türkiye İnsani Gelişme Raporu Yayınlandı (21 Mart 2008), Ankara, (14.03.2009),* <www.t-hasak.org/kongreler/trinsanigelrapyayin21mart2008.doc>

Türkiye Kamu Sen, "Birleşmiş Milletler 2007-2008 İnsani Gelişmişlik Raporu", (14.03.2009), <www.kamusen.org.tr/imaj/duyuru/duy77r2.doc>,

TÜSİAD (Türk Sanayi ve İş Adamları Derneği), Türkiye'de Yoksulluk, (15.03.2009), <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/gelir/BOLUM4.pdf>

UNDP, (1990), Human Development Report 1990, (07.02.2009), <http://hdr.undp.org/reports/global/1990/en/>

UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), "Türkiye 2008 İnsani Gelişme, Raporu", (14.03.2009), <http://www.undp.org.tr/pressclippings/2008/3/depom_250308.pdf>

UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), "Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu", (20.03.2009), <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=584>

UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), "Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu Bilişim ve İletişim Teknolojileri", (10.02.2009), <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/yayin/UNDP-Turkiye2004%DDnsaniGelismeRaporu-B%DDT-Ocak2005.pdf>

UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), "Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu", (15.01.2009), <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=584>

UNDP, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), "UNDP ve Bilgi-İletişim Teknolojisi", (20.03.2009), <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=323>

UNDP, “Türkiye 2004 İnsani Gelişme Raporu Bilişim ve İletişim Teknolojileri”, (10.01.2009), <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/yayin/UNDP-Turkiye2004%DDnsaniGelismeRaporu-B%DDT-Ocak2005.pdf>

YÜKSEL, Atila, “Konum, Hız, Enerji, Zaman ve İnsan Davranışı: Artan Entropisiyle Sosyal Bilimler”, Adnan Menderes Üniversitesi Turizm ve Otelcilik Bölümü Yayını, (05.02.2009), <http://www.soidergi.com/dergi/akd5.htm#_ftn1>, 05.02.2009.

ÖZET

Bu çalışmada, Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların teknoloji ve yoksulluk konulu raporları incelenerek, uluslararası kuruluşların raporlarında yer alan yoksulluk üzerine söylemlerini, eleştirel söylem çözümlemesi kuralları bağlamında çözümlemek amaçlanmaktadır.

Bilgiyi üretme, kullanma ve yayma yeteneği olarak tanımlanabilecek teknolojik yetenek, uluslararası rekabet gücünün ve ekonomik büyümenin, dolayısıyla da toplumların refahının en kritik belirleyicisi haline gelmiştir. Teknolojik gelişme açısından ileri olan ülkelerde ekonomik faaliyetlerin önemli bir bölümünü bilgi yoğun faaliyetlerin oluşturduğu bir değişim süreci yaşanmaktadır.

Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) sürdürülebilir insanı kalkınmada çok önemli bir rol oynamaktadır. Kalkınma için çalışan topluluklar, politik katılımı geliştirme ve güçlendirme, eğitim, sağlık, ekonomik fırsatlar ve yoksulluğun, giderilmesi gibi belirli kalkınma hedeflerine ulaşmada bilgi ve iletişim teknolojilerinin ülkeler üstünde önemli etkilere sahip olduğunu küresel olarak kabul etmektedirler. Temel kamu hizmetlerinin yayılması ve bunlara erişim, işlem maliyetlerinin düşürülmesi, kamu verimliliğin iyileştirilmesi, saydamlığın yaygınlaştırılması ve kalkınmanın gerçekleşmesi için bilgi ve iletişim teknolojilerinin gücünden etkin bir şekilde yararlanırlar.

Bu tez dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümünü giriş kısmı oluşturmaktadır. Bu bölümde tez içerisinde ele alınacak olan konulara yönelik genel bir analiz yapılmıştır. İkinci bölümde, tezin kuramsal çerçevesi içerisinde yer alan "Eleştirel Kuram" incelenmiştir. Üçüncü bölüm, tezin kavramsal çerçevesidir. Bu bölümde tez içerisinde geçen birtakım kavramların detaylı analizi yapılmıştır. Dördüncü ve son bölüm ise, uluslararası kuruluşların bilişim ve iletişim teknolojilerinin yoksulluğun ortadan kaldırılması sürecindeki etkileri ve yoksulluk üzerine söylemleri konuludur. Bu bölümde yapılan detaylı analizden sonra, tezin

birinci bölümünde yer alan eleştirel söylem konusu ile yoksulluk konusu arasındaki bağlantı, uluslararası kuruluşlarının yoksulluk ile ilgili söylemleri eşliğinde incelenerek nihayete varılmıştır.

ABSTRACT

This study aims to resolve the discourses on poverty prevailing within the reports of international organizations within the context of critical discourse analysis rules by examining the reports of different international organizations including the United Nations and the World Bank on technology and poverty.

Technological capability which can be defined as the ability to produce, use and disseminate information has become the fundamental determinant of international competition power, economic development and thus in a more indirect manner, the welfare of societies. A transformation period is occurring where in countries well advanced with regard to technological development, information dense activities are coming to form the majority of economic activities.

Information and Communication Technologies are playing an important role in sustainable human development. Societies which expend effort for development widely acknowledge that in order to attain certain development objectives such as advancing and strengthening political participation, education, economic opportunities and eradication of poverty, information and communication technologies have important effects on countries.

They make effective use of the power of information and communication technologies to expand fundamental public services and their access, to reduce transaction costs, to improve public productivity, to expand transparency and attain development.

The thesis consists of four sections. The introduction forms the first section. In this section, a general analysis is carried out regarding the issues which will be covered in the thesis. In the second section, “Critical Theory” which forms the theoretical framework of the thesis is examined. The third section forms the conceptual framework of the thesis. A detailed analysis of certain concepts which have been used in the thesis are examined in this section. The fourth section takes

into consideration the impact of the information and communication technologies of international organizations' in eradicating poverty and their discourse on poverty. Following the detailed analysis which takes place in this section, a conclusion is reached by making connections between critical theory discussed in the first part and poverty, by way of analyzing the discourses of international organizations on poverty.